SEMA ERDER

İstanbul'a bir kent kondu

Ümraniye

MEMLEKET İLETİŞİM KİTAPLARI

SEMA ERDER İstanbul'da doğdu. Mülkiye eğitiminden sonra demografi ve kentbilim konularında çalıştı. Dış ve iç göçler konularında alan araştırmaları yaptı. Halen Marmara Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

İletişim Yayınları 354 • Memleket Dizisi 2
ISBN 975-470-538-0
© 1996 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 1996, İstanbul
2. BASKI 2001, İstanbul (500 adet)

KAPAK Ümit Kıvanç
KAPAK FOTOĞRAFI Cahit Özkök
DİZGİ Remzi Abbas
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Sait Kızılırmak
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SEMA ERDER

İstanbul'a Bir Kent Kondu
Ümraniye

iletişim

Ustalığını ve coşkusunu cömertçe aktaran
Hocam Mübeccel B. Kıray'a.

TEŞEKKÜR

Bu kitap, MEAWARDS Araştırma Fonu'nun desteği ile "Enformel Konut Alanında Yaşayanların İlişkiağları ve Devingenlik Kanalları" başlığı altında yapılmış olan alan araştırmasının sonuçlarını aktarmaktadır. Bu alan araştırmasının yapılma dürtüsünün kaynağında Prof. Dr. Mübeccel B. Kıray'ın daha önce yapmış olduğu araştırma, gözlem ve tartışmaların çok önemli katkısı vardır. Bu nedenle kendisine teşekkür borçluyum. Dr. Frederic Shorter'ın şahsında MEAWARDS yöneticilerine, planlandığından uzun süren bu araştırmaya desteklerinden ve gösterdikleri sabırdan dolayı teşekkür ederim. Bu araştırmanın zor ve uzun süren alan çalışması sırasında gösterdikleri olağanüstü çaba ve desteklerinden dolayı araştırma asistanları Sezin Aydemir ve Selmin Kaşka'ya; üniversiteye giriş sınavı hazırlığı nedeniyle kendini ve beni eve kapatarak bu araştırmanın sonuçlarının yazılmasını sağlayan kızım Ayşe H. Köksal'a ve araştırma bulgularının ilk yazımını titizlikle okuyarak benimle tartışan Dr. Necat Erder'e teşekkür ederim. Sonuç olarak ortaya çıkan bu bulgulardaki tüm hatalar ise bana aittir.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ ... **11**

GİRİŞ ... **15**

I. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi ... **15**

II. Alan Araştırmasının Tasarımı ... **24**

BİRİNCİ BÖLÜM

YEREL İLİŞKİAĞLARI VE YÖNETİCİLER ... **29**

I. Yalnız Selvi'den Ümraniye'ye İlk Yöneticiler ... **29**

II. "Yağ Lekesi Büyüme"de ya da "Saçaklanma"da Oluşan Farklı Kamusal Ortamlar ... **37**

II.1. Yerleşmelerin Mekansal Konumları ve Konut Piyasası Özellikleri ... **41**

II.2. Yerleşmelerde Nüfus Hareketleri ... **47**

II.3. Yerleşmelerdeki Konut Dışı Kamusal ve Ticari Faaliyetler ... **50**

II.4. Muhtarlara Göre Mahalle Tarihleri ... **56**

III. "Yağ Lekesi" Büyümede "Muhtar" Olmak ... **61**

III.1. Muhtarların Kökenleri ve Toplumsal Konumları ... **62**

III.2. Muhtarlığa Giriş Saikleri ve İlişkiağları ... **66**

III.3. Muhtarlık Faaliyetleriyle İlişkili Olarak Geliştirilen İlişkiağları ... **74**

3.1. Muhtarlığa Gelen Taleplerin Nitelikleri ... **74**

3.2. Başvurular Nasıl Değerlendiriliyor? ... **79**

IV. Birinci Bölüm: Sonuç ... **83**

İKİNCİ BÖLÜM

KURUCU BELEDİYEDE KARAR VERİCİLER VE İLİŞKİAĞLARI ... **89**

I. Kentsel Yaşam Kalitesi ve Yerel Karar Vericiler ... **89**

II. Kökenleri ve Toplumsal Konumları ... **93**

II.1. Göç Öyküleri ... **93**

II.2. Eğitim Durumları ... **94**

II.3. İş Yaşamları ve İş Devingenlikleri ... **97**

II.4. Konut Piyasasındaki Konumları ve Konut Devingenliği ... **101**

III. Kökenlerine Bağlı İlişkiağları ... **105**

III.1. Akrabalarıyla İlişkileri ... **105**

III.2. Hemşehrileriyle İlişkileri ... **108**

III.3. Kendilerini "Nereli" Görüyorlar? ... **113**

IV. "Karar Verici" Olarak Kurdukları Yeni İlişkiler ... **119**

IV.1. Siyasal Geçmiş ... **119**

IV.2. Ümraniye'de Meclis Üyesi Olmak ... **123**

IV.3. Kimler Nasıl Başvuruyor? Başvurular Nasıl Değerlendiriliyor? ... **127**

V. "Kurucu" Belediyecilik ve Düzen Kurucuları **133**
V.1. "Kurucu" Belediye ve "Kurucu" Belediyecilik **133**
V.2. "Kurucu" Belediye Kimleri Yerleştiriyor? Kimleri Dışlıyor? **141**
V.3. Yerel Kadro Devşirme Örneği: Düzen Değiştiriciliğinden Düzen Kuruculuğuna **146**
VI. İkinci Bölüm: Sonuç **154**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KENTE GÖÇEDENLERİN İLİŞKİAĞLARI VE DEVİNGENLİK KANALLARI **161**
I. "Kaçak Kente" Yerleşmek **161**
I.1. Alan Araştırması Hakkında Bilgi **161**
I.2. Nereden Gelip, Ne Zaman Yerleştiler? **168**
I.3. Niçin Buraya Yerleştiler? **173**
I.4. Kim Kalıcı? Kim Gidici? **180**
I.5. Kimse "Fakirler"i İstemiyor **185**
II. Göç ve Toplumsal Devingenlik **191**
II.1. Yoksullar Erken Yaşta Geliyor **191**
II.2. Formel Eğitime Ulaşabilenler **199**
II.3. Hüneriyle Gelenler, Hüner Edinenler ve Edinemeyenler **204**
II.4. İş Devingenliği ve Baba Mesleği **213**
II.5. Göç, Baba İşi ve İş Devingenliği İlişkileriyle İlgili Örnek Olaylar **221**
III. Göçün Canlandırdığı İlişkiler: Köken **225**
III.1. Geldikleri Yerle İlişki Azalırken "Oralılaşma" **227**
III.2. İstanbul'daki "Akrabalar" Kimler? **230**
III.3. Herkesin "Hemşehrisi" Farklı **234**
III.4. Kökene Dayalı İlişkilerin Mekanı **240**
III.5. İstanbul'da Yeniden Tanımlanan Kökene Dayalı İlişkiler **244**
III.6. Örnek Olaylar **250**
IV. "Kaçak Kent"te Yaşamak: "Dayanışma" İlişkisi mi? "Güç" İlişkisi mi? **253**
IV.1. "Özel" Yaşamdaki İlişkiler **254**
IV.2. Konut Piyasasına Ulaşmada Kullanılan İlişkiler **261**
IV.3. İş Piyasasına Ulaşmada Kullanılan İlişkiler **266**
IV.4. Yerel "Kamusal" Yaşam **272**
V. Sonuç Olarak: Kentsel İlişkiağları, Devingenlik ve Toplumsal Katmanlaşma İlişkisi Üzerine Bir Deneme **288**

SONUÇ: "YEREL"İN KURULUŞU **297**

KAYNAKÇA **307**

SUNUŞ

İstanbul, tarih boyunca, devingen ve kozmopolitan nüfusa sahip bir göç kenti olagelmiştir. Ancak, 1950'lere kadar, İstanbul'da yaşayanların kozmopolitan özellikleri genel olarak "kentlilik" platformunda birleşmekteydi ve kentteki çeşitlilik, tarihsel mirasın kente taşıdığı "dinsel" mozaiğin farklılıklarıyla algılanmaktaydı.

1950 sonrasında ise, İstanbul, sayısal açıdan büyük ve farklı nitelikler taşıyan bir göç hareketinin varış noktası olmuştur. Bu dönemdeki gelişmeler, İstanbul'daki nüfusun homojenleşmesini ve müslümanlaşmasını birlikte getirmiştir ama "kozmopolit" olma niteliğini azaltmamıştır. İstanbul'a bu dönemde Balkanlar'dan ve Türkiye'nin farklı bölgelerinden, farklı nitelikte, farklı kültürel özelliklere sahip gruplar göçetmiştir. Ancak kentlileri en çok yadırgatan göç türü "köylü" göçü olmuştur. "Köylüler", kente gelişlerinden yerleşmelerine, konut edinme biçimlerinden yaşama alışkanlıklarına ve yaptıkları işlere kadar "sorun" olarak en çok gündeme gelen grubu oluşturmuştur. Göç ve gecekondu konuları, İstanbul'da, uzun süre, "kentli-köylü" ikilemi

üzerinde yoğunlaşan ve "kentlerin köylüleşmesi" söylemiyle beslenen bu kültür farkı üzerinde tartışılmıştır. 1980'lere kadar kamuoyunu, kentle ilgili kamu kurumlarını ve akademik çevreleri homojen bir grup olarak düşünülen "köylüler"in kentle bütünleşmesi sorunu meşgul etmiştir. Kentte yaşanan her sorunu "köylü" göçüne ve "köylüler"in kente uyum sağlayamamalarına bağlamak da neredeyse bir alışkanlık haline gelmiştir.

Kentin çevresindeki kırsal alanlara tamamen kendi çabaları, kendi kaynakları, kendi ilişkileriyle yerleşen köylüler, uzun bir süre, kentin merkezindeki grupların erkekleri için "ucuz ve uysal işçi", kadınları için eğitilmeye muhtaç "ucuz hizmetçi", politikacıları içinse kendilerine dokunulmadığı sürece oylarını esirgemeyen seçmenlerin "depo"su anlamına geldi.

Kentteki mevcut kentsel kurumlar ve formel yönetim de, yine aynı uzun süreçte, sadece kentin merkezi için işleyen bir makine oldu. Kamu yöneticileri, önceleri, kentin çevresinde oluşan bu yeni alanları "kırsal alan", orada yaşayanları ise "köylü" olarak tanımladılar. Bu yeni oluşan yerleşmeler ile kentin merkezi arasındaki ilişkiler de geleneksel yönetim anlayışının "şehir-jandarma bölgesi" ilişkisi gibi sürdürülegeldi.

Ancak, 1980'den sonra, bu "jandarma bölgeleri"nin kentin merkezini de etki altına aldığı hissedilmeye başlandı. Burada yaşayan gruplar, politik liderleri, talepleri ve ilişkileri bakımından, ne geleneksel "köylüler"e ne de kentin merkezinde yaşayan, alışılmış "kentliler"e benzemekteydi. Kente göçeden "köylüler", kentte geçirdikleri süre içinde, hem kendileri değişmişler hem de kenti değiştirmişlerdi ve kentin iş piyasası da, konut piyasası da, yerel siyaset yapısı ile kentsel kurumlar da bu değişimden nasiplerini almışlardı...

Kentte önce yerel politik aktörlerde, daha sonra ise gerek

kentteki gruplaşmalarda gerekse toplumsal hareketlerde gözlemlenen değişimler, kentteki toplumsal çeşitlenmenin ve farklılaşmanın, "kentlilik-köylülük" ekseninden uzaklaştığını ve yeni boyutlar kazandığını göstermeye başlamıştır. Kente göçedenlerin yeni hayatları köylerinden taşıdıkları kültürel özellikleri, kentte yaşadıkları deneyimlerle, büyük ölçüde yeniden biçimlenmiştir. Bu etkileşimin sonucunda da, eskisinden çok farklı nitelik taşıyan "yeni kentliler" ve "yeni İstanbullu" gruplar ortaya çıkmıştır.

Bu kitapta sonuçlarını değerlendireceğimiz alan araştırması, sözkonusu etkileşimin-değişimin niteliklerini ve dinamiklerini anlamayı amaçlamaktadır. Anlamaya çalışacağımız "değişim"in çok boyutlu bir süreci kapsadığı açıktır. Bu nedenle, alan araştırması birbirinden farklı niteliklere sahip aşamalarda gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın kavramsal çerçevesi ve metodolojisiyle ilgili bilgiler kitapta ayrıntılı biçimde verilmektedir. Burada, alan araştırmasının, eski bir köyün kentsel yerleşmeye dönüşme sürecini, bu süreçte yeralan grupları, burada oluşan kendine özgü ilişkiağlarını, kurulan ortak yaşamın niteliklerini ve bütün bunların sözkonusu alanlarda yaşayanlara etkilerini incelemeye çalıştığını belirtmekle yetineceğiz.

Bu araştırmanın bulguları, kentleşmenin ve göçün bugünkü evresindeki toplumsal dinamikleri açıklamayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, bu bulguların, araştırmanın yapıldığı yerin (Ümraniye) ve araştırmanın yapıldığı dönemdeki siyasal ortamın (yerel yönetimlerde SHP iktidarı) özelliklerinden soyutlanarak algılanmasında yarar görülmektedir. Burada ortaya çıkarılmış olan eğilimlerin kentin bir başka bölgesinde ve bir başka dönemde de gözlemlenebilmesi mümkündür.

GİRİŞ

I. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

Bu araştırmanın temel amacı, kitlesel göçün yaşandığı kentsel ortamda oluşan yeni tabakalaşma sisteminin dinamiklerini anlamaya çalışmaktır. Göç olayının kendisi mekansal olduğu kadar, -bireysel ya da kitlesel- toplumsal devingenlik anlamına da gelmektedir. Kente göçedenler, kentte varolabilmek için, kentte mevcut olan yapıyı ve dolayısıyla devingenlik kanallarını kullanmak durumunda kalmaktadır. Göçün yerleşik nüfusa göre öneminin az olduğu durumlarda, kentteki mevcut yapının ve devingenlik kanallarının yeni gelenleri emebilme olanağı vardır. Ancak, Türkiye gibi, sayısal olarak geniş kitlelerin çok kısa bir döneme büyük göç hareketleri sığdırabildikleri ülkelerde, göç edenlerin de yapıyı ve işleyiş kurallarını etkilemeleri, hatta giderek değiştirmeleri sözkonusudur.

Bu proje çerçevesinde, devingenlik yapıları ve kanalları olarak, ağırlıkla iş ve konut piyasası ele alınacaktır. Ancak bununla birlikte sözkonusu piyasaların işleyişinde önemli

etkisi olduğu düşünülen yerel politika ilişkisi üzerinde de durulacaktır. Bu elc alışta bugüne kadar yapılmış olan kuramsal tartışmaların ve ampirik araştırmaların ortaya çıkardığı bazı sonuçların önemli etkileri vardır. Bu tartışmalar, genellikle farklı akademik çevrelerde ve farklı düzlemlerde devam edegelmektedir. Araştırmanın kuramsal çerçevesinde, farklı düzlemdeki tartışmaların dikkate alınmasının nedeni budur. Bir deneme niteliğinde olan bu tür bir buluşturma, özellikle Türkiye'de çok az ele alınan devingenlik ve tabakalaşma konularında yeni araştırmaların yapılması gereğini ortaya çıkarabilirse amacına ulaşmış olacaktır.

Hızlı göç süreci yaşayan toplumların iş piyasası üzerinde yapılan tartışmalar, daha çok "enformel sektör" kavramıyla ele alınmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar, az kurumlaşmış, esnek örgüt yapısına ve esnek emek ilişkilerine sahip (Haan, 1989), küçük mülkiyete dayanan iş yapısının özelliklerini kavramaya yöneliktir. Çevre ülkelerinde hızla genişleyen bu iş yapısının, emek niteliği, kullanılan teknoloji, pazar ilişkileri, birbirleriyle ve "modern" sektörle eklemlenme biçimleri gelişme sosyolojisinin önemli tartışma konularından biridir (Örneğin, Hart, 1973; Sethuraman, 1978; Mazumdar, 1975 ve 1981; Haan, 1989 vb.).

Bunun yanısıra, uluslararası emek ve sermaye hareketini ele alan çalışmalar bir taraftan küreselleşme, diğer taraftan post-fordizm kavramlarını gündeme getirmiştir. Bu yeni kavramsal çerçeve, dünyadaki iş piyasası tartışmalarına yeni boyutlar kazandırmıştır. Sözkonusu tartışmalar, bugüne kadar daha çok izole "ulusal" sınırları veri kabul eden ve daha çok doğrusal değişme modellerine dayalı analizleri sarsmıştır. Bunların bir kesimi "enformel" iş yapısının sadece "çevre" ülkelerine özgü olmadığını gündeme getirmiştir. Bunun yanısıra formel-informel ve küresel- yerel iş piyasalarının etkileşimi konuları önem kazanmaya başlamıştır. (Light,

1979; Portes ve Sassen-Koob, 1987; Pahl, 1984, 1985 ve 1988; Henderson ve Castells, 1987; Castells, 1989; Portes, Castells ve Benton, 1989; Colins ve Gimenez, 1990 vd.)

Bu araştırmada yapılacak olan, bu konudaki tartışmalara katkıda bulunmak değil; sözkonusu tartışmaları da dikkate alarak, göçedenlerin bu tür bir iş piyasası içindeki konumlarını ve bundaki değişmeleri, diğer alanlardaki değişmelerle birlikte analiz etmeye çalışmaktır. Enformel sektörün esnek ve karmaşık yapısı, bu sektörün ne tür bir katmanlaşma yarattığı konusundaki analizleri güçleştirmektedir. İş yapısının "formel" alanıyla ilgili katmanların analizini yapmak bir dereceye kadar mümkün olabilmektedir. Ancak, küçük girişimciliğin, küçük mülkiyetin, iş devingenliğinin ve etkileşiminin fazla olduğu, üstelik sayısal olarak büyük kitleleri ilgilendiren bir iş piyasasını sadece "formel" ve "enformel" olarak temel iki katmana ayırmanın da yetersizliği açıktır. Nitekim Türkiye'deki enformel sektör üzerinde yapılan araştırmalar da bu noktaya dikkat çekmektedirler (Bk: Aktar, 1990; Ayata, 1991; Atauz ve Atauz, 1992 vd.).

Bu proje çerçevesinde öncelikle büyük kentlere göçederek bu karmaşık iş piyasasıyla karşılaşan grupların hangi kesimlerinin, hangi kanalları kullanarak, hangi kesimlere dahil olabildikleri anlaşılmaya çalışılacaktır. Daha sonra, kente göçederken hangi grupların, hangi nedenlerle avantajlı oldukları ve bu avantajlarının kentsel iş piyasasında devingenlik olanağı sağlayıp sağlamadığı incelenecektir. Bunun yanısıra kentte yaşanan deneyimler gözönünde tutularak, varsa, kentte oluşan yeni devingenlik kanallarının kimlere açık, kimlere kapalı olduğu analiz edilmeye çalışılacaktır.

Türkiye'deki göç araştırmaları daha çok kır-kent göçü, gecekondulaşma ve kent yoksulları bağlamında ele alınmıştır. Bu araştırmaların sonuçları kentsel alandaki formel iş

piyasasının kente göçedenleri emebilme gücünden yoksun olduğunu ve göçedenlerin kentte varolabilmek için daha çok enformel ilişki kanallarını (akrabalık, hemşehrilik vb.) kullanarak, enformel iş piyasasına dahil olduklarını ortaya çıkarmıştır (örneğin, Kartal 1978 ve 1983; Kongar, 1973, Şenyapılı, 1978 ve 1981; DPT, 1991; BKSHM, 1993 vb.). Ancak bu araştırmalar, göçedenler arasındaki katmanlaşma ve göçten sonraki katmanlaşma üzerinde fazla durmamaktadır.

"Gecekondu" araştırmaları diye özetleyeceğimiz bu araştırmalar, göçedenler bakımından konut piyasasının önemini ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmalar, göçedenlerin özellikle yoksul katmanlarının kentteki öncelikli mücadelelerinin kentte tutunabilme mücadelesi olduğunu göstermiştir.

Dolayısıyla, özellikle kente göçeden yoksul katmanlar için kentsel deneyim, kentte tutunma (konut edinme)- yaşama (iş bulma) ile başlamakta ve devingenlik bunlara bağlı olarak gerçekleşebilmektedir. Bu kesimler için kentsel yaşam, kentte yaşamayı başarma-başaramama; kentte varolma-devingenlik; yoksulluk-geri dönme seçenekleri arasında ve "bıçak sırtında" diye özetlenebilecek bir biçimde sürmektedir.

Bu nedenle, kentte varolma ve devingenlik olanakları bakımından kentsel iş piyasası kadar, kentsel konut piyasası ve buradaki olanaklara ulaşma kanalları da önem taşımaktadır. Konut piyasası ile ilgili çalışmalar, formel konut piyasasından çok enformel konut piyasasına dönüktür. Bu çalışmalarda "gecekondu" ve yoksul konut alanları çoğu zaman eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Bunda da gecekondu kavramına atfedilen anlamın önemi vardır.

"Gecekondu" kavramı, esas olarak kente göçedenlerin, kentsel toprakları "barınak" amacıyla işgal etmeleri anlamını ifade etmektedir. Çevre ülkelerinde yaygın olarak göz-

lemlenen bu tür konut edinme olgusu, özel ticari sermayenin yoksullar için konut yapmayı cazip bulmayışıyla da açıklanmaktaydı (Roberts, 1978). Bu tür gecekondulaşmanın iki temel özelliği vardır: birincisi, konutun yapıldığı toprağa para ödememe; ikincisi ise konutun yine para ödemeden kullanıcılar tarafından yapılması. Bu tür bir konut edinme, tamamen parasal ekonomi dışında kalan ve sadece kentte varolmayı sağlayan, "barınma amaçlı", dolayısıyla, sadece kullanım değeri olan bir konut edinme anlamını taşımaktadır. Bu kavramsal çerçevede, işgalci, yapımcı ve kullanıcının aynı toplumsal birim olması sözkonusudur (Amis, 1984). Bu tür bir kavramsallaştırma, gecekondulunun, iş piyasası içindeki konumuna bakılmaksızın, türdeş bir toplumsal katman olarak -"yoksullar" olarak- algılanması sonucunu doğurmaktadır.

Buna karşılık birçok ülkede bu tür yasal olmayan konut edinme sürecinin "ticarileştiği", yani bu konut edinme sürecinin pazar için ve para karşılığında gerçekleştiği gözlemlenmiştir (Amis, 1984). Bu sürecin ticarileşmesinin her aşamada, (işgal, yapım ve kullanım) sözkonusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu sürecin ticarileşmesi, bu alanların piyasa kuralları içine girdiğini ve dolayısıyla bu alanlarda da katmanlaşmanın olduğunu göstermektedir. Bu oluşum, ülkeden ülkeye farklı olmakla birlikte, (Gilbert, 1981; Edwards, 1981); bu alanlarda, en azından konut edinme süreci bakımından, farklı konumda olan katmanların, örneğin, işgalcilerin, yapanların, kullananların, satın alanların ya da kiralayanların, oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu alanların "ticarileşmesi", "yoksulların" bu piyasadaki konumunu değiştirmiştir.

Bunun yanısıra, piyasa mekanizması içine giren konut alanlarının, zamanla, kentteki konumlarına ve fiziksel özelliklerine göre değişen, "değer kazanması" da sözkonusudur. Bu da daha önce sadece "barınma" amacıyla konut

edinmiş olanların, barınaklarının kentteki piyasa koşullarına göre değişen değeri olan "varlıklara" dönüşmeleri anlamına gelmektedir (Öncü, 1988; Köksal, 1990). Burada kente önceden göçetmiş olanların, kent merkezine yakın olanların avantajlı konumda oldukları açıktır. Bu da, muhtemelen, kent içinde yeni bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Bu süreç ise, kentte yeniden değerlenen alanların kent içi devingenlik yoluyla el değiştirmesi, dolayısıyla kentteki konumuna ve fiziksel koşullarına göre değişen konut alanlarının oluşması sürecidir. "Ardıllık" (succession and invasion) diye de adlandırılan bu sürecin katmanlaşmış konut alanları oluşturduğu bilinmektedir.

Bütün bu nedenlerle, gecekondulaşma ya da yasadışı konut edinme sürecinin kendi başına bir dinamik süreç olduğunu söylemek mümkündür. Gecekondu alanlarının oluşumu bir taraftan kentsel alanlardaki tabakalaşmaya katkıda bulunurken, diğer taraftan bu sürece katılanların türdeş olmayan, farklılaşan gruplara ayrılmasını da birlikte getirmektedir. Bu sürecin kente yerleşen grupların iş piyasası içindeki konumları üzerinde de etkisi olacağı açıktır.

Bu noktada, bu araştırma çerçevesi içinde dikkate alacağımız, "kentsel mekan-toplumsal tabakalaşma" ilişkisi üzerinde duran bazı kuramsal yaklaşımlara kısaca değinmekte yarar görülmektedir. Pahl, kentsel mekanın kendisinin, bireylerin ve grupların yaşam şanslarının dağılımında, üretim alanında yaratılan düzeyde yeni eşitsizliklerin kaynağı olduğundan söz etmektedir. Pahl, piyasa ekonomisinin olduğu kentsel sistemlerde, kıt olan kentsel mekanın dağıtımının ve bu dağıtımda rol oynayan grupların önemine işaret etmektedir. Pahl'e göre, bu dağıtım mekanizmasında yeralanların, politik güce sahip olanların eylemleri ve kararları, kıt kentsel kaynakların toplumsal katmanlar arasında yeniden dağılımı sonucunu doğurmaktadır (Pahl, 1975; Saunders, 1981).

Kentsel mekanı, toplumsal üretimin en önemli ögelerinden biri olarak kabul eden Pahl, Saunders, Harvey ve Castells arasında süren tartışmalar, kentsel mekan, toplumsal eşitsizlikler ve yerel siyaset ilişkisine dikkati çekmesi bakımından önemli görülmektedir. Bu tartışmalar, özellikle sadece iş piyasası üzerinde yoğunlaşan toplumsal tabakalaşma konusuna yeni bir boyut getirmiştir.

Bu noktada ilk defa Rex ve Moore tarafından gündeme getirilen "konut sınıfları" kavramından söz etmekte yarar görülmektedir (Rex ve Moore, 1967). Konut sınıfları kavramı da özel konut mülkiyetinin servetin yeniden dağılımına ve dolayısıyla sınıf yapısına ve siyasal hareketliliğe etkilerini gündeme getirmektedir. Toplumsal tüketim alanı olarak kabul edilen özel konut mülkiyetinin, üretim alanındaki toplumsal katmanlaşmayla örtüşüp örtüşmediği ya da geleneksel sınıf bölünmelerinden farklı bir katmanlaşma yaratıp yaratmadığı da bu tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır.

Mingione (1981), kıt kentsel kaynakların dağılımının, dolayısıyla toplumsal yeniden üretim olanaklarının, geleneksel sınıf bölünmelerine yeni boyutlar getirdiğini ileri sürmektedir. Saunders de konut mülkiyetinin sınıf sorunundan analitik düzeyde farklı olduğunu, ancak bunun yaşam şansları, toplumsal kimlik belirleme, kaynakların yeniden dağıtımı yoluyla ekonomik eşitsizliklerin ortaya çıkması gibi gerekçelerle, sınıf bölünmeleri kadar önem taşıdığını; toplumsal bölünme ve siyasal çatışmalar bakımından üzerinde durmaya değer olduğunu ileri sürmektedir (Saunders, 1984).

Bu tartışmalar, örgütlü ve büyük ölçüde farklılaşmış toplumlardaki ilişkiler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak bu tartışmaların ve kavramların Kıray'ın "az farklılaşmış" ve "örgütleşememiş" toplum diye adlandırdığı toplumlar için

de anlamlı olabileceği düşünülmektedir. Bu noktada Kıray'ın Türkiye'deki kentleşme sürecinin nitelikleriyle ilgili saptamaları, özellikle metropoliten kent çevrelerinde oluşan yeni yerleşmelerde gözlemlediği ve "saçaklanma" kavramıyla ifade ettiği oluşum önem kazanmaktadır (Kıray; 1982). "Saçaklanma" kavramı, bir anlamda fiziki plancıların "yağ lekesi" büyüme diye adlandırdıkları kentleşme sürecinin dinamikleri ile formel-enformel piyasaların ve kurumların etkileşimini gündeme getirmektedir.

Nitekim kentlerde gerçekleşen "yasallaşma" süreci de sözkonusu etkileşimi ve bazı grupların bu yolla kentsel tabakalaşma açısından konum değiştirme çabasında olduğunu göstermektedir. Büyük kentlerdeki yerel yönetimler üzerinde yapılan araştırmalar, yerel yöneticilerin birinci nesil göçmen olduklarını ve ilgi alanlarının kentsel alanlardaki iş piyasasından çok, yasadışı gelişen konut alanların sorunlarının çözümü noktasında yoğunlaştığını ortaya çıkarmıştır (Köksal ve Kara 1989 ve Köksal 1990). Bu durum bir taraftan kente göçeden grupların kent içindeki yerel iktidar odaklarına ulaşabildiklerini, diğer taraftan da yerel yöneticilerin kentsel alanların yeniden dağılımıyla yakından ilgili olduklarını göstermektedir.

Kentsel toprakların yasadışı yollarla işgali ve konut kullanımına açılması olgusunun büyüklüğü, bu olgunun kamu otoritelerince "gizil" de olsa dikkate alındığını ve daha da önemlisi siyasetin yapısında varolan patron-yanaşma ilişkisinin güçlenmesine neden olduğunu göstermektedir. Bu da ticarileşme, aklanma ve giderek meşrulaşma sürecinin siyasal sistemle ilişkisinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Bütün bunlar yerel siyasetin göreli olarak güçsüz kaldığı Türkiye'de, karmaşık bir "enformel" siyasal ilişkiler sisteminin doğmasına ve yerleşikleşmesine de neden olmaktadır.

Bu araştırma, Türkiye'deki siyasal sistemin işleyişini dik-

kate alarak, yerel politik grupların karar ve eylemlerinin, kentsel sistemdeki meşrulaşma süreciyle yeniden oluşan yapısının hangi toplumsal kesimler için devingenlik, hangi toplumsal kesimler için dışlanma anlamına geldiğini sorgulamayı da amaçlamaktadır.

Bu kavramsal çerçeve içinde sorgulanacak olan bir diğer nokta, kentsel sisteme katılan grupların dahil oldukları konut piyasasının formel ya da enformel nitelik taşımasından, farklı konut sınıflarının, dolayısıyla farklı toplumsal katmanların oluşması anlamının çıkarılıp çıkarılamayacağı olacaktır. Burada, ilk bakışta, formel konut alanlarından konut edinenlerle, enformel kanallardan konut edinenlerin hem köken hem de konut edinme biçimi açısından farklı olduğu sonucuna varmak mümkün görünmektedir. Bunun yanısıra, özellikle gecekondulu ların, konut edinme süreçlerindeki zorlu ve riskli yönler nedeniyle, kentin diğer alanlarında yaşayanlara göre farklı deneyimlere, farklı değerlere sahip gruplar olduğunu gözlemlemek mümkündür. Kentsel alanlarda gözlemlenen bu tür mücadelelerin siyasal sistemi de etkiliyor olması, bu bölünmenin siyasal sonuçlarının da çıplak gözle algılanmasını sağlamaktadır.

Ancak bu alanlardaki ticarileşme ve giderek yerel yöneticilerin siyasal gücüyle oluşturulan aklanma-meşrulaşma süreci, enformel konut piyasası içinde yeni bölünmelere kaynaklık etmektedir. Araştırma, bu nedenle, karmaşık bir iş piyasasının olduğu kentsel alanlarda, toplumsal tabakalaşmanın konut piyasasıyla ilişkisine ve özellikle yerel politikanın bu oluşumdaki rolüne dikkati çekmeyi hedeflemektedir.

II. Alan Araştırmasının Tasarımı

Araştırmanın kurgulanmasında etkili olan kavramsal çerçeveye uygun araştırma tasarımı, konunun çok boyutlu oluşu nedeniyle oldukça uzun ve karmaşık bir süreci gerektirmiştir. Araştırma tasarımı, araştırma alanının seçiminden bilgi toplama aşamasına kadar farklı veri kaynaklarının ve araştırma tekniklerinin kullanılması zorunluluğunu gündeme getirmiştir. Bu nedenle, bu araştırmanın tasarlanmasında birbirini takibeden, her biri diğerine bilgi sağlayan ve farklı tekniklerin kullanıldığı birden çok alan araştırması yapılması planlanmıştır.

İlk aşamada araştırmanın konusuna uygun bölgenin seçimi yer almaktaydı. Araştırmanın tasarlanması sırasında, araştırma yapılacak alanın Kıray'ın "saçaklanma" diye adlandırdığı sürecin gözlemlenebileceği bir bölgede gerçekleştirilmesi tasarlanmıştı. Bu amaçla, bu alanın seçimiyle ilgili bazı kıstaslar saptanmıştı. Bu kıstaslara göre araştırma alanının hem yerleşikleşmiş ilişkilerin gözlenebileceği hem de yeni nüfus kazanan dinamik bir bölge olması kararlaştırılmıştı. Böyle bir bölgenin, gecekondu araştırmalarından farklı olarak karşılaştırmalı analizler yapma olanağı vereceği düşünülmüştü.

Bu alanın seçiminde, araştırmacının daha önce TÜSES için yaptığı ve İstanbul'daki belediye başkanlarının gecekondu konusundaki algılamalarını konu alan bir araştırmanın bulgularından yararlanılmıştır (Köksal, 1990). Bu araştırma sonuçlarına göre İstanbul'daki ilçeler, yerleşme nitelikleri bakımından, üç gruba ayrılmıştı: Birinci grupta yer alan ilçeler hiç gecekondusu olmayan ve "formel" konut piyasasına sahip olanlar (6 ilçe); ikinci grupta yeralan ilçeler ise gecekondusu olan (konut alanlarının yüzde 30'u ve üstü) ancak kent merkezinde kaldığı için "durağanlaşmış" il-

çeler (5 ilçe); üçüncü grupta yeralanlar ise gecekondusu olan ve halen de yeni işgal faaliyetlerinin sürdüğü "dinamik" (9 ilçe) ilçelerdi. Araştırma amacının bir boyutu "formel-enformel" konut alanları etkileşimini gözlemlemek olduğu için, araştırma alanının üçüncü grupta yeralan ilçeler arasından seçimi kararlaştırılmıştır.

Bu araştırmadan ve diğer verilerden elde edilen bilgiler sonucu, araştırmanın Ümraniye'de yapılmasına karar verilmiştir. Bu ilçenin seçiminde, buranın oldukça eski bir belediyesinin oluşu (1963) nedeniyle yerleşikleşmiş yapıların ve "ilişkiağları"nın bulunması; o tarihten bu yana gözlem yapmaya elverişli her türlü konut gelişiminin (imarlı, hisseli tapulu, örgütsüz işgal, siyasal örgüt destekli işgal, ticari işgal, el senetli vb.) oluşu; ilçede ve çevresinde formel ve enformel iş olanaklarının oluşu ve halen de hızlı nüfus kazanan bölge oluşu gibi özellikler etkili olmuştur. Bu alan hem iş piyasası hem de konut piyasası bakımından yerleşik ve o dönemdeki yeni ilişkilerin etkileşiminin gözlemlenebileceği, "formel-enformel" her türlü faaliyetin sürdüğü bir alan olarak araştırma konusuna uygun bulunmuştur. Bunun yanısıra o dönemdeki (önce SHP'li, sonra CHP'li) Belediye Başkanı'nın bölge hakkında her türlü bilgiyi sağlamaya istekli ve açık bir kişiliğe sahip oluşu da bu alanın seçiminde etkili olmuştur.

Araştırma bölgesinin seçiminden sonra başlayan veri toplama çalışmaları, üç farklı düzeyde alan çalışmasını gerektirmiştir.

Araştırmanın ilk aşaması, bir taraftan bölgede varolan ilçe düzeyindeki "ilişkiağları"nı anlayabilmek, diğer taraftan da hanehalkı araştırmasının yapılacağı alanın seçimini sağlamak üzere tasarlanmıştır. Bu nedenle, bu aşamada, bölgede yerleşik ve formel kurumların faaliyetleriyle, enformel "ilişkiağları"nın analiz edilebileceği çeşitli bilgiler -harita,

istatistikler, raporlar vb.- toplanmış, gözlem ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

İkinci aşamada, ilçedeki yerel politikanın seçimle gelmiş aktörleri olan meclis üyeleri ve muhtarlarla düzenli görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler yerel yönetimde olan grupların kökenleri, yerel siyasete giriş nedenleri, birbirleriyle ve ilçede yaşayan çeşitli gruplarla ilişkileri hakkında bilgi derlemeye yöneliktir. Bunun yanısıra, özellikle muhtarlarla yapılan görüşmeler sonucu, oldukça büyük bir alanı ve nüfusu kapsayan ilçenin kendi içindeki özellikleri kavranmaya ve hanehalkı araştırmasının yapılacağı alanın saptanmasına çalışılmıştır.

Araştırmanın ana temalarından biri, buraya yerleşen grupların yerleşme süreci içinde varolan "ilişkiağı"nı kullanma biçimlerini ve kendi oluşturdukları ilişkiağlarını inceleyebilmekti. Bu nedenle, hanehalkı araştırmasının yapılacağı alanın, ne salt yeni yerleşilen bir "gecekondu" bölgesi, ne de düzenli yerleşilmiş bir alan olması gerekiyordu. Araştırma alanının farklı dönemlerde, farklı koşullarda ve farklı biçimlerde yerleşmeleri içeren karmaşık bir alan olmasında karar kılınmıştı.

Araştırmanın önceki aşamalarında derlenen bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda, Ümraniye'nin eski bir köy yerleşmesi olan merkezinden, yeni gelişmelerin izlenebileceği çevreye kadar uzanan bir "dilim"in seçilmesine karar verilmiştir. Bu dilimin seçilmesinde yörenin eski yöneticilerinin, muhtarların ve Ümraniye Belediyesi İmar Müdürlüğü'nün verdiği bilgilerin önemli katkıları olmuştur. Bu dilimin içine giren mahalleler; Atatürk, İnkılap ve Kazım Karabekir mahalleleridir. Muhtarlardan edinilen bilgilerden de bu üç mahallenin karşılaştırmaya elverişli, birbirinden farklı fiziksel ve toplumsal özellikler gösteren mahalleler olduğu öğrenilmişti.

Hanehalkı araştırmasının yapıldığı ve iradi olarak seçilen bu üç mahallenin her biri birbirinden farklı dönemlerde, farklı koşullarda oluşmuştur. Bu nedenle bu araştırma bulguları temsili olmaktan çok, formel ve enformel piyasa etkileşimi konusunda bazı eğilimleri ortaya çıkarmaya elverişlidir. Bu nedenle bu bölümden sonra aktarılacak bulguların bu çerçeve içinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YEREL İLİŞKİAĞLARI VE YÖNETİCİLER

I. Yalnız Selvi'den Ümraniye'ye: İlk Yöneticiler

Araştırma ekibi olarak Üsküdar'dan Ümraniye minibüsüne binip Çarşı'da indiğimizde, buranın, yarı taşralı, düzensiz ve kalabalık haline bakıp işin neresinden başlayacağımıza karar verememiştik. Burası, uzun bir süre boyunca, bizim için, içinden geçilip gidilecek, fazlaca da tanımayı istemediğimiz herhangi bir semt olarak kaldı. Merkezdeki ilk dolaşmamızda, etrafındaki düzensiz binalar arasında kaybolmuş Cafer Ağa Camii'ni görebilmemiz de, buranın bir vakitler "ümran" görmüş bir köy olduğunu algılamamız da mümkün olmamıştı.

Ancak, bir süre sonra, çok dinamik bir dünyaya ayak bastığımızı anladık. Çarşı caddesinde birkaç kez dolaştıktan ve görüşmelere başladıktan sonra buradaki çekişmeli yaşamın geçmişiyle ilgili bazı ipuçları yakalayabildik. Buranın hızlı geçen son otuz yılı, yaşayanların olanı biteni algılamasına da, düşünmesine de fazlaca imkan vermemişti. Görüşme yaptığımız herkes için buranın geçmişi, kendi gelişleriyle

başlıyordu. Ancak burada, hemen herkesin, Ümraniye'nin bir yerinde, kendi elleriyle kardıkları bir harç vardı. Buraya yeni yerleşenlerin "ümran" bekleyecek vakti hiç olmamıştı.

Bir süre sonra, Çarşı caddesinde, bir zamanlar yönettikleri Ümraniye'yi artık sadece pencerelerinden seyreden eski liderlerin işyerlerini de tanıyabildik. 1950'li yıllarda, burası henüz bir köy iken muhtarlık yapmış olan (ilk yerleşen muhacir ailelerinden) Yusuf Bekler'in, artık arada sırada uğradığı, güngörmüş ama köhnemiş yazıhanesi ile 1963 yılında mücadeleyle kurulan Ümraniye Belediyesi'nin 1977'ye kadar başkanlığını yapan, AP'li (sonradan yerleşen muhacir aileden) Ahmet Mert'in, artık müşterisi azalmış olan yemci dükkanı yerli yerinde duruyordu. Yine burada adı sıkça duyulan, başka bir araştırma sırasında kendisi ile görüşmüş olduğumuz, artık yaşamayan, 1977-1984 yıllarında Belediye Başkanlığı yapmış AP'li Aslan Yıldırım'ın (Rizeli) aile apartmanı, pasajı ve iş hanı da merkezde duruyordu.

Ümraniyeli olarak 1984-89 arasında Üsküdar Belediye Başkanlığı yapmış ANAP'lı Necmettin Öztürk'ün (muhacir aileden) sahibi olduğu Pirelli bayiinin üst katındaki görkemli arabesk bürosu ise halen faal bir siyasi merkez gibiydi. Araştırma yapıldığı sırada Ümraniye Belediyesi'nin başkanlık makamında oturan, çocukluğu Ümraniye'deki sol siyaset içinde (1 Mayıs Mahallesi eylemleri gibi) geçmiş olan SHP'li (sonra CHP'li) Şinasi Öktem'in (Gümüşhaneli) kardeşleri tarafından işletilen kırtasiyeci dükkanı da, tam merkezde olmasa bile, yine aynı cadde üstündeydi.

Ümraniye tarihini bu mekanlar üzerinden izlemek bile mümkün olabilir. Ancak bu bölümde, kısaca, Ümraniye'nin geçmişi hakkında görüşme yaptığımız eski Ümraniyeliler'in ağzından derlediğimiz bilgileri vereceğiz. Bu bilgiler, bir anlamda, Ümraniye'de yaşayanların yerleşim bölgelerinde olan bitenleri nasıl algıladıklarını gösterecektir.

Ümraniye ile ilgili en yaygın hikâye, buranın ilk adının, Namazgah civarındaki bir tepenin üstünde tek başına duran bir selviden dolayı "Yalnız Selvi" oluşu ile başlıyor. Buraların, bir zamanlar, "saraylılara" ait, yarı orman yarı tarım arazisi bir bölge olduğunu da herkes biliyor. Yalnız Selvi Mevkii'ne "93 Harbi"nin ardından "muhacir"lerin yerleştirilmesiyle, burası "Muhacirköy" olarak anılmaya başlıyor. Buraya yerleşen köylüler de "sultan" adına ortakçı olarak tarım yapıyorlar. Muhacirköy, yoksul bir köy olarak yaşayıp giderken, Kısıklı'da oturan "saraylı" Cafer Ağa, -kimine göre sarayın soytarısı, kimine göre sarayın harem ağası- avlanmak için buralarda dolaştığı bir gün, dinlenmek için köye uğruyor. Ancak, buradaki ahşap camiyi beğenmiyor ve köye kendi adına bir cami ve çeşme yaptırıyor. İnşaat bittikten sonra da; "Artık burası ümran gördü, adı da Ümranköy olsun" diyerek, köyün ismini değiştiriyor.

Bu noktaya kadar anlatılanlar hep aynı ancak bundan sonra olanlar hakkında farklı anlatımlar var. Yine, buradaki eski muhtarlardan gecekonclulula kadar herkesin anlattığı hikâyeye göre, buraların eski sahipleri aslında "Sultanlar". Ancak, bunun anlamı herkese göre farklı. Bölgenin sultanlara ait oluşu kimisine göre "sahipsiz yer" demek, kimisine göre ise buralara "sultan" adına sahip olmak anlamına geliyor.

Yusuf Bekler (eski muhtar), buraların Kısıklı'da yaşayan sultan soyundan "saraylılara" ait olduğunu, ancak Cumhuriyetin ilanından sonra, o saraylıların yurtdışına gönderildiklerini anlatıyor. Bekler, bu arazilerin asıl varisleri olan Mihrimah Sultan ile Hatice Sultan'ın ellerindeki sultan mührü taşıyan tapulardan dolayı, buraların Hazine'ye geçemediğini belirtiyor. Bekler, kendisinin muhtarken bu tapuları gördüğünü ve Menderes döneminde afla Türkiye'ye gelebilen "sultanlar"la da tanıştığını hikâye ediyor. "Sultan-

lar"ın o dönemde, çevredeki tek boş arazi olan Hekimbaşı Çiftliği'ni Eczacıbaşı ailesine sattıklarını belirtiyor. Ancak, Bekler, Eczacıbaşı ailesinin de buradaki işgal nedeniyle arazisine bir türlü sahip çıkamadığını anlatıyor.

Öte yandan, aynı hikâye, eski Hekimbaşı'nda (şimdiki adı Kazım Karabekir Mahallesi) başka türlü anlatılıyor. Burada yaşayan gecekonducularla, gecekonducuların "Holding" diye adlandırdıkları Eczacıbaşı ailesi arasındaki sürtüşme halen canlı olarak sürüyor. Burada yaşayanların bir kısmı hem "kurucular"a, hem "holding"e, hem de "belediye"ye para ödemek zorunda kaldıklarını anlatıyorlar. Anlatılan yaygın hikâyeye göre de, bu mevki eskiden "sultan"a aitmiş. Ama Cumhuriyet'ten sonra ya "orman"a ya da Hazine'ye geçmiş. Yine burada yaşayanlara göre, Eczacıbaşı ailesi arazinin kıymetlendiğini görünce "sahte tapu"yla (Beykoz'daki başka bir yere ait tapuyu buradaymış gibi göstererek) ve Ankara'daki bazı bakanların da desteğiyle, buraya sahip çıkmak istiyormuş. Sözkonusu "mülkiyet" ihtilafı halen "orman-hazine-holding" arasında mahkemede devam etmektedir. Öte yandan bu bölgede "kuruculuk" yaparak arsa satmış olan bir başka aile de, kendi meşruiyetlerini "sultan" ailesinin "kahyaları" olmalarına bağlamaktadırlar.

Ümraniye'de, eski tapular ve "saraylılar" daha çok halen işgalin bitmemiş olduğu "çevre" alanlarda gündeme gelmektedir. Buna karşılık halen yerleşilmiş olan, kadastronun geçtiği, köylünün zilyetliğinin kesin olduğu ya da birkaç kez el değiştirmiş olan bölgelerde artık bu tür tartışmalar sona ermiş durumdadır.

Tekrar Ümraniye'nin geçmişine ve buraya yerleşenlerin kendi öykülerine dönecek olursak, buranın "muhacir" köy olarak kurulduğu ve burada yaşayanların tarımla uğraştığı tartışmasız. Yine, eski muhtar ve birkaç kuşaktır buralı "muhacir" bir ailenin çocuğu olan Yusuf Bekler'in anlattık-

larına dönecek olursak, Muhacirköy'ü ilk değiştiren yatırım köyün dışından gelmiş. 1944-45 yılında buraya kurulan (ve halen Ümraniye içindeki tek boş yer olan) Ümraniye radyo vericisi, köyü şehre bağlamış ve buradaki köylüler, Kadıköy ve Üsküdar'ın sütçüsü, yoğurtçusu ve "çalıcı"sı olmuşlar. Köylüler, buradan topladıkları çalıları, şehirdeki fırınlara yakacak olarak satıyorlarmış. Yine 1950'lerde açılan Üsküdar-Şile yolu, köyü Şile'ye bağlamış. Bu da buradaki taş ocaklarını ve kır tuğlacılığını geliştirmiş. Bekler'in ailesi de kır tuğlacılığı yapıyormuş.

Bekler, buraya, 1957'de Yugoslavya'dan gelen Boşnaklar'ın yerleştirildiğini ve zamanla, az sayıda da olsa, Karadenizli ve "Şileli"nin de buraya yerleşmeye başladığını belirtiyor.

Yusuf Bekler, (o dönem DP'li, şimdi MHP'li) kendi muhtarlık hizmetlerini anlatırken, buranın her hizmeti bileğinin hakkıyla ve yarı zorbalıkla aldığını söylüyor. Bekler, köye elektrik getirme çabalarını anarken, yarı zorbalıktan neyi kasdettiğini de heyecanla anlatıyor. Bekler'in muhtarlığı döneminde, köylü, İETT'ye ait depolardan çaldıkları malzemelerle ve Şile'ye tatile giden bir milletvekilini "rehin" tutarak edinebildikleri direklerle köydeki elektrik şebekesini kurabilmiş. Daha sonra ortaya çıkan gerilim, dönemin valisi ve belediye başkanı Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ın aracılığıyla çözülmüş ve elektrik "resmen" köye gelebilmiş. Bekler, Üsküdar-Alemdağ otobüs hattının da bu tür "zorbalıklar" yoluyla açıldığını anlatıyor.

Yusuf Bekler'in ve ilk muhacir ailelerinin, yönetimi 1950'li yıllara kadar ellerinde tutabildikleri anlaşılmaktadır. İzleyen dönemde buraya yerleşmeye başlayan Rizeliler, bundan sonraki Ümraniye'yi kendilerinin kurduğunu söylüyorlar. Buraya ilk yerleşen Karadenizli (Rizeli) ailelerden biri olan Yıldırım ailesinden (eski Belediye Başkanı, eski

AP'li, sonra ANAP'lı Aslan Yıldırım'ın kardeşi) SHP'li Nihat Yıldırım'a göre buraya ilk defa "Laz Mehmet", 1923 yılında yerleşmiş, ancak o dönemdeki ulaşım zorlukları nedeniyle peşinden pek kimseyi getirememiş. Yıldırım'lardan ilk yerleşen ise, büyük ağabey olmuş. Büyük ağabey, Üsküdar-Alemdağ yolunda taşaronluk yapmış, daha sonra da buradaki taşocaklarını işleten "Dimitri"den ocakları satın alıp buraya yerleşmiş, ardından da bütün aileyi buraya getirmiş.

Yıldırım ailesi, o günden bu yana taşocağı ve inşaatçılık işleriyle uğraşmış. Nihat Yıldırım, 1950'lerde buraya geldiğinde, Ümraniye'nin 36 hanelik yoksul bir köy olduğunu söylüyor. Yıldırım, buradaki yerlilerin (muhacirler) sütçülük ve yoğurtçuluk dışında bir iş bilmediklerini ve "Lazlar"ın buraya canlılık getirdiğini belirtiyor. Yıldırım, kendi ailesi burada yol işi yaptıktan sonra taşocaklarını da işletmeye başlayınca, muhacirlerin "Yahu, bu Lazlar ne acaip insanlar, taşı satıp ekmek alıyorlar" dediklerinden söz ediyor.

Yine 1950'lerde Ümraniye'de yerleşen bir başka Karadenizli, halen aktif politika içindeki (eski ANAP'lı, şimdi DYP'li) Ahmet Mert de (eski belediye başkanı ile sadece isim benzerliği var), bu taşocaklarında işçilikle işe başlayıp müteahhit olanlardan biri. Ahmet Mert, tıpkı Yıldırım gibi, kendi geldiği dönemde buranın yoksul oluşundan ve buradaki muhacirlerin tembelliğinden söz ediyor. Mert de, Lazların buradaki ilk işadamları olduğunu ve asıl Ümraniye'yi kendilerinin kurduğunu öne sürüyor.

Diğer taraftan, Laz olmadıkları halde buraya daha sonra gelen muhacirler de aynı izlenimi paylaşıyorlar. Buraya 1957'de Yugoslavya göçüyle gelip yerleşen Boşnaklardan Zaim Sancak da ilk geldiğinde yoksul bir köyle karşılaştığını, yerlilerin tembel tembel dolaşmaktan başka birşey yapmadıklarını ve buraya canlılık getirenlerin Boşnaklar olduğunu iddia ediyor.

Görüldüğü üzere Ümraniye, 1950'lerden bu yana "yerli-yeni gelen" çatışmasını yaşamış bir bölge. Aynı olgu belediyenin kuruluş aşamasında da yaşanmış. Burada ilk belediyenin kurulmasına 1960 sonrasında askeri yönetim tarafından atanan muhtarın, öğretmen Ziya Yılmaz'ın öncülük ettiği anlatılıyor. Belediye kurulması fikrine, köyün tarımla uğraşan "yerlileri" karşı çıkıyor, buna karşılık, buraya yeni yerleşenler, Karadenizliler ve Boşnaklar belediyenin kurulmasını destekliyorlar. Yapılan referandum sonucu "evet" oyu çıkınca 1963 yılında ilk belediye kurulmuş oluyor. Belediye başkanlık seçimini "muhacir"lerin ortak adayı Ahmet Mert (Boşnak) kazanıyor.

Ahmet Mert, Ümraniye'nin uzun süre başkanlık yapmış yerel liderlerinden biri. Ancak kendisiyle görüşmemiz mümkün olamadığı için, onun yaptıklarını başkalarından öğrenebildik. Ümraniye'nin 1963 yılında belediye oluşuyla birlikte, bu alandaki gelişme ve mücadelenin hızlandığı anlaşılıyor. Ancak, yine Ümraniye'nin eskilerine göre, bu alanda 1963-1977 döneminde yaşanan gelişmeler "hukuki" yollarla olmuş. Ahmet Mert döneminde buraya yerleşenlere, muhacirlere, hisseli tapu ve yol istikamet planı dahilinde yapılan parselasyon planlarıyla arsa satışı hızlanmış. Yine Ahmet Mert'in döneminde -yeğenine göre Demirel'in arkadaşı olduğu için- burası "sanayi bölgesi" ilan edilmiş. NETAŞ ve diğer irili ufaklı fabrikalar burada onun sayesinde kurulmuş.

Bütün bu faaliyetler sonucunda Ümraniye köy olmaktan çıkmış, inşaat faaliyetleri ve bölgeye yerleşenler artmış, belirgin bir canlanma yaşanmış. Buradaki tarım arazilerinin satışından, "muhacirler" toprak zengini ve mülk sahibi, arazilere inşaat yapan Karadenizliler ise, "müteahhit" olmuşlar. Ancak her iki gruptan da ne "işgalci" ne de "sanayici" çıkmış.

Eski Ümraniyeliler'in bu bölgenin "sanayi" bölgesi olmasını istedikleri ve Belediye Başkanlığı yapan Ahmet Mert ile Aslan Yıldırım'ın burada kurulan organize sanayi bölgesi ve küçük sanayi sitelerinde emeklerinin geçtiği noktasında hemen herkes uzlaşıyor. Ancak, sonuçta, Ümraniyeli köylülerin ya arsa zengini ya da sanayi işçisi olabildiğini belirtiyorlar. Sanayiciler ise İstanbul'un merkezinden ya da başka bölgelerinden gelip burada işyeri açmışlar, ancak buraya yerleşmemişler, arabalarıyla buradan geçip, başka semtlere gidiyorlarmış. Nihat Yıldırım (SHP'li), "Biz sanayici olamadık, çünkü sanayi hüner işidir. Biz daha çok bedenimizle çalışmaya alışmıştık. Sanayi kültür işidir. Belki ikinci nesil yapar. Burada bizim hazırladığımız alanlara, bölge dışından gelen sanayiciler yerleşti. Biz inşaatlarını yaptık, muhacirler topraklarını satıp toprak zengini oldu, köylülerin bir kısmı ise işçi oldu" diyerek durumu özetliyor.

Yine her iki gruba göre, eskiler "işgalci" de olamamışlar. Eski Ümraniyeliler'e göre "işgal", "Anadolu" göçüyle başlamış. Karadenizlilere göre kendilerinden sonra gelenler, Sivaslılar, Gümüşhaneliler, Diyarbakırlılar, Tuncelililer daha yoksuldular, çaresizlikten "işgal"i başlattılar. Nihat Yıldırım'a göre, 1977 yılında belediye başkanı olan ağabeyi Aslan Yıldırım, gecekondulaşmaya karşıydı. Onun döneminde hazine arazisinin belediyeye devriyle oluşturulan bölgelerde yoksullara arazi tahsisine gidilmiş. Ancak yine de, Yıldırım, kendi kontrolü dışında gelişen 1 Mayıs mahallesinin oluşmasını önleyememiş. Ama bu mahallenin oluşmasından sonra da onlara yardım etmiş.

Buna karşılık, muhacir olarak buraya yerleşen Zaim Sancak'a göre 1970'lere kadar olan göç "efendi" göçmüş. Bu döneme kadar göç edenler, yoksul da olsalar "işgal"i akıllarına getirmiyorlarmış. Para kazanıp arsa alacakları günü beklerlermiş. Zaim Sancak, gecekondulaşmayı 1974 yılında

Ecevit'in "toprak işleyenin, su kullananın" sloganının başlattığına inanıyor. Sancak, gecekondulaşmayı siyasal desteğe bağlıyor ve bölgedeki 1 Mayıs Mahallesi, Kazım Karabekir Mahallesi ve Sultanbeyli Mahallesi olaylarının hepsini "eşkıyalık" olarak kabul ediyor. Bütün bunları Ümraniye'nin dışından gelenlerin yaptığını ve esas "Ümraniyeliler"in gecekondulaşmaya karşı olduklarını ifade ediyor.

Aralarında ihtilaf ve anlaşmazlıklar olsa da, 1980'lere kadar yerel iktidarı ellerinde tutan Muhacirler, Boşnaklar, Şileliler ve ilk gelen Karadenizliler, şu anda Ümraniye'deki gelişmeleri biraz da şaşkınlıkla izliyorlar. Üstlerine gelmiş olan bu büyük dalgayı kontrol edememiş olmalarına hayıflanıyorlar. Her biri halen yerel politikayla yakından ilgili, her biri farklı partilere mensup ancak hepsinin ortak özelliği mensubu bulundukları partilerin "tutucuları" olmaları ve Ümraniye'de şu anda esen sert rüzgarın karşısında tıpkı "yalnız selvi" gibi boyun eğmeleri.

II. "Yağ Lekesi Büyüme"de ya da "Saçaklanma"da Oluşan Farklı Kamusal Ortamlar

Ümranköy'ün kurulduğu yeri simgeleyen Yalnız Selvi, günün birinde "yağ lekesi büyüme"nin merkezi olacağını herhalde tahmin etmemişti. Bir önceki bölümde deneyimlerini aktardığımız köyün o dönemdeki yöneticileri de, büyük bir iyi niyetle uğraşıp, didinip "ümran" gördürttükleri köylerinin günün birinde "kaçak kent" diye anılan, işgallerin sürüp gittiği bir bölgenin merkezi olacağını tahmin etmemişlerdi.

Bugünkü Ümraniye, İstanbul'daki birçok yeni yerleşme gibi, ilk kurulduğundan bu yana, hem isim değiştirme hem

de kamu yönetimi içindeki konumu bakımından "kimlik" sorunu yaşamıştır. İstanbul'un ve Türkiye'deki kamu yönetiminin yüzyıllardır aşina olduğu "köy" konumundan, bir metropoliten kentin alt merkezi konumuna geçiş süreci, hem yerleşiklerin kendi içlerinde, hem de kamu yönetimleriyle süren şiddetli, bazan açık, bazan gizil mücadeleler sonucu gerçekleşmiştir.

Bugün, fiziki plancılar, bütün bu gelişmeleri, kısaca "yağ lekesi büyüme" diye adlandırmaktalar. Bu tür büyümeyi Kıray "saçaklanma" diye adlandırmaktadır (Kıray; 1982). Bu olgu daha çok hiçbir "formel kamusal" müdahalenin ya da düzenlemenin olmadığı durumlarda gözlemlenir. Ümranköy, hiç farkında olmadan, "saçaklanma"nın çekirdeklerinden birini oluşturmuştur. Eski köy merkezi, bir önceki bölümde aktarılan oluşumlar sonucu, hem kendini hem de çevresini çoğaltan bir süreçle büyümüştür. Dolayısıyla çevresindeki yerleşmeler de, çok farklı bir konjonktürde ve çok farklı niteliklerle de olsa, Ümranköy'ün başına gelenleri yaşamaktadır.

Kentleşmeyi, kentsel mekanın toplumsal olarak üretilme süreci ve kent topraklarını da "toplumsal yeniden üretim"in mekanı olarak tanımlarsak, bütün bu süreçlerin anlamı daha belirginleşebilir. Burada biz, bu gelişmelerin fiziksel boyutlarından çok, bu tür büyümenin yarattığı kendine özgü "kamusal ortam"ı ele almaya çalışacağız. "Kamusal ortam"dan kastedilen, burada yaşayanların "ortak yaşam"larının sürdüğü ortam ve bunun düzenlenme biçimidir. Bu da bir anlamda "toplumsal yeniden üretim" mekanının düzenlenme biçimidir. Bunun bir boyutu, üretilen mekanın yarattığı "somut koşullar", diğer bir boyutu ise bunun yarattığı "ilişkiler sistemi"dir. Bu bölümde ele alınacak olan boyut, daha çok birincisidir. İkincisi, daha sonraki bölümlerde ele alınacaktır.

Bu düzenlenme biçiminde yasal ve idari çerçevenin belirlediği kural ve kurumların önemi açıktır. Bu nokta, konunun daha çok "formel" yönünü açıklamaktadır. Ancak "formel kamusal" düzenlemenin ve öncülüğün bulunmadığı bir ortam sözkonusu olduğunda, formel yapının işleyişi büyük ölçüde değişikliğe uğrayabilmektedir. Dolayısıyla bu tür durumlarda oluşan "kamusal" yaşamı, salt "formel kamusal" yapıyla açıklamak da mümkün olamamaktadır. Bu alanlarda yaşanan açık-gizil mücadeleler de, böyle bir uyumun sözkonusu olmayışından kaynaklanmaktadır.

Bu nedenle, bu alanların ve buradaki ortak yaşamın kuruluşu sırasında, "formel" yapının işleyişinde farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Zaman zaman bu işleyiş "formel" çerçevenin tamamen dışına çıkmakta; "formelleşme" ve "yasallaşma" ancak bir süre sonra gerçekleşmektedir. Bu durumda, "enformel" ortamın işleyiş kurallarının yarattığı "kamusal yaşam" ve "kamusal ortam"ın nitelikleri daha farklı olabilmektedir. Bu tür ortamlarda "piyasa" kuralların işleyişi ve aktörleri de farklı olmaktadır. Son dönemlerde sıkça anılan "mafya" türü faaliyetler için, buraları, uygun ortamlar oluşturmaktadır.

Dolayısıyla, burada yapılacak olan, mevcut "yasal-idari" yapının hukuksal çerçevesini veri olarak kabul etmekten çok, bu yapının farklı ortamlardaki işleyişinin yarattığı "kamusal ortam"ın niteliklerini tanımlamaya dönüktür. Bu da, hem alan araştırması yapılan bölgenin araştırma konusuyla ilgili bazı özelliklerini kavramamıza hem de alan araştırması yapılan bu bölgeye yerleşenlerin nasıl bir "kamusal" ortamda varolmaya çalıştıkları hakkında bilgi edinmemize yardımcı olacaktır.

Bu bölümde, yağ lekesi büyümenin yarattığı "formel-enformel" ilişkiağlarının oluşturduğu kamusal ortamın bazı boyutları ele alınacaktır. Yerleşmenin farklı yönetimsel ko-

numda olması, örneğin belediye, köy, ilçe merkezi, mücavir alan içi ya da dışı oluşu, farklı "formel kamusal kurum ve kurallar"m varlığını ifade etmektedir. Bunun yanısıra yerleşmenin büyüme süreci içindeki mekansal konumlarındaki farklılık da, aynı "formel kurum ve kurallar"ın farklı biçimde işlemesine kaynaklık edebilmektedir. Örneğin, "köy" konumunda olma, gelişmenin çekirdeğine yakın bir yerleşme için farklı, uzak bir yerleşme için farklı "formel kamusal ortam" anlamına gelebilmektedir. Bu da aynı kamusal kimliğe sahip olan yerleşmelerin birbirinden farklı "kamusal ortam"lara sahip olmaları sonucunu doğurabilir.

Burada, öncelikle, yerleşmelerin kamusal yönetimi içindeki konumları ile mekansal konumları ilişkilendirilecektir. Buna bağlı olarak yerleşmelerdeki konut piyasasının nitelikleri, nüfus özellikleri, iş piyasası özellikleri ile diğer kamusal ve ticari faaliyetlerin nitelikleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Bu konuya geçmeden önce, Ümraniye'nin 1940-90 dönemi arasındaki nüfus artışı ve yönetsel konumundaki değişikliklerle ilgili kısa bir bilgi verilmesinde yarar var. Ümraniye bu dönemde yönetsel olarak; "köy", "köy belediyesi", "ilga edilmiş belediye" ve "ilçe merkez belediyesi" konumlarından geçmiştir. Ancak bu konumlara geçiş, daha önce de belirtildiği üzere, yerel politik mücadeleler ve nüfus baskısıyla gerçekleşmiştir.

Burada aktarılacak bilgiler, DİE nüfus sayımlarına dayanmaktadır. Ancak bu verilerin değerlendirilmesinde, hemen her aşamada sınır değişikliklerinin sözkonusu olduğunu dikkate almak gerekmektedir. 1940'ta Üsküdar'a bağlı bir köy konumunda olan Ümraniye'nin nüfusunun 501 olduğu bilinmektedir. 1955 yılında da köy konumundadır ve nüfusu 1781 olmuştur. 1963 yılında "belediye" olan Ümraniye'nin nüfusu 1965'te 14 bin 800'e yükselmiştir.

Nüfusu 1970 yılında 22 bin 963'e, 1975 yılında ise 38 bin 730'a ulaşan Ümraniye Belediyesi, nüfusunun 71 bin 954'e ulaştığı 1980 yılında askeri yönetim tarafından "ilga" edilmiş ve Üsküdar Belediyesi'ne bağlanmıştır. 1989 yılında ise Ümraniye tekrar bağımsız belediye statüsüne kavuştuğu gibi, "kimlik" değiştirerek, ilçe merkezi konumuna gelmiştir. 1990 yılı sayımına göre, Ümraniye Belediye sınırları içindeki nüfus 242 bin 091, yeni kurulan ilçenin toplam nüfusu ise 301 bin 257'dir.

II.1. Yerleşmelerin Mekansal Konumları ve Konut Piyasası Özellikleri

Bu bölümde aktarılacak olan bulguların önemli bir kesimi muhtarlarla yapılan düzenli görüşmeler sırasında derlenen "Mahalle Bilgi Formu"na dayanmaktadır. Ancak bunun yanısıra, diğer kaynaklardan derlenen bilgiler de değerlendirilmeye alınmıştır. Bu değerlendirmeler sonucunda, yerleşmelerin mekansal konumu, yerleşenlerin ve bu yerleşmelerin nitelikleri arasındaki ilişki açıkça kurulabilmiştir. Burada "yağ lekesi" büyümenin izlerini yakalamak mümkün olabilmektedir.

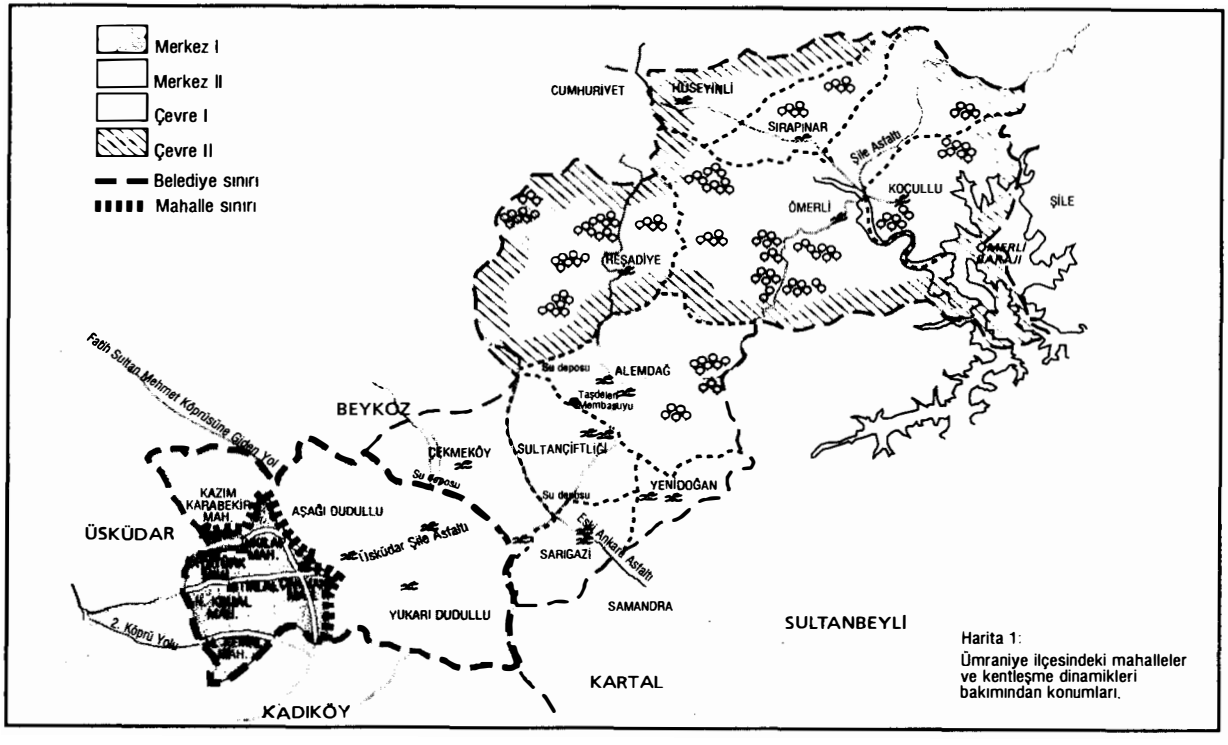
Kentsel büyümenin, Ümraniye'nin şimdiki merkezini oluşturan eski köy yerleşmesinden başlayarak çevredeki yerleşmelere doğru sıçradığı gözlenmektedir. Dolayısıyla büyümenin çekirdeğini oluşturan merkezden çevreye doğru, tıpkı suya atılan bir taşın suda yarattığı etki gibi; merkezi durağan, çevresi çok hareketli, dış çemberi hareketsiz bir yerleşmeler silsilesi yayıldığı gözlenmiştir.

Bu genel gözlem doğrultusunda, 1990 yılında Ümraniye ilçesine dahil olan 18 yerleşme (muhtarlık) analiz birimi olarak ele alınarak bir sınıflandırma yapılmıştır. Ümraniye

Belediye sınırları içindeki bu 18 yerleşmenin 9'u mahalle, 9'u ise köy konumundadır. Sınıflandırmada, yerleşmelerin merkeze göre coğrafi konumu, kuruluş dönemi, yerleşmenin yönetsel konumu, yerleşmenin nüfus ve yerleşme yönünden hareketliliği gibi kıstaslar kullanılmıştır. Sözkonusu yerleşmelerin muhtarlarca aktarılan gelişme öyküleri bu bölümün sonunda aktarılmaktadır. Bu çerçevede yerleşmeler önce belediye sınırı içi "Merkez" ve belediye sınırı dışı "Çevre", olmak üzere ikiye ayrılmıştır. (Bk. Çizelge 1 ve Harita 1)

"Merkez"de yeralan 9 mahalle de, kuruluş dönemleri, mekansal ve hukuksal nitelikleri yönünden benzerliklerine göre ayrıca "Merkez I" ve "Merkez II" olarak sınıflandırılmıştır. Aynı şekilde, Ümraniye Belediyesi sınırları dışında kalan ve araştırma sırasında "köy" statüsünde olan 9 mahalle de mekansal, demografik ve yerleşme nitelikleri bakımından benzer olmalarına göre sınıflandırılmışlardır. "Çevre I"i oluşturan mahalleler, hızla "köy" olma niteliğini yitiren dinamik yerleşmeleri; "Çevre II" ise, henüz "köy" niteliğini kaybetmemiş, nüfus hareketi ve yapılaşma bakımından çok fazla hareketlenmenin yaşanmadığı yerleşmeleri kapsamaktadır.

Merkez I'deki mahalleler, Ümraniye'nin köy olduğu dönemde ilk aşamada büyümeye başlayan ve sonraları oluşan büyümenin de çekirdeğini oluşturan mahallelerdir. Bunlardan Arnavutköy 1950-60 arasında mübadeleyle gelen kırsal kökenli Balkan göçmenlerinin yerleştirildiği köylerden biridir. Bu köy ve daha sonra Muhacirköy, hemen hemen aynı dönemlerde Üsküdar-Kadıköy ve Üsküdar-Şile yollarının açılmasıyla, hem Şile'den hem de kent içinden nüfus kazanmaya başlamıştır. Muhtarlar, özellikle Üsküdar-Kadıköy yolunun açılması için yapılan istimlâkler sonrası ellerine para geçen bazı ailelerin bu köylerde yer aldıklarından sözet-

Harita 1:
Ümraniye ilçesindeki mahalleler ve kentleşme dinamikleri bakımından konumları.

mektedir. Bu alanlara ilk yerleşenler muhacirler olmuştur. Ancak daha sonra, o dönemde İstanbul'a göçeden Karadenizli aileler de bu alana yerleşmeye başlamışlardır.

Bu mahalleler, 1963'te Ümraniye Belediyesi'nin kurulmasından sonra bugünkü adlarını almışlardır. Ümraniye'deki sınır değişikliklerinin, mahalle düzenlemelerinin daha çok askeri yönetimler sırasında yapıldığı dikkati çekmektedir. Dolayısıyla mahalle adlarındaki değişiklikler de askeri yönetimlerin izlerini taşımaktadır. Bugün ilçe merkezini oluşturan mahalleler, 1970'li yıllara kadar yerleşmenin olduğu alanlardır. Bu mahallelerin sınırları o dönemdeki belediye sınırlarıyla da büyük ölçüde çakışmaktadır. Bu alanlar ilk "imar planı" kapsamına giren yerleşmeler olduğundan mülkiyet sorunları da, merkezdeki büyük bir ada (511 no.lu ada) hariç, çözümlenmiştir. Bu sorunlu adanın merkezdeki en kıymetli bölgede ve imar planına aykırı oluşu nedeniyle mülkiyet sorununun çözümü güncelliğini korumaktadır. Bugün, bu alan, ilçenin merkez fonksiyonlarını üstlenmiş durumdadır ve apartmanlaşmanın yoğun olduğu en eski kentsel alanıdır.

ÇİZELGE 1
Mahallelerin Sınıflandırılmasına Temel Olan Özellikleri (Muhtarların Beyanlarına Göre)

Mahalle Adı (Eski ya da Yaygın adı)	Yerleşme ve Muhtarlık Kuruluş Tarihi		Yaygın Konut Mülkiyeti Türü	Kiracı Oranı
Merkez I				
Atatürk (Muhacır Köyü)*	1958	1963	K.M. Apartman	% 50
Namık Kemal (Arnavut Mh.)	1945	1963	K.M. Ap. ve M.T. Apt. ve Ev	% 50
İstiklal (İstiklal)	?	1963	K.M. Apt ve M.T. Apt. ve Ev	% 40
Çakmak (Çakmak)	1966	1968	M.T. Apt. ve Ev	% 40
İnkılap (Yamanevler)*	1954	1963	M.T. Apt. ve Ev ve T.T.B. ev	% 25-30

Merkez II				
Kazım Karabekir*	1970	1979	T.T.B. ev	% 25
Mustafa Kemal (1 Mayıs)	1977	1979	T.T.B. Apt ve Ev	% 10
Yukarı Dudullu	1970	1980	K.M. Apt.; M.T. Apt.; H.T. ev	% 20
Aşağı Dudullu (Dudullu)	eski	1974	T.suz ev; H.T. ev	% 20
Çevre I				
Çekmeköy (Şehit Şahin Bey)	1982	1989	H.T. ev ve apt.; Tapusuz ev	% 20
Sarıgazi (Sarıkadı)	eski	1923	H.T. ev ve apt. ?	% 50
Sultançiftliği	eski	1944	H.T. ev; TTB ev	% 10
Alemdar (Alemdağ)	eski	eski	H.T. ev	% 10
Yenidoğan	1963	1963	Tapusuz ev	çok az
Çevre II				
Sırapınar	eski	eski	M.T. köy evi	yok
Koçullu (Koçoğlu)	eski	eski	M.T. köy evi	çok az
Hüseyinli	eski	1942	M.T. köy evi	yok
Reşadiye	eski	eski	M.T. köy evi Tapusuz villa	yok

M.T.: Müstakil Tapulu; K.M.. Kat Mülkiyetli; T.T.B.. Tapu Tahsis Belgeli; H.T.: Hisseli Tapulu
(*) Hanehalkı araştırmasının yapıldığı mahalleler.

Merkez II'deki mahalleler, daha çok, 1970 sonrası oluşan yerleşme alanlarını kapsamaktadır. Eski Dudullu köyünün çevresi, İnkılap Mahallesi'ndeki küçük sanayi sitelerinin ve Dudullu köyünün Şile asfaltı üzerindeki kesiminde yeralan sanayi bölgesinin kuruluşundan sonra hızla yerleşmeye dönüşmüştür. Eski köy arazisinin hisseli tapu, el senedi ve işgalle el değiştirmesi sonucu oluşan bu yeni yerleşmeler, 1980 sonrasında yine askeri yönetim sonrası iki ayrı mahalle olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme sırasında bu alan Ümraniye belediye sınırı içine alınmıştır.

Kazım Karabekir ve Mustafa Kemal mahalleleri ise eski Muhacirköy'ün çevresindeki tarım ve orman arazilerinin işgaliyle tamamen yeniden kurulmuş mahallelerdir. Mustafa Kemal Mahallesi, 1 Mayıs Mahallesi diye tanınan, önemli

olaylara sahne olmuş yerleşmedir. Bu yerleşme o dönemdeki politik hareketlerin de izlerini taşımaktadır. Kazım Karabekir Mahallesi ise kamu yönetimlerinin daha aşina oldukları işgal yöntemleriyle oluşmuş bir mahalledir. Her iki mahalle de, yine 1980 sonrası askeri yönetimler tarafından dönemin niteliklerine uygun isim değişikliğine uğratılarak muhtarlık haline gelmiş, yapılan sınır değişikliği ile belediye sınırları içine dahil edilmişlerdir. Halen bu alanların mülkiyet sorunları çözümlenmemiştir. Ancak bugünkü belediye yönetimi, islah-imar planları aracılığıyla mülkiyet sorununu çözümlemeye çalışmaktadır. Bu alanlarda, 1970 sonrası gecekondulaşma örneği olarak gösterilebilecek birbirinden farklı işgal örnekleri bulunmaktadır.

Çevre I'i oluşturan alanlar esas olarak buradaki barajların (Ömerli Barajı ve Elmalı Barajı) su toplama havzası içindedir. Buradaki yerleşmeler Nazım Plan'ın kesin yapı yasağının olduğu alanlardadır. Ancak, bu alanlar da Nazım Plan'ın yapı yasağına rağmen oluşmuş ve bu nedenle de uzun süre kamuoyunu ve yerel yönetimlerin çeşitli kademelerini meşgul etmiştir. Bugünkü belediye yönetimi, mücavir alan içinde kalan kesim için yapı yasağını kaldırmış ve ıslah-imar planları yaparak bu bölgedeki yerleşmelerin yasallaşması yönünde kararlar almıştır. Bu nedenle bu alanlar, halen "köy" statüsünde olmalarına karşın, hızla büyüyen alanlardır. Araştırmanın yapıldığı dönemden sonra Sarıgazi, Ümraniye'den ayrı belediye kurma kararı almıştır. Eski köy arazilerinin el senediyle "tapusuz" ya da hisseli tapulu olarak satıldığı bu bölgede, 1980 sonrasının ticarileşmiş gecekondu alanı özelliklerini görmek mümkündür.

Çevre II ise, gerek nüfus hareketi ve gerekse yerleşme özellikleri bakımından henüz "köy" özelliğini kaybetmemiş muhtarlıkların olduğu bölgedir. Ancak bu bölgede de, özel-

likle köy yerleşmelerinin dışındaki orman alanları içinde ve Ömerli Baraj gölü çevresinde, göreli olarak daha yüksek gelir gruplarının yaptığı tapusuz "villa" türü binaların sayısında hızlı bir artış olduğu gözlenmektedir.

II.2. Yerleşmelerde Nüfus Hareketleri

Çizelge 2'de, muhtarların kendi tuttukları kayıtlar ve yaptıkları tahminlere göre, mahalle nüfusları ve nüfus hareketleri hakkındaki bilgiler özetlenmektedir. Bu bilgiler 1990 DİE Nüfus Sayımı sonuçlarıyla karşılaştırılmalı olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirmeye göre, Merkez I ve Çevre II'deki muhtarların genellikle daha düzenli kayıt tuttukları ve daha dikkatli bilgi vermeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Buna karşılık, gerek Merkez II ve gerekse Çevre I'deki muhtarların mahalleleriyle ilgili bilgilerinin çok sağlıklı olmadığı gözlenmiştir. Bu sonuçta, böylesine dinamik yerleşmeler hakkında bilgi edinmenin güçlüğü kadar, muhtarların sapmalı bilgi verme eğilimleri de etkili olmaktadır.

ÇIZELGE 2
Muhtarlara Göre Mahallelerin Nüfus Özellikleri

Mahalleler	Muhtarlara Göre 1990 Nüfusu	Son 5 Yılda Artan Nüfus	1990 DİE Sonucu	Yaşayanların Kökeni
Merkez I				
Atatürk*	22.000	4.000	23.391	Karadenizli
Namık Kemal	23.000	4.000	19.068	Muhacirler, Karadenizli
İstiklal	35.000	10.000	28.315	Karışık
Çakmak	18.000	5.000	14.837	Karadenizli
[illegible]*	23.000	9.000	19.276	Doğulu Sivaslı, Gümüşhaneli

Merkez II				
K. Karabekir*	28.000	Blm.	26.400	Erzincanlı, Gümüşhane
M. Kemal	18.500	Blm.	19.068	Sivas, Tokat Doğulu
Y. Dudullu	100.000?	50 bin	36.929	Sivas, Kast, Doğulular
A. Dudullu	37.500	Blm.	36.951	Sivas, Kars, Kastamonu
Mahalle Blm.			16.431	
Merkez Top.	**305.000**		**242.091**	
Çevre I				
Çekmeköy	32.000	Blm.	13.523	Ordu, Kars, Erzincan
Sarıgazi	22.500	14.400	22.125	Tunceli, Sivaslı
Sultançif.	9.834	4.000	9.747	Kars, Erzurum, Muş
Alemdağ	4.875	Blm.	6.684	Hopa, Bayburt
Yenidoğan	5.500	2.500	4.798	Karadeniz, Erzincan
Çevre II				
Sırapınar	415	20	440	Yerlileri
Koçullu	487	50	485	Yerlileri
Hüseyinli	540	70	586	Yerlileri
Reşadiye	780	-	778	Yerlileri
Çevre Toplam	**76.931**		**16.431**	
İlçe Toplam	**381.931**		**301.257**	

(*) Hanehalkı araştırmasının yapıldığı mahalleler.

Genel olarak bakıldığında, bu bölgedeki yerleşmelerin nüfus hareketi bakımından da farklı özelliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Merkez I'deki mahallelerde gerek apartmanlaşma, gerekse kiralık konut oranı yüksektir. Bu mahallelerde nüfus hareketi iki yönlüdür. Burada hem yerleşenler, hem de terkedenler fazladır. Muhtarların verdiği bilgiye göre, buraları terkedenler daha çok başka alanlarda ko-

nut edinen kiracılardır. Bunun yanısıra, sözkonusu çevreyi terkedenler arasında, Ümraniye'de zenginleşen ve kentin daha homojen orta sınıf alanlarına gidenler de vardır. Ancak, bu bölgeye birçok nedenle yerleşmek isteyenler de vardır. Bu nedenlerin başında, buradaki kiralık konut sayısının çokluğu ve sözkonusu alanın özellikle kentin diğer bölgelerine ulaşabilme noktasında avantaj sağlayan merkezî konumu gelmektedir. Bunun yanısıra, konut standardının ve altyapı olanaklarının Ümraniye'nin diğer mahallelerinden iyi oluşu da önemli nedenler arasındadır. Bu alan halen Ümraniye içindeki en itibarlı konut alanıdır. Bu nedenle, Ümraniye'nin diğer kesimlerinde yaşayan ve göreli olarak varsıllaşanlar da buraya yerleşmektedirler. Dolayısıyla bu alanlar bir taraftan yeni nüfus çekmektedir ve böylece çok hareketli bir nüfus yapısı ortaya çıkmaktadır.

Buna karşılık Merkez II ve Çevre I'deki mahallelerdeki nüfus hareketi tek yönlüdür. Bu mahallelere yerleşenler ayrılanlardan çoktur. Özellikle imar-ıslah planları aracılığıyla yerleşme güvencesinin gelmesi, yapılaşmayı ve buraya yerleşenlerin sayısını artırmıştır. Her ne kadar buradaki kiracılar başka bölgelerde konut edindikten sonra bu mahalleleri terkediyorlarsa da, kiralık konut oranının göreli düşüklüğü nedeniyle, bu hareket çok etkili olmamaktadır.

Çevre II ise nüfus hareketinin çok düşük olduğu, kiracının hemen hiç olmadığı bir bölge olarak dikkati çekmektedir.

Ümraniye mahallelerindeki yerleşik nüfusun kökenlerine göre dağılımı da oldukça karışıktır. Ancak, Merkez I'deki mahallelerde Ümraniye'ye ilk yerleşen gruplara mensup eski ailelere daha çok rastlanmaktadır. Örneğin, şu an azınlıkta kalsalar bile "muhacir"lerle daha çok bu bölgede karşılaşılmaktadır. Yine Ümraniye'ye ilk yerleşen Karadenizli eski aileler de, daha çok bu alanda yaşamaktadır. Ancak bu alandaki yeni yapılaşma ve kiralık konut stoku, mahallenin

köken açısından karmaşık ve devingen bir nüfus yapısı göstermesine neden olmaktadır.

Merkez'den çevreye doğru gidildikçe, yerleşik nüfusun kökeni daha da karmaşıklaşmaktadır. Özellikle Ümraniye'nin çevresindeki düşük fiyatlı yeni yerleşme alanlarına hem İstanbul'da bir süredir yaşamakta olan kiracıların hem de İstanbul'a son dönemlerde gelenlerin yerleştikleri gözlenmektedir. Muhtarlar, bu nedenle bu soruyu cevaplarken zorlanmışlardır. "Türkiye'nin her yerinden gelenler buraya yerleşiyorlar" cevabı bu durumu yansıtmaktadır. Ancak yeni göç olarak "Doğulular"ın yerleşmesi özellikle dikkati çekmekte ve muhtarlar tarafından mutlaka belirtilmektedir.

Köken olarak homojen nüfusa sahip olan tek bölge ise Çevre II'dir. Buradaki köylerde daha çok köyün yerlileri yaşamaktadır. Ancak onların da birkaç nesildir bu köylerde yaşayan "muhacir"ler olduğu anlaşılmaktadır. Buralara son dönemlerde gelerek yerleşmeye çalışanların sayısı oldukça düşüktür. Bunlar da muhtarlar tarafından yakından tanınmakta ve isim isim belirtilmektedir.

II.3. Yerleşmelerdeki Konut Dışı Kamusal ve Ticari Faaliyetler

Ümraniye'deki yerleşme alanlarının niteliklerini, konut dışı işlevlerin niteliğini inceleyerek devam edeceğiz. Aşağıdaki çizelgede mahallelerde yeralan ve ana iş alanını oluşturan işyerlerinin niteliği, bu işyerlerinde çalışan mahallelilerin oranı gösterilmektedir. Aynı çizelgede, o mahallede yaşayanların, ağırlıklı olarak çalıştıkları işler hakkında da bilgi verilmektedir.

Çizelgeden de izlendiği üzere, Ümraniye'nin çekirdeğini oluşturan Atatürk ve N. Kemal mahalleleri, ilçenin merkez

işlevlerini üstlenmiştir. Muhtarların verdiği bilgiye göre, bu mahallelerdeki işyerleri daha çok perakende ticaret ve hizmet faaliyetlerine dönüktür. Burada eskiden varolan imalatla ilgili faaliyetler ilçenin çevresine doğru kaymaktadır. Bu mahallelerde oturanların yarısı merkezdeki küçük işyerlerinin sahipleridir. Dolayısıyla burada yaşayanların önemli bir kesimi, yaygın olarak, yürüme mesafesindeki işyerlerine gidip gelmektedirler.

Merkezden çevreye doğru kayıldıkça ticaret dışı işyerlerinin önemi artmaktadır. Bölgede esas olarak küçük sanayi ağırlıklı bir iş yapısı vardır. Ümraniye Belediyesi'nin yaptığı bir sayıma göre belediye sınırları içinde 7 bin'i aşkın, irili ufaklı sanayi işyeri olduğu saptanmıştır. Bunların bir kesimi İnkılap, Çakmak, Yukarı ve Aşağı Dudullu mahallelerindeki sanayi sitelerindedir. Ancak, bunun yanısıra, konutun ağırlıklı olduğu mahallelerde de küçük sanayi işyerlerine ve özellikle konfeksiyon atölyelerine oldukça yaygın biçimde rastlanmaktadır. Bu işyerleri arasında NETAŞ gibi büyük sanayi kuruluşları da bulunmakla birlikte, bugün en canlı olan işyerleri "enformel" küçük sanayi işyerleridir.

Muhtarlardan alınan bilgilere göre, mahallelerde yaşayan nüfusun büyük bir kesimi, kentin başka semtlerinde çalışmaktadır. Bu bölgede hem yaşayıp hem çalışanlar, küçük sanayide çalışan çıraklar ve konfeksiyonda çalışan kadınlardır.

Bölgede mevcut sanayi işyerlerinin sahipleri de kentin başka bölgelerinde oturmaktadır. Örneğin Y. Dudullu muhtarı, bu bölgedeki fabrikaların kalifiye işçi çalıştırdığını ve işçilerini başka semtlerden servislerle buraya getirdiğini belirtmiştir. Çekmeköy muhtarı da, mahallesinde oturanların "holdinglerde, şirketlerde odacılık, şoförlük ya da kapıcılık" yaptıklarını, dolayısıyla çalışmaya kentin başka bölgelerine gittiklerini belirtmiştir. Aynı şekilde, Sultançiftliği muhtarı, mahallesine yerleşenlerin genel olarak "karşıya,

Mecidiyeköy'e" çalışmaya gittiklerini belirtmiştir.

Çizelgenin incelenmesiyle de izleneceği üzere, Ümraniye'de hem çalışıp hem yaşayanların ağırlıklı olduğu mahalleler işyerlerinin yoğunlaştığı Merkez I mahalleleriyle, Çevre II'deki henüz köy niteliğini kaybetmemiş mahallelerdir.

Muhtarların verdiği bilgilere göre, "buraya yeni yerleşenler, burada iş olduğu için değil konut edinme kolaylığı olduğu için" yerleşmişlerdir. Bu da, gündeme günlük ulaşım sorununu getirmektedir. Ümraniye, hem burada yaşayanların ve hem de burada çalışanların işyeri-konut ilişkisi için kentiçi ulaşım sistemini yoğun olarak kullandıkları bir bölgedir.

ÇİZELGE 3

Muhtarlara Göre Mahallelerdeki İşyerleri, Bu İşlerde Çalışan Mahalleliler ve Yerleşik Nüfusun Belirgin Meslekleri

	Mahalledeki İşyerleri	Burada Çalışan Mahalleli Oranı	Mahallede en Yaygın Meslek
Merkez I			
Atatürk*	Ticaret	% 50	Tüccar, esnaf
N. Kemal	Ticaret, konf.	% 40	Esnaf, k. memur
İstiklal	Tic., konf.	% 25	İşçi, k. esnaf
Çakmak	K. sanayi, konf.	az	K. memur, işçi
Inkılap*	K. sanayi, fab.	% 2	Şoför, hademe
Merkez II			
K. Karabekir*	Konfeksiyon	% 10	İnşaat işçisi, işçi
M. Kemal	K. sanayi (az)	% 2	Işçi, işportacı, hizmetçi
Y. Dudullu	K. Sanayi, fab.	% 5	İnşaat işçisi, işçi
A. Dudullu	K. San., konf. fab.	% 15	İnşaat işçisi, işçi
Çevre I			
Çekmeköy	K. San., fab. kon.	% 5	Odacı, şoför, hizmetçi
Sarıgazi	K. Sanayi, fab.	% 2	K. memur, işçi
S. çiftliği	k. san. fab. konf.	az	Işçi
Alemdar	fab. k. san.	% 10	Ormancılık
Yenidoğan	K. sanayi, fab.	az	K. memur, işçi

Çevre II

Sırapınar	K. Sanayi (az)	çok az	Tarım, hayvancılık
Koçullu	Fabrika (az)	yok	Çiftçilik, işçilik
Hüseyinli	Fabrika (az)	az	Ormancılık, tarım,
Reşadiye	Fabrika (az)	yok	Tarım, hayvancılık

(*) Hanehalkı araştırmasının yapıldığı mahalleler

Ümraniye'de yaşayan nüfusun bu özelliği kentiçi ulaşım sistemi ile ilgili sorunları öncelikle gündeme getirmektedir. Kentiçi ulaşım sistemiyle bütünleşme sorunu bu bölgede, diğer yeni yerleşme alanlarında olduğu gibi, minibüs-otobüs sistemi ile yarı ticari, yarı kamusal çözüme ulaşan ilk sorunlardan biridir. Muhtarların tümü bu sorunu öncelikli olarak gündeme getirmişlerdir.

Araştırmanın yapıldığı dönemde bölgenin hemen bütün mahallelerinin kentiçi ulaşım sistemiyle bağlantısı kurulmuştu. Ümraniye'nin merkezi, bu bölgede yaşayanlara kentin hemen her noktasıyla bağlantı kurma olanağı vermektedir. Buradan İstanbul'un göreli olarak uzak semtlerine kadar giden (örneğin Mecidiyeköy, Topkapı, Bostancı) otobüs bağlantısı mevcuttur. Bütün mahallelerin de Ümraniye merkeziyle otobüs ya da minibüslerle bağlantısı mevcuttur. Bunun yanısıra hemen bütün mahallelerin Üsküdar ya da Kadıköy gibi yakın ilçelerle doğrudan bağlantısı vardır. Sadece ilçenin çevresindeki 5 muhtarlık (Reşadiye, Koçullu, Yenidoğan, Sultançiftliği ve Çekmeköy) Ümraniye'nin merkezi dışındaki bir alan ile doğrudan bağlantı olanağından yoksundur.

Ümraniye ilçesinde çözüme kavuşmuş çok az altyapı sorunu vardır. En iyi durumda olan altyapı konuları, kentiçi ulaşım sistemi bağlantısı, elektrik ve telefondur. İyi kötü bütün yerleşmelerin Ümraniye merkezi ve dolayısıyla kentiçi ulaşım sistemiyle bağlantısı sağlanmıştır. Bunun yanısı-

ra hemen hemen bütün mahallelerde, köylerde bile, bütün evlere elektrik ve telefon bağlanma olanağı vardır. Buna karşılık, diğer temel altyapı sistemleri sadece Merkez I'deki bazı mahallelerde tamamlanmış durumdadır. Diğer mahallelerde yol, su, kanalizasyon ve çöple ilgili sorunlar önemli ve acil sorunlar olmaya devam etmektedir.

Bu bölümde son olarak, mahallelerdeki diğer "kamusal" ve ticari işlevler hakkında bilgi verilecektir. Burada aktarılacak bilgiler, muhtarlara yöneltilen ve mahallelerindeki kamusal ya da ticari faaliyetlerin ölçeğini ortaya çıkarabilecek bir dizi soru arasından derlenmiştir. Aşağıdaki çizelgede bu sorunlardan bir kesimi özetlenerek verilmektedir.

ÇİZELGE 4
Mahallelerdeki Diğer Faaliyetler

Mahalle Adı	Orta-Lise	Cami	Banka	Lokanta	Doktor	Emlakçı
Merkez I						
Atatürk (K,P,B)*	2	3	12	çok	çok	çok
Namık Kemal	1	3	Yok	8	5	20
İstiklal	1	4	Yok	5	4	çok
Çakmak	Yok	6	Yok	7	1	10
İnkılap*	3	18	1	5	7	çok
Merkez II						
Kazım Karabekir*	1	8	Yok	4	2	3
Mustafa Kemal (P)	1	2	Yok	7	2	2
Yukarı Dudullu (P)	1	10	2	çok	1	çok
Aşağı Dudullu (K,P)	1	çok	Yok	4	4	çok
Çevre I						
Çekmeköy	Yok	3	Yok	3	Yok	15
Sarıgazi	2	4	Yok	çok	3	çok
Sultançiftliği (P)	1	3	Yok	7	2	5-6
Alemdağ (JK,P)	Yok	2	Yok	4	Yok	5-6
Yenidoğan	Yok	3	Yok	3	Yok	3-4
Çevre II						
Sırapınar	Yok	1	Yok	Yok	Yok	Yok

Koçullu	Yok	1	Yok	Yok	Yok	Yok
Hüseyinli (P)	Yok	1	Yok	Yok	Yok	Yok
Reşadiye	Yok	1	Yok	1	Yok	Yok

P: Postane, K: Karakol, JK: Jandarma Karakolu, B: Belediye
(*) Hanehalkı araştırmasının yapıldığı mahalleler.

Çizelgeden de izleneceği üzere, Merkez 1, gerek kamusal gerek ticari birçok işlevin yoğunlaştığı bir merkez olma özelliğini göstermektedir. Merkezden çevreye doğru uzaklaşıldıkça bu işlevlerin gittikçe azaldığı görülmektedir. Buradaki veriler, asayiş, eğitim ve sağlık gibi temel kamu hizmetlerinin yeterli olup olmadığı konusunda bilgi verecek nitelikte değildir. Bu çizelgeden sadece bazı kamusal ya da ticari işlevlerin olduğu bölgelerle, olmadığı bölgeler ayrımını yapmak mümkündür. Ümraniye'de bazı mahallelerde bazı temel kamusal işlevlerin, yeterli olmak bir kenara, fiilen mevcut olmadığı açıkça görülmektedir. Buna karşılık "ticari" ve "dinsel" faaliyetlerin canlılığı dikkati çekmektedir.

Örneğin bölgede kamusal sağlık sistemi mevcut değildir. Sağlık sorunu, "merkezdeki" -sayıca az da olsalar- özel dispanserler ya da doktor muayenehaneleri aracılığıyla, "ticari" olarak çözümlenmektedir. En yaygın kamu kurumu ilkokullardır. Bunun dışındaki eğitim kurumlarının, yine az sayıda da olsalar, belli mahallelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Temel eğitim dışındaki kültürel faaliyetler de "kamusal" olmaktan çok, ticaretin elverdiği kadar, özel işyerleri tarafından sürdürülmektedir. Bu arada hemşehri derneklerinin ve spor derneklerinin de daha çok merkezde yoğunlaştığı gözlenmektedir.

Kamusal ya da özel hizmet kurumlarının eksikliği bölgede açıkça gözlemlenebilmektedir. Buna karşılık muhtarların hiçbiri bu tür sorunları sorun olarak gündeme getirmemişlerdir. Muhtarlar açısından "sorun" sadece altyapıya ilişkin-

dir ve kamu mercilerinden daha çok bu sorunların çözümü beklenmektedir.

II.4. Muhtarlara Göre Mahalle Tarihleri

Merkez I

Atatürk Mahallesi: Eski adı Muhacirköy'dür. Mahallenin kuruluşunu tam olarak bilemiyorum. 30 sene öncesi olabilir. 1958 yılında ben geldiğimde buraları bomboştu. 1960'tan sonra gelişti. Üsküdar'dan Kadıköy'e giden caddenin istimlak edilmesiyle parası olan insanlar Ümraniye'ye geldi, buraya göçetti ve böylece burası gelişti. Otobüs seferlerinin başlaması 15 yıl önce gerçekleşti. İlk zamanlar biz Kısıklı'ya kadar yürüyüp tramvaya biniyorduk. Burada hiç gecekondu olmadı.

Namık Kemal Mahallesi: Eski adı Arnavut Mahallesi'dir. Mahallenin kuruluşu 1950 öncesine dayanır. 1963 yılında Ümraniye belediye olunca adı değişti. 1963'te belediye olunca buraların gelişmesi hızlandı. Taşocakları vardı, onlar kapandı. Hisseli mülkiyet ve imar durumu çözümlendi. Buraya muhacirlerle Şileliler yerleşti. Ahmet Mert'in Belediye Başkanı olduğu dönemde bu mahalle büyüdü.

İstiklal Mahallesi: Buranın geçmişi en fazla 30 seneye dayanır. Bu bölgede Cevherağa Camii civarı ve Muhacirköy'de yerleşme vardı. Menderes zamanındaki istimlaklerden para alanlar 1958-59'larda burada yapılan parselasyonlarla yeraldılar. O zaman müstakil tapu imkanı vardı. Gecekondulaşma başlamadan önce (1975-80) hisseli tapu vardı. Bu daha iyiydi. Burası o dönemde gelişti.

Çakmak Mahallesi: Bu mahallenin adı kuruluştan beri Çakmak'tır. Yaklaşık 21 yıl önce kuruldu. Muhtarlık oluşu 1968'e gelir. Ben buraya 25 yıl önce gelmiştim. O zaman

buraları kırsal araziydi ve buradan Şile yolu geçerdi. Yoldan her gün birkaç kamyon geçerdi. 19 yıldır bu mahallede yaşıyorum. 25 yıl önce burası bir çiftlikti, ayrıca bugünkü merkezde de bir yoğurthane vardı. Burası 20 yıldır ifrazlıdır. Gecekondu hiç olmadı.

İnkılap Mahallesi: Buranın eski adı Yamanevler'dir. 27 Mayıs'ta askerler değiştirdi, İnkılap oldu. Buranın kuruluşu 1954-55'te Bulgaristan, Yugoslavya göçmenlerinin gelmesiyle başlar. Muhtarlık ise Ümraniye Belediyesi ile kuruldu. 1974-75 yılına kadar Yamanevler olarak çok sınırlı bir gelişmesi oldu. Daha önce de muhacirler vardı. 1974'ten sonra gecekondulaşma oldu ve 3-4 kat büyüdü. Şimdi bu mahallenin iki kısmı vardır: Yamanevler ve gecekondu kısmı. Bir de müstakil mahalle olması gereken Hekimbaşı var. Nüfus halen çok hızlı artıyor. Ayda 10-15 göç geliyor Anadolu'dan.

Merkez II

Kazım Karabekir Mahallesi: Ben doğma büyüme buralıyım. Eskiden buraları tarla idi. Hazine arazisi, tapusu yok. Burada daha çok zilyetlik var. Anadolu'dan gelen insanlar buraya yerleşti. 1970'lerde büyümeye başladı. Önceleri İnkılap Mahallesi'ne bağlıydık. 1978-80'de ayrı muhtarlık haline geldik, Kazım Karabekir adını aldık.

Mustafa Kemal Mahallesi: Buranın adı 1 Mayıs Mahallesi'dir. Bu isim mahalle kurulduğu tarihte yapılan bir "isim verme" toplantısında demokratik bir oylamayla kabul edildi. Hem 1 Mayıs 1977'nin anısına hem de mahalle Mayıs ayında kurulmaya başlamıştı. Mayıs 77'de geldiğimizde, burası fundalık boş bir alandı. İlk yapılaşma basit kulübeler şeklinde oldu. Biriket, harç ve çamurdan 700-800 hane ve reisleri vardı. Burası üç defa yıkım gördü. Mayıs 77'de iki kere Eylül 77'de son kez yıkıldı. Ondan sonra yıkılmadı ve

süreç içinde şu andaki haline geldi. Sivaslılar çoğunluktadır. Buranın yüzde 2'si tapulu şahıs arazisidir, onunla anlaşılarak satın alındı. Geri kalanı tapusuzdur. Şimdi yüzde 98'i tapu tahsis belgesi aldı.

Yukarı Dudullu Mahallesi: Burası Sultan Abdülaziz'in av sahasıymış. Onun iki bacısı varmış, birbirleriyle geçinemiyorlarmış. Birini aşağıya gönderiyor orası Aşağı Dudullu oluyor, diğerini yukarıya gönderiyor, Yukarı Dudullu oluyor. Köy olarak burası 200 yıllıktır. Mahalle olarak kurulması 1980'den sonra. 1971'de burada yerlilerin dışında 20 hane yoktu. 77'den, 78'den sonra yerlileri göçmenlerden oluşmuştur. Kars, Sinop, Kastamonu, Sivaslılar ilk yerleşenlerdir. 1971'den beri otobüs bağlantısı kuruldu. 1980'den sonra ayrı muhtarlık oldu. Burası tapuludur; yüzde 70 müstakil tapulu yüzde 30 hisseli tapuludur.

Aşağı Dudullu Mahallesi: Eskiden sadece "Dudullu" vardı. Ben buraya 1977'de geldim. Burası çok eski bir köydür. 1970'lere kadar köy olarak gelmiş. 1970'lerden sonra şehirleşme olayına girmiş. 1974'te muhtarlık oldu. 1980'den sonra Yukarı Dudullu ayrıldı. 1970'lerden bugüne buraya hizmet gelmemiştir. Sebebi de su toplama havzası oluşudur. Buranın geçmişini köyiçinden Hafız Yaşar (eski muhtar) yerlisidir, o bilir. 1984'ten sonra otobüs bağlantısı kuruldu. Burası daha çok tapusuz arazidir. Yüzde 35'i hisseli tapuludur.

Çevre I

Çekmeköy: Şu andaki merkezin yaygın adı Şehit Şahin Bey'dir. Bunun yanısıra diğer birimlerin adları; Çamlık, Günyamaç, Ova, Kemerdere, Çardakbayır, Mimar Sinan, Fatih, Cumhuriyet, Soğukdere, Küçükkoru. Bu mahalle 1982'de kuruldu, en eski köyüdür. Mezar taşlarından köyün 533 senelik geçmişe sahip olduğu anlaşılıyor. Dalan döneminde Elmalı su toplama havzasındaki bu bölgenin is-

tımlak edilmesi için gereken tüm imkanlar kullanılmış fakat başarı elde edilememiştir. Şimdiki yönetim ise imar planını yapmıştır. Belediye mücavir alanı içinde olmasına ve köy statüsünde olmasına rağmen su boruları döşenmekte. Telefon şebekesi gelmiştir. Tek eksiğimiz kanalizasyon şebekesidir. Buranın çoğu hisseli tapuludur.

Sarıgazi Köyü: Bu köyün eski adı Sarıkadı'dır. Sarıkadı'nm halen köyde türbesi var. 1400'lü yıllara dayanır tarihi. Muhtarlık ise 1923'te açılmıştır. 1947'den sonra Tuncelililer geldi. 1970'ten sonra ise Anadolu'nun her yöresinden göç başladı. Trabzonlular, Erzurumlular, Erzincanlılar, Karslılar gelmeye başladı. Daha sonra Bulgar göçmenler buradan hep taşındı. Yaşlılar öldü, gençler taşındı. Buranın en eskisi, şimdi 70-80 yaşlarındaki Mehmet Pehlivan (Mehmet Özdemir)'dir. Eski kabadayıdır. O bilir. Buraya 1977'de Ahmet İsvan zamanında ilk defa, bir sabah, bir akşam olmak üzere otobüs bağlandı. Daha eskiden sapaktan köye yürünürdü. Buranın tamamı hisseli tapuludur. 1952'de kadastro geçti. 1970'ten sonra parsel yapıldı. Hisseli tapulu oldu. 1984-85'te toplu yıkım oldu. Sonra yapılmadı.

Sultançiftliği Köyü: Burası çok eskidir. Eskiden vakıf araziymiş. Atik Valide Sultan Çiftliği vardı. Muhtarlık galiba 1944'te kurulmuş. 1942'de buralarda askeriye, Süvari Alayı varımış. Burada hazine yeri az. Tapu tahsis belgesi, hisseli tapu var. 1946'da tevzi olmuş. 1970'te de kadastro gelmiş. Dalan döneminde yıkım yapıldı. Bütün evler yıkıldı. Bu dönem hiç yıkım yapılmadı. Yapılaşma hızla devam ediyor. 1970'te 45 hane 125 seçmen vardı. Son sayımda ise 1566 hane 9 bin 834 nüfus var. Özellikle 1984'ten sonra bayağı yapılaşma oldu.

Alemdar Köyü: Burası Ermenilerden kalma, çok eski, kimse bilemez eski halini. Ben buranın yüzyılını biliyorum, daha öncesini bilmiyorum. Buranın gelişmesine imkan yok.

Her tarafta askerler var. Havacılar, karacılar var. Köyde rençberler var. Burası köy yeri. Reşadiye'ye doğru gelişme var. Burada Ekşioğlu Mahallesi var. Önce buraya Hopalılar geldi, sonra da Bayburtlular geldiler. Burası daha çok hisseli tapulu. İlk tapu 1972'de verildi. O zaman köy 60-70 haneydi. Buralarda hep yıkım yapıldı. Ama herkes aynı yere tekrar yaptı.

Yenidoğan Köyü: Burası eskiden Sarıgazi'nin mahallesiydi. Devlet kanalıyla köy oldu. Sarıgazi de Kartal'ındı. Ormanlıktı, daha sonra Yenidoğan köyü oldu. 1963'te muhtarlık oldu. Burada eskiden Arnavutlar vardı. Ama onlar buradan ayrıldılar. Şimdi eskisini bilen pek yok. Burası tapusuzdur. 1984'te bir kere yıkım yapıldı. Artık yıkım yapılmıyor. Anadolu'nun her tarafından geliyorlar.

Çevre II

Sırapınar Köyü: Burası Cenevizlilerden kalma eski bir köy. Eskidenberi adı aynı. 1800'lü yıllarda muhtarlık olmuş. 1950 senesine kadar bir gelişme olmamış. Daha sonra 1954-55 senesinde burası yapılmış. 1969'da kadastro geçmiş. 1970'te elektrik geldi. 20 senedir toprakta gelişme kaydedildi. Buraya yeni gelen pek yoktur. 1975'ten beri burada olan Kastamonulu Mehmet Bey var. Ormandaki yerlere yüksek kademeli kişiler yerleşiyor. İşadamları, milletvekilleri gibi.

Koçullu Köyü: Eskiden Koçoğlu'ymuş buranın adı. Kurulduğundan beri muhtarlık vardır. İlk yerleşenler Rumlardı. Zamanla bizler yerleştik. Detaylı bir şey ben de bilmiyorum. 1972-74'te herkes arazi tapusu ve ev tapusunu aldı.

Hüseyinli Köyü: Burası 740 sene önce kurulmuş. Muhtarlık da 1942'de açılmış. 740 sene önce buraya Rumlar yerleşmiş. Bu köy orman yangını yüzünden üç kere kurulmuş. Daha sonra da bugünkü halini almış. Burada oturanlar Ka-

radeniz'den gelen Manavgalılar'dır. Bunlar buranın yerlisidir.

Reşadiye Köyü: Burasının geçmişi 100 yıl öncesine dayanıyor. Batum'dan gelenler şimdi buranın yerlileridir. Buraya yeni yerleşen pek yok. Ama köy sırtlarında villalar başladı. Çoğu bir yıl içinde 50-60 tane dubleks villa yapıldı. Köyün yarısı tapuludur. 1972'de köyün yarısına kadastro geldi. Gerisine gelmedi. Gecekondu yoktur.

III. "Yağ Lekesi" Büyümede "Muhtar" Olmak

Bu araştırma projesinin hazırlandığı dönemde yerel ilişkiağının belirlenmesinde "muhtarlar"ın konumu fazlaca dikkate alınmamıştı. Ancak araştırma tekniklerinin açıklandığı bölümde de belirtildiği üzere, alanda yapılan görüşmeler sırasında, bu kurumun yerel ilişkiağları içindeki özel yeri dikkati çekmiştir. Bu nedenle, alan araştırmasına "muhtarlar"ın kökenlerini, yaşayanlarla ilişki kurma biçimlerini ve yerel ilişkiağları içindeki konumlarını belirleyecek bir bölümün eklenmesine karar verilmiştir.

Burada, alan araştırmasının bu bölümü ile ilgili bilgi verilecektir. Bir önceki bölümde, "yağ lekesi büyüme" diye adlandırılan bir kentleşme modelinde oluşan "kamusal yaşam" ortamı hakkında bilgi verilmişti. Burada ise yine aynı biçimde, farklı "formel-kamusal" ve mekansal konumda olan yerleşmelerin seçimle gelmiş olan yöneticileri olan "muhtar"larla yapılan görüşmelerin sonuçları değerlendirilecektir. Bu görüşmelerde uygulanan soru kağıdında; muhtarların toplumsal konumları ve kökenleri; muhtarlığa giriş şekilleri ve giriş öyküleri; muhtarlık faaliyetleriyle ilgili olarak o alanda yaşayanlarla kurdukları ilişkilerin nitelikleri;

mahalle dışındaki kurumlarla olan "formel" ve "enformel" ilişkiağları konusunda sorular yeralmaktaydı. Burada bu sorulara verilen yanıtlar, bir önceki bölümde olduğu gibi yerleşmenin konumlarıyla ilişkilendirilerek değerlendirilecektir.

Bu değerlendirmeler, kamu yönetimi içinde benzer kurallara tabi olan bu yöneticilerin, yerleşmelerin değişen özelliklerine bağlı olarak, değişen ilişkiağları konusunda ve bu alanlara yerleşenlerin bu kuruma atfettikleri anlam ve bu kurumla ilişki biçimleri konularında bilgi verecektir.

III.1. Muhtarların Kökenleri ve Toplumsal Konumları

Burada önce muhtarların toplumsal konumları ve toplumsal kökenleriyle ilgili bilgiler aktarılacaktır. Muhtarların bu konuda dikkati çeken ilk özellikleri, gerek köken ve gerekse toplumsal konum açısından oldukça heterojen bir grup olmalarıdır. Bu bölümde, önce, ortalamalardan yararlanarak genel bir profil ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Ancak, görüleceği üzere, muhtarların konumları, yerleşmelerin mekansal konumları ve buralardaki "kamusal ortam"la birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı sonuçlara ulaşılabilmektedir.

Muhtarlar, daha çok orta yaş grubuna (ortalama yaşları 47.9) mensuptur. En genç muhtar (27 yaşında) merkeze yakın bir gecekondu bölgesinde, en yaşlı muhtar (64 yaşında) ise merkezdeki mahallelerden birinde görev yapmaktadır. En yaşlı muhtar, aynı zamanda ilçedeki tek kadın muhtardır.

ÇİZELGE 5
Ümraniye'deki Mahalle ve Köy Muhtarlarının Kökenleri ve Toplumsal Konumlarıyla İlgili Özet Tablo

	Sayı	Yüzde
İstanbul doğumlular	5	27.8
Karadenizliler	6	33.3
Doğu ve Güneydoğulu	3	16.7
Diğer	4	22.2
Toplam	18	100.0
Köy doğumlular	13	72.2
Kasaba	2	11.1
Kent	3	16.7
Toplam	18	100.0
Gecekonduda yaşıyor (yaşamış)	9	50.0
Gecekonduda yaşamamış	9	50.0
Toplam	18	100.0
Okuryazar ve ilkokul	12	66.7
Orta ve daha fazla	6	33.3
Toplam	18	100.0
Kendi hesabına çalışan	15	83.3
Ücretli	3	16.7
Toplam	18	100.0

Yaş ortalamaları: 47.9
Ortalama İstanbul'a geliş yaşları: 19.9
Ortalama İstanbul'da yaşadıkları süre: 28.0
Ortalama Ümraniye'de yaşadıkları süre: 21.2

Muhtarların diğer bir ortak özelliği, çoğunluğunun köy ve İstanbul dışı doğumlu olmalarıdır. Ancak yine de, bundan sonraki bölümde ele alınacak olan belediye meclis üyeleriyle karşılaştırıldığında, muhtarlarda İstanbul doğumluların oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. İstanbul doğumlu muhtarlardan biri merkez yakınındaki gecekondu mahallesinde doğmuş büyümüş, Tuncelili bir ailenin çocu-

ğudur. Diğerleri ise Ümraniye'nin çevresindeki henüz "köy" niteliğini kaybetmemiş ve göç almamış olan yerleşmelerin yerli nüfusunu temsil eden muhtarlarıdır. İstanbul dışı doğumlu muhtarlar (9 kişi) daha çok İstanbul'a kitlesel olarak göç veren illerde doğmuşlardır. Ancak, 4 muhtarın doğum yerlerinin kitlesel göç veren yörelerle ilişkisi yoktur. Dolayısıyla bu muhtarların Ümraniye'de yaşayan hemşehrileri yoktur.

Muhtarların İstanbul'a geliş yaşları da ortalama olarak 19.9 olarak hesaplanmıştır. Ancak soru kağıtları ayrıntılı olarak incelendiğinde muhtarların geliş yaşı bakımından da karmaşık bir grup oldukları gözlenmektedir. Muhtarlar arasında, İstanbul'a emekli olduktan sonra bir iş kurmak amacıyla (örneğin 40 yaşından sonra) gelip yerleşenler olduğu gibi; henüz çocuk yaşta (örneğin ilkokul öncesi yaşlarda) gelenler, dolayısıyla burada büyüyenler de vardır. Bu durumda ortalamaları gösteren sayısal veriler çok anlamlı olmamaktadır.

Buna karşılık muhtarların İstanbul'da ya da Ümraniye'de yaşadıkları ortalama süre daha anlamlı sonuç vermektedir. Muhtarlar, ortalama 20 yıldan uzun bir süredir İstanbul'da ya da Ümraniye'de yaşamaktadırlar. İstanbul'da en kısa yaşamış olan muhtarın İstanbul'da yaşadığı süre 11 yıldır. Dolayısıyla muhtarlık konumuna, o bölgede asgari 10 yıldır yaşama deneyimine sahip olanlar ulaşabilmişlerdir.

İstanbul doğumlu muhtarların tümü Ümraniyelidir. Buna karşılık İstanbul dışında doğan muhtarların İstanbul'da yaşadıkları süre ile Ümraniye'de yaşadıkları süre arasında farklılık vardır. İstanbul'a göçedip de doğrudan Ümraniye'ye yerleşen sadece 3 muhtar vardır. Diğerleri ise önce kentin başka yerlerinde yaşamışlar ve daha sonra Ümraniye'ye yerleşmişlerdir. Genel olarak bakıldığında, muhtarların çoğunluğunu Ümraniye'ye 1970 sonrasında yerleşenle-

rin oluşturduğu gözlenmektedir. Ümraniye'ye 1980 sonrası yerleşip de muhtar seçilen sadece 2 kişi vardır.

Yine çizelgeden de izleneceği üzere, muhtarların yarısı gecekondu edinme ve gecekonduda yaşama deneyimine sahiptir. Gecekonduda yaşamış olan muhtarlardan 5'i şimdi bir apartman dairesinde oturmaktadır. Halen gecekonduda oturan muhtar sayısı ise sadece 4'tür. Diğer muhtarlar ise, ya apartman dairesinde ya da müstakil evde yaşamaktadır. Gecekonduda yaşamamış olan muhtarlardan 4'ü İstanbul doğumlu köy muhtarlarıdır. Diğerleri ise, Ümraniye'ye 1970 öncesi yerleşmiş ve bu bölgede "gecekondulaşma" başlamadan önce oluşan mahallelerde yaşamışlardır. Muhtarların çoğu yeni gecekonduların yapılmasına karşıdırlar. Muhtarlar, mülkiyet sorunu çözülmemiş olsa bile "hisseli tapu"yla yapılmış konutları ve konut standardı ne olursa olsun "köy" evlerini gecekondu olarak tanımlamamaktadırlar. Muhtarlara göre gecekondu, "tapusuz", tek katlı, standardı düşük yoksul konutları olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre, orman alanlarında yapılan "tapusuz" villalar da "gecekondu" değildir. Buna göre muhtarların kendi mahallelerinde yoksul konutlarının yapılmasına karşı olduklarını söyleyebiliriz.

Muhtarların eğitim durumları da yaşlarına ve kökenlerine göre farklılıklar göstermektedir. Okur-yazar olmayan tek muhtar, en yaşlı muhtarlardan biridir ve çevredeki köylerden birinde yaşamaktadır. Diğer muhtarlar en az ilkokul diplomalıdır. Bunun yanısıra, iki ortaokul, üç lise ve bir de üniversite mezunu muhtar vardır. Üniversite mezunu olan muhtar, Ümraniye merkezinin (Merkez II) çevresindeki yeni gelişme alanında inşaat mühendisliği-müteahhitlik yapmaktadır ve buraya meslekî açıdan ilerlemeye uygun bulduğu için yerleşmiştir.

Muhtarların eğitim durumlarına bağlı olarak iş yaşamları

da farklılıklar göstermektedir. Yaşamının büyük bir kesimini küçük memur olarak geçirmiş (öğretmen, ebe, komiser) üç muhtar vardır. Bu muhtarlar emekli olduktan sonra kendi hesaplarına işler yapmaya başlamışlardır. Bunların yanısıra, Bağ-Kur'dan emekli olmuş 2 muhtar da emeklilik sonrası çalışmaya devam etmişlerdir. Muhtarlar arasında iş değiştirme oranı da oldukça yüksektir (ortalama 3.9). Muhtarların büyük bir kesimi, muhtarlığın yanısıra, eski işlerini sürdürmektedirler.

Muhtarların iş yaşamı boyunca yaptıkları işlerden en uzun süreli ve yaşamları bakımından en önemli olanına bakıldığında, küçük memurluk yapmış olanların yanısıra, iki meslek grubu öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi otobüsçülük, minibüsçülük, kamyonculuk gibi taşımacılıkla ilgili (4 kişi), ikincisi ise inşaat ve emlak ile ilgili (5 kişi) işlerdir. Diğer işler ise, kahvecilik, ticaret ve imalatla ilgilidir. Sadece "tarım"la uğraşan bir muhtar vardır. Bu da köyde yaşasalar bile muhtarların yaptıkları işlerin "kentsel" nitelikli işler olduğunu göstermektedir.

III.2. Muhtarlığa Giriş Saikleri ve İlişkiağları

Ümraniye'nin birbirinden farklı nitelikteki yerleşmelerinde muhtarlık yapanların muhtarlığa giriş saikleri ve muhtar olmalarına imkan veren ilişkiağlarının niteliği de birbirinden oldukça farklıdır. Genellikle bütün muhtarlar bu göreve "mahalleliye hizmet için" talip olduklarını belirtmişlerdir. Ancak, diğer özelliklerine bakıldığında, birbirinden farklı saiklerin ve ilişkiağlarının rol oynadığı anlaşılmaktadır. Burada önce, muhtarların "muhtarlığa giriş" öykülerinden örnekler aktarılacaktır.

Ümraniye ilçesinin tek kadın muhtarı bu işe sıvanmasını

şu şekilde anlatmıştır: "Bu bölgede 32 yıl ebelik yaptım. Emekli olunca, bekar da olduğum için, tek başıma yaşadığım aktif hayattan sonra ev hayatı bana çok zor geldi. O sırada işe yaramaz adamın biri muhtar adayı olmuştu. O yapacağına bari ben yapayım dedim. İlk seçimlerde 6 bin seçmenden 4 bin oy aldım. O günden beri, 14 yıldır muhtarım. Muhtarlık bana siyasal olarak bir fayda getirmedi ama kişisel olarak, yaşamımı sürdürmek için çok iyi geldi. Muhtarlığın bir kariyeri var. İnsan kendini işe yaramış hissediyor."

Ümraniye'nin en itibarlı konut alanının İzmirli kadın muhtarı için muhtarlık, ne siyasal yaşamı, ne hemşehrilik ilişkileri, ne de iş yaşamı bakımından önemli. Bu muhtar için itibar görme ve kendini faal hissetme, hem aday olmak, hem de seçilebilmek için yeterlidir.

Buna karşılık, Ümraniye'nin en dış çemberinde yeralan ve henüz yoğun göç almayan bir köyde birkaç nesildir yaşayan bir aileye mensup olan muhtar için, muhtarlık, çok farklı bir anlam ifade etmektedir: "Köylü istedi, biz de olduk. İki dönemdir muhtarlık yapıyorum, artık istifa etsem de olur. Çünkü yoruldum artık. Seçim olsa da gitsek, milletle uğraşmak zor. Muhtarlık tabii işe yarıyor, çevren genişliyor, hem de muhtarlık memurluk gibi, bir yere işin düştüğü zaman iyi karşılanıyorsun, rahat ediyorsun. Ama artık yeter. Babadan kalma topraklardan ormandaki tapusuzları sattık, yiyoruz. Rahatımız yerinde." Bu kişi için ise, muhtarlık bir özveri ve yük anlamını taşımaktadır. Aynı kişi muhtarlığı "insanlık vazifesi" olarak tanımlamakta ve kendisinin muhtarlıktan maddi ve manevi zarar gördüğünü uzun uzun anlatmaktadır.

İlçenin bu iki ucu dışındaki alanlarda ise, muhtar olmak, çok daha farklı nitelikler gerektirmektedir. Bu alanlarda muhtarlığa giriş saiki ve seçilme şansı bu kadar bireysel isteğe bağlı olmadığı gibi, çok yarışmalı ve çatışmalı olabil-

mektedir. Örneğin kent merkezine yakın yarı gecekonduyarı düzenli alanın yeni seçilen Erzincanlı muhtarı, seçilmesini şöyle anlatmaktadır: "Mahallede 13 muhtar adayı vardı. Komşular (hemşehriler) bana gelip onların kendi taleplerini gerçekleştiremeyeceklerini söylediler. Son yirmi günde karar verdim. Onlar bürolar tutmuş, konvoylar hazırlamışlar, toplantılar düzenlemişlerdi. Ben de hazırlık olarak sadece oy pusulamı, nereli olduğumu, ne iş yaptığımı ve sorunları bildiğimi içeren kısa ve öz bir broşür yazdırdım. Hiçbir şey vaadetmedim. Seçimde en yakınıma 500 oy fark yaptım. Eski muhtar merkezde yaşıyordu. Benim gecekonduda yaşamam, Erzincanlı olmam ve eski ihtiyar heyeti azası olmam seçilmemde etkili oldu."

Bazı mahallelerde yaşayan muhtarlar için, mahalleliye kendilerini tanıtmak gibi bir sorun sözkonusu olmayabiliyor. Buralarda, muhtar adaylarının mahalleye yaptığı geçmiş hizmet ve katkılar önemli olmaktadır. Bu durum özellikle yeni kurulmakta olan alanlar için sözkonusudur. Katkıların niteliği mahallenin kuruluş biçimi ve kuruluş dönemine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Burada iki farklı "kurucu"nun muhtarlığa seçilme öyküsünü aktaracağız:

Bunlardan birincisi, 1980 öncesi kitlesel işgal eylemiyle kurulmuş olan bir gecekondu alanının Sivaslı muhtarıdır. Bu muhtar seçilmesini şöyle anlatmaktadır: "Muhtarlık kendi düşüncemdi. Muhtarlığa bir kazanç olarak bakmadım. Mahallenin kurucusuyum. Mahallenin kuruluşundaki fatura bana çıktı. Basın, emniyet benim üstüme geldi. Üç yıl firar ettim, beş yıl da hapis yattım. Sonra suçsuzluğum anlaşıldı. Çıktıktan sonra beni suçlayanlara, halkın oylarıyla karşılarına çıkarak cevap verdim. Ayrıca, kurucusu olduğum mahalleye daha iyi hizmet sağlayacağımı da biliyordum. Üç aday vardı. Yüzde 85 oyla ben seçildim."

İkinci örnek ise Ümraniye çevresinde 1980 sonrası olu-

şan "ticarileşmiş" bir gecekondu alanının kurucusu. Bu muhtar, Gaziantepli iflas etmiş eski bir işadamı ve kent düzeyinde siyasal ilişkileri olan biridir: "Ben bu bölgede ilk defa gecekondu yaparak bölgenin kurucusu olma sıfatını taşıyorum. Daha sonra Cami Yaptırma Derneği kurdum, burada caminin yapılmasına öncülük ettim. Ayrıca, İstanbul'un merkezinde iş yapan zengin ve etkili bir hemşehrime burada bir okul yaptırdım. Yine kendi kişisel gayretlerim ve ilişkilerimle yöreye telefon, elektrik, asfalt yol yaptırdım. Bu hizmetlerim nedeniyle halk da beni muhtar seçti." Bu muhtar, ilişkide olduğu parti ulusal düzeyde iktidardan ayrılınca, 1992 yılında, "hazine arazisi"ni sattığı gerekçesiyle, Valilikçe görevden alınmıştır.

Görüldüğü üzere, bu bölgede muhtarlık, çok daha farklı bir ilişkiağını, farklı saikleri ve çabaları gerektirebilmektedir. Aşağıdaki çizelgede muhtarlığa giriş bakımından anlamlı olduğu düşünülen bazı ilişki biçimleri, muhtarların seçildiği bölgelerle karşılaştırılmalı olarak sunulmaktadır.

ÇİZELGE 6
Muhtarların İlişkiağlarının Bazı Nitelikleri

	Merkez		Çevre		Toplam
	I	II	I	II	
Hemşehrilik Bağı					
Var	2	4	4	-	10
Yok	3	-	1	4	8
Siyasal İlişki					
Var	2	2	3	-	7
Yok	3	2	2	4	11
Gecekondululuk					
Var	2	3	4	-	9
Yok	3	1	1	4	9
Kuruculuk					
Var	-	2	4	-	6
Yok	5	2	1	4	12

Muhtarların kendilerine göre, "muhtar seçilmek" için, çevrede "tanınmış" olmak, "dürüst" olmak ve "işe yarar" olmak gibi nitelikler taşımak gerekmektedir. Bunun yamsıra, bazı muhtarlar, "halka yakın olmak", "halkın nabzını tutmak" gibi yukarıdaki niteliklere benzer nitelikleri de muhtar seçilmenin koşulu olarak belirtmişlerdir. Ancak, üç muhtar, bu niteliklerin yanısıra, "o bölgenin insanlarının temsil ağırlığı, oy potansiyeli" gibi "hemşehrilik" ilişkilerinin önemini de ayrıca belirtmişlerdir. Bunlar özellikle çevrede yeralan, yeni oluşmuş, ancak nüfusça kalabalık yerleşmelerden seçilmiş olan muhtarlardır.

Göreli olarak daha az nüfuslu yerleşmelerde ve özellikle köylerdeki muhtarlar ise "zengin" olmanın da seçilmek için gerekli bir koşul olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin bir köy muhtarı, "Seçilmek için tanınmış ve dürüst olmak gerekli. Ama bir de bütçeye bağlı. Ben cebimden köy için 17 milyon harcadım" demiştir. Ancak, muhtarlar belirtmeseler de, çok adaylı ve keskin rekabetin olduğu alanlarda da, en azından kampanyaları yürütebilecek kadar varsıl olmanın gerektiği açıktır.

Muhtarların tanınmışlık, dürüstlük ve iş yapma yeteneği diye tanımladıkları üç niteliğin kıstasları ve tanımı, her mahallenin kendi öznel koşullarına göre, farklı anlam ve biçimleri ifade edebilmektedir. Merkezdeki bir mahalle muhtarı için bu, "sözünü esirgemeden konuşma ve yetkililerden mahalle için talepte bulunma yeteneği" olabildiği gibi, yukarıdaki örnekte de aktarıldığı üzere çevredeki muhtarlar için ilçe ya da kent düzeyindeki ilişkileri kullanarak mahalleye altyapı getirme potansiyeline dönüşebilmektedir.

Yukarıdaki çizelgede muhtarların ilişkiağlarının bazı nitelikleri gösterilmeye çalışılmıştır. Buradan da izleneceği gibi, muhtarlardan 8'inin kendi mahallelerinde ya da başka yörelerde yaşayan hemşehrileriyle yoğun ilişkileri vardır.

Bu muhtarlar, kendilerini kökenleriyle tanımladıkları gibi, gerek özel yaşamlarında ve gerekse muhtarlıkla ilgili işlerinde hemşehrileriyle yoğun ilişkiler içindedirler. Yine çizelgeden izlendiği üzere, bu muhtarlar, daha çok, yeni yerleşmelerin olduğu Merkez II ve Çevre I'den seçilen muhtarlardır.

Muhtarlardan sadece 3'ü muhtarlığı siyasal yaşamlarının başlangıcı olarak görmektedirler. Örneğin, yeni gelişme alanında, hemşehrilerinin yoğun olduğu bir bölgede seçilmiş olan bir muhtar, muhtarlığı "siyasal yaşamı için bir başlangıç" olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu muhtar, buradaki icraatına göre yöre halkının ilerde kendisini, belki, daha "yüksek mevkilere layık" göreceğini umduğunu belirtmiştir. Ancak bu oldukça istisnai bir durumdur. Belki de yeni bir gelişmedir. Ancak meclis üyeleri içinde eski muhtarların da oluşu bunun mümkün olabileceğini de göstermektedir. Buna karşılık diğer muhtarlar için "siyasete girmek" ya da muhtarlığı "siyasal bir faaliyet olarak görmek" sözkonusu değildir. "Siyaseti sevmiyorum, bu işi hizmet için yapıyorum" cevabı en yaygın cevaptır. Örneğin bir muhtar; "Muhtarlık onurlu bir meslektir. Ne belediye başkanlığına ne de milletvekilliğine benzer" diyerek, siyasetle muhtarlığı; hizmetle siyaseti birbirinden ayırmıştır.

Siyasete karşı bu soğuk bakışa karşın, muhtarlar arasında aktif siyasî parti üyesi olanların ya da herhangi bir partinin sempatizanı olanların çoğunluğu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Yukarıdaki çizelgede sadece parti üyesi olan muhtarlar gösterilmiştir. Ancak görüşmelerde hemen bütün muhtarların herhangi bir siyasi partiyle, üyelik biçiminde olmasa bile, aktif sempatizanlık düzeyinde ilişkileri olduğu anlaşılmıştır. Örneğin, bir mahalle muhtarı, kendisi hakkında ANAP döneminde ANAP'lılarla, SHP döneminde ise SHP'lilerle çok yakın ilişki kurduğu için söylentiler çıktığını an-

cak kendisinin muhtar kimliğiyle bunu yapmak zorunda olduğunu belirtmiştir. "MÇP de olsa iyi ilişki kurmak zorundayız, hizmet gelmesi için. Bizim için parti filan farketmez" demiştir.

Muhtarlar, gerek ilçe ve gerekse kent düzeyindeki ilişkilerini, ister istemez, siyasal partiler ve siyasîler aracılığıyla çözümlemeye çalışmaktadırlar. Bu arada aktif parti üyesi olmak, muhtarlar için risk de taşımaktadır. Üyesi olduğu partinin yönetime gelmemesi durumunda bu muhtarların mahallelerine hizmet getirmesi güçleşebilmektedir. Nitekim, görüşmelerde, aktif parti üyesi muhtarların partileri yönetimde iken daha fazla "hizmet getirdikleri" anlaşılmaktadır. Dolayısıyla "hemşehrilik" belki seçilmeye yaramakta, iş yapmak ise daha çok siyasal bağlantıyla olabilmektedir.

Burada dikkati çeken nokta, merkezdeki muhtarların siyasî partilerin yerel kadrolarıyla, çevredeki muhtarların ise siyasi partilerin kent ya da ulusal düzeydeki kadrolarıyla ilişkili olmalarıdır.

Muhtarların yarısının gecekonduyla ilişkisi olduğundan söz edilmişti. Ancak bu muhtarların hepsi "aktif" gecekonducu ya da "kurucu" değildir. Çizelgeden de izleneceği üzere, 9 gecekondulu muhtardan 6'sı "kurucu"dur. Bu kurucu muhtarlardan birinin babası kurucudur ve muhtarlık babasının ölümünden sonra, o ailenin "yörenin gelişmelerine katkısı"ndan dolayı, mahallelinin teşvikiyle oğluna geçmiştir. Diğerleri ise kendileri kuruculuk ya da öncülük yapmış olanlardır.

Kurucular, genellikle, yörenin yerlileri değildir. Ancak kurucuların yörenin yerlileriyle uzlaşarak bölgeye girdikleri de açıktır. Kurucular, genellikle "tapusuz" diye adlandırılan hazine ya da vakıf arsalarıyla, zilyetliğe dayalı mülkiyetin olduğu alanlarda, kimi zaman kitlesel eylemle yapılan işgal, kimi zaman el senedine dayalı satışlarla tamamen ticari ola-

rak el değiştiren tarım ya da orman alanlarına yeni yerleşen gruplara öncülük edenlerdir.

Kurucular ve arkasından bölgeye gelenler, önce yerlilerin denetimi altında yerleşmektedirler. Bu da daha eski dönemlerden beri o bölgede yaşayanların bir miktar zenginleşmesini sağlamaktadır. Ancak yerleşenlerin sayısı arttıkça, yerlilerin denetim olanağı kalmamakta ve bir süre sonra da yerliler güçlerini tamamen yitirmektedirler. Bu tür gelişmeleri henüz köy niteliğini taşımakta olan yerleşimlerin muhtarlarıyla yapılan görüşmelerden de izlemek mümkündür. Topraklarını satarak kamyon, minibüs alanlara ya da kentin başka yerlerinde konut alarak köyü terkedenlere bütün çevre köylerde rastlamak mümkündür. Yine hızlı gelişmenin olduğu alanlarda, yerlilerin "muhtar" kalarak yöre yönetimini ellerinde tuttukları durumla hiç karşılaşılmamıştır. Yeni yerleşen gruplar, kendi sorunlarını çözebilecek yöneticilerini kendi aralarından seçmektedir.

Özellikle ticarileşmiş gecekondu alanları için, kurucularla yerleşenler arasında "hemşehrilik" bağının olması şart değildir. Nitekim, bölgedeki kurucular arasında hiç hemşehrisi olmayanlar da vardır. Kurucularla yerleşenler arasında himayeye dönük ilişkiler de sözkonusu olmayabilmektedir. Ancak kurucuların, bu çok riskli yerleşme biçiminde, yerleşenlere bir tür yerleşme garantisini sağlaması gerekmektedir. Bunun için de kurucuların ya kent düzeyinde ya da ulusal düzeyde etkili "yakın"ları ya da "hemşehrileri" olması gerekmektedir.

Genellikle, kuruculuk için siyasal partilerden biriyle ilişki içinde olmak zorunludur. Bu da herhangi bir partinin tekelinde değildir. Kurucuların birbirinden farklı partilerin sempatizanı olması da bunu göstermektedir. Ancak kuruculuk oldukça riskli bir süreci gerektirdiğinden, kent düzeyinde ve ulusal düzeyde iktidar konumundaki partinin

sempatizanlarının avantajı olduğu açıktır. Dolayısıyla yerleşmelerin kuruluş tarihleriyle kurucuların ilişkide bulundukları partilerin iktidar dönemleri arasında bir ilişki kurmak mümkün olabilmektedir.

Kurucuların, muhtar konumunda, uzun süre yönetimde kalmaları da sözkonusu olmamaktadır. Yerleşme, yasallaşma sürecine girdikçe ya da yerleşenlerin sayısı arttıkça, kurucuların da yönetimde kalma ihtimalleri azalmaktadır. Kaldı ki, kurucular da bu konumu uzun süre sürdürmek niyetinde değillerdir. Dolayısıyla yerleşmenin kuruluş aşamasındaki muhtarlarla, kuruluştan sonraki muhtarların nitelikleri ve ilişkiağları farklı olabilmektedir.

III.3. Muhtarlık Faaliyetleriyle İlişkili Olarak Geliştirilen İlişkiağları

3.1. Muhtarlığa Gelen Taleplerin Nitelikleri

Muhtarların mahallelerinde yaşayanlarla ilişkilerinin ve muhtarlıkla ilgili faaliyetlerinin niteliği de büyük ölçüde mahallenin konumuna bağlı olarak değişmektedir. Nüfus hareketinin çok fazla olduğu bu bölgede ikametgah kayıtlarını düzenlemek, muhtarların önemli ve yoğun işlerinden biridir. Merkezde yeralan ve nüfusu göreli olarak yerleşikleşmiş mahallelerde bu tür işlemler, bir ölçüde düzene girmiştir. Ancak bu mahallelerde de kiralık konut sayısının fazlalığı ve buralardaki yüksek devingenlik, muhtarların önündeki önemli sorunlardan biridir. Yeni yerleşilen alanlarda da gelenlerin kaydı ve özellikle "numerataj" işlemlerinin düzenlenmesi muhtarları çok meşgul etmektedir. Birçok mahallede sokakların ve sokak adlarının belirsizliği kayıt işlemlerini güçleştirmektedir. Bu arada, merkezdeki üç

muhtar kayıt işlemlerini bilgisayar aracılığıyla çözümlemeye çalışmaktadır.

Ümraniye gibi yeni bir yerleşme alanında, hemen hemen tek yerel kamu kurumu niteliğindeki muhtarlıkların rutin işler dışında başka işlerle de yoğun olarak uğraştıkları açıktır. Bu faaliyetlerin niteliği, çapı, mahalle için önemi ve muhtarların bu faaliyetler için kurdukları ilişkiler de mahalleden mahalleye değişmektedir.

İlçenin tümünde muhtarlar, mahallelinin kişisel ya da mahalleyle ilişkili tüm sorun ve taleplerine muhatap olduklarından söz etmektedirler. Muhtarlar, okul kaçaklarından kahvede fazla kumar oynayan kocalara; iş taleplerinden hastanede yer ayarlanması taleplerine; çöp toplamayla ilgili şikayetlerden yol yapımı taleplerine kadar birbirinden farklı nitelikte taleplerle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Özellikle Ümraniye gibi yeni kurulan bir bölgede "muhtar" olmak, birçok muhtarın belirttiği gibi, günde en az 10-12 saat aktif çalışmayı gerektirmektedir. Bütün muhtarlar, "altı, üstü, her tarafı" sorun olan bu bölgede yaşayanların taleplerinin bitmek tükenmek bilmediğinden söz etmektedirler. Bu nedenle, muhtarlar aktif ve yoğun bir çalışma içindedirler. Bunun yanısıra muhtarların çok yaygın bir ilişkiağının da olması gerekmektedir. Bir muhtarın da belirttiği gibi, "Bugün muhtarlar, eski muhtarların yaptığı gibi, kralllar gibi, evden çıkmadan muhtarlığı yönetemezler".

Muhtarlığa talepler "sözlü" olarak yapılmaktadır. Görüşmeler sırasında da gözlendiği üzere, muhtarların büroları her an dolup taşmaktadır. Nüfusu fazla olan mahallenin muhtarı bu kadar başvurudan dolayı, zaman zaman iş yapamaz duruma geldiklerini, bu nedenle kapıya "başvuru kutusu" koyduklarını ancak yine de tek kişinin bile bu kutuyu kullanmadığını belirtmiştir.

ÇİZELGE 7
Muhtarlara Gelen Talepler ve Bu Taleplerin Çözümü İçin İlişki Kurulan Kamu Kuruluşları

	Merkez		Çevre	
	I	II	I	II
Günlük İşler				
Yoğunluk	çok	çok	çok	az
Kurum	M, Ky.	M, Ky.	M, Ky.	M, Ky.
Altyapı				
Yoğunluk	çok	çok	çok	az
Kurum	ÜB	ÜB, BŞ, V.	BŞ, V	V
Iş Takibi				
Yoğunluk	çok	çok	çok	az
Kurum	ÜB, Ky	ÜB, Ky	Ky	Ky
Ihtilaf Çözme				
Yoğunluk	az	çok	çok	az
Kurum	M	M	M	M

Not: ÜB, Ümraniye Belediyesi; Ky, Kaymakamlık; BŞ, Büyükşehir Belediyesi; V, Valilik; M, Muhtarlık.

Yukarıdaki çizelgede muhtarlara gelen talepler ve bu taleplerin çözümü için ilişki kurulması gereken kamu kuruluşları hakkında özet bilgi verilmektedir. Muhtarların yukarıda belirtilen günlük ve rutin işlerin dışında ilgilenmek zorunda oldukları üç başvuru türü bulunmaktadır:

a) Altyapı İle İlgili Talepler

Muhtarlara yapılan başvuruların önemli bir kesimi "altyapı" sorunlarıyla ilişkilidir. Bunlar, kişisel talepler olmaktan çok, mahallenin tümünü ya da bir sokağını ilgilendiren taleplerdir. Yol, su, elektrik, kanalizasyon, okul, cami gibi temel hizmetlerin yapılması ya da düzeltilmesi ile ilgili taleplerin çözümlenmesi muhtarların karşılaştıkları en önemli sorunlar olmaktadır. Bu tür taleplerin de mahallenin ko-

numuna ve büyüklüğüne göre farklı biçimlerde yapılabildiği anlaşılmaktadır.

Merkezden dışarıya doğru gidildiğinde, taleplerin biçimi de değişmektedir. Merkezdeki mahalle muhtarlarına bu tür talepler, bireysel olarak da gelmektedir. Ancak, çevreye doğru gidildikçe, başvurular kitlesel talepler biçimine bürünmektedir. Hatta zaman zaman bu talepler kitlesel eylemler ve hatta "muhtarlık basma" biçimine de dönüşebilmektedir.

Merkezde ve göreli olarak orta sınıfların yoğun olduğu mahallelerde, kadınların muhtarlıklara başvurma sıklıkları düşüktür. Ancak, çevreye çıkıldıkça kadınların başvurularının arttığı gözlenmektedir. Özellikle altyapı talepleriyle ilgili kitlesel gösteriler kadın gruplarının eylemleri haline dönüşmektedir. Örneğin bu tür bir alanda görev yapan bir muhtar "zaman zaman kadınların muhtarlığa baskın yapıp, muhtarlığın camlarını indirdiğini" belirtmiştir. Bazen muhtarlar da, sorunları çözemeyince, bu tür kitlesel eylemlere öncülük etmektedirler. Örneğin bir muhtar bu bölgedeki sorunları çözümlemek için en etkili yolun "kitlesel eylem ve gövde gösterisi düzenlemek" olduğunu belirtmiştir.

b) İş Takibi ve Yol Gösterme

İkinci grup başvurular ise, mahallelinin çeşitli kamu kurumuyla ilişkili sorunlarının çözümüne dönüktür. Bunlar, daha çok mahallelinin belediye, kaymakamlık, hastane, karakol, okul gibi kurumlarla ilişki kurmalarıyla ilgili bireysel taleplerdir. Burada muhtarların bazen "yol göstericilik" bazen de "iş takibi" yapması gerekmektedir. Mahallelinin, "doğru makama, doğru dilekçe" yazması; bu dilekçenin ilgili makama ulaşması; dilekçesinin takibi ve sonuçlanması da muhtarların uğraştıkları önemli işlerdendir.

Genellikle muhtarlar bu tür başvuruları "olağan" kabul etmektedirler. Bazı muhtarlar bunu mahallede yaşayanların uzun süreli çalışmak zorunda kalmalarına bağlamaktadırlar. Örneğin, bir muhtara göre, sürekli olarak çalışan ve devlet daireleriyle ilişki kurmaya vakti olmayan mahallelinin "resmi dairelerle iletişimde muhtarlık kanalını kullanmaları" bir zorunluluktur. Bazı muhtarlar ise bunu buralarda yaşayanların bilgisizliğine bağlamaktadır. Burada yaşayanların kent yaşamına alışık olmayışları, kentteki kurumlar hakkında yeterli bilgi sahibi olmamaları da bu tür başvuruları zorunlu hale getirmektedir. Ancak, bazı muhtarlar bunu çok da "olağan" kabul etmemekte ve bu durumun değişmesi gerektiğine inandıklarını belirtmektedirler. Örneğin, bir muhtar, "Burada yaşayanlar daha çok köy kökenlidir. Köyde muhtar çok önemlidir, aynı değerlendirmeyi şehir muhtarlığı için de yapıyorlar. Devletin tek temsilcisi olarak muhtarlığı görüyorlar. Şehirde bunun böyle olmadığını anlatmakta güçlük çekiyoruz" diyerek bu tür başvuruların çokluk nedenini açıklamaktadır.

c) Günlük İhtilaf Çözme, Arabuluculuk

Üçüncü tür talepler ise daha çok mahallelinin günlük yaşamıyla ilgili bireysel sorunların ya da çatışmaların çözümüne dönüktür. Okuldan ya da işten kaçan çocuğu için muhtara başvuran annelerle çocukların arasını bulmak ya da karı-koca kavgasını ayırmak, işsiz kalana para yardımı sağlamak gibi günlük sorun ve çatışmalarda da muhtara hakemlik ve arabuluculuk görevi düşmektedir. Örneğin, bir muhtar, "İki eş kavga etse mahkemede beni dinliyorlar. Ama ben pek mahkemeye düşmemelerini istiyorum. İki sene önce bir olayda bir erkek sürekli içki içiyor, karısını rahatsız ediyordu. Ben devreye girdim. Erkekten dışarıda içki

içmeme sözü aldım. Bitmek üzere olan evlilik şu anda sağlam!" diyerek, günlük sorun çözmedeki etkin konumunu anlatmıştır.

Bu tür sorun çözücülük fonksiyonu, yeni yerleşme alanlarında çok daha zor ve karmaşık sorunların çözümünü de kapsayabilmektedir. Bunun en uç örneklerine, "kurucu muhtar"ların olduğu yeni kurulan mahallelerde rastlanmıştır. Burada yerleşmenin doğurduğu arazi ihtilafları da muhtarlar tarafından çözümlenmektedir. Örneğin, böyle bir muhtar, "Birbirlerinin arsalarına taşıyorlar. Ya da bina yaparken birbirlerine bakan pencereler yapıyorlar. Tabii sorun çıkıyor. Onları sulha, barışa çağırırız. Onlar da bizi kırmaz. O.K. derler. Adli mercilere giderlerse biz bir şey yapamayız" diyerek, kendi çözüm alanındaki ihtilafların ölçeği hakkında oldukça önemli ipuçları vermektedir.

3.2. Başvurular Nasıl Değerlendiriliyor?

Yukarıda belirtildiği üzere, muhtarlar her gün birbirinden farklı ama önemli taleplerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu taleplerin karşılanması da ancak muhtarların birbirinden farklı birçok kamu kurumuyla formel ya da enformel ilişki kurmalarını gerektirmektedir. Hatta zaman zaman muhtarlar bizzat kendileri "karar almak" zorunda kalabilmektedirler.

Yukarıdaki çizelgede bölgelere göre muhtarların en çok ilişkide bulundukları kamu kurumları gösterilmektedir. Çizelgeden de izleneceği üzere sorunların çözümüyle ilgili resmî çevreler, merkezden çevreye doğru gidildikçe yerel düzeyden kent düzeyine doğru kaymaktadır.

Muhtarlar, kendi formel amirlerinin "kaymakamlık" olduğunu ve oraya bağlı olarak çalıştıklarını ifade etmektedirler. Ancak taleplerin niteliği ve yoğunluğu itibariyle muhtarların kaymakamlıkla çok az ilişkileri olduğu anlaşılmaktadır. Her

ne kadar muhtarlar gelen talebin niteliğine göre "devletle ilgili olanları devlete, belediye ile ilgili olanları belediyeye" aktardıklarını belirtmektelerse de burada kasdedilen "devlet"in kapsamı içinde muhtarların formel amirleri olan kaymakamlığın çok fazla yeri bulunmamaktadır.

Merkezden çevreye doğru gidildikçe, yerel belediye örgütünden kent düzeyindeki kamu kurumlarına doğru kayış sözkonusudur. Ancak, bu kayışla birlikte ilişki kurmanın ve sorun çözmenin niteliği de değişmektedir.

Ümraniye Belediyesi'nin sınırları içinde kalan mahallelerde, mücavir alan muhtarlarının en çok ilişkide bulundukları kamu kurumunun "yerel belediye" örgütü olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu alandaki muhtarlar, kendilerine yapılan her on talepten dokuzunun belediye, birinin ise kaymakamlıkla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu alandaki muhtarlara gelen talepler, daha çok yerel düzeydeki ilişkilerle çözülebilmektedir.

Bu alandaki muhtarlar açısından, mahalle ile belediye arasındaki ilişkileri sürdürmek çok büyük önem taşımaktadır ve muhtarlar, yerel düzeydeki ilişki ağlarını kullanarak mahalleyle ilgili sorunları çözmeye çalışmaktadırlar. Ümraniye belediye sınırları içindeki muhtarların hepsinin Belediye Başkam'nı şahsen tanıdığı anlaşılmaktadır. Bu muhtarların Başkan'la doğrudan temas kurabilmekte hiçbir sorunları olmamaktadır.

Her muhtarın, şu ya da bu vesileyle, Başkan'la tanışıklığı olduğu anlaşılmaktadır. Başkan'ın "buranın çocuğu" olması muhtarların belediye ile doğrudan ilişki kurmalarını kolaylaştırmaktadır. Başkan'ın da muhtarlara elinden gelen kolaylığı gösterdiği anlaşılmaktadır.

Ancak, gerek Başkan'ın mensup olduğu partinin ilkeleri ve gerekse Başkan'ın kişisel politikası nedeniyle, bütün bu yoğun ilişkiye karşın, bazı mahallelerde, özellikle kaynak akta-

rılmasının gerekli olduğu durumlarda, belediye ilişkisinin iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Başkan, "kaynak" gerektirmeyen konularda bütün muhtarlara kolaylık göstermekle birlikte, "kaynak" aktarma gerektiğinde gecekondu alanlarının bulunduğu bölgelere öncelik vermektedir. Bu nedenle de merkezdeki muhtarlar, Başkan'ın kendisine oy veren gecekondu mahallelerini daha fazla kolladığından şikayetçidirler.

Belediye ile ilgili konularda, doğrudan Başkan'la ilişki kurmak ve talepleri Başkan'a iletmek, bütün muhtarların tercih ettiği yoldur. Ancak, bazı sorunların çözümü için, muhtarların zaman zaman belediyedeki başka mercilerle de ilişki kurmaları zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, altyapı sorunlarının çözümü için muhtarların en çok ilişkide bulundukları bürokratik birim "Fen İşleri Müdürlüğü"dür ve bütün muhtarlar müdürü yakından tanımaktadırlar. Muhtarlar belediye içindeki iktidar ilişkilerini, bundaki değişiklikleri yakından izlemektedirler.

Muhtarlar, rutin işler için her kademedeki görevliyle de ilişkilerini iyi sürdürmeye gayret etmektedirler. Bir muhtarın da belirttiği gibi, mahallenin işlerini yürütmek için "Belediye Başkam'ndan yardımcılarına, birim müdürlerine ve çöpçülerine kadar hepsini tanımak" gerekmektedir. Merkez'deki muhtarların bu konularda avantajlı oldukları anlaşılmaktadır.

Bu arada, meclis üyeleri, eski belediye başkam gibi etkili mevkide olanların yaşadığı mahalleler, gerek hizmet temini ve gerekse iş takibi bakımından önemli avantaja sahiptirler. Örneğin bir mahalle muhtarı kendi mahallesinde 10 meclis üyesinin yaşadığını, bu nedenle belediye ile ilişkilerinde hiçbir sorunla karşılaşmadığını belirtmiştir. Aynı şekilde, bir mahalle muhtarı da, Başkan'ın kendi mahallelerinde büyüdüğünü, bu nedenle kendilerini hiçbir zaman kırmadığını ve elinden geleni yapmaya çalıştığını belirtmiştir.

Buna karşılık, belediye mücavir alanında bulunan mahalleler için de Belediye Başkanı ile doğrudan ilişki kurmak ve talepleri gerçekleştirmek önem taşımaktadır. Ancak bu iş, diğer muhtarlıklara kıyasla biraz daha zor koşullarda yürütülmektedir. Bu mahallelerdeki muhtarlar da, özellikle acil altyapı sorunlarının çözümü için ve belediyenin yetersiz kaynaklarını kendi mahallelerine çekmek için Belediye Başkanı ve Fen İşleri Müdürü ile ilişki kurmaya çalışmaktadırlar. Ancak, ilişkileri ve ilişkilerinin etkinliği biraz daha azdır. Burada özellikle Başkan'la aynı siyasal partiye mensup muhtarların, diğerlerine göre avantajlı oldukları açıktır. Ancak yine de, sorunların ölçeği, bu muhtarları daha çok kent düzeyindeki kurumlarla (ya da bu kurumlarda etkili olabilecek kişilerle) ilişkiye girmek durumunda bırakmaktadır. Burada da "siyasal" ilişkiağı önem kazanmaktadır. Bunun yanısıra, bu mahalledeki muhtarların kullandıkları bir başka yol da mahalleliyi kendi kaynaklarını yaratmaya zorlamak olmaktadır.

Çevre'deki mahallelerde, özellikle mücavir alan dışındaki köylerde "yerel belediye" ile ilişki iyice daralmaktadır. Burada Başkan'ı ya da diğer bir belediye yetkilisini tanıyan muhtarın yaptırabildiği işlerin gerek niteliği ve gerekse çapı iyice azalmaktadır. Örneğin, bazı muhtarlar, Belediye Başkam'ndan, binbir rica ile yol yapımı için ancak araç temin edebildiklerini belirtmişlerdir. Çevre II'de altyapı sorunlarının çözümü gittikçe daha fazla kent düzeyindeki kurumlarla ilişkiye dayanmaya başlamaktadır. Köy Hizmetleri Müdürlüğü, İl Özel İdaresi ya da Kaymakamlık yoluyla Vilayet'ten talepte bulunmak muhtarlıkların kullandığı formel ilişki kanallarını oluşturmaktadır. Ancak, enformel ilişkiler de bu alanda özel önem taşımaktadır. Muhtarların ilçedeki siyasal parti yöneticileri ya da bölgedeki sanayiciler aracılığıyla kent düzeyindeki ve hatta Ankara'daki siyasilere ulaş-

ma çabalarına bu alanda çok daha fazla rastlanmaktadır.

Çevre II'deki muhtarlar ise, gerek sorun niteliği ve gerekse yoğunluğu bakımından çok farklı konumdadırlar. Diğer muhtarların gündeminde bulunan ve çözmek zorunda kaldıkları pek çok sorun bu muhtarların gündeminde bile değildir. Bu muhtarlar daha çok "kaymakam"la ilişki kurduklarını, Belediye Başkanı'nı ve belediyeden çok fazla kimseyi tanımadıklarını ve buna ihtiyaçları da olmadığını belirtmektedirler. Bu köylerin ihtiyaçları diğer yerleşmelere göre çok daha mütevazı ölçülerde ve formel kanallarla çözülebilecek niteliktedir. Bu muhtarların gündeme getirdikleri sorunlar, köye bir sağlık memuru ya da öğretmen tayin edilmesi ya da köye otobüs bağlantısı yapılması gibi isteklerdir. Buradaki muhtarlar bu tür sorunların genellikle köyün erkeklerinin biraraya gelmesi ile saptandığını ve muhtar aracılığıyla da Kaymakamlığa iletildiğini belirtmişlerdir. Bu alandan bir muhtarın da dediği gibi, henüz "buraların sorunu yok. Havası temiz, suyu güzel, sakin". Ama buraya yavaş yavaş yerleşmeye başlayanlardan sonra, buraları ne tür sorunların bekleyeceğini de şimdiden tahmin etmek zor değildir.

IV. Birinci Bölüm: Sonuç

Bu bölümde, kente göçeden grupların yerleştikleri alanlarda varolan kentsel kamusal ortamın sunduğu olanaklar, bu ortamın örgütlenme biçimi ve oluşturduğu ilişki ağları incelenmeye çalışılmıştır. Burada, kentleşme, "toplumsal tüketim"in mekanı olan (Castells; 1977 ve 1978) kent topraklarının üretilme süreci olarak tanımlanmaktadır. Kentsel toprakların üretilme biçimleri, orada yaşayanların ortak yaşamlarını sürdürdükleri "kamusal ortam"ın somut koşulları

ve ortak yaşam ilişkileri üzerinde etkilidir. Kentsel toprakların üretilme biçimi, bu alanların kentsel gruplar arasında dağıtımı aracılığıyla, kentsel tabakalaşmada etkili olduğu gibi, orada yaşayanların yaşam kalitesini ve yaşam şanslarını da belirleyebilmektedir.

Kent topraklarının formel kamusal düzenlemelerle (kuralları açıkça belirlenmiş biçimde) üretilmesi halinde, bu üretimin hangi toplumsal katmanlar için yeni olanaklar, hangi toplumsal katmanlar için olanaksızlıklar anlamına geldiğini izlemek kolay olabilmektedir. Bu durum, kentsel toprak üretiminin "kamu" öncülüğünde ya da kuralları açıkça belirli "piyasa" kuralları içinde gerçekleşmesi durumları için de geçerlidir. Buna karşılık, kentleşmenin "formel" düzenlemenin tamamen dışında gerçekleştiği durumlarda ise bunu izlemek çok daha güçleşmektedir.

Bu araştırmanın yapıldığı bölge, Kıray'ın "saçaklanma" (Kıray; 1982) diye adlandırdığı, eski bir yerleşmenin çekirdeği etrafında, kent hukuku dışında kentleşme sürecinin yaşandığı bir bölgedir. Bu bölge, eski bir köy yerleşmesinden bugünkü konumuna, farklı biçimlerde ve farklı süreçlerle ulaşmıştır. Bu bölgede, formel (imarlı) yerleşmeler olduğu gibi; "geleneksel" gecekondu diye adlandırılabilecek ticari olmayan işgalle; ticari amaçlı (kamuoyunda mafya diye anılan) işgalle; siyasal örgüt destekli işgalle ve köy hukukuna dayalı satışlarla oluşan yerleşmeler vardır.

Bu yerleşmelerin ortak özelliği, başlangıcından bu yana, kuralları açıkça bilinmeyen, kent hukuku dışındaki kurallarla biçimlenmiş yerleşmeler olmalarıdır. Dolayısıyla, bu alanda "kamu", "özel girişim", "yöneticiler" ve "yaşayanlar" düzeyindeki ilişkilerinin kurallarını "formel" kurallardan çok "gizil" mekanizmalar belirlemektedir. Bu mekanizmaların niteliği ise yerleşme aşamasına, yerleşmenin "kamusal" kimlik anlamındaki konumuna göre değişebilmektedir.

Bir diğer deyişle, kentsel mekanın, kent hukuku ve açık piyasa koşullarının kuralları dışında üretilmesi, kendine özgü bir kamusal ortamın -yaşayanların ortak yaşamlarının sürdüğü ortam-, ilişkiler sisteminin, yöneticilerin ve piyasa koşullarının da üretilmesi anlamına gelmektedir. Böyle bir ortamda "formel" kamusal sisteminin işleyişi de, piyasa kurallarının işleyişi de büyük ölçüde değişikliğe uğramaktadır.

Ticarileşmiş "enformel" konut üretiminin ağırlık taşıdığı böyle bir "kent toprağı üretim süreci"nde oluşan kamusal ortamın, bu alanlarda yaşayan bütün toplumsal katmanlara- gecekondu sahiplerinden, apartman ve villa sahiplerine kadar- ancak düşük standartlı yaşam olanağı sunabildiği açıktır. Bu yaşam kalitesi düşüklüğü, sadece altyapı açısından değil, kentsel yaşamın tüm alanları için (örneğin, konut piyasası kuralları, iş piyasası koşulları, ticari ve diğer kamusal hizmetler açısından) geçerlidir. "Enformel" ve denetimsiz piyasa kurallarının geçerli olduğu bu tür kentsel toprak üretimi, örneğin orta ve düşük gelirli alanlar için "cami", "ilkokul" ve "kahve" dışında kamusal hizmetin olmadığı, diğer hizmetler düzeyinde ise sadece "ticari" nitelik taşıyanların varolabildiği bir ortam yaratabilmektedir. Bu nedenle de bütün bu alanlarda yaşayanlar için "formel" kamusal düzenle eklemlenme ve "meşrulaşma" isteği hayati bir önem taşımaktadır.

Bütün bu alanların kuruluşundan, yerleşikleşmesine kadar geçirdikleri sürecin "gizil" mekanizmalar içinde gerçekleşmesi, bu alanların sürekli bir çatışma ve mücadele alanı olmasına da yol açmaktadır. Bu nedenle, sözkonusu alandaki formel ve enformel yöneticilerin niteliği yerleşmenin içinde bulunduğu aşamaya göre farklı olabilmektedir. Dolayısıyla, bu alandaki kentsel karar vericilerin (Pahl; 1970) ve bunların uygulamalarının incelenebilmesi için, yerleşmenin aşamasına göre değişen ilişkiağlarının bilinmesi gerekmek-

tedir. Bu ilişkiağlarının "formel" olmayışı bu işi oldukça güçleştirmektedir. Ancak, ister ticarileşmemiş işgal olsun, ister ticarileşmiş işgal ya da köy hukukuna dayalı kentsel alan yaratma girişimi olsun, bütün bu yerleşmelerin oluşumunda, yerel-ulusal siyasal ilişkiağlarının varlığı açıkça görülmektedir.

Nitekim, bu alanda yapılan araştırma sonucunda yerleşmenin her aşamasında farklı nitelikte "güce" sahip yerel kentsel liderlerin varolduğu saptanmıştır. Bu alanların kuruluşunu örgütleyenlerin, "kurucular"ın, gerek ticari gerekse siyasal açıdan "yerel"liğin ötesinde kentsel hatta ulusal düzlemde ilişkiler kurabilecek "güce" sahip olma zorunluluğu vardır. Bunun yanısıra "kurucular"ın, kuruluş aşamasında yerleşenler arasındaki ilişkileri düzenleyecek ve bu alanlarda olmayan ya da yeni kurulan "kamusal" düzeni sağlayacak "güce" de sahip olması gerekmektedir. Yerleşenler bakımından bu gücün meşruiyetini, "kurucu"nun bu alanlara yerleşme olanağını sağlayacak ilişkilere ulaşabilme olanağı vermektedir. Bu ilişkiler, "ticari" olabildiği gibi, "siyasal" ya da "ideolojik" kanallar aracılığıyla da kurulabilmektedir. Nitekim bu alanda, farklı siyasal partiye mensup olanların, farklı sermaye gruplarının ya da farklı radikal grupların (sol, sağ, dinci vb.) önderliğinde kurulmuş olan yerleşmelerle karşılaşılmıştır.

Bu alanlarda, yerel güce sahip liderler, ancak yerleşme aşamasının gerçekleşmesinden sonra "yönetici" konumuna gelebilmektedir. Ancak bu yerel liderlerin, özellikle bu alanlardaki yaşam kalitesini yüceltme mücadelelerini -açık ya da gizli- sürdürebilme gücünü elinde tutması gerekmektedir. Bu aşamadaki bir yerleşmenin yöneticisinin iki farklı niteliğe sahip olması beklenmektedir. Birincisi, bu bölgede yaşayanları "kitlesel talepler" sözkonusu olduğunda örgütleme gücüne ya da "kitle desteği"ne" sahip olmasıdır. İkin-

cisi ise, gerektiğinde yerel, kamusal ya da siyasal örgütlere ulaşabilecek "siyasal" ilişkileri kurabilmesidir.

Gizil ya da açık mücadeleler bir anlamda bu alanların "formel" kamusal sistemle eklemlenebilmesi mücadelesidir. Bu alanlarda sıkça gözlemlenen kitlesel eylemler, burada yaşayanların yaşamlarının önemli bir parçası halinde devam etmektedir. Bu tür eylemler, hem yerleşme aşamasında, hem de buralarda oluşan düşük nitelikli yaşama ortamının standardını yükseltmek amacıyla, devamlı olarak yapılmaktadır.

Bu eylemler, sınıfsal olmaktan çok, farklı toplumsal katmandan olanların katıldığı "toplumsal hareket"ler niteliğini taşımaktadır (Castells; 1983 ve Lowe; 1986). Uzaktan bakıldığında ve salt "gecekondu" kavramı çerçevesinde ele alındığında, daha çok homojen bir toplumsal katman hareketi olarak algılanan bu tür "eylem"lerin çok daha karmaşık nitelikler taşıdığını ve önemli ölçüde yerleşikleştiğini gözlemek mümkündür. Bu eylemler, başlangıçta yerleşikleşme, daha sonra ise yaşam standardını yükseltme amacıyla yapılmaktadır. Bu eylemlerin sonucunda elde edilen kazanımların niteliği yerleşmenin aşamasına göre farklı olabilmektedir. Bu da, bir anlamda, bu alanlarda "sınıfsal" olmayan, dolayısıyla kazanımları sınıfsal hareketlerden farklılık gösteren "kentsel" hareketlerin yerleşikleşmesi sonucunu getirmektedir. Ancak, burada yaşayanların, bu "eylemler" aracılığıyla, kentsel tabakalaşma sistemi içinde sürekli konum değiştirdikleri ve devingenlik yaşadıkları da gözlemlenebilmektedir.

Enformel konut piyasası kuralları içinde oluşan kentsel alanlar, sonuçta, sözkonusu alana özgü kuralların, yöneticilerin ve ilişki kanallarının üretildiği, düşük yaşam standardına sahip; içinde yaşayanların, taleplerini gizil ya da açık ancak genellikle çatışmalı ve sert olarak ifade etmelerini zorunlu kılan bir kentsel ortam yaratmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KURUCU BELEDİYE'DE KARAR VERİCİLER VE İLİŞKİAĞLARI

I. Kentsel Yaşam Kalitesi ve Yerel Karar Vericiler

Formel kentsel sistemin, toplumsal tüketim amacıyla, kamusal mal ve hizmetlerin üretimi, arzedilmesi, yönetimi ve düzenlenmesi anlamına geldiğinden daha önce de söz edilmişti (Pahl, Flynn ve Buck; 1983). Formel kentsel sistem, bir taraftan pazar koşullarının, diğer taraftan yerel ya da merkezî devlet örgütlerinin müdahalelerinin karşılıklı etkileşimiyle oluşmaktadır.

Formel kentsel sistemin oluşumunda formel "pazar" koşulları ile bu koşulları belirleyen formel "kamusal" düzenlemelerin nitelikleri toplumdan topluma değişmektedir. Bazı toplumlarda, özellikle büyük sermayenin ilgi duyduğu alanlarda pazar koşullarının etkisi, bazı toplumlarda ise "planlama" örgütü aracılığıyla formel kamusal kuralların etkisi daha belirgin olabilmektedir.

Bu noktada, konunun bir başka boyutu üzerinde de kısaca durulması gerekmektedir. Bu da, "konut"un ve konut

alanlarının üretiminin bireyler bakımından anlamı üzerinedir. Genellikle, "konut"un "barınak" olma özelliği üzerinde durulmaktadır. Ancak, bunun da ötesinde "konut", toplumsal ve fiziksel yönleriyle çok boyutlu işlevleri olan bir toplumsal kurumdur. Bu yönüyle konut ve konut alanları, içsel ve dışsal özellikleriyle toplumsal etkileşimin ve toplumsal güçler ilişkisinin belirginleştiği ve "mekansal" olanla "toplumsal" olanın içiçe girdiği mekanlardır (Williams; 1987).

Bu nedenle, konutun ve konut alanlarının üretilme biçimi, aynı zamanda toplumsal güç ilişkisinin niteliklerini göstermektedir. Dolayısıyla, konut alanlarının üretilmesi, sadece "barınak"ların değil, aynı zamanda o alanlarda yaşayacak olanların toplumsal ilişkilerinin de yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Sonuçta konut alanlarının üretilme biçimi, bu alanlarda yaşayanların, çalışma ve konut koşullarını, dolayısıyla, günlük yaşamlarını ve hatta gelecekleri belirlemektedir.

Bundan önceki bölümde formel kamusal düzenlemenin ya da öncülüğün olmadığı bir yerleşme modelinde oluşan kentsel ortamın gerek zaman ve gerekse mekan içinde değişen nitelikleri ile burada oluşan farklı, formel ve enformel ilişki kanalları hakkında bilgi verilmişti. Gelişmenin başladığı çevreden merkeze doğru gidildikçe yerel ilişkilerin önemi artmaktaydı. Sonuç olarak, bu alanlarda, formel-enformel ilişkilerin içiçe geçtiği, sürekli bir değişimin yaşandığı ancak yaşam kalitesinin (gerek konut piyasası, gerek iş piyasası ve gerekse diğer ticari ve kamusal hizmetler açısından) düşük olduğu bir kamusal ortamın yaratılabildiği gözlenmektedir.

Kuruluş ve yerleşme aşamalarının "işgal" ya da kent hukuku dışındaki diğer kurallarla (el senedi satışları gibi) tamamlanması aşamasından sonra, bu alanda yaşayanlar bölgelerini "kent hukuku" içine alma çabalarına girmektedir-

ler. Yani, bir anlamda, "formel kentsel sistem"in kurulması çabaları gösterilmektedir. Bunun bireyler bakımından anlamı, gerek "barınak"larına gerekse yaşadıkları yere "sahip olma" ve kendi konumlarını "meşrulaştırma" çabalarıdır. Smith'in de belirttiği gibi, bir anlamda bu durum, burada yaşayanların hem yaşadıkları mekanla hem de içinde yaşadıkları toplumla kalıcı bir ilişkiler sisteminin kurulması anlamına gelmektedir (Smith; 1987). Bir anlamda bu süreç, "yerel" olanın kurulması çabasıdır.

Bu noktada, araştırma yapılan bölgede yaşayanlar bakımından "belediye" olma ya da "belediye" sınırları içine girme özel önem taşımaktadır. Bu alanlardaki belediyelere "kurucu" belediye olma niteliğini de bu koşullar vermektedir.

Yerel karar vericiler, bu anlamda, yerel kamusal ortamın "formel" olarak düzenlenmesine ve dolayısıyla toplumsal yeniden üretimin mekanı olan kent topraklarının yaratılmasına, yeniden dağıtımına ya da standartlarının değiştirilmesine aracılık etmektedirler. Dolayısıyla yerel karar vericilerin bu kararları, hem bu alanlardaki yaşam kalitesini hem de bu alanlarda yaşayanların konut piyasası içindeki konumlarını belirleyebilmektedir (Pahl; 1970).

Türkiye'deki yerel yöneticilerin "güçsüz" konumları bilinmektedir. Ancak belediyelerin ellerinde bulunan bazı yetkiler, bu alanlarda yaşayanların "yerleşikleşmesi" ve "meşru" olarak varolabilmelerini sağlamaya yetecek niteliktedir. Bu nedenle, "belediye"ler, bu alanlardaki ortak yaşamın kurulup sürdürülebilmesi için yaşamsal öneme sahiptir.

Belediyelerdeki karar vericilerin elinde esas olarak üç grupta toplanabilecek karar verme yetkisi bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, "imar haklarının düzenlenmesi" diye adlandırabileceğimiz, plan yapma yetkisidir. Bu kararlar, parasal kaynak gerektirmeyen ancak kentlerdeki yaşama ve

çalışma alanlarını düzenleyen kararlardır. Bu kararlar hem yeni gelişen alanların aklanması, meşrulaşması, hem de eski yerleşme alanlarının yeniden düzenlenmesi bakımından önemlidir.

İkinci tür kararlar ise, daha çok parasal kaynak gerektiren yatırım kararlarıdır. Bu kararlar da yine yaşama ve çalışma alanlarının kalitesini ve standartlarını belirleyen önemli kararlardandır. Bu konuda "kurucu" belediyelerin çok daha az olanağa sahip oldukları bilinmektedir. Üçüncü tür kararlar ise, -bir kesimi parasal kaynak gerektiren- bu alanlarda yaşayanların "kamusal" yaşamlarını örgütlemelerine ve sürdürmelerine yardımcı olan (eğitim, kültür, sağlık, iş piyasası denetimi vb.) "hizmet"lerin düzenlenmesi ile ilgilidir.

Bu bölümde "kurucu belediye"nin ve bunu oluşturan kadroların devşirilme biçimleri, kökenleri, nitelikleri, ilişkiağları ve bu kadroların yetkilerini hangi gruplar adma ve nasıl kullandıkları incelenecektir.

Buradaki bulgular, 1989 yılında yapılmış olan yerel seçimle yönetime gelmiş olan belediye meclis üyelerinin eğilimlerini kapsamaktadır. Bu değerlendirmeler esas olarak meclis üyeleriyle yapılmış olan düzenli görüşmelere ve belediyede çalışan bürokrat ve teknokratlarla yapılmış olan görüşmelerin sonuçlarına dayanmaktadır. Düzenli görüşmeler, belediye başkanı ve 31 belediye meclisi üyesiyle yapılmıştır. Burada uygulanan soru kağıdında 52 temel ve 134 alt soru bulunmaktadır. Görüşmeler, Aralık 1990-Ocak 1991 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu dönemde, meclis üyelerinin partilere göre dağılımı şöyleydi: 21 SHP; 4 DYP; 4 RP; 2 ANAP; 1 DSP. Ancak CHP'nin kurulmasından sonra meclisteki dağılım şu şekilde değişmiştir: 11 CHP; 9 SHP; 5 DYP; 4 RP; 2 ANAP ve 1 DSP.

II. Kökenleri ve Toplumsal Konumları

II.1. Göç Öyküleri

Görüşme yapıldığı tarihte ortalama yaşları 43.1 olan meclis üyelerinden sadece 4'ü İstanbul doğumludur. Bunların 3'ü (2'si Karadenizli, 1'i Yugoslav göçmeni olmak üzere) ise ikinci nesil göçmendir. Diğer üyeler İstanbul'a göçle gelerek yerleşen ailelere mensuptur. Meclis üyelerinin İstanbul'a ortalama geliş yaşları 18.8'dir. Ancak meclis üyelerinin göç hikayeleri incelendiğinde, yarısının 18 yaşından küçükken İstanbul'a geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, meclis üyelerinin, İstanbul'da uzun bir süredir (ortalama 25.6 yıl) yaşadıkları anlaşılmaktadır. Meclis üyelerinin yarısının doğum yeri köy, yarısının ise kasaba ya da küçük kenttir. Aşamalı göç yapmış olanların oranı ise yüzde 60'lara yükselmektedir.

ÇIZELGE 8
Ümraniye Belediye Meclisi Üyelerinin Göç Özellikleriyle İlgili Özet Tablo

	Sayı	Yüzde
İstanbul doğumlular	4	12.5
Karadenizli	12	37.5
Doğu ve Güneydoğulu	9	28.1
Diğer	7	21.9
Toplam	32	100.0
Köy doğumlu	17	53.1
Kasaba doğumlu	7	21.9
Kent doğumlu	8	25.0
Toplam	32	100.0
Aşamalı göç yapanlar	19	59.4
Tek aşamalı göç yapanlar	9	28.1
İstanbul doğumlular	4	12.5
Toplam	32	100.0

Çocukken gelenler	7	21.9
13-17 yaşında gelenler	8	25.0
18 yaşından sonra gelenler	13	40.6
İstanbul doğumlular	4	12.5
Toplam	32	100.0
Yoksulluk nedeniyle gelenler	14	43.8
Diğer nedenlerle gelenler	14	43.8
İstanbul doğumlu	4	12.5

Ortalama İstanbul'a geliş yaşları: 18.8
Ortalama İstanbul'da yaşadıkları süre: 25.6

Meclis üyelerinin göç özellikleri ve kökenleri arasında bazı farklılıklar gözlenmektedir. Bu durum meclis üyelerinin İstanbul'a geliş nedenlerini açıkladıkları sorulara verdikleri cevaplardan da anlaşılmaktadır. Meclis üyelerinin yarısı, İstanbul'a kendilerinin ya da babalarının "yoksulluk", "iş arama" gibi nedenlerle geldiklerini belirtmişlerdir. Buna karşılık meclis üyelerinin diğer yarısı, çoğunlukla, "iş kurmak", "tayin" ya da "eğitim görmek" gibi nedenlerle İstanbul'a gelenlerden oluşmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, üyelerin, orta yaş grubuna mensup, İstanbul dışında doğmuş olsa bile İstanbul'a genç yaşlarda göçetmiş ve İstanbul'da meclis üyeliği gibi bir konuma gelmek için gerekli ilişkilerağına girebilecek kadar uzun süre yaşamış oldukları anlaşılmaktadır. Üyelerin göç geçmişleri bakımından heterojen oldukları ve dolayısıyla İstanbul'a geldikleri anda birbirlerinden farklı konumlarda bulundukları anlaşılmaktadır.

II.2. Eğitim Durumları

Meclis üyelerinin göçetmiş olmaları ve belirli bir tür göç süreci içinde yeralmaları önemli niteliklerinden biridir. Bu du-

rum bize meclis üyelerinin sadece mekansal olarak önemli değişim yaşadıklarını göstermekle kalmamakta, toplumsal konumlarının da değişim geçirdiğini göstermektedir. Ancak, tek başına göç öyküsü, bugünkü konumlarını tam olarak açıklamaya yetmemektedir. Burada göçle bağlantılı olarak bugünkü toplumsal konumlarına ulaşmalarında etkili olan eğitim durumları hakkında bilgi verilecektir. Aşağıdaki çizelgede meclis üyelerinin eğitim durumları, babalarının eğitim durumlarıyla karşılaştırmalı olarak verilmektedir.

Görüldüğü üzere, meclis üyeleri babalarından daha uzun süre eğitim görmüşlerdir. Bunda, genel olarak Türkiye'deki eğitim düzeyindeki yükselmenin etkisi olduğu kuşkusuzdur. Bununla birlikte, meclis üyelerinin yüzde **77**'sinin ilkokul eğitiminden daha fazla eğitim görmüş olmaları ilgi çekicidir. Bu durum, hem kendilerinin hem de mensup oldukları ailelerin formel eğitime önem verdiklerini göstermektedir.

ÇIZELGE 9
Meclis Üyelerinin Eğitim Durumlarının Babalarının Eğitim Durumuyla Karşılaştırılması

Eğitim Durumları	Babalarının		Kendilerinin	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Okuryazar olmayan	3	9.4	-	-
Okuryazar	8	25.0	-	-
İlkokul	13	40.6	7	21.9
Orta-lise	8	25.0	14	43.8
Yüksekokul	-	-	11	34.4
Toplam	32	100.0	32	100.0

	Sayı	Yüzde
Babasıyla aynı eğitim düzeyinde olanlar	3	9.4
Babasından fazla eğitim görenler	27	64.4
Babasından az eğitim görenler	2	8.2
Toplam	32	100.0

Ancak, meclis üyelerinin yaşam öyküleri incelendiğinde, eğitim konusundaki geçmişlerinin çok da rahat olmadığı gözlenmektedir. Meclis üyelerinin önemli bir kesimi istedikleri kadar eğitim görememiş ya da eğitimlerini oldukça zor koşullarda tamamlamışlardır. Meclis üyelerinin kökeni ve göç süreci gibi etkenlerin yanısıra, kendi çabaları ve özverilerinin oldukça önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Burada, meclis üyelerinin yaşam öykülerinden örneklerle, eğitimsel deneyimlerini aktarmaya çalışacağız:

Örnek 1: Bu meclis üyesi Erzincan'ın köyünde doğmuş, babası ilkokul mezunu bir çiftçiymiş. Kendisi Erzincan Sanat Okulu'nda öğrenci iken, okumak için, 14 yaşında İstanbul'a gelmiş ve kendinden önce İstanbul'a gelen ağabeyinin yaşadığı bekar odasına yerleşmiş ancak okumaya fırsat bulamadan çalışmaya başlamış.

Örnek 2: Gümüşhane'nin köyünde doğmuş, babası köy enstitüsü mezunu öğretmenmiş. İstanbul'a gelmeden önce Anadolu'da dolaşmışlar ve nihayet 8 yaşındayken İstanbul'a ailecek göçetmişler. Bu meclis üyesi, üniversiteyi, 16 yaşından itibaren hem okuyup hem çalışmak zorunda kalarak bitirebilmiş. Öğrenciliği sırasında yaptığı işler arasında inşaat işçiliği, demir kalıpçılığı, muhasebecilik gibi işler var.

Örnek 3: Ümraniye doğumlu bir meclis üyesinin babası Rize'nin köyünde doğmuş, lise mezunu ve halen kamu sektöründe müdür. Ancak bu meclis üyesi babasının isteğine karşın okulda pek başarılı olamamış ve İstanbul'da birçok lisede dolaştıktan sonra ancak babasının doğduğu yerdeki bir liseden diploma alabilmiş.

II.3. İş Yaşamları ve İş Devingenlikleri

Meclis üyelerinin toplumsal konumlarını ve bundaki değişmeyi incelemeye babalarının ve kendilerinin iş piyasası içindeki konumlarının karşılaştırılmasıyla devam edilecektir. Buradaki sınıflandırmada kullanılan "esas iş" kavramı, meclis üyelerinin ve babalarının yaşamları boyunca en uzun süre yaptıkları ve yaşamlarında en önemli gördükleri işler olarak tanımlanmıştır. Bunun yanısıra meclis üyelerinin "esas işleri" sektörel dağılıma göre sınıflandırılmıştır. Aşağıdaki çizelgeden de izleneceği üzere, meclis üyelerinin yaptıkları işler, babalarından oldukça farklıdır.

ÇİZELGE 10
Meclis Üyelerinin Asıl İşleriyle Babalarının İşlerinin Karşılaştırılması

	Babalarının İşleri		Kendilerinin İşleri	
	Sayı	%	Sayı	%
Profesyonel Meslekler*	-	-	2	6.3
Memur	8	25.0	2	6.3
Ticaret	5	15.6	4	12.5
İnşaatla ilgili işler	1	3.1	20	62.5
İmalatla ilgili işler	7	21.9	3	9.4
Taşımacılıkla ilgili işler	1	3.1	1	3.1
Tarımla ilgili işler	10	31.3	-	-
Toplam	32	100.0	32	100.0
Kendi hesabına çalışan	20	62.5	28	87.5
Ücretli	12	37.5	4	12.5
Toplam	32	100.0	32	100.0

(*) 4 profesyonel meslek sahibi, yaptıkları işlerin niteliğinden dolayı "inşaatla ilgili işler"de gösterilmiştir.

Burada dikkati çeken ilk nokta, meclis üyelerinin yüzde 70'inin babalarının da "tarım dışı" işlerle uğraşmalarıdır. Bu durum, üyelerin önemli kesiminin kentsel mesleklerle uğraşan babaların olduğu hanelerden geldiklerini göstermektedir. Dolayısıyla, üyelerin yüzde 53'ü köy doğumlu olduğu halde, sadece yüzde 30'u köylü çocuğudur. Bu da meclis üyelerinin büyük bir kesiminin kentsel yaşamla ve kentsel mesleklerle öteden beri tanışık olduklarını göstermektedir.

Ancak yine de, üyelerin kendi işleri ile babalarının yaptıkları işler arasında oldukça önemli farklılıklar vardır. Burada dikkati çeken en önemli farklılık, meclis üyeleri arasında "ücretli"lerin düşüklüğü, buna karşılık "kendi hesabına" çalışanların yüksekliğidir. Bunda, Türkiye'de siyasal yaşamın işçi ve memur gibi "ücretli" kesime büyük ölçüde kapalı olmasının önemli etkisi vardır. Ancak bunun yanısıra, üyelerin esas işlerinin "inşaat" alanında yoğunlaşmış olması bir başka noktayı da gündeme getirmektedir. Bu da, özellikle büyük şehirlerde, "belediyeler"in kurum olarak işlevinin dar olmasından ve çok sınırlı bir kentsel grubu ilgilendirmesinden ileri gelmektedir.

Meclis üyelerinin esas işlerine ulaşmada "baba" mesleklerinin çok önemli olmadığı anlaşılmaktadır. Burada profesyonel mesleklere sahip olanlar hakkında bilgi vererek bir açıklama getirebiliriz. Meclis üyeleri arasında yüksek öğrenim görmüş 11 meclis üyesinden 3'ünün babası köylü, 6'sının babası küçük memur, diğerlerinin babaları ise zanaatkar ya da işçidir. Bu üyelerden 6'sı kendi eğitim gördüğü alanlarda mesleklerini sürdürmektedir. Diğerlerinin ise yaptıkları işlerle eğitim gördükleri konular arasında bir ilişki yoktur. Dolayısıyla, örneğin, inşaatla ilgili işlerle uğraşanların gerek eğitim düzeyi, gerek baba mesleği ve gerekse de doğum yeri bakımından oldukça heterojen bir grup olduklarını söylemek mümkündür. Aynı genelleme, diğer iş-

lerle uğraşanlar için de yapılabilir.

Meclis üyelerinin kendi iş yaşamları süresince sürekli bir hareketlilik içinde oldukları gözlenmektedir. Üyelerin ilk işlerinden bu yana, ortalama değiştirdikleri iş sayısı 3.9'dur. Meclis üyelerinin iş değiştirme yönü, genellikle, ücretlilikten kendi hesabına çalışmaya doğrudur. Bunun yanısıra, meclis üyeleri iş değiştirirken, aynı meslekte konum değiştirmekten çok, mesleklerini değiştirmişlerdir. Bu, iş piyasasının özelliğiyle ilgili bir noktadır. Burada, en az iş ve meslek değiştirenlerin doktor, mühendis ve avukat gibi profesyonel meslek sahipleri oldukları gözlenmektedir. İş değiştirme, diğer mesleklerde daha yüksektir. Meclis üyeleri arasında en az 2, en çok 10 iş ve meslek değiştirene rastlanmıştır.

Meclis üyelerinin görüşmelerde belirttikleri ortalama ilk işe başlama yaşları 19.4'dür. İşe ilk başlama yaşının gerçekte daha düşük olması ihtimali vardır. Üyeler, genellikle, çalışmaya başlama yaşlarını çocukluk sonrası dönem olarak kabul etme eğilimindedirler. Ancak başka sorulara verdikleri cevaplar birçoğunun çocuk yaşta çalışmaya başladıklarını göstermektedir. Özellikle ortaokul sonrasında eğitimlerini sürdürmüş olanlarla çocuklukta çalıştıkları işleri sürdürmemiş olanlar, çocukluk dönemindeki çalışmaları belirtmemektedirler. Kendi beyanlarına göre, meclis üyelerinin 19'u 19 ve daha küçük yaşlarda; 13'ü ise 20 yaşından sonra çalışmaya başlamıştır.

Meclis üyelerinin iş yaşamlarındaki devingenliklerini aktarmak amacıyla, birkaç örnek olay özetleyebiliriz:

Örnek 1: İlk işe başlama yaşı 27 olan bir meclis üyesinin babası ilkokul öğretmenidir. Kendisi Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra bir askeri hastanede doktorluk yapmıştır. Daha sonra emekli olan bu üyenin halen Ümraniye'de kendisine ait bir dispanseri vardır.

Örnek 2: Ortaokul mezunu olan bir meclis üyesinin ba-

bası marangozdur. Kendisi çıraklık yaparak çalışmaya başlamıştır. Askerlikten sonra Almanya'ya kaynakçı olarak giden bu meclis üyesi uzun yıllar orada kalmıştır. Ancak, bir süre sonra işçiliği terketmiş ve Almanya'da ticaret yapmaya başlamıştır. Bu meclis üyesi, Almanya'da yaşadığı süre içinde şu işleri yapmıştır: restoran işletmeciliği, uçak bileti acentalığı, Türk işçilerine resmi tercümanlık. Bu üye, 1980 yılında Türkiye'ye geri dönerek Ümraniye'de Şile yolu üzerinde benzin istasyonu açmıştır. Halen bu benzin istasyonunun yanında lokanta çalıştırıyor. Bunun yanısıra, istasyonun yanında küçük bir turistik otel açma hazırlıkları içinde. Bu meclis üyesi bugüne kadar toplam 10 iş ve meslek değiştirmiştir.

Örnek 3: Bu meclis üyesinin babası Sümerbank fabrikasında işçidir. Kendisi 14 yaşında matbaada çırak olarak çalışmaya başlamıştır. Daha sonra iki farklı fabrikada işçilik, profesyonel sendikacılık, ekmek fabrikasında yöneticilik, nakliyecilik, elektronik eşya satıcılığı yapmış, sonunda emlak komisyonculuğu yapmaya başlamıştır. Bu meclis üyesi, şu sıralar, emlakçılığın yanısıra, inşaat malzemesi satıcılığı da yapmaktadır.

Örnek 4: Bu meclis üyesinin babası ilkokul öğretmenidir. Ancak kendisi, okuyamamış ve 15 yaşında çalışmaya başlamıştır. Bu meclis üyesi sırasıyla işportacılık, tezgahtarlık, trikotaj işçiliği, NETAŞ'ta düz işçilik, sendikacılık, kahvecilik, spor malzemesi satıcılığı, yağlı boya dekorasyon işleri yapmış ve sonunda inşaatçılık yapmaya başlamıştır. Bu meclis üyesi toplam 10 iş ve meslek değiştirmiştir.

II.4. Konut Piyasasındaki Konumları ve Konut Devingenliği

Bu bölümde, meclis üyelerinin yaşam düzeyindeki değişmeyi aktarabilmek amacıyla, yaşadıkları konutların niteliğinden ve kentsel mekan içinde yer değiştirmelerinden sözedilecektir. Daha önceki bölümde de aktarıldığı gibi, meclis üyelerinden sadece 4'ü İstanbul doğumludur. İstanbul doğumlu olanlardan 3'ü Ümraniye, biri ise Üsküdar doğumludur. İstanbul dışında doğmuş olanların İstanbul'da yaşadıkları süre 25.6 yıl, Ümraniye'de yaşadıkları süre ise 19.6 yıldır. Dolayısıyla, İstanbul dışında doğanların İstanbul'a geldikten ortalama 6 yıl sonra Ümraniye'ye yerleştikleri anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki çizelgede, meclis üyelerinin İstanbul'da ilk yerleştikleri ve bugün oturdukları yerler karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir. Bu çizelgeden de izleneceği üzere, meclis üyelerinin sadece yüzde 30'unun ilk yerleştiği yer Ümraniye'dir, diğerleri önce İstanbul'un değişik semtlerine yerleşmişlerdir. İstanbul'da ilk yerleşilen yerler incelendiğinde, oldukça karışık bir tabloyla karşılaşılmaktadır. Burada, gecekondulaşmanın yoğun biçimde yaşandığı semtlerin çok ağırlıklı olmadığı, buna karşılık daha çok alt-orta sınıfların ve kiralık konutların bulunduğu eski kentsel alanların ağırlık taşıdığını söylemek mümkündür. Meclis üyeleri Ümraniye'ye yerleşme nedeni olarak daha çok burada konut edinme ve iş kurmanın kolaylığından söz etmektedirler.

"Tezgahı burada kurdum, çevre edinip işyeri açtım. Akrabalar burada."; "1977'de burada gecekondulaşma vardı, biz de o günün şartlarında yerleştik."; "Gecekondu yapıldı, işyeri açıldı."; "Ümraniye bir Anadolu kasabasının sıcaklığını, yakınlığını taşır. Suadiye'de canım sıkılır!" türü cevaplar, buraya yerleşen meclis üyelerinin yerleşme saiklerini özetlemektedir. Meclis üyelerine göre, yeni gelişen Ümrani-

ye'ye İstanbul'un eski kentsel alanlarına göre iş kurma, çevre bulma ve konut edinme bakımından elverişli bir alan olduğu için yerleşilmiştir. Çizelge 11'den de izleneceği üzere, meclis üyelerinin büyük bir kısmı Ümraniye'de konut sahibidir ve buradan taşınmayı da istememektedir.

ÇİZELGE 11
Meclis Üyelerinin İlk Oturdukları Yerlerin ve Şimdi Oturdukları Yerlerin Karşılaştırılması

	İlk Oturdukları		Şimdiki	
	Sayı	%	Sayı	%
Ümraniye	10	31.3	25	78.1
Diğer gecekondu	7	21.9	-	-
Kentsel alan	15	46.9	7	21.9
Toplam	32	100.0	32	100.0

Meclis üyelerinden sadece birinin Ümraniye'de ne işi ne de evi vardır. Bu meclis üyesi, "parti" kontenjanı ile meclis üyeliğine seçildiğini, ancak ileride bu bölgeden seçilme şansının olmadığını belirtmektedir. Diğer üyelerin ise, halen başka semtte otursalar bile, mutlaka işyerleri Ümraniye'dedir. Eskiden Ümraniye'de oturduğu halde, özellikle çocuklarının geleceği için, başka semte taşınmış olan 3 üye vardır. Bunların taşındığı bölgeler Kadıköy yakasının yeni gelişen orta-sınıf (Kozyatağı, Maltepe gibi) alanlarıdır.

Meclis üyelerinin konut türüne göre yer değiştirmeleri Çizelge 12'de gösterilmektedir. Burada, "gecekondu" hukuksal olarak değil, yeni inşa edilmiş, kötü koşullardaki binalar olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, bu çizelgede özellikle "apartman" kategorisinde görünen binaların bir kesiminin eski gecekonduların yeniden inşa edilmesiyle yapılan binalar olması sözkonusudur.

ÇİZELGE 12
Meclis Üyelerinin İstanbul'da İlk Oturdukları Konutların ve Bugün Oturdukları Konut Türlerinin Karşılaştırılması

	İlk Konut		Şimdiki Konut	
	Sayı	%	Sayı	%
Gecekondu	3	9.4	6	18.8
Müstakil ev	13	40.6	5	15.6
Apartman dairesi	9	28.1	21	65.6
Bekar odası vb.	7	21.9	-	-
Toplam	32	100.0	32	100.0

Meclis üyeleri, eski konut alanlarındaki "müstakil evlerden", gecekonduya ya da apartman katlarına doğru yer değiştirmişlerdir. Burada meclis üyelerinin yaşadığı en önemli değişim, "kiracılıktan ev sahipliğine" geçiştir.

Çizelge 13'te meclis üyelerinin halen yaşadıkları konutla ilgili bazı bilgiler özetlenmektedir. Görüldüğü gibi, meclis üyelerinin büyük bir kesimi "ev sahibi"dir ve oturduğu yerden taşınmayı da düşünmemektedir. Taşınmayı düşünenlerin bir kesimi ev almayı planlayan kiracılardan, bir kesimi ise özellikle çocuklarının geleceği için başka semte yerleşmeyi düşünenlerden oluşmaktadır. Örneğin, daha önce başka bir semtte oturan ve işi nedeniyle Ümraniye'ye yerleşmiş olan bir meclis üyesi, "İşime yakın olduğu için buraya yerleştim ama pişmanım. Burası cahil insanların oturduğu yer" diyerek daha homojen bir orta-sınıf alanına yerleşmeyi tasarladığını belirtmiştir.

Meclis üyeleri için, Ümraniye içinde de prestijli ve prestijli olmayan alanlar ayrımı vardır. Ümraniye içinde Atatürk Mahallesi ile ana cadde üzerinde oturmak, Ümraniye'nin başka mahallelerinde oturmaktan daha prestijli olmaktadır. Nitekim birçok meclis üyesinin Ümraniye içinde bu amaçla

yer değiştirdikleri ya da değiştirmek istedikleri anlaşılmaktadır.

ÇIZELGE 13
Meclis Üyelerinin Konut Durumları İle İlgili Özet Bilgi

	Sayı	%
Ev sahibi olan	27	84.4
Evden taşınmayı düşünmeyen	24	75.0
Hiç gecekonduda yaşamamış	20	62.5
Gecekonduda yaşayan akrb. olan	19	59.4

Ümraniye Belediye Meclisi üyelerinin büyük bir kesimi hiç gecekonduda yaşamamıştır. Halen gecekonduda yaşayan meclis üyelerinin sayısı 6, birara gecekonduda yaşadığını belirten meclis üyelerinin sayısı da yine 6'dır. Hiç gecekonduda yaşamadığını belirten meclis üyelerinden 8'inin halen gecekonduda yaşayan yakın akrabaları olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, kendileri yaşamasa bile, gecekonduyla yakın ilişkisi olan meclis üyelerinin oranı da yüzde 60'ı geçmektedir.

Sonuç olarak, meclis üyeleri, Ümraniye'ye İstanbul'a geldikten bir süre sonra yerleşen; gecekonduyla ilişkisi olsa da kendisi "gecekondulu" olmayan; kent içinde ve Ümraniye'de mekansal hareketlilik deneyimi olan; gerek işyeri ve gerekse konut açısından Ümraniye'de yerleşikleşmiş ve sonuçta kendilerinin ve ailelerinin geleceklerini esas olarak Ümraniye'de kurmaya çalışan gruplardan oluşmaktadır.

III. Kökenlerine Bağlı İlişkiağları

III.1. Akrabalarıyla İlişkileri

Meclis üyeleri, İstanbul'a göçetmiş olmakla birlikte, kentte yaşama deneyimine sahibolan ailelerden gelmektedirler. Kente göç ve yerleşme süreçleriyle ilgili sorulara verdikleri cevaplardan meclis üyeleri arasında, kendi akraba grubu içinde ilk defa göçetmiş "öncü göçmen" sayısının hayli düşük olduğu (sadece 8 kişi) anlaşılmıştır. Zincirleme göç sürecinin önemli olduğu bir kitlesel göç süreci içinde "öncü göçmen" olmama durumu kentte akrabalığa dayalı ilişkiağını hazır bulma anlamını taşımaktadır. Bu ise, göçedenler bakımından kente yerleşmede oldukça önemli bazı kolaylıklar anlamına gelmektedir.

Öncü göçmen olduğu saptanan 8 kişiden 2'si, başka şehirde yaşadıktan sonra, kendi karısı ve çocuklarıyla, orta yaştayken İstanbul'a yerleşmişlerdir. Bunlar hariç tutulduğunda, meclis üyelerinden sadece 6'sının çocuk yaşta ve hiçbir akraba desteği almadan; bekar odasında, inşaatlarda yatarak, kente yerleştikleri anlaşılmaktadır. Bu grup, kentte yaşama, yerleşme ile ilgili sorunları kendi başlarına, aile ve yakın akraba desteği almadan çözümlemek ve hatta kendilerinden sonra gelenlere yardım etmek zorunda kalmışlardır.

Meclis üyelerinden 7'si, çocuk yaştayken ve tek başına İstanbul'a göçetmiştir. Bunlar, İstanbul'a kendilerinden önce gelen ağabeylerinin, ya da amcalarının yanına yerleşmişlerdir. Dolayısıyla ana ve babalarından ayrı yaşadıkları halde, kente yerleşmede bir önceki gruba göre daha avantajlı konumdadırlar.

Meclis üyelerinin geri kalanının (17 kişi), kente yerleşme sorunları ise daha çok babaları tarafından çözülmüştür. Bunlar arasında babalarından sonra göçedenler olduğu gibi,

kendi ana-babalarıyla birlikte göçedenler de vardır. Bu üyelerin bir kesiminin babaları, daha önce yerleşen akrabalarının desteğini almıştır. Meclis üyelerinin bu kesimine babalarının kentteki deneyimleri ve ilişkiağları oldukça önemli bir kolaylık sağlamıştır. Dolayısıyla bu grubu, kendileri göçetmiş olsalar bile, göç ve yerleşme deneyim birikimi bakımından ikinci nesil göç grubu olarak da kabul etmek mümkündür.

ÇİZELGE 14
Meclis Üyelerinin Hanehalkı Özelliği ve Akrabalarıyla İlişkileri Hakkında Özet Bilgi

	Sayı	Yüzde
Çekirdek aile olanlar	22	68.8
Aynı binada akrabası olan	9	28.1
Aynı semtte akrabası olan	26	81.2
Göçte ve yerleşmede aile ve akraba desteği alanlar	24	75.0

Meclis üyelerinin büyük bir kesimi, zincirleme göç sürecinin kentte kurmuş olduğu yerleşikleşmiş ilişkiağının avantajlarından yararlanarak kente yerleşmişlerdir. Aile ve yakın akrabaların sağladığı kalacak yer, yiyecek gibi kentte yaşamak için gerekli asgari koşulları hazır bulmuşlardır. Meclis üyelerine daha önce göçetmiş olanların hazırlamış olduğu ve kendilerine eğitim ya da çalışma yaşamına giriş için gerekli ortamı hazırlayan bu durumun yaşam kalitesi bakımından anlamı farklı olabilmektedir. Bunu da, büyük ölçüde, ailelerin konumu belirlemektedir. Dolayısıyla bu olanaklar bir grup meclis üyesi için yüksek öğrenime devam etme; diğerleri için ise küçük yaşta çok düşük ücretle çalışmaya başlama anlamı taşıyabilmektedir.

Meclis üyeleri kente yerleşirken aile ve akraba desteği al-

mışlardır. Ancak, bu durumun akrabalarla birlikte yaşamayı sürdürme anlamı taşımadığını görmekteyiz. Meclis üyelerinin büyük bir kesimi, halen "çekirdek" aile olarak yani kendi eş ve çocuklarıyla ve yanlarında herhangi bir akrabaları olmadan yaşamaktadırlar. Meclis üyeleri arasında geniş aile olarak yaşayana rastlanmamıştır. Sadece 8 meclis üyesinin hanesinde çekirdek aile üyeleri dışında akrabaları vardır. Bunlardan 6'sı meclis üyelerinin yaşlı anne ya da babalarıdır. Diğer iki hanede ise, bekar kardeş ya da kayınbiraderler aynı hanede yaşamaktadır. Bir diğer deyişle, meclis üyelerinin büyük bir kesiminin haneleri zincirleme göç mekanı değildir.

Bunda meclis üyelerinin öncü göçmen olmamalarının yamsıra bölgedeki yasadışı konut üretimi bolluğunun etkisi de sözkonusudur. Zincirleme göç sürecinin stratejik konumlarında bulunanlar için akrabaları kente yerleştirmek eskisi kadar zor değildir. Büyük bir ihtimalle, yeni gelişen gecekondu alanları, zincirleme göç sürecinin "aynı konutu paylaşma" zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Bu, belediye meclisi üyeleri gibi bu konuda stratejik olarak etkili konumda bulunanların akrabaları için belki de çok daha fazla geçerlidir. Dolayısıyla, yeni gelenler artık akraba evlerine değil, onlara kendi imkanlarını sunan akrabalarının yardımlarıyla, belki eskisine göre daha kısa sürede, doğrudan kendi konutlarına yerleşebilmektedirler. Ümraniye belediye meclisi üyeleri de, bugünkü konumları itibariyle, zincirleme göç sürecinin yarattığı yerleşme sorunlarının çözümünün düğümlendiği oldukça güçlü ve stratejik noktalarında bulunmaktadırlar. Dolayısıyla, meclis üyelerinin evlerinde yakın akrabalarının bulunmuyor olması zincirleme göç sürecinin sona erdiğinin göstergesi değildir.

Ancak burada dikkati çeken nokta, meclis üyelerinin büyük bir kesiminin aynı binada oturan akrabalarının olmayı-

şıdır. Meclis üyelerinden sadece 9'u yakın akrabalarıyla aynı binada oturmaktadır. Bunların bir kesimi gecekondu, bir kesimi ise gecekondudan apart-konduya çevrilmiş olan binalardır. Bu binaların bir kesimi "aile apartmanı"dır. Ancak, içlerinde başka kiracıların olduğu apartmanlar da vardır. Gecekondudan apartmana dönüştürme süreci hızla devam ettiği için, bazı binalar henüz inşa halindedir. Tek katlı binaların bir kesimi, muhtemelen, aile apartmanı haline dönüşecektir.

Meclis üyelerinden yüzde 80'inin yaşadıkları mahallede akrabalarının olması, aynı binada oturmasalar bile, akrabalarıyla yakın ilişki olanağının bulunduğu bir ortamın göstergesidir. Ancak burada, meclis üyelerinden her biri için "akrabalık" kavramının kapsadığı yakınlık derecesinin farklı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Araştırmada bu konuda ayrıntılı soru sorulmamıştır. Ancak, verilen yanıtlardan akrabalık tanımının kardeşlerden, hemşehrilere kadar uzanan bir geniş yelpazeye yayıldığı anlaşılmaktadır.

III.2. Hemşehrileriyle İlişkileri

Meclis üyelerinin kökensel bağlar üzerinden kurdukları bir başka ilişkiağı da hemşehrileriyle kurdukları ilişkilerdir. Meclis üyelerinin doğum yerleri incelendiğinde, Ümraniye'de yaşayan ve İstanbul'a yoğun göç veren yörelerden gelenlerin çoğunlukta olduğu izlenmektedir.

Aşağıdaki çizelgede görüldüğü gibi, Meclis üyelerinin hemen tümünün Ümraniye'de yaşayan "hemşehrileri" vardır. Hemşehrisi olmayan tek üyenin birkaç nesildir İstanbullu olan bir kişi olması ilgi çekicidir. Bir anlamda, Ümraniye'de seçimle yerel yönetimde görev alan üyeler içinde köken bakımından en yalnız olanı "İstanbullu" olan üyedir. Diğer bü-

tün üyelerin, Ümraniye'de, mensup olduğu hemşehri grubunun göç oranına göre değişen sayıda "hemşehrisi" vardır.

Üyelerin hemşehrilerinin arasında, eskiden beri tanıdıklarının yanısıra, göçten sonra Ümraniye'de tanıştıkları hemşehrileri de vardır. Meclis üyeleri, yeni tanıştıkları hemşehrilerine "komşu", "arkadaş", "esnaf" ve "partili" olarak değişik çevrelerde rastladıklarını belirtmektedirler. Dolayısıyla meclis üyelerinin "hemşehrileri", yaşamlarının hemen bütün alanlarında yeralmaktadırlar.

ÇIZELGE 15
Meclis Üyelerinin Hemşehrilik İlişkileri İle İlgili Özet Tablo

	Sayı	Yüzde
Ümraniye'de hemşehrileri olanlar	31	96.7
Doğum yeri ile ilişkisi olanlar	21	65.6
Doğum yeri ile sıkı ilişkisi olanlar	18	56.3
Hemşehri dernekleriyle ilişkileri ol.	24	75.0
Kendini "Ümraniyeli-İstanbullu" olarak tanımlayanlar	10	31.3

Meclis üyelerinin doğdukları yerle ilişkileri de devam etmektedir. Meclis üyelerinin yaklaşık üçte ikisinin doğum yerleriyle "sıkı" ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu üyelerin, doğum yerlerinde malı-mülkü, akrabaları olduğu gibi, oraya, çok sık olmasa da gittikleri anlaşılmaktadır. Örneğin, Of'lu bir meclis üyesi "Yazları yaylaya gidiyoruz. Kardeşlerim halen orada yaşıyor. Oradaki mal-mülk halen dedemin ama bize de oradan gelir geliyor" demektedir. Ancak her üyenin ilişkisi bu kadar "sıkı" değildir. Örneğin bir başka üye doğduğu yere "10 yılda bir turistik amaçlı olarak gidiyorum. Çay tarlalarımız var, oradan her yıl gelir geliyor. Akrabalarımızdan orada kalanlar var" demiştir. Doğum yeri ile ilişkinin sıkılığında "köy" kökenli ya da tarımın ağırlığı-

nı koruduğu küçük kasaba kökenli olmanın önem taşıdığı gözlenmektedir.

Bununla birlikte, "hemşehrilik" ilişkilerinin formel örgütler aracılığıyla da sürdürüldüğü gözlenmektedir. Ümraniye'de halen faaliyet gösteren 24 hemşehri derneği vardır. Bu, bölgede hemşehrilik ilişkilerinin oldukça canlı olduğunu göstermektedir. Meclis üyelerinin 24'ünün de 12 farklı hemşehri derneğiyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu derneklerden 5'i Ümraniye'de, diğerleri ise Ümraniye dışında faaliyet gösteren derneklerdir. Hiçbir dernekle ilişkisi olmayan üye sayısı ise 8'dir.

Meclis üyelerinin hemşehri dernekleriyle ilişkilerinin yoğunluğu ve bu derneklere verdikleri önem farklıdır. Hiçbir hemşehri derneği ile ilişkisi olmayan üyeler, köken olarak İstanbul doğumlular ya da bazı Balkan göçmenleri ve İstanbul'a kitlesel göç vermeyen, dolayısıyla, kentteki hemşehri sayısı diğerlerine göre az olanlardır.

Meclis üyeleri arasında hemşehri derneklerinin kurucuları ya da yönetim kademesinde olanlar bulunduğu gibi; bu derneklerle fazla ilişkisi olmayan; hatta ilişkileri bulunsa bile, bu tür derneklere karşı olan üyeler de vardır. Bu farklı tür üyelerle ilgili örnekler aşağıda verilmektedir. Genel olarak, meclis üyeleri hemşehri derneklerini ve buradaki faaliyetleri "politik" olmaktan çok her görüşten hemşehrilerin biraraya geldiği, "sosyal" ve "kültürel" faaliyetler olarak tanımlamaktadırlar. Ayrıca, hemen hepsi de bu tür derneklerin politik nitelik taşımalarına karşı olduklarını belirtmektedirler Ancak yine de, meclis üyelerinin bu tür derneklerle ilişkilerinin poitik yaşamlarının bir parçası olduğu açıktır. Bir üyenin de belirttiği gibi, bu dernekler "tanışma, kaynaşma ve siyasi yönden oy toplama yerleri"dir. Bir başka üye ise bu dernekleri, "birlik, beraberlik ve diyalogun gelişmesi"nin sağlandığı yerler olarak tanımlamıştır. Yine bir başka

üyeye göre bu dernekler ve lokaller "Yardımlaşma, tanışma, konuşma için, kahvehaneden daha iyi bir ortam sağlamaktadır. Buralarda iş konuşulup, iş alınıyor; hem de randevu yeri oluyor".

Dikkat edilmesi gereken bir nokta, ele alınan grubun özel bir grup oluşudur. Meclis üyeleri, yerel politik kadrolar olarak, Ümraniye'ye çeşitli dönemlerde yerleşen gruplar için yaşamsal öneme sahip konularda karar alma konumundadırlar. Dolayısıyla, kent içinde ve özellikle Ümraniye'de, kısıtlı da olsa, politik güce sahiptirler. Büyük kentlerde yerel yönetimlerdeki kadroların- hatta ulusal düzeydeki politik kadroların- "hemşehrilik" ilişkileri yoluyla oy devşirdikleri son dönemlerde açıkça gözlenmeye ve ifade edilmeye başlanmıştır. Ancak bu gözlemlerin tek başına farklı partilerin birbiriyle yarışmasını tam olarak açıkladığını iddia etmek de mümkün değildir.

Bu araştırma çerçevesinde, burada ele alınan yerel politik kadroların hemşehrilikle ilgili eğilimlerinin mecliste çoğunluğu elinde tutan partinin özelliklerini de yansıttığı gözönünde tutulmalıdır. Mevcut partiler içinde bazı partilerin, özellikle sosyal demokrat partilerin içinde hemşehrilik ilişkilerinin daha baskın olduğu iddia edilmektedir. Bu bölümdeki bulgular siyasal partilere göre karşılaştırmalı olarak aktarılmamaktadır. Ancak meclisteki farklı partilere mensup üyelerde birbirine çok benzeyen eğilimlerin olduğu açıkça gözlenmiştir. Bu nedenle hemşehrilik ilişkilerinin bütün partiler için benzer nitelikler gösterdiğini söylemek mümkündür.

Örneğin, hemşehri dernekleriyle yapılan görüşmelerde, bu derneklerin ortak özelliği, hemen her siyasi görüşten "hemşehriler"in biraraya geldiği dernekler oluşudur. Meclisteki farklı siyasal partilere mensup olan üyelerin aynı dernekte faaliyet göstermesi, hatta aynı yönetim kurulunda yeralması

bunu doğrulamaktadır. Dolayısıyla, bu tür dernekler, bir anlamda "partilerüstü" niteliktedir ve bu özellikleri, belki de, farklı siyasal kadrolardaki "hemşehriler"in karşı karşıya kaldıkları sorunların çözümüne katkı sağlamaktadır.

Örnek Olay 1 (Hukuk Fakültesi'nden terk, kaba inşaat malzemesi satıcısı, DYP'li): "Benim bu dernekteki pozisyonum başka. Trabzonlu olarak çok eskiyim. Ümraniyeli Trabzonlular arasında yerim farklı. Tahsilli olduğum için, bütün Trabzonlular beni ararlar ve ben onlara maddi-manevi yardımcı olurum. Resmi dairelerde, kaymakamlıklarda işi olanlar mutlaka beni ararlar."

Örnek Olay 2 (Lise mezunu, inşaat taahhüt işleri yapıyor, RP'li): "Gümüşhaneliler Yardım ve Kalkındırma Derneği yönetim kurulu üyesiyim. Hemşehrilere her konuda yardımcı oluyoruz. Dul, yetimlere yardım ediyoruz. Okuyan öğrencilere yurt sağlıyoruz."

Örnek Olay 3 (Ortaokul mezunu, eski sendikacı, inşaatçı, SHP'li): "Kars ve Çevre İlçeleri Dayanışma Derneği'ne, onlar istediği için üye oldum. Hemşehriliği sevmiyorum. Bütün dernekleri demokratik kitle örgütleri olarak görüyorum. Bunlar talepleri iletmek için önemli."

Örnek Olay 4 (Üniversite mezunu, bir kooperatifte yönetici, SHP'li): "Bizim köyün derneği var. Teşebbüs halinde Erzincan Kültür Derneği var. Toplantılarına gittim. Ama bana ters. Artık İstanbullu olmanın gereklerini yerine getirmek lazım. Bu tür dayanışmaya dönük örgütlerin feodalizmi reddetmeyen bir nitelikte olduğunu düşünüyorum. Ben pek sıcak bakmıyorum. Sınıfsal olmalı."

Örnek Olay 5 (Asker emeklisi, emlak ve muhasebe bürosu sahibi, SHP'li): "Kars İli ve Çevre İlçeleri Dayanışma Derneği'nin tabii üyesiyim. Bu dernek siyasi değil. Toplumsal kitlelerin birarada olmasını temin ederler. Aynı yörenin insanları, aynı duyguyu taşır. Böylece aynı yöre, duygu,

kültür biraraya gelir. Karslılar bu dernek aracılığıyla biraraya gelir. Hangi mahallenin ne sorunları varsa orada konuşulur. Dernek başkanı, kendi derneğinde yapılması gereken işlerin trafik akışında daha faydalı olur. Sorunları tek ağızdan Belediye Başkanı'na iletir, trafik akışına faydası olur."

III.3. Kendilerini "Nereli" Görüyorlar?

Burada, meclis üyelerinin kendilerini "nereli" olarak gördükleri ve göçle yerleştikleri bu ilçede ve daha genel anlamda İstanbul'da kendilerini nasıl tanımladıkları üzerinde yoğunlaşılmaya çalışılacaktır. Bu nokta, nesnel olarak hepsi göçetmiş olan meclis üyelerinin, kentin bu yöresinde yaşarken ve bu yöresiyle ilgili kararlar alırken gerek yaşadıkları yerle ve gerekse burada yaşayanlarla ne tür ilişki kurduklarının anlaşılmasına da yardımcı olacaktır.

Bu bölümde, meclis üyelerine sorulan kendilerini "nereli" olarak tanımladıkları sorusuyla birlikte, "Ümraniyeli" ve "İstanbullu"yu nasıl tanımladıkları sorularının değerlendirilmesi yapılacaktır ve değerlendirmeler sonucunda, meclis üyelerinin sadece "yerel" düzeyde mi ilişkileri olduğu, yoksa ilişkilerini "kentsel" düzeye de mi taşıdıkları ya da bunu hedefleyip hedeflemedikleri anlaşılmaya çalışılacaktır.

Meclis üyelerine yöneltilen "Nerelisiniz?" sorusuna verilen cevaplar gözden geçirildiğinde, sadece 10 üyenin kendini göçetmiş oldukları, yaşadıkları ve daha da önemlisi siyasal faaliyetleriyle değiştirmeye çalıştıkları yeni yerleşme alanlarıyla tanımladıklarını gözlemlemekteyiz. Bunlardan 3'ü kendini "İstanbullu", 5'i "Ümraniyeli", 2'si ise "Üsküdarlı" olarak tanımlamıştır. Bu 10 üyeden sadece ikisi İstanbul doğumludur. Diğerleri ise İstanbul dışı doğumlu olmakla birlikte kendilerini artık "buralı" olarak görmek istediklerini

belirtmektedirler. Buna karşılık İstanbul doğumlu olan diğer 3 üye, kendilerini babalarının kökenleriyle tanımlamışlardır. Diğer meclis üyeleri, oldukça uzun bir süredir İstanbul'da ve Ümraniye'de yaşamalarına karşın, kendilerini doğum yerleri ya da kökenleri ile tanımlamaktadırlar.

Bu soru İstanbul'daki yerel yöneticilerle yaptığımız daha önceki araştırmalarda da benzeri sonuçları vermiştir. Göçedenlerin "nerelisiniz?" sorusuna verdikleri bu cevap, özellikle "hemşehrilik" ilişkilerinin bu derece yoğun olduğu bir ortamda, kendilerini ve birbirlerini tanımlamada kullandıkları önemli bir referans çerçevesi oluşturmaktadır. Bu cevapların ne kadarının "etnik" grup olarak değerlendirilebileceği ayrı bir konudur. Böyle bir çerçevede, konuya özgü tekniklerle başka araştırmaların yapılması gerekmektedir. Ancak yine de, buradan konuyla ilgili bazı ipuçlarının elde edilebilmesi sözkonusudur.

Meclis üyelerinin mekansal olarak kendilerini hangi coğrafyaya ait gördüklerini algılayabilmek için yöneltilen ikinci soru "Ümraniyeli kim?" sorusuydu. Meclis üyelerinin bu soruya verdikleri cevaplardan, farklı mekanlardan gelerek aynı coğrafyaya yerleşmeye çalışanların, bu alanda yaşayanları nasıl tanımladıklarını anlamaya çalışacağız. Bu sorulara verilen cevaplar üç grupta toplanabilmektedir:

Birinci grup cevaplar, Ümraniye'nin sahipsizliğini ve dolayısıyla "Ümraniyeli"nin olmadığını vurgulamaktadır. Bu cevaplara göre, göçedenler, "sahipsiz", "yerlisinin olmadığı" bir alana yerleşen farklı kökene sahip gruplardır. Bunlara göre hiç kimse Ümraniyeli değildir. Buraya gelen herkes sonradan gelmiştir. En eski Ümraniyeliler, Şileliler ve göçmenlerdir. Bunlar da Arnavutlar'la Boşnaklar'dır. Sonra da Lazlar gelmiştir. Örneğin, bir meclis üyesi, bu soruyu şöyle yanıtlamıştır; "Ümraniyeli diye biri yoktur. Buraya gelen herkes sonradan geldi. Biz geldiğimizde 10 hane vardı". Bir

diğeri; "Ümraniyeli diye kimse yok, herkes sonradan yerleşme. Çeşitli yörelerden önemli sayıda insanlar gelmiş. Önce Arnavutlar, sonra Lazlar".

Bu cevaplar, Ümraniye'ye dalgalar halinde gelen göçlerin sonucunda buraya yerleşen grupların kendilerini ve kendilerinden önce ve sonra gelenleri tanımlamada "köken" konusunu canlı tutttuklarını gösteren cevaplardır. Bu tür cevapların içinde, kendilerini ait hissettikleri grubun bu "sahipsiz" alana yerleşmesini haklı gösterme çabaları ve dolayısıyla kendilerini buradaki varlık nedenlerini açıklama da vardır. Ancak, bu tür tanımlamaların "köken"e bağlı gruplaşmaları artırdığı ve yerleşikleştirdiği de açıktır. Örneğin, aileleri 93 harbinde göçedenlerin ya da 1950-60 döneminde buraya gelen Balkan göçmenlerinin bugüne kadar pek üstünde durmadıkları etnik kökenlerini anımsayarak bir dernek kurmaya çalışmaları da muhtemelen bu durumun sonucudur.

Meclis üyelerinin verdiği ikinci tür cevaplar biraz daha farklıdır. Bu cevaplar, yerleşilen yeni mekanda kaynaşmayı ve yerel kimlik kazanmayı sağlayıcı eğilimleri yansıtmaktadır. Bu tür cevaplar veren meclis üyelerine göre, "burada yaşayan, oturan herkes Ümraniyelidir". "İnsanlar nerede yaşarlarsa oralıdırlar"; "Herkes, burada doğup büyüyen, iaşesini sağlayan herkes Ümraniyelidir"; "Ümraniye'de gayrımenkulleri olan herkes Ümraniyelidir. Gayrimenkulu yoksa, kiracıysa buradan gidebilir. Burada oturan herkes artık Ümraniyelidir." Bu tür cevaplarda da yerleşilen bu alanların sahipsizliği ve dolayısıyla eski Ümraniyelilerin olmayışı vurgulanmaktadır. Bu meclis üyelerine göre, burası tüm göçedenler için belki de "son durak"tır. Dolayısıyla, Ümraniyelilik "köken" dışında "yerleşme", "yaşama", "mülk edinme" gibi her yerleşen için ortak olan kıstaslara oturtulmalıdır. Örneğin, bir üye şöyle demektedir: "Anadolu'dan gelen

her vatandaş, ben kendimi (25 yıldır burada yaşıyorum) ne kadar buralı hissediyorsam, ikamet amacıyla gelen herkes de o kadar buralıdır."

Dolayısıyla bu tür cevaplarda yerleşilen yeni mekana ait olma isteği ve "farklı" kökene karşın "buralı" olma eğilimi çok daha fazla vurgulanmaktadır.

Üçüncü tür cevaplar ise, biraz daha siyasî ve ideolojik cevaplardır. Bu cevapları veren üyeler, mecliste ağırlığı hissedilen partinin çekirdek kadrosuna mensupturlar. Bu grup, genel olarak "hemşehrilik" bağlarına karşı olduklarını ve onun yerine farklı bir "bilincin" oluşmasına çaba harcadıklarını belirtmektedirler. Bu üyelere göre, "Ümraniyeliyim" diyenlerin hepsi; kökenine, geliş tarihine bakılmadan Ümraniyeli olarak kabul edilmelidir. Bu üyelerin cevaplarından bazı örnekler vererek bu yaklaşımı açıklamak mümkündür: "Ümraniye'de yaşayan, Ümraniye'nin sorunlarını bilen, bu sorunları kendi sorunu kabul eden ve özümseyen kişiler Ümraniyelidir"; "Göçün getirdiği köylülük halen burada hakim. Ümraniye'de yaşayanlar kendi kafasındakileri sildiği zaman Ümraniyeli olacaklardır."; "Ümraniye'de oturan, çamurunu, neşesini, üzüntüsünü çekmiş, Ümraniye'yi daha çağdaş bir yöre yapmak için çaba sarfedenler Ümraniyelidir".

Bu tanıma göre Ümraniyeli olmak için Karadenizliliği, Sivaslılığı bırakmak; Ümraniyelilik bilincine sahip olmak ve bunun için çaba sarfetmek gerekmektedir. Burada ortaya çıkan kıstaslar, bir öncekinden biraz daha farklı. Vurgulanan "bilinç" ve "eylem"dir, bir anlamda "sınıf" kavramının coğrafî aidiyete uyarlanması sözkonusudur. Özellikle Ümraniye Belediye Başkanı'nın da desteklediği bu grubun amacı, burada mevcut olan "hemşehrilik" bilincinin yerine "ilçe bilinci"ni geliştirerek, buralarda yaşayanların Ümraniyeli olmalarını sağlamaktır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, meclis üyelerinin büyük bir kesiminin Ümraniye'de yaşamalarına ve burada yaşamaları için gerekli kararları üretecek konumda olmalarına karşın henüz kendilerini tam anlamıyla "Ümraniyeli" olarak görmedikleri gözlemlenmektedir. Meclis üyeleri için, hemşehrilik ilişkileri ve kendilerini kökenleriyle tanımlamaları "Ümraniyeli" olarak görmelerinden daha baskındır. Buna karşılık, Ümraniye içinde "Ümraniyeli" olma konusunda istekli ve bu konuda oldukça uzun süre tartışmış; fikir ve politika geliştirmiş oldukları anlaşılan bir politik kadro da vardır. Bu kadrolar, yörede varolan "hemşehri" derneklerine alternatif olması amacıyla "Ümraniye" adını taşıyan dernekler ve bir vakıf kurmuşlardır. Ancak bu vakıf ve derneklerin faaliyetleri daha çok bu politik grubun ve partinin üyeleri ve sempatizanlarıyla kısıtlı kalmaktadır. Bu dernekler, henüz yöredeki diğer siyasal kadroları ve dolayısıyla tüm "Ümraniyeliler"i içine dahil edememiştir. Buna karşılık, "hemşehri" dernekleri farklı politik grupları kapsama özelliğine sahiptirler. Bu nitelikleriyle canlı kalmaya ve sayıları artmaya devam etmektedir. Bu nedenle Ümraniye'ye daha önceden yerleşen grupların bile yeni "etnik" kökene dayalı dernekler kurmaları ilgi çekicidir. Bütün bunlar, belki de kent içinde "etnik" grupların yerleşikleşeceğinin bir işaretidir.

Ümraniye meclis üyelerinin İstanbul kenti ile aidiyetlerini ve kendi konumlarını İstanbul kenti düzeyinde nasıl algıladıklarını anlayabilmek için sorulan sorulardan biri de "İstanbullu kim?" sorusuydu. Bu soruya verilen cevaplarla bir önceki soruya verilen cevaplar arasındaki en belirgin farklılık, İstanbul'u Ümraniye kadar "sahipsiz" görmedikleri noktasında yoğunlaşmaktadır. Bir anlamda, meclis üyeleri için İstanbul, Ümraniye'den farklı bir yerdir. Burada kentin göreli olarak daha varlıklı kesimlerinde yaşayanlar ve

eski İstanbullular gündeme gelmektedir.

Meclis üyeleri, uzun bir süredir İstanbul'da yaşıyor olmaları ve kentin diğer kesimlerini de tanımaları sayesinde, Ümraniye'de yaşayanlardan farklı yaşam tarzlarına sahip grupların varlığından haberdardırlar. Bu nedenle, bu soruya verilen yanıtlarda "yaşam biçimi" ve "kültür" gibi kıstaslar gündeme gelmektedir.

Ancak, onlar da yoğun göçün etkisiyle "kentli" yaşam biçimine sahip olanların ve kendilerinin kente göçettikleri dönemde tanıdıkları eski İstanbullular'ın göreli ağırlığının azaldığının farkındadırlar: "Artık eski İstanbullu bulmak zor", "Eskiden bizim mahallede ahşap evde oturan paşa torunları vardı, herhalde onlar eski İstanbullu'ydu" ya da "İstanbul'u tanıyan, geçmişini bilen kimseler"; "Leziz, kibar, efendi, sevecen, kültürlü insanlar" gibi cevaplarda gündeme gelenler daha çok eski İstanbullular'dır.

Bunun yanısıra, meclis üyeleri, sözkonusu durumun bir gerçeklik olarak kabul edilmesine de çok yatkındırlar. "Artık herkes İstanbullu oldu. Gelenler kendi gelenek, görenek ve tavırlarını getirdiler. Artık İstanbul değişti."; "İlle de eski İstanbullu-yeni İstanbullu demek mi lazım?" cevabını verenlerde bu tür eğilimi gözlemlemek mümkündür. Dolayısıyla, meclis üyeleri için İstanbullu ve İstanbul somut bir gerçeklik olarak vardır. Ancak İstanbul da İstanbullu da değişmiştir. Bunu da bir gerçeklik olarak kabul etmek gerekir.

IV. "Karar Verici" Olarak Kurdukları Yeni İlişkiler

IV.1. Siyasal Geçmiş

Bu bölümde belediye meclisi üyelerinin siyasal geçmişleri ve mensup oldukları siyasal partiyle ilişkileri ele alınmaya çalışılacaktır. Ancak, konuya girmeden önce, buradaki analizlerin, esas olarak bir siyasal yapı analizi olmaktan çok bir ilişkiağı analizi olduğuna dikkati çekmek gerekir. Bunun yanısıra, burada ele alınacak grubun herhangi bir parti yöneticisi grubu ya da herhangi bir parti üyesi grubu değil, belediye meclisi üyeleri olduğunun da dikkate alınması gerekir.

Belediye Meclisi'ni oluşturan 32 üyeden her birinin belirli bir siyasal partiyi temsil etmek üzere mecliste bulunduğu açıktır. Ancak, daha önceki araştırmaların da ortaya çıkardığı gibi, belediye kurumunun kendine özgü nitelikleri bu göreve talip olanların niteliğini de etkilemektedir. Belediyenin, özellikle yeni gelişen alanlardaki kısıtlı işlevleri, kentte ya da o bölgede yaşayan tüm grupların değil, doğrudan bu kısıtlı işlevlerle ilgili grupların ilgisini çekmektedir. Bu nedenle, meclis üyelerinin burada aktarılacak özellikleri mensup oldukları partilerin tüm üyelerini temsil etmemektedir.

Araştırmanın yapıldığı tarihte, Belediye Meclisi'nde 21 SHP'li, 4 DYP'li, 2 ANAP'lı ve 1 DSP'li üye vardı. Bu dağılım, CHP'nin kurulmasıyla değişmiştir. SHP'li üyelerin Baykalcı kesimi CHP üyesi olmuşlardır. 12 SHP'li üyeden Belediye Başkanı dahil 11 üye CHP'ye, biri ise eski partisi olan DYP'ye geçmiştir. Dolayısıyla mecliste temsil edilen parti sayısı 5'ten 6'ya yükselmiştir. Meclis üyelerinin partilere göre dağılımı, 1993 itibariyle şöyledir: 11 CHP, 9 SHP, 5 DYP, 4 RP, 2 ANAP ve 1 DSP Ancak, buradaki değerlendirmeler daha çok araştırmanın yapıldığı döneme aittir. Yaşanan bö-

lünme, esas olarak, meclis üyelerinin ilişkilerinin niteliğinde önemli bir değişiklik yapmamıştır.

ÇİZELGE 16
Meclis Üyelerinin Siyasal Yaşamlarıyla İlgili Özet Tablo

	Sayı	Yüzde
SHP'li üye sayısı	21	65.6
1980 sonrası partiye girenler	16	50.0
Kent düzeyinde ilişkisi olanlar	11	34.4
İlk defa girdikleri partide olanlar	10	31.3
Belediye Başkanı'nın arkadaşları	10	31.3
Ümraniye'de tanınmış ailelerden olanlar	8	25.5
Gecekondu faaliyetinden gelenler	7	21.9
Eski sendikacılar	3	9.4

Yukardaki özet tabloda da gösterildiği gibi, meclis üyeleri, siyasete giriş tarihleri bakımından iki gruba ayrılabilir: İlk grup, 1980 öncesinde de parti üyesi olarak siyasetle ilişkileri olanlar; ikinci grup ise 1980 sonrasında parti üyesi olanlardır. Meclis üyelerinin yarısı 1980 sonrasında bir partiye üye olarak siyasete girmişlerdir. Bunlardan 10'u SHP, 4'ü RP ve 2'si ANAP üyesidir. Siyasete 1980 sonrası giren bu üyelerden 9'unun yaşı 40'ın altındadır; tümünün yaş ortalaması ise 39.5'dir. Bu grup, genel olarak meclisin genç üyelerini kapsamaktadır. Ancak yine de aralarında siyasete yeni girmelerinde yaş dışı (emeklilik, yeni oluşan partilere duyulan ilgi gibi) etkenlerin olduğu bir grup da vardır.

Meclis üyelerinin siyasal geçmişlerini biraz daha iyi tanımlayabilmek için siyasal yaşamları boyunca değiştirdikleri parti sayısı ele alınacaktır. Meclis üyelerinden sadece 10'u halen ilk defa girdikleri partinin üyesidir. Bunlardan 4'ü SHP, 4'ü RP ve 2'si ANAP üyesidir. Diğerleri ise siyasal yaşamlarında birden fazla parti değiştirmiştir. Bu parti değiş-

tirme genellikle, CHP-SODEP-SHP; CHP-HP-SHP; CHP-DSP ya da DP-AP-ANAP-DYP gibi hatlarda, Türkiye'deki siyasal koşulların getirdiği zorunlu gereklerle aynı siyasal yelpaze içinde gerçekleşmiştir. Ancak 3 üye (biri CHP-CGP-ANAP-DYP; biri, CHP-DYP; biri ise ANAP-DYP-SHP) siyasal yelpazenin kanatları arasında yer değiştirmiştir.

Araştırmanın yapıldığı dönemden sonra açılan CHP, Ümraniye'deki meclisin siyasal partilere göre dağılımını yeniden değiştirmiştir. Bununla ilgili sayısal bilgi bu bölümün başında verilmişti. Bu durumda meclis üyeleri arasında parti değiştirme sayısı daha da artmıştır. İlk defa siyasal partiye üye olan SHP'lilerin bir kesimi CHP'ye geçerek kısa siyasal yaşamlarında iki parti değiştirmişlerdir.

Meclis üyelerinin parti üyeliği siyasal yaşam öykülerini göstermeye yeterli olmamaktadır. Aralarında "siyaset ailesine mensup" olduğu için siyasal yaşamları köklü ve belki de tüm yaşamlarını kapsayıcı üyeler olduğu gibi, siyasete ve daha sonra meclise tesadüfen giren ve hatta siyaseti pek de sevmediğini belirten üyeler de vardır. Dolayısıyla bütün üyelerin siyasete girişleri ve siyasetle ilişkileri birbirinden farklıdır. Üstelik sözkonusu grubun belediye meclis üyesi oluşu bu durumu biraz daha karmaşık hale getirmektedir.

Meclis üyelerinin büyük bir kesimi, gerek işyeri, gerek konut ve gerekse diğer ilgileri bakımından yoğun "yerel" ilişkiler içindedir. Ancak, meclis üyelerinden 11'inin, farklı niteliklerle de olsa kentin "merkez"iyle ve Ümraniye dışında da ilişkileri olduğu anlaşılmaktadır. Buraya, mensup oldukları partinin il yönetimi, mensup oldukları hemşehri ağının ya da meslek grubunun il düzeyindeki örgütleri, büyük şehir belediyesinin il düzeyindeki komisyonlarıyla ilişkileri olanlar dahil edilmişlerdir. Bunlardan 4'ünün siyasete, meclise ve belediyedeki teknik kadroya dahil olmaları nedeniyle kent düzeyinde ilişkiağına yeni girdikleri anlaşıl-

maktadır. Diğerlerinin ise kent düzeyindeki ilişkilerinin geçmişi daha eskiye dayanmaktadır.

Genel olarak, ulusal düzeyde ilişkileri bulunanların sayısı çok azdır. Bunların da, yine kent düzeyinde ilişkileri sırasında tanıştıkları "milletvekili" ya da "genel merkez yöneticisi" kişilerle, ne kadar yakın ilişkide oldukları ise pek bilinmemektedir.

Diğer üyelerin ilişkiağı tamamen "yerel" düzeyle sınırlıdır. Ancak bunların hepsi, aynı düzeyde aktif değildir. Örneğin içlerinden 3'ü parti üyeliği dışında hiçbir örgüte üye değildir ve yerel siyasetle de pek ilgili gözükmeyen pasif üyelerdir. Ancak diğerleri arasında parti üyeliği dışında yerel hemşehri derneği, spor kulübü, dinsel örgütler, yardım dernekleri, kooperatifler gibi (genellikle birden fazla) örgütlerin aktif üyesi olarak çalışanlar çoğunluktadır.

Meclis üyelerinin büyük bir kesiminin yoğun hemşehrilik ilişkileri olduğundan daha önceki bölümde de sözedilmişti. Ancak, yine de, tek başına hemşehrilik ilişkileri aktif yerel siyaset içinde bulunmak için yeterli olmamaktadır. Bunun yanısıra başka bazı ilişkilerin de olması gerekmektedir. Siyasete ve meclise "siyasetle ilgili aile" üzerinden girmiş meclis üyelerine bakıldığında, bunların geçmiş dönemlerde Ümraniye'ye hizmet ettiği belirtilen önemli "kişi"lerin yakın akrabaları oldukları anlaşılmaktadır. Bu aileler, Ümraniye'nin köy olduğu dönemden bu yana muhtarlık, belediye başkanlığı yapmış ya da Ümraniye'nin kuruluşuna "hizmet" etmiş kişilerin aileleri ya da onların akrabalarıdır. Bu kişilerle aynı soyadını taşıyan "oğullar", "erkek kardeşler" ya da "yeğenler", kendilerini daha çok bu kişiyle tanımlamaktadır. Bunun yanısıra, bu ailelerin Ümraniye'ye yerleşmiş olan "muhacir" ya da "Laz"larla da hemşehrilik bağı vardır. Bu ailelerden gelenlerin, genellikle, bugünkü gecekondulaşma oluşumuyla pek ilişkisi bulunmayan ve

Ümraniye'nin görece yerleşikleşmiş alanlarının sorunlarıyla ilgili kişiler oldukları gözlenmektedir.

Kökü bu kadar eskiye dayanmayan meclis üyelerinin aktif politikaya girişlerinde ise "mahalle muhtarlığı" yapmak; bir gecekondu bölgesinin kuruluşuna öncülük etmek ya da sorunlarının çözümünde aktif olmak; bir bürokratik konumu (köy elektrikçisi, belediye fen işleri memuru gibi) aktif biçimde değerlendirmiş olmak ya da yine ilişkileri aracılığıyla, belediyede yoğun "iş takibi" yapmış olmak gibi hizmetlerin önemli rol oynadığı görülmektedir.

IV.2. Ümraniye'de Meclis Üyesi Olmak

Meclis üyesi olmak, kişilere hem "akrabalık", "hemşehrilik", "komşuluk" ve "partililik" gibi ilişkileri artırma hem de bunların dışında yeni ilişkiler kurma olanağı vermektedir. Özellikle Ümraniye gibi yeni kurulan, hızla büyüyen bir alandaki belediye kurumu dikkate alınacak olursa, meclis üyeliğinin ilişki artırıcı rolü daha da önem kazanacaktır. Bu bölümde, meclis üyelerinin Ümraniye içindeki ilişkiağının nitelikleri daha çok bu yönüyle ele alınacaktır. Burada önce meclis üyelerinin bu göreve atfettikleri önemin niteliği üzerinde kısaca durulacak, daha sonra da bu konumun hangi toplumsal kesimlerle, ne tür ilişkiler kurulmasına yardımcı olduğu incelenecektir.

Meclis üyeleriyle yapılan görüşmelerde, 32 meclis üyesinden sadece 7'sinin meclis üyesi (4 kişi) ya da bürokrat (3 kişi) olarak daha önce belediye teşkilatıyla doğrudan ilişki içinde bulunduğu anlaşılmıştır. Bunların yanısıra 7 meclis üyesi daha önce yaptıkları işler (müteahhitlik, hukukçuluk, muhtarlık gibi) nedeniyle sürekli olarak belediye ile temasta bulunduklarını belirtmişlerdir. Geri kalan 18 üye ise hiç-

bir belediyecilik deneyimi olmadığını belirtmiştir.

Bütün bunlar, meclis üyeliğinin, büyük bir çoğunluk için yeni bir deneyim olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak, buna karşılık, meclis üyeliğini kendi siyasal yaşamlarında çok önemli bir aşama olarak gören üyelerin sayısı 15'tir. Meclisin muhalefet partilerine mensup üyeleri ile yerel yönetimde iktidar olduğu halde Başkan'ın yakın çevresinde olmayan üyeler, genellikle, meclis üyeliğini siyasal yaşamları için çok önemli bir aşama olarak görmemektedirler.

ÇİZELGE 17
Meclis Üyelerinin "Ümraniyeliler"le İlişkileri

	Sayı	Yüzde
M Ü. Ümraniyeliler için önemli bulanlar	28	87.5
MÜ'yü kendi ilişkileri için önemli görenler	20	62.5
Ümraniyelilerle ilişkisi artanlar	22	68.8
Kendisine çok başvurulan meclis üyeleri	11	34.4
Kendisine az başvurulan meclis üyeleri	7	21.9

Meclis üyeleri için siyasal yaşamda yükselme daha çok parti teşkilatında yöneticilik ya da Belediye Başkanlığı gibi Ümraniye dışı ilişkilere imkan veren konumlar aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Bu nedenle, özellikle uygulama ve karar sürecine yakın olmayan üyeler için meclis üyeliği siyasal yaşamda aşama yapılabilecek bir konum olarak algılanmamaktadır.

Ancak meclis üyelerinin çoğunluğu Ümraniye'de yaşayanlar için kendi bulundukları konumun önemli olduğuna inanmaktadırlar. Yukarıdaki çizelgeden de izleneceği üzere, meclis üyelerinin 28'i Ümraniye'de yaşayanlar için belediyenin çok önemli bir kurum olduğunu, bu nedenle de "meclis üyeliği" gibi bir konumu ve dolayısıyla kendilerini

önemsediklerini belirtmişlerdir.

Meclis üyelerinden 22'si bu konumun kendilerinin Ümraniyeliler'le olan ilişkilerini artırdığını belirtmişlerdir. Buna karşılık, meclis üyelerinden 9'u ise, eskiden beri Ümraniye'de tanınmış kişi olduklarını ve ilişkilerinde önemli bir değişiklik yaşanmadığını belirtmiştir. Bir üye ise Ümraniyeli olmadığını, burada kendisi için önemli bir siyasal gelecek de görmediğini, bu nedenle de ilişkisinde bir fark ortaya çıkmadığını belirtmiştir.

22 meclis üyesine göre, bu konum, kendilerine, Ümraniyeliler'le doğrudan ilişki kurma ve çevre geliştirme olanağı vermiştir. Bu üyeler, meclis üyeliğinin bu yönüyle kendileri için önemli olduğunu vurgulamışlardır: "Halkla yakınlaştık"; "farklı sosyal çalışma içine girdik, mahalli derneklerden aldığım davetiyelerle değişik çevrelere dahil oldum"; "insanlar daha saygılı", "partililerle daha yakın ilişki kurdum"; "çevrenin ilgisi arttı, benimle ilgilenenler arttı"; "mahalle muhtarıyla içli dışlı oldum"; "devamlı aranıyorum" türü cevaplar, farklı beklentilere sahip olan meclis üyelerinin Ümraniye içindeki konumlarındaki değişikliği de aktarmaktadır.

Dolayısıyla meclis üyeliği, özellikle daha önce çevrede ya da partide çok fazla tanınmayan üyeler için "halkla bütünleşme" ve daha fazla "tanınma" olanağı vermektedir. Bu da belki kendilerine ilerideki siyasal yaşamlarında yükselme olanağı sağlayabilecektir. Ancak, daha önce meclis üyeliği yapmış ya da başka konumlar nedeniyle Ümraniye'de yeterince tanınmış olan üyeler için "meclis üyeliği" çok önemli bir konum değildir. Bu üyeler, daha önce de söz edildiği gibi, "siyasal yaşam"ın Ümraniye dışı ilişkilerine olanak veren yönüyle daha fazla ilgilidirler. Ümraniye içi ilişkilerle gelebilecekleri noktaya bu konumdan önce de ulaştıklarını, bu nedenle "meclis üyeliği"nin kendileri için bu yönüyle de

fazla bir önem taşımadığım belirtmişlerdir.

Görüşme yapılan bütün üyelerin Ümraniye içindeki çeşitli gruplarla, çeşitli sıklıkta ilişki kurdukları anlaşılmaktadır. Ancak, her üyenin bütün kesimlerle aynı nitelikte ilişki kurduğunu söylemek mümkün değildir. Yukarıdaki çizelgede meclis üyeleri arasında kendisine "sıkça" başvurulan üyelerle "az" başvurulan üyeler ayrımı yapılmaya çalışılmıştır. Her iki grupta da hem iktidar, hem muhalefet partilerine mensup üyelerin sayılarının yaklaşık eşit olması anlamlı gözükmektedir.

Kendisine en sık başvurulan üyelerin daha çok "karar alma" konumunda olanlarla, eskiden beri Ümraniye'de tanındıklarını söyleyen üyeler olmaları ilgi çekicidir. Örneğin kendisinin Ümraniye'de öteden beri tanındığını belirten RP'li bir meclis üyesi, "Belediyenin uygulamalarından şikayetçi olan tüm grupların kendisine başvurduğunu"; yine kendisinin tanınmış bir siyaset ailesinden geldiğini belirten DYP'li bir üye "Belediye'nin partizanca uygulamalarından yakınan tüm kesimlerin kendisine geldiğini" belirtmiştir. Buna karşılık, halen mecliste önemli bir görev yapan iktidara mensup bir üye ise günde 100-150 kişinin kendisine başvurduğunu belirtmektedir.

Kendilerine az başvurulan üyeler arasında "kent" düzeyinde ilişkisi olan; iş takibi gibi konularla fazla ilgilenmeyen; kendisini daha çok tek bir toplumsal kesimin temsilcisi olarak tanımlamış üyeler çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu grubun içinde az sayıda da olsa "yerel-pasif" üye diye adlandırdığımız üyeler vardır. Ancak, bu üyelere bile çok sayıda başvurunun yapıldığı ve bunların da kendilerine düşen görevi yerine getirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

IV.3. Kimler, Nasıl Başvuruyor? Başvurular Nasıl Değerlendiriliyor?

Meclis üyelerine başvuran gruplarla ilgili sorulara verilen yanıtlarda dikkati çeken ilk nokta "başvuru" çokluğudur. Hemen bütün üyelere, bütün gruplardan, her türde istekler gelmektedir. Burada iktidar partisi üyesi olanlarla olmayanlar arasında büyük bir fark yoktur.

Dikkati çeken ikinci nokta, üyelere yapılan taleplerin "meclis" kararlarına dönük olmaktan çok, belediyenin bürokratik işleyişi ile ilgili talepler olmasıdır.

Bunun nedenleri arasında yeni kurulmakta olan bu alanda belediye örgütünün gerek kaynak gerekse personel açısından yetersizliği önemli bir rol oynamaktadır. Bölgede belediye ile ilişkili sorunların çokluğu, meclis üyelerine yapılan başvuruların sayısını da etkilemektedir. Sonuçta belediye kurumu ile ilişkisi olan gruplar "seçimle" göreve getirdikleri meclis üyelerinden bu tür isteklerini karşılamalarını, belki de belediyedeki bürokratlardan daha rahat bir tavırla talep edebilmektedirler.

İkinci neden, "meclis üyelerinin" hemen erişilebilir bir konumda olmalarıdır. Meclis üyelerinin hem işyerlerinin hem de evlerinin aynı yerde olması başvuruyu kolaylaştırmaktadır. İşyerleri ve sokak, meclis üyelerine en çok başvurunun yapıldığı mekanlar olmaktadır. Buralarda kendilerine ulaşanlar, her türlü toplumsal gruptan ya da siyasal eğilimden olabilmektedir. Örneğin, bir meclis üyesi "Evden çıktıktan sonra 15 dakikada ulaşacağım yolu iki saatte alıyorum. Hiç tanımadıklarım bile yolda beni çevirip, sorunlarını aktarıyorlar" demiştir.

ÇIZELGE 18
Meclis Üyelerine Başvuran Grupların Başvuru Sıklığı

	Başvuru Sıklığı			
	Sıkça	Arasıra	Hiç	Toplam
Partililer	29	2	1	32
Gecekondululular	29	1	2	32
Muhtarlar	26	4	2	32
Komşular	25	6	1	32
İnşaat sahipleri	19	8	5	32
Ev kadınları	18	8	6	32
İşyeri sahipleri	16	12	4	32
Hemşehriler	16	11	5	32
Akrabalar	13	10	9	32
Sanayiciler	8	12	12	32
Ortalama	19.9	7.4	4.7	

Meclis üyelerinin günlük yaşamlarını geçirdikleri "ev", "yol", "işyeri", "kahve", "cami", "parti", "dernek lokali" gibi tüm mekanlar belediye ile sorunu olan kişilerin meclis üyelerine ulaştıkları yerlerdir. Meclis üyeleri günlük yaşamları içinde kendilerine ulaşmak isteyenlerle sürekli olarak karşılaşmaktadır. Bir anlamda bu başvurular "siyasal yaşam"ın ve siyasal faaliyetlerin önemli bir parçası halindedir. Ümraniye'de tanınma ve kendi özel çevresi dışına çıkmanın bir ölçüsü bu tür "tanımadıklar"dan gelen talepler yoluyla olmaktadır. Bu nedenle meclis üyeleri "tanındıkça", kendilerine yapılan başvuruların içinde özel çevresinin göreli önemi azalmaktadır. Dolayısıyla, yukarıdaki çizelgede de izleneceği üzere, meclis üyelerinin özel yaşam halkasına dahil olan "akraba" ve "hemşehri"lerin başvuru sıklığı, diğer gruplara göre azdır.

Meclis üyeleri kendilerine yapılan başvuruları, "kitlesel" ve "bireysel" başvurular olarak sınıflandırmaktadırlar. Kitlesel başvurular, üyelerin tümü tarafından, "meşru" ve he-

men çözümlenmesi gereken başvurular olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık, bireysel başvurular, meclis üyelerinin üzerinde çok dikkatli konuştukları ve "meşruiyetini" tartıştıkları başvurulardır.

Kitlesel başvurular; muhtarlar, parti örgütleri, hemşehri dernekleri ve diğer derneklerin yaptığı başvurulardır. Bunların yanısıra, gecekondulukların ve kadınların yaptığı "gösteri-eylem"ler de "kitlesel" başvuru olarak kabul edilmektedir.

Bunlar içinde, en kurumsallaşmış olan "muhtarlar"ın yaptığı başvurulardır. Hemen bütün meclis üyelerinin muhtarlarla ilişkileri vardır. Bunun yanısıra, muhtarlıklar, doğrudan belediye ile ilişki kuran en önemli kurum olarak belirginleşmektedirler. Muhtarlar, doğrudan Belediye Başkanı'na ulaşabilmekte ve onun düzenlediği toplantılara katılabilmektedirler.

Gecekondulular da hem kitlesel hem de bireysel olarak en çok başvuruda bulunan özel bir gruptur. Gecekonduluların hem enformel liderleri vardır, hem de örgütlü talepte bulunma alışkanlığına sahiptirler. Kitlesel eyleme dönüşen gösterileri daha çok bu gruplar düzenlemektedir. Meclis üyeleri, "gecekondulular"ı sıkça bu eylemleriyle gündeme getirmektedirler. Örneğin bir meclis üyesi, "Eylem günlük hayata geçmiş. Burada sık sık eylem olur. Belediyeyi sıkça basarlar. Köylü kıyafetleriyle gelirler ama bunlar köylü değildir." diyerek gecekonducuların eylemlerini anlatmıştır. Gecekondulular kitlesel eylemlerin yanısıra, bireysel başvuruları da sıkça yapan bir gruptur.

Siyasal partiler, kitlesel başvuruları örgütlemektedir. Ümraniye'deki çeşitli gruplar, belediyenin yaptığı uygulamaları yönlendirmek amacıyla, duruma göre, kimi zaman iktidar kimi zaman da muhalefet partilerine başvurmaktadırlar. Bunun yanısıra, siyasal partiler de bazı grupları örgütleyerek siyasal faaliyet alanlarını "belediye" faaliyetleri gündemi

etrafında genişletmeye çaba göstermektedirler. Ayrıca parti lokalleri, özellikle "partililer"in kendi partilerinden olan meclis üyelerine "bireysel" başvuru yapabildikleri uygun ortamlardır.

Bir diğer kitlesel talep türü ise, hemşehri dernekleri aracılığıyla olmaktadır. Bu derneklerin partilerüstü konumundan daha önce söz edilmişti. Bu dernekler ve lokaller, iktidar ve muhalefete mensup partililerin bir başka ortamda biraraya gelmelerine aracılık etmektedir. Bu dernekler, sözkonusu nitelikleriyle, farklı siyasal partilere mensup yerel politik liderlere ulaşmanın mümkün olduğu yerlerdir ve tıpkı partiler gibi, bireysel talepler için de uygun bir ortam oluşturmaktadırlar.

Kitlesel olarak talepte bulunan bir başka grup ev kadınlarıdır. Ev kadınları, daha çok, su, yol, çöp, kanalizasyon gibi konularda isteklerini belirtmek için, gruplar halinde belediyeye gelerek "eylem" yoluyla talepte bulunmaktadırlar. Kadın gruplarının eylemleri de meclis üyelerinin sıkça gündeme getirdikleri bir kitlesel talep türüdür. "Kadınların zaman zaman belediyeyi basmaları" bu bölgede sıkça gerçekleşen olaylardan biridir.

"Bireysel" talepler, meclis üyeleri tarafından çok dikkatli olarak gündeme getirilen taleplerdir. Meclis üyeleri bu talepleri, "haklı" ve "haksız" talepler olarak sınıflandırmaktadırlar. Bireysel talepler içinde en yaygın olanı inşaat sahipleri tarafından yapılan "iş takibi" talepleridir. "Ruhsat alımı" ve belediyenin yapacağı yatırımlardan "iş" almak, bu grubun ilgi alanını oluşturan yaygın bireysel talepler arasındadır. "İşbitirme"nin dolayısıyla "şaibenin" en yaygın olduğu talepler de bu noktada düğümlenmektedir. Bu nedenle, meclis üyeleri bu kesimle ilgili ilişkileri konusunda oldukça dikkatli konuşmakta ve "haklı"-"haksız" talep ayrımı yaparak kendi arabuluculuklarının daha çok "haklı" ve "ya-

sal" talepler için geçerli olduğundan söz etmektedirler. Ancak, meclis üyelerinin kendi işlerinin de "inşaat"la ilgili olduğu dikkate alınırsa, bu ilişkilerin söz edildiğinden daha fazla önem taşıdığı tahmin edilebilir.

Meclis üyelerinin hemen tamamının kendilerine yapılan başvuruları çözüme ulaştırdıkları anlaşılmaktadır. Bu durum "Size yapılan başvuruları çözebiliyor musunuz?" sorusuna meclis üyelerinin tamamının "evet" yanıtı vermesinden anlaşılmaktadır. Ancak talep sahiplerinin kimin, hangi işi, ne kadar yapabileceği konusunda yeterince bilgili olduklarını tahmin etmek güç değildir.

Talepleri, "meclis kararı" gerektiren, "harcama" gerektiren ve sadece "iş takibi" gerektiren talepler olarak sınıflandırmak mümkündür. Bu talepler arasında özellikle "harcama" gerektiren taleplerin çözümünde belediye yönetimini elinde tutan grup etkili olabilmektedir. Belediye kaynaklarının kıtlığı bu tür taleplerin hepsinin karşılanmasını güçleştirmektedir. Bu da bu tür kararların alınması ve uygulanmasında iktidar partisinin gücünü artırmakta ve bu kararların "politik"leşmesine neden olmaktadır. Meclis içinde ve özellikle meclis dışında iktidar-muhalefet çatışmasının en çok sözkonusu olduğu kararlar da bu kararlardır. Belediye kaynaklarının yetersizliği nedeniyle, yönetimde olan gruplar ancak çok kısıtlı alanlar ve konular için kaynak ayırabilmektedir. Bu, muhalefetin "partizanca" uygulamalar yapıldığına ilişkin iddiaları kolaylıkla gündeme getirebilmesini sağlamaktadır. Harcama gerektiren taleplerin karşılanmasındaki güçlükler, muhalefet partilerine, bu konudaki şikayetlerin kolaylıkla kendi partileri etrafında örgütlenmesi imkanını vermektedir.

Meclis üyelerinin en kolay çözdükleri sorunlar, harcama gerektirmeyen konularda meclis kararları çıkarmak ve belediyedeki "bürokratik" işleri takip etmektir. Bu konuda bü-

tün parti mensupları kendilerini başarılı görmektedirler. Meclis üyelerinin çoğu bu tür talepleri "ilgili merciye" götürüp, "kanunlar çerçevesinde" çözmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla, başvuranlara "yol gösterme", "yardımcı olma", "önderlik etme" meclis üyelerinin önemli görevlerinden biridir. Bu konuda muhalefete mensup üyeler de eşit şansa sahiptirler. Örneğin RP'li bir üye; Belediye Başkanı'nın liseden arkadaşı olduğunu, ona bu tür meseleleri kolaylıkla aktardığını, Başkan'ın da kendisine kolaylık gösterdiğini belirtmiştir.

Parasal kaynak ayırmayı gerektirmeyen meclis kararı ve belediye içindeki iş takibi gibi konularda, genellikle, meclis üyelerinin birbirlerine fazla zorluk çıkarmadıkları, muhalif üyelerle iktidar partisine mensup üyeler arasında anlayışlı ilişkiler kurulduğu gözlenmektedir. Meclis üyelerinin kökenleri, geçmişleri ve bu alanda yaşama deneyimleri, "yerel" ilişkileri yoğunlaştırmıştır. Ümraniye'nin yerel siyasal elitini oluşturan bu kadro, birbirlerini "şahsen" tanımakta, birbirlerinin geçmişini bilmektedir. Dolayısıyla, aralarında herhangi bir vesileyle oluşmuş enformel ilişki, birbirlerini "kırmamak"' ve birbirlerine "anlayış" göstermek için yeterli olabilmektedir.

Bu nedenlerle, "partililik" ve "çatışma" daha çok meclis ve belediye dışındaki ilişkilerde gündeme gelirken, belediye içindeki ilişkilerde "hemşehrilik", "komşuluk", "arkadaşlık", "meslekdaşlık" gibi herhangi bir ilişki ön plana çıkabilmektedir. Bu durumu, iktidardaki partiye mensup bir üye şu şekilde ifade etmektedir: "Muhalefete mensup partilerin kendi siyasetleri doğrultusunda hiçbir icraatlarını görmedik. Arkadaşlar belediyedeki imkanlardan yararlanmak için bize sıcak yaklaşıyorlar. Bu da muhalefeti ortadan kaldırıyor. Muhalefet acımasız olmalıdır. Ama bunlar kendi kişisel çıkarları için bizimle iyi geçiniyorlar."

V. "Kurucu" Belediyecilik ve Düzen Kurucuları

V.1. "Kurucu" Belediye ve "Kurucu" Belediyecilik

Meclis üyeleri, Ümraniye'de bir taraftan kökenlerine dayalı ilişkiler içindeyken diğer taraftan, siyasal yaşamları ve geçmişleriyle, "özel" bir ilişkiağı içindedirler. Meclis üyesi olmalarını hem kendileri, hem de Ümraniyeliler için "önemli" görmektedirler. Bu konum, özellikle siyasal yaşamda yeni olanlara, "yeni" ilişkiler kurma olanağı vermiştir. Bu ilişkiler, meclis üyelerine siyasal parti üyeliği dışında daha geniş bir çevreye dahil olmalarını sağlamıştır. Bu ilişkilerin merkezini "belediye" faaliyetleri oluşturmaktadır.

Meclis üyeleri, yağ lekesi büyümenin gerçekleştiği bir alanda faaliyet gösteren "belediye"nin seçimle gelmiş yöneticileri olarak, burada varolan ilişkiağlarmın niteliğinden büyük ölçüde etkilenmektedirler. Bununla birlikte, farkında olmasalar da, uygulamaları ve kararlarıyla buradaki kurulan yeni düzenin temel niteliklerini belirlemektedirler.

Meclis üyelerinin büyük bir çoğunluğu Ümraniye'nin yerleşme sürecini ve işleyişini burada yaşayarak öğrenmişlerdir. Bu alanın büyük bir kesiminin ve çevresinin tamamen kent hukuku dışında geliştiğinin farkındadırlar. Hatta, Belediye Başkanı burayı "Kaçak Kent" olarak tanımlamaktadır. Ancak kentin birçok kesiminin de benzeri konumda olması nedeniyle meclis üyeleri bu durumu, pek fazla da yadırgamamaktadırlar. Kendi bölgelerini kentin diğer bölgeleriyle karşılaştırmaları istendiğinde, meclis üyelerinin yarısı çok farklı bulmadıklarını belirtmişlerdir.

Ümraniye'nin geleceği konusunda üyelerin yarısı iyimser, yarısı kötümserdir. İyimser meclis üyeleri (17) Ümraniye'nin, etkin bir planlama ve yatırım hareketi ile, kısa süre-

de düzgün bir kentsel alan haline dönüşebileceğine inanmaktadır. Diğerleri ise, bunun ancak çok uzun sürede gerçekleşebileceğini (8 üye) ya da hiçbir zaman gerçekleşemeyeceğini (7 üye) düşünmektedirler.

Üyeler arasında, Ümraniye gibi bir kentsel alan sorunlarının sadece buradaki yerel "kamu" olanaklarıyla çözümlenemeyeceği kanısı (20 üye) yaygındır. Ancak, meclis üyelerinin bugüne kadar olan deneyimleri, onlara, buranın "ümran" görmeyeceğini ya da buraya "devlet" elinin uzanmayacağını öğretmiştir. Buradaki sorunların, kısa sürede ve yerel kaynaklarla çözümlenebileceğine inananlar ise Belediye Başkanı ve çevresini oluşturan küçük (9 kişi) bir gruptur.

Meclis üyelerinin büyük bir kesimi için burada varolan ve umut bağlanacak tek kurum "belediye", en etkili ve yetkili konum da "Belediye Başkanlığı"dır. Meclis üyelerinin iyimserlerinin de, kötümserlerinin de -hangi partiye mensup olurlarsa olsunlar- "belediye" kurumu dışında, hiçbir kamu kurumuna güvenleri yoktur. Dolayısıyla, meclis üyeleri Belediye teşkilatını, meclis faaliyetlerini ve kendi konumlarını önemsemektedirler.

Bu bölümde, meclis üyelerinin "belediye" kurumunu nasıl tanımladıkları incelenecektir. Bu nokta, meclis üyelerinin hem belediyeciliği, hem de kendi konumlarını nasıl algıladıklarını da gösterecektir. Görüşmelerde meclis üyelerine belediyelerin mevcut yetkilerini hangi doğrultuda kullanmaları gerektiği ve yeni yetki talepleri olup olmadığı konusundaki görüşleri sorulmuştur. Aşağıdaki çizelgede bu soruların cevapları özetlenerek aktarılmaktadır. Çizelgenin incelenmesiyle de anlaşılacağı üzere, meclis üyelerinin "belediye" ve "belediyecilik" anlayışları, esas olarak, yaşadıkları alanın sorunları ve bugünkü "belediye" kurumunun nitelikleri tarafından belirlenmektedir.

Bu bölümde, gerek yukarıdaki çizelgede özetlenen soru-

lara gerekse diğer sorulara verilen yanıtların incelenmesiyle yapılan değerlendirmenin sonucu aktarılacaktır. Meclis üyeleri arasında "belediyecilik" konusunda bazı noktalarda tam bir uzlaşma varken, bazı konularda görüş ayrılıklarının olduğu gözlenmektedir.

ÇİZELGE 19
Belediye'nin Faaliyetleri ve Yetkileri Konusundaki Görüşleri

	Evet	Hayır
Plan yapmalı	32	-
Altyapı yatırımı yapmalı	32	-
Fiyat denetimi yapmalı	32	-
İşyeri açanlara kolaylık gösterilmeli	32	-
Büyük Şehir Yasası yeniden düzenlenmeli*	32	-
Yeni gecekonduları önlemeli	28	4
İş arayanlara yardım etmeli	27	5
Konut yapanlara kolaylık gösterilmeli	27	5
Kadro ve ücretleri kendi saptamalı*	27	5
Gecekondulara tapu vermeli	24	8
Yeni vergi koyabilmeli*	19	13
Yeni fabrikaları buraya çekmeli	17	15
Radyo-TV yayını yapmalı*	16	16
Okullar belediyeye bağlanmalı*	15	17
Polis teşkilatı belediyeye bağlanmalı*	11	21

(*) Belediyeye yeni yetki verilmesiyle ilgili görüşler.

a) Tam Uzlaşmanın Olduğu Konular

Meclis üyelerinin tam olarak uzlaştığı konular incelendiğinde, yeni gelişme alanlarındaki "belediye" kurumunun nitelikleri hakkında da bir bilgi edinmek mümkün olacaktır. Tam uzlaşmanın olduğu noktalar, farklı siyasal partilere mensup meclis üyelerinin, belediyecilik anlayışlarının ben-

zerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Bu belediyecilik anlayışının "geleneksel" belediyecilikten hayli farklı olduğunu görebiliyoruz. Meclis üyeleri, belediyenin geleneksel işlevlerinden sadece "fiyat denetimi" konusuna önem vermektedir. Buna karşılık, geleneksel belediye kurumlarında önemli yeri olan "meslekî faaliyetlerin denetlenmesi" işlevinin önemini tamamen yitirdiği anlaşılmaktadır. Meclis üyelerinin tümü, belediyelerin "işyeri açan vatandaşlar"a gereken kolaylığı göstermesi konusunda uzlaşma halindedir. Bu uzlaşma noktası, meclis üyelerinin kendi bölgelerinde yeralan ekonomik faaliyetler ve iş piyasası ile pek fazla ilgilenmediklerini göstermektedir.

Buna karşılık, meclis üyelerinin, belediyelere 1980 sonrası verilen "plan yapma" yetkisini geniş ölçüde benimsediklerini görüyoruz. Meclis üyelerine göre belediyelerin en önemli görevleri "imar planı" ve "altyapı" yapmaktır. Buradaki "planlama" anlayışının makro ölçekli planlama anlayışından çok farklı olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Meclis üyeleri arasında sorunlara "makro" düzeyden ya da İstanbul kent bütünü düzeyinden bakan meclis üyesi sayısı çok azdır. Dolayısıyla buradaki planlama anlayışı daha çok yerel düzeyde "mevzii" imar planı anlamını taşımaktadır. Örneğin, meclis üyelerinin tümünün en önemli meclis kararı diye kabul ettikleri kentin içme suyunu sağlayan göllerin "su havza"larını imara açma kararı, kent düzeyindeki öncelikler ve etkileri bakımından büyük tepkiler almış olan bir karardır.

Ayrıca, meclis üyeleri, planlamanın "zoning" aracılığıyla iş piyasasını denetleme gücüyle pek ilgili değillerdir. Buna karşılık, planlamayı sadece "konut" alanlarını düzenleme ve yasallaştırma faaliyeti olarak algılamaktadırlar. Dolayısıyla plan yapma yetkisi, meclis üyeleri için, yörede mevcut olan yasadışı konut alanlarının yasallaşması ve bu alanlarda

"ruhsat"lı inşaatların yapılması anlamını taşımaktadır. Bu tür bir tanımlamada, hem meclis üyelerinin mevcut ilişki ağlarının hem de meslekî ilgi alanlarının da etkisi vardır. Bir bakıma, planlama konusuna kendi meslekî ilgi alanları çerçevesinden bakmaktadırlar.

Bunun yanısıra, meclis üyelerinin, yeni yetki devri konusunda tam uzlaşma içinde oldukları tek nokta da aynı yapıyı yansıtmaktadır. Meclis üyelerinin hepsi Büyük Şehir Belediyesi'nin ilçe belediyelerini, özellikle plan yapma konusunda denetlemesinden şikayetçidirler. Meclis üyeleri yerel plan yapma konusunda daha fazla yetki ve özerklik istemektedirler.

b) Uzlaşmanın Olduğu Konular

Meclis üyelerinin büyük bir kesimi yeni gecekonduların "yoksullar" tarafından yapılmadığına inanmaktadırlar. Bu nedenle, yeni gecekondu yapımının durdurulmasını istemektedirler. Meclis üyelerine göre, belediyeler, "ruhsatsız" konut yapımını önleyen, buna karşılık ruhsatlı konut yapımını kolaylaştıran bir kurum olmalıdır. Meclis üyelerine göre, gecekondu yapımı, ancak imarlı arsa üretilerek önlenebilir. Ancak bunun yanısıra, belediyeler, eski gecekondu alanlarını "ıslah-imar" planları aracılığıyla yasallaştırmalı ve buralarda yaşayan "mağdur"ların haklarını vermelidir.

Belediye meclis üyelerinin "iş arayanlara belediye yardım etmeli mi?" sorusuna verdikleri cevaplar da iş piyasasının denetlenmesinden yana olmadıklarını, buna karşılık "özgür" bir iş ortamının yaratılmasını istediklerini göstermektedir. Meclis üyelerine göre, belediye "iş bulma kurumu" değildir. Ancak "vatandaşlara iş bulmaları" ve "ekmek teknesi açmaları" konusunda yardımcı olmak da bir insanlık görevidir. Bu işi zaten ellerinden geldiği kadar yaptıklarını

ve belediyelerin bu konuda yol gösterici olabileceğini belirtmişlerdir.

Meclis üyelerinin belediyelere devredilmesini istedikleri bir başka yetki ise, belediyede çalışacakların kadro ve ücretlerini belirleme yetkisidir. Bazı meclis üyeleri, bu konunun, herkesin akraba ve hemşehrilerini işe yerleştirmesi gibi bir sorun ortaya çıkarmasından korktuklarını belirtmişlerdir. Ancak yine de, bu konuda büyük bir uzlaşma olduğu anlaşılmaktadır. Kadro ve ücret saptanmasında yetki artışının belediyelerin daha etkin çalışmasına yardımcı olacağı fikri yaygındır.

c) Uzlaşmanın Azaldığı Konular

Meclis üyeleri arasındaki görüş farkılıkları, daha çok, belediyelere merkezî hükümete ait bazı yetkilerin devredilmesi konusunda ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, meclis üyeleri arasında, özellikle "partizanlık", "ülke bütünlüğünün bozulması", "kargaşa" gibi siyasal kaygıların önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu konularda yönetimde olanlarla olmayanlar arasında belirgin bir farklılık gözlenmektedir. Muhalefete mensup üyeler bu yetkilerin belediyelere devrini tasvip etmemektedir. Buna karşılık, mecliste çoğunluğu elinde tutan partinin özellikle yönetime yakın kesimi, bu yetkilerin belediyelere devri konusunda daha isteklidir.

Uzlaşmanın olmadığı noktalardan biri, "yörede yeni fabrikaların açılmasının desteklenip desteklenmemesi" konusuyla ilgilidir. Bu nokta da, meclis üyelerinin, bölgedeki iş piyasasının denetlenmesiyle ilgilenmediklerini göstermektedir. Bu soruya olumlu yanıt verenler, yöredeki "iş olanakları"nın gelişmesi için bu politikayı destekleyeceklerini ifade etmişlerdir. Karşı olanlar "çevre kirliliği" gibi iş piyasası dışı etkenleri belirterek, bu politikaya karşı olduklarını ifade etmişlerdir.

Belediyelere yeni vergi koyma yetkisini isteyenler daha çok iktidar partisine mensuptur. İlçe belediyelerine büyük şehir belediyesi aracılığıyla gelen kaynaklardaki düzensizliği ve genel olarak merkezden devredilen fonların yetersizliğini, ağırlıkla, halen fiilen çalışan üyeler gündeme getirmişlerdir. Buna karşılık bazı üyeler belediyelere yeni vergi koyma yetkisinin "kargaşa"ya neden olacağı, "belediyeler arasında adaletsiz kaynak dağılımı"na yol açacağı ve özellikle de yönetime seçimle gelecek her partinin istediği gruba vergi koyacağı gibi endişelerle, bu yetkinin yerel yönetimlere devrine olumlu yaklaşmamaktadırlar. Dolayısıyla, meclis üyelerinin yeni kaynak yaratma konusunda tam uzlaşmadıkları anlaşılmaktadır.

Belediyelerin radyo ve televizyon yayını yapması konusu ise meclis üyelerinin "siyaset" korkusunu ortaya çıkarmaktadır. Siyaseti "çatışma" olarak algılayan meclis üyelerinin mecliste yaşadıkları güven ve dayanışma duyguları, konu siyasete geldiğinde "güvensizliğe" dönüşmektedir. Radyo ve televizyon yayını konusunda da, bazı meclis üyeleri belediyeyi ele geçiren partilerin "hoparlör siyaseti"ne ve "propaganda" yayınına başlayacağına işaret etmişlerdir. Bazı üyeler de, "Herkes kendi siyaseti doğrultusunda yayına başlarsa ülke birliği bozulabilir" diyerek, bu faaliyete karşı çıkmışlardır.

Okulların belediyeye devredilmesi konusunda da benzer endişeler ileri sürülmektedir. Burada, özellikle Başkan'ın Halk Okulu deneyimini ve radikal dincilerin Kur'an kurslarını gündeme getiren meclis üyeleri, eğitim "milli mesele"dir, eğitim "devlet" meselesidir, diyerek birbirlerine karşı olan güvensizliklerini ve ideolojik eğitimden korkularını gündeme getirmişlerdir. Meclis üyeleri "okullara siyasetin girmesinden" korkmaktadırlar. Dolayısıyla bu işin daha tarafsız olarak kabul ettikleri "devlet" tarafından yapılmasını değlemektedirler. Bir meclis üyesi de, belediyeler arasındaki

gelir farklılığından dolayı eğitimin standart olmayacağı endişesiyle bu görüşe karşı çıktığını belirtmiştir.

Üyelerin büyük bir kesimi, polis teşkilatının belediyeye bağlanması fikrine karşı çıkmaktadır. Bu konuda "siyaset korkusu" gündemdedir. "Polise siyaset girer", "polise iltimas, rüşvet girer", "yönetime gelen parti kendi polis teşkilatını kurar" gibi endişeler meclis üyelerinin bu konudaki görüşlerini özetlemektedir. Ancak, belediye kolluk güçlerinin, özellikle imar denetimi için silahla teçhiz edilmeleri genel olarak meclis üyelerinin onayladıkları bir konudur. Bu tür belediye zabıta gücünün "gecekondu" sorununa çözüm getirmeye yardımcı olacağı konusunda meclis üyeleri arasında bir uzlaşma vardır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, meclis üyelerinin "belediye"yi, plan ve altyapı yatırımı yapan bir kurum olarak algıladıkları anlaşılmaktadır. Belediyenin mevcut durumunu yansıtan bu tür belediyecilik anlayışı, iş ve konut piyasasını denetleyen geleneksel belediyecilik anlayışından farklıdır. Yine bu belediyecilik anlayışı, özellikle "refah toplumu" kurumlarını içeren ve "toplumsal gruplar"ın konut alanları dışındaki "kamusal" alanlarını düzenleyen, yönlendiren, kamu hizmetleri üreten "belediyecilik" anlayışından da tamamen farklıdır. Burada, yeni kurulmanın "özel" koşullarını yansıtan bir belediyecilik anlayışı mevcuttur. Bu belediyecilik anlayışındaki meclis üyelerinin, siyaset korkusunu, farklı toplumsal kesimlerin farklı talepleri sözkonusu olduğunda gündeme getirmeleri dikkati çekmektedir. Belki de bu yönleriyle, kurucu belediyeciler, diğer siyasal kadrolardan farklı bir grubu oluşturmaktadırlar.

V.2. "Kurucu" Belediye Kimleri Yerleştiriyor? Kimleri Dışlıyor?

"Kurucu" belediyecilik anlayışı Ümraniye'deki sorunların tanımında da kendini göstermektedir. Meclis üyelerine göre Ümraniye'nin iki önemli sorunu vardır: Altyapı ve planlama. Meclis üyeleri, mevcut yönetimin uygulamalarını bu çerçevede değerlendirmektedir. Buna göre, mevcut yönetimin en önemli uygulamaları meclisten oybirliği ile geçen mevzii imar planı kararlarıdır. Bu kararlar hem iktidara, hem de muhalefete mensup üyeler tarafından en önemli uygulamalar olarak kabul edilmektedir. Ancak, altyapı uygulamaları konusunda muhalefet ve iktidar partisine mensup üyeler arasında uzlaşmazlık vardır. Muhalefete mensup üyeler, mevcut yönetimin kaynak kullanımını eleştirmekte, bir kısmını "partizanca" yatırımlar, bir kısmını ise "israf" olarak kabul etmektedirler.

Planlama faaliyetleri, Belediye Başkanı ve yakın çevresi tarafından en önemli "icraatlar" olarak sunulmaktadır. Belediye Başkanı, özellikle "yasallaşma"yı Ümraniye'yi değiştirecek en önemli projelerden biri olarak kabul etmektedir. Başkan'a göre, "Burada yaşayan insanlar tapuyu yastıklarının altına alırsa rahat edecekler. Toplum yapısını bilmek gerekir. Yıllardır göçebeyiz, at sırtındayız. Artık yerleşmek istiyoruz. Ümraniye iki yıl sonra gecekondu olmaktan çıkacak. Tapular verilince, altyapı tamamlanınca her taraf güzelleşecek. Çağdaş bir belde olacak"tır.

Meclisteki bütün üyelerce Ümraniye'nin sorunlarının "altyapı" ve "planlama"ya, en önemli uygulamanın da "planlama" faaliyetlerine indirgenmesi mevcut belediyecilik anlayışının temelini oluşturmaktadır. Meclis üyeleri arasında, bölgede yaşayanların eğitim, sağlık, kültür, iş gibi sorunlarını gündeme getirenlerin sayısı çok azdır. Bunlar da, bu sorun-

ları ikincil derecede sorunlar olarak görmektedirler.

Bunun yanısıra, daha önce de belirtildiği gibi, "planlama" faaliyetleri sadece konut alanlarını düzenlemeye ve yasallaştırmaya dönük olarak algılanmaktadır. Bütün bunlar, meclis üyelerinin "belediye" faaliyetlerinde odaklaşmış olan ilişkilerinin niteliğini belirlemektedir. Bu bölümde, bu tür belediyecilik anlayışıyla oluşan "formel kamusal ortam"ın nitelikleri ve bu ortamın hangi toplumsal kesimleri etkilediği üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Daha önceki bölümde belirtildiği üzere, meclis üyeleri esas olarak kendilerine gelen başvuruları "iş takibi" ve meclis kararı yoluyla çözümlemeye çalışmaktadırlar. Bu amaçla kendilerine başvuranlar farklı toplumsal kesimlere mensup olabilmektedir. Bu tür bir belediyecilik anlayışının olduğu ortamda, siyasal partilerin ideolojilerine göre farklılaşmış bir yerel politika yaklaşımının oluşması da mümkün olamamaktadır. Meclis üyelerine gelen taleplerin niteliği de böyle bir farklılaşmaya elverişli olmaktan uzaktır. Dolayısıyla bütün parti üyelerine, bütün kentsel gruplardan benzer talepler gelmektedir.

Burada gözlemlenen tek farklılaşma, "harcama" gerektiren talepler için sözkonusu olabilmektedir. Harcama ya da yatırım talepleri, hangi siyasi parti olursa olsun, iktidardaki partinin üyelerine yapılmaktadır. Ancak onların da, kıt kaynaklar nedeniyle, bütün talepleri karşılamaları mümkün olamamaktadır. Mevcut yönetimin belediyenin elindeki kaynakları bazı gecekondu bölgelerine ve Halk Okulu, kütüphane, çocuk yuvası gibi konulara tahsis etmesi, meclisteki muhalif üyelerin en önemli eleştiri konusu olmaktadır. Özellikle ilçenin merkezine yatırım yapılmayışı ve bazı üyelerin "belediyecilik dışı" faaliyetler olarak adlandırdığı konulara kaynak ayrılması, yerel politikadaki muhalefetin, "partizanlık", "israf", "suistimal" temaları etrafında odakla-

şan saldırılarına neden olmaktadır.

Bu tür belediyecilik anlayışının yarattığı etkileri konut ve iş piyasası açısından inceleyecek olursak, konu biraz daha açıklığa kavuşabilecektir. Bu tür belediyeciliğin yarattığı formel kamusal ortam, "zoning" aracılığıyla konut ve iş piyasasını denetlemek amacını gütmemektedir. Konut piyasası ile ilgili planlama kararları, yeni bir düzenleme getirmekten, dolayısıyla kentsel alanları yeniden üretmek ve yeniden dağıtmaktan çok, varolan yapıyı kısa dönemde "formelleştirme"yi hedeflemektedir. Bu da, kısa dönemde, bu alanlara çeşitli biçimlerde yerleşmiş olanların "yerleşikleştirilmesi" anlamına gelmektedir. Bir anlamda, bu faaliyetler, belirli bir toplumsal kesimi hedeflemekten çok "kitlesel" ve "heterojen" toplumsal katmanları kapsamaktadır.

Meclis üyelerinin iş piyasasının denetlenmesiyle ilgili olmadıkları ve planlama kararlarıyla bazı iş alanlarının desteklenmesi ya da denetlenmesi gibi bir amaçlarının olmadığından daha önce söz edilmişti. Dolayısıyla bu belediyecilik anlayışı, iş piyasasındaki mevcut eğilimlerin sürmesini teşvik edici yöndedir. Bu konuda bölgede yapılan gözlemler, bu politikanın daha çok küçük girişimciliği teşvik ettiğini göstermektedir. Bu grubun da, heterojen bir grup olduğu bilinmektedir.

Dolayısıyla kurucu belediyecilik anlayışı, hangi siyasal partiden olursa olsun, bütün üyelerin fiilen "genel" ve "heterojen" katmanları hedefleyen bir politika izlemeleri sonucunu doğurmaktadır. Bu bölümde, bu durumu meclis üyelerinin kendilerinin nasıl algıladığı üzerinde durulacaktır.

Meclis üyelerine kendilerini hangi toplumsal kesimin temsilcisi olarak gördükleri sorusu yöneltildiğinde, bu karmaşık durum açıkça ortaya çıkmıştır. Meclis üyelerinin çoğunluğu, bu soruyu yanıtlarken, kendilerini "tüm halkın", "dar gelirlilerin", "tüm Ümraniyelilerin" temsilcisi olarak

gördüklerini belirtmişlerdir. Ancak, hepsinin uzlaştıkları belediyecilik anlayışı ile mensup oldukları partilerin "söylem" düzeyindeki ideolojileri arasında ilişki kurmakta yaygın bir zorluk çekmişlerdir.

ÇİZELGE 20
Meclis'te Bazı Toplumsal Grupların Temsil Edilip Edilmediği Konusunda Görüşleri

	Ediliyor	Edilmiyor	Toplam
Gecekondulu	30	2	32
İşçi	29	3	32
Esnaf	29	3	32
İşadamı	23	9	32
Yoksul	20	12	32

Yine aynı konuyu irdelemek amacıyla meclis üyelerine mecliste hangi grupların temsil edildiği konusunda bir dizi soru yöneltilmiştir. Bu sorulardan birine verilen yanıtlar yukarıdaki çizelgede özetlenmektedir.

Meclis üyeleri, gerek alınan kararları ve gerekse meclisin üye yapısını değerlendirerek, mecliste esas olarak "gecekondulu"ların temsil edildiği kanaatine varmışlardır. Bu kanı, muhalifler ve iktidar partisine mensup üyeler tarafından paylaşılmaktadır. Ancak gecekondulukların kimler olduğu konusunda aralarında tam bir uzlaşma olduğu söylenemez.

Bu durum yukardaki çizelgenin incelenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Meclis üyelerinin bir kesimine göre, mecliste "yoksullar" temsil edilmemektedir. Aynı üyeler, mecliste gecekonduluların ve işçilerin temsil edildiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu üyelere göre "işçiler" ve "gecekondulular" "yoksul" tanımı içine girmemektedir. Sosyal demokrat üyeler arasında bile "gecekondulular"a hizmet etmenin "yoksullar"a hizmet anlamına gelip gelmediği tartışma konusudur.

Bu meclis üyelerine göre, "yoksullar" evi-barkı, işi olmayanlar ve Ümraniye'ye yeni gelenlerdir. Yoksulların da mecliste temsilcileri yoktur. Özellikle RP'li üyeler, en çok, meclisin "fakirleri" dışlamış olmasından şikayetçidirler.

Bazı meclis üyelerine göre, işadamları mecliste dışlanmış olan bir diğer gruptur. İşadamlarının mecliste temsil edilmeyişleri, "sol" partilere mensup üyeler açısından pek önemli olmamakla beraber, sağ partilere mensup üyeler (ANAP ve DYP) bunu meclisin zaafı olarak yorumlamaktadırlar. İşadamları, mecliste temsil edilmedikleri gibi meclis üyelerine en az başvuran grup olarak da dikkati çekmektedir. Nitekim bölgede yapılan görüşmelerde sanayiciler, belediyeyle olan ilişkilerinin, eskiden beri kötü olduğunu, belediyenin kendileriyle sadece para almak için ilişki kurduğunu ve kendilerine hiçbir hizmet getirmediğini belirtmişlerdir.

Meclis üyelerinin bu konudaki sorulara verdikleri yanıtlar incelendiğinde "temsil" konusunu başka anlamlarda da değerlendirdikleri gözlenmiştir. Bazı yanıtlarda "temsil" hemşehri grubunu, bazılarında ise siyasal partileri kapsamaktadır. Hemşehri grubu olarak "temsil" konusunda meclis üyeleri, mecliste, bütün hemşehri gruplarının temsilcileri olduğu kanaatini paylaşmaktadır. Ancak bazı üyeler, mecliste, Ümraniye'nin "eskileri" ile Ümraniye'ye yeni gelenlerin temsil edilmediğine işaret etmişlerdir.

Siyasal partilerin temsili konusunda ise iktidar ve muhalefetin görüşleri birbirinden farklıdır. Mecliste çoğunluğu oluşturan parti mensuplarına göre, mecliste bütün partilerin temsilcileri bulunmaktadır. Ancak, muhalefete mensup üyeler, seçim kanununu gündeme getirerek meclisteki üye dağılımı ile seçimlerdeki oy dağılımı arasındaki ilişkinin adaletsizliğini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, "kurucu" belediyenin son dönemlerde böl-

geye kent hukuku dışında yerleşmiş heterojen toplumsal katmanları "yerleşikleştirdiği", buna karşılık "yoksullar"ı ve "yeni gelenler"i dışladığı söylenebilir. Dışlanan bir başka grup da "işadamları" olarak belirtilen büyük sermaye sahipleriyle, sanayicilerdir. Bu tür bir formel kentsel ortam ise konut piyasasının da iş piyasasının da küçük mülkiyet ağırlıklı yapılarını korumalarına zemin hazırlamaktadır.

V.3. Yerel Kadro Devşirme Örneği: Düzen Değiştiriciliğinden Düzen Kuruculuğuna

Bu bölümde, kuruluş halinde olan bu bölgede ortaya çıkan yerel politik kadroların devşirilme biçimi bir örnek olay çerçevesinde ele alınacaktır. Bu örnek olay, araştırmanın yapıldığı dönemde yönetimde olan Belediye Başkanı'nın yerel siyasete giriş öyküsü ile yakın çevresinin ilişkilerini ele almaktadır. Bu örnek olay, bir anlamda, yerel siyasal ortamın yarattığı kadroların özelliklerini ve "kurucu" belediyecilik anlayışının "ideolojik" yaklaşımları nasıl dönüştürdüğünü de örneklemektedir. Bu durumun birbirinden çok farklı ideolojiler için de sözkonusu olması muhtemeldir.

Bu amaçla, örnek olay olarak Belediye Başkanı ve kendilerini "Başkan'ın arkadaşları" olarak tanımlayan meclis üyelerinin ilişkiağının nitelikleri incelenecektir. Önce Başkan'ın kökeni, konumu ve siyasal faaliyetleriyle ilgili bilgi aktarılacak, daha sonra kendilerini "arkadaşları" olarak tanımlayan meclis üyeleriyle ilişkilerinin değişen nitelikleri incelenecektir.

Ümraniye Belediye Başkanı, görüşmenin yapıldığı tarihte 36 yaşındaydı. Başkan, Ağrı'da doğduğu halde kendini 10 yaşına kadar yaşadığı kentle, "Gümüşhaneli" olarak tanımlamaktadır. Başkan, Gümüşhaneliler'in Ümraniye'de yeni

kurdukları derneğin aktif bir üyesidir ve "siyaset" nedeniyle de olsa, yaşamında hemşehrilik ilişkilerine yer veren bir kişidir. Ancak hemşehrilik ilişkilerinin "feodal" kalıntı olduğunu, bu nedenle "Ümraniyelilik" bilincinin geliştirilmesi gerektiğini düşündüğünü kendisiyle yapılan bütün görüşmelerde ifade etmiştir.

Başkan, İstanbul'a 11 yaşındayken ailesiyle birlikte göçetmiş. Babası köy enstitüsü mezunu bir ilkokul öğretmeni, çocuklarının daha iyi yetişmesini sağlamak amacıyla ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşmeye karar vermiş. Başkan'ın çocukluğunun geri kalan kısmı ve gençliğinin tamamı Ümraniye'de geçmiş. Liseyi Ümraniye'de okumuş, üniversiteye (İTİA) devam ederken çalışmaya başlamış. Mezuniyetten sonra kitapçılık, perakende ve toptan kırtasiyecilik yapmış. Dört yıl önce bir inşaat şirketi kurmuş. Başkan olduktan sonra bu işlerini kardeşleri ve yakınları yardımıyla sürdürüyor. İlerde işlerini, özellikle inşaatçılığı, büyütmeyi tasarlıyor.

Başkan, gençlik dönemlerinde, bölgedeki siyasal bölünmeler ve özellikle 1 Mayıs Mahallesi'yle ilgili olaylar nedeniyle gecekondu sorunuyla içiçe yaşamış; "Eskiden daha sol düşünüyordum. Kamu toprağını halka dağıtmak isterdim. Bu nedenle yapılan tüm gecekondularda harcım var" diyor. Ama şimdi bu fikrinden vazgeçtiğini, çünkü şimdiki gecekonduların işgalciler tarafından yapıldığına inandığını söylüyor.

Başkan, Ümraniye'de gençliğinden bu yana daha sol gruplar içinde yeralmakla tanınıyor. Görüşme yaptığımız eski Ümraniyeli sağcı politikacılar Başkan'ın Ümraniye'de "Türk bayrağını yakan bir komünist" olarak tanındığını söylüyorlar. Bu şöhreti nedeniyle Başkan'ın "partili" ve "yerleşik" siyasal yaşam içine girmesi hayli zor olmuş.

Ancak 1 Mayıs Mahallesi'nin kuruluşu sırasında tanıştığı "arkadaşları" aracılığıyla kent düzeyinde ilişki kurmayı ba-

şarmış ve 1980 sonrasında kurulan sosyal demokrat partilere yardım etmiş. Bu ilişkileri, hem SHP ilçe başkanı olmasını, hem de Genel Merkez yönetiminin atamasıyla Belediye Başkanlığı'na aday olmasını sağlamış. (Başkan'ın bu dönemdeki ilişkileri daha çok SHP'nin Baykalcı kanadıyla olmuş. Belediye Başkanı olduktan sonra bu ilişkiler devam etmiş ve Başkan CHP kurulduktan sonra ekibiyle birlikte bu partiye geçmiş.)

Başkan'la yapılan görüşmelerde, belediyecilik anlayışını belirleyen etkenler arasında, babasının "köy enstitüsü" çıkışlı oluşu ve 1 Mayıs Mahallesi deneyiminin etkileri gözlenmiştir. Başkan, gençliğinde "emekçi" kesim olarak düşündüğü "gecekondulular"ın küçük mülkiyet düşkünlüğünü ve feodal sözcüğüyle nitelendirdiği "hemşehrilik" ağlarını biraz da düşkırıklığı ile gözlemlemiş ve burada yaşayanların pek de yoksul olmadığı kanısına vararak, gecekondu politikasını daha çok "yasallaştırma" projesine bağlamıştır. Diğer taraftan, burada yaşayanların İstanbul'da hor görülmesine ve bu bölgenin İstanbul'un "arka yüzü" olarak kabul edilmesine de karşı çıkarak, Ümraniye'yi çağdaş bir kente dönüştürme çabalarını ön planda tuttuklarını belirtmiştir.

Başkan'ın "Çağdaş Ümraniye" programının bir ayağı yasallaştırmaya, diğer ayağı ise "hemşehrilik" gibi feodal ilişkilerin çözülmesine dayanmaktadır. Başkan'a göre, bu ancak "eğitim"le gerçekleşebilecektir. Bu amaçla başlattığı "Halk Okulu" deneyiminin yanısıra, gecekondu bölgelerinde kütüphaneler açmak ve İstanbullu aydınların katıldığı toplantılar, şenlikler düzenlemek gibi faaliyetlere büyük önem vermektedir. Başkan'a göre bunlar, Ümraniyelilik bilincini geliştirecek ve bölgede mevcut "feodal" hemşehrilik bilincinin çözülmesine yardımcı olacaktır.

Başkan'ın bu belediyecilik anlayışı hem muhalefete hem

de kendi partisine mensup bazı üyeler tarafından eleştirilmektedir. Bu tür faaliyetleri "belediyecilik" faaliyeti olarak görmeyen sözkonusu üyelere göre, yapılan harcamalar "israf"tan başka bir sonuç getirmemektedir. Ancak Başkan bu projesini kendi "kadro"suyla gerçekleştirmeye çabalamaktadır. Burada bu kadronun iç ilişkilerindeki gelişmeler incelenecektir.

Araştırma sırasında 20 SHP'li üyeden 10'u kendilerinin meclise girişinde Başkan'ın istek ya da desteğinin önemli olduğunu belirtmişlerdir. Aşağıda, Başkan tarafından seçildiklerini belirten üyelerin, gerek seçilirken ve gerekse seçildikten sonraki ilişkilerinin niteliği üzerinde durulmaya çalışılacaktır. (CHP kurulduktan sonra Başkan'ın arkadaşları olduklarını belirten 10 kişiden 6'sı CHP' ye geçmiş, 4'ü ise SHP'de kalmıştır.)

ÇIZELGE 21
Başkan'ın Arkadaşlarıyla İlişkilerinin Niteliği

Güvene dayalı gençlik arkadaşlığı	8 kişi
Geçmiş siyasal birliktelik	3 kişi
Hemşehrilik ilişkisi	3 kişi
Uyakat	4 kişi
Başkan'ın arkadaşları	10 kişi

a) Başkan'ın Eski "Arkadaşları"

Bu grubun üyeleri, yapılan görüşmelerde, kendilerinin Başkan'ın politik "kadrosu"nu oluşturduklarını, Başkan'la olan ilişkilerinin çok eskiye dayandığını ve Başkan nezdinde kendi konumlarının farklı olduğunu belirtmişlerdir. Bir anlamda bu grup için, Başkan'ın gençlik döneminden Başkan seçildiği döneme kadar süren ve belki de halen devam eden, "denenmiş", "sağlam", "güven"e ve "sadakat"e dayalı

ilişkiler sözkonusu.

Bu grubun ilişkileri 1 Mayıs Mahallesi'ndeki gecekondu hareketi sırasında kurulmuş. Bu dönemde Başkan'la bazı Ümraniyeli arkadaşları (okul, aile dostu, hemşehri, mahalle arkadaşları), henüz çocuk yaşta, "gecekondulular"a yardım ederken, kendilerinden hem yaşça büyük hem de politik olarak deneyimli kişilerle ilişki geliştirmişler. Başkan ve bazı çocukluk arkadaşları, bu dönemde, bir kısmı Ümraniyeli olan ama çoğunluğu Ümraniye dışından gelen bu grubun içinde ilk politik-ideolojik eğitimlerini ve deneyimlerini edinmişler.

Başkan'ın halen meclis içinde bulunan ve kendilerini "kadro" olarak tanımlayan bu grupla ilişkilerinin kökü, olaylı 1 Mayıs Mahallesi kuruluş dönemine dayanmaktadır. O dönemdeki arkadaşlarının Başkan'ın Ümraniye'de yerleşik parti düzeni içinde politika yapabilmesine de yardım ettikleri anlaşılmaktadır. Görüşmelerde kullandıkları ortak dil ve görüşler, ortak ideolojik temele ve söyleme sahip olduklarını göstermektedir.

Bu grup üyelerinin her biri farklı kökene sahiptir. Ancak, bu grubun ortak özelliği meclis içindeki diğer gruplara göre daha sol siyasal görüşlere sahip oluşlarıdır. Hemşehrilik ilişkilerini "feodal kalıntı" biçiminde nitelemeleri, sınıfsal temele dayalı, örgütlü hareketlerden yana olmaları ortak özellikleridir. Ancak belediye yöneticiliği gündeme gelince, "sol" düşünceyi, belediyecilik bazında yeniden yorumlamaya çalışmışlardır. Başkan'ın görüşmelerde ortaya çıkan "gecekondu", "hemşehrilik" ve "Ümraniyelilik" konusundaki fikirlerini, birlikte geliştirdikleri anlaşılmaktadır.

Ancak bu grup üyelerinin, belediye teşkilatını yönetecek eğitim düzeyine ve dolayısıyla hünere sahip olmamaları nedeniyle, o dönemdeki belediye yönetiminde fiilen görev alamadıkları gözlenmiştir. Bunun yanısıra, genel olarak sol

hareketteki çözülme, 1 Mayıs Mahallesi'nde düşledikleri "yaşam"ın kurulamaması ve oranın da diğer gecekondu mahalleleri gibi "küçük mülkiyet"e ve "rant paylaşımı"na dönük bir alan haline dönüşmesi, bu grubu biraz buruk ve umutsuz hale getirmiştir. Bu grubun bugünkü ortak özelliği, daha radikal sol hareketten geldikleri halde, "kadro" olarak inandıklarını gerçekleştirememelerinden ve bugün yerleşik kurallara uyarak, "düzen" içinde, üstelik de oldukça pasif bir konumda kalmalarından duydukları hoşnutsuzluktur. Bu grubun ilişkileri ister istemez yerel düzeyle sınırlı kalmıştır ve siyasi geleceklerine umutla bakmamaktadırlar. Bu grup üyelerinden biri Başkan parti değiştirirken SHP'de kalmayı yeğlemiştir.

b) Başkan'ın Bugünkü "Kadrosu"nu Oluşturan Arkadaşları

Kendilerini "Başkan'ın arkadaşı" olarak tanımlayan ikinci grubun ortak özelliği de hemen hepsinin birbirlerini "buranın çocuğu" Başkan'ı da Ümraniye üzerinden tanımalarıdır. Bu grup üyelerinin bir başka özelliği, hepsinin üniversite diploması taşıması; belediye teşkilatının "kilit" görevlerini yürütebilecek hünere ve Başkan'm "güveni"ne sahip kimseler olmalarıdır. Bu grubun üyeleri, farklı kökene sahiptir. Ancak bunlar da Başkan'ın siyasal geçmişini bilen, kısmen onunla bu deneyimi yaşamış olan, bir ölçüde Başkan'ın bir önceki grupla paylaştığı "belediyecilik" anlayışını ve bugünkü politik çizgisini destekleyen kişilerdir.

Bu grubun üyeleri, araştırma yapıldığı sırada, Başkan'm çeşitli teknik konulardaki en yakın yardımcılarıydı. Belediye'deki "iktidar" konumları sayesinde, nelerin, ne kadar yapılabileceğini gerçekçi olarak değerlendiren, karar alma sürecindeki önemli konumları nedeniyle kendilerinden daha

emin; Ümraniye'nin geleceğinden ve kendi siyasal gelecekleri-nden daha umutlu; Belediyede gerçekleştirdikleri uygulamaları savunan; genel ve kişisel projeler geliştirmiş kişiler olarak diğer meclis üyelerinden farklı özelliklere sahiptirler.

Bu grubun yerel iktidardaki aktif ve güçlü konumu, üyelerine gerek siyasal faaliyetlerinde, gerekse belediyecilikle ilgili faaliyetlerinde kent düzeyinde ilişki kurma olanağı vermektedir. Bu nedenle, bir önceki gruba göre kendi konumlarını çok daha farklı görmektedirler. Bu grup üyelerinden kent düzeyinde de ilişkileri olan iki üye, Başkan parti değiştirirken SHP'de kalmayı yeğlemiştir.

c) Başkan'ın "İşbitirici" Arkadaşları

Kendilerini Başkan'ın "arkadaşı" olarak tanımlayan üçüncü grubun ortak özelliği de Başkan'la ortak ve güvene dayalı bir "arkadaşlık" geçmişini paylaşmalarıdır. Bu grup da muhtemelen Başkan'a "kendilerinin elinden gelen" desteği vermeyi esirgememektedir. Bu grup üyelerinin de Başkan'ın geçmişinde yerleri bulunduğu ve arkadaş ilişkisinde "güveni"ni kazanmış oldukları anlaşılıyor. Ancak bu arkadaş grubunun yukarıda kendilerini "kadro" olarak tanımlayan grup kadar "ideolojik" bağları, "politik" beklentileri ve bir önceki "teknik" grup gibi hünerleri yoktur. Kendilerini diğer gruplardan ayıran en önemli özellikleri de budur.

Dolayısıyla bu grup için, ne kendilerini "kadro" olarak tanımlayan grupta gözlenen "bozgun" ve "ideolojik" boşluk duygusu, ne de "teknik" kadroda gözlenen "politik" yükselme arzusu bulunmaktadır. Üyelerden birinin belirttiği gibi, bu grup için meclis üyeliği "siyasal hayatlarında gelebilecekleri en yüksek mevki"dir. Belediyecilikle ilişkileri de ancak kendi işleriyle ilgili olduğu kadardır. Dolayısıyla, bu grubun üyeleri bir ölçüde tesadüflerle gelinen bu mevkiden

memnundurlar, önlerine çıkmış olan bu fırsatı değerlendirmeye çalışmaktadırlar. Her biri farklı kökenden gelse de, mensup oldukları "hemşehrilik" ilişkilerini "ortakça" yoğun olarak kullanmakta ve hızla artan işlerini daha da geliştirmek için büyük çaba harcamaktadırlar. Ancak bunların gerek Başkan ve gerekse mensup oldukları partiyle de çok yoğun ilişkileri olmadığı anlaşılmaktadır. Bu grup üyelerinden biri SHP'de kalmıştır.

Sonuç olarak, "kurucu" belediyenin kadrolarının esas olarak kuruluş sürecinin çeşitli aşamalarındaki yerel liderler arasından devşirildiği gözlemlenmektedir. Enformel konut piyasasının oluşturduğu ilişkiler sistemi, kendine özgü yerel politik liderleri ortaya çıkarmaktadır. Genel olarak, yerel liderler bu alanlarda gözlemlenen canlı ve yerleşikleşmiş "toplumsal" hareketin içinden çıkmaktadırlar. Ancak formel kentsel sistemle eklemlenme çabaları gündeme geldiğinde, bu liderlerin ve bu kadroların eski konumlarını aynen korumaları olanağı ortadan kalkabilmektedir.

Formel kentsel sisteme eklemlenmeyi sağlayacak "etkin konum"a gelebilmek için "toplumsal hareket" içinde denenmiş olmak yetmemektedir. Bu konuma ulaşabilmek, bir taraftan, formel siyasal sistemle ilişki kurabilmeyi, diğer taraftan, formel kentsel kurumların karmaşık işleyişi hakkında "bilgi" sahibi olabilmeyi gerektirmektedir. Bu da, "kurucu belediye" içindeki kadrolaşmanın niteliğini değiştirmektedir.

Diğer taraftan, bu olgu, farklı özelliğe sahip yeni tipte "kurucu"ların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunlar, belediyede karar verme konumunda olan bürokratlar ya da teknokratlardır. Nitekim, araştırma yapılan dönemdeki yerel yönetim kadrosunun bir kesiminin, daha önce belediyede ya da başka bir kamu kurumunda çalıştığı, bölgenin gelişmesi için gösterdiği olağanüstü "çaba"lar sonucu bölgede tanındığı ve siyasete girdiği gözlenmiştir.

VI. İkinci Bölüm: Sonuç

Kuruluş ve yerleşme aşamalarını ticarileşmiş enformel konut piyasasının kendine özgü kurallarıyla tamamlayan yerleşmeler, "formel kentsel sistem"in içine girmeye çabalamaktadırlar. Belediye olma ya da belediye sınırları içine girme, bu sürecin bir başka aşamasını oluşturmaktadır. Bu eklemlenme çabası, yerleşmelere, hem "yasallaşma" şansını hem de enformel piyasanın ürettiği düşük yaşam standartlı alanlara "kamusal" kaynakların aktarılabilmesi olanağını sağlamaktadır.

Belediyeleşme süreci, bir taraftan, Smith'in belirttiği gibi, burada yaşayanların hem yaşadıkları "mekan"la hem de çeşitli tesadüfler sonucu biraraya gelmiş olan gruplarla toplumsal anlamda kalıcı ilişkiler sistemi kurmaları anlamına gelmektedir (Smith; 1987). Başlangıçta da belirtildiği üzere, bu süreç, "yerel"in kurulması sürecidir.

Bu süreçte "belediye" gibi bir formel kurumun yer alması, bir taraftan bu alanda mevcut olan Castells ve Lowe'un açıkladığı anlamdaki "kentsel toplumsal hareketler"in kurumsallaşması anlamına gelmektedir (Castells; 1983 ve Lowe; 1986). Nitekim, "belediye kurumu"nun oluştuğu bölgelerdeki "eylem"lerin, yerleşik siyasal partiler etrafında örgütlenmeye başladığı gözlemlenmektedir. Belediye kurumunun oluşması, diğer taraftan, Pahl'ın ifade ettiği anlamda, "yerel karar vericiler"in belirginleşmesi anlamına gelmektedir (Pahl; 1970).

Bu bölümde; böyle bir alandaki "belediye" kurumunun ve yerel karar vericilerin nitelikleri, ilişki kanalları, aldıkları kararların ve yaptıkları uygulamaların bu yerleşmeler açısından ve bu alanlarda yaşayan farklı toplumsal katmanlar açısından taşıdıkları anlam incelenmiştir.

Bu alandaki "belediye" kurumunun işleyişi, "kurucu belediyecilik" diye adlandırdığımız, ağırlıkla "yerel olan" sis-

temin kurulmasına dönüktür. "Kurucu belediyecilik" bu alanda, bir taraftan "mülkiyet" haklarının düzenlenmesiyle burada yaşayanlara "meşruiyet" sağlamakta, diğer taraftan, ortak yaşama alanlarının düzenlenmesiyle yerleşik ilişkiler sistemini kurmaktadır.

Kurucu belediyenin kadrolarını oluşturanların (meclis üyeleri, belediye yöneticileri) bölgedeki kuruluş sürecinin çeşitli aşamalarında "denenmiş" olanlar arasından çıktığı gözlenmektedir. Bu kadrolar, bölgenin kuruluşuna, yerleşmesine ya da bölgedeki yaşam standardının düzeltilmesine katkıda bulunmuş olanlardan ya da daha önce bu tür "hizmet"leriyle sivrilmiş yerel liderlerin ailelerinden oluşmaktadır. Bu kadronun önemli kesimi sadece "yerel" ilişkiler içindedir ve "kent" düzeyinde ilişkileri olanların azlığı dikkati çekmektedir.

Dolayısıyla, buradaki yerel politik kadroda yer alanların, daha önce yaşanmış "toplumsal hareketler" içinde "denenmiş" olmaları ve yerel ilişkiler sistemi içinde bulunmaları önem taşımaktadır. Ancak bunun yanısıra sürecin bu aşamasında yeni "kadro"ların da devşirildiği gözlenmektedir. Bunlar daha çok "formelleşme" sürecinin gerektirdiği karmaşık kurumsal işleyiş hakkında bilgi sahibi olanlar -hukukçu, mimar, mühendis, iktisatçı gibi- arasından çıkmaktadır. Ancak, burada salt "liyakat" önemli değildir, "denenmiş" olmak önemini korumaktadır.

Formel sistemle eklemlenme sürecinin bir başka boyutu ise bu kadroların kurulu "düzen" partileri içinde yer almalarıdır. Dolayısıyla, "formelleşme", bu alandaki mevcut "kentsel hareketler"in yerleşik partiler etrafında örgütlenmelerine neden olmaktadır. Ancak, bu alana özgü "ortak yaşam", burada faaliyet gösteren siyasal partilerin ve bu partiler içinde yeralan yerel politikacıların niteliklerini de etkilemektedir.

Dikkati çeken ilk nokta, farklı siyasal partilere mensup olsalar bile, buradaki yerel politikacıların "belediyecilik" anlayışındaki benzerliktir. Yerel politik kadronun belediyecilik anlayışı, sorunları tanımlayışları ve çözüm yolları konusunda tam bir uzlaşma içinde oldukları gözlenmektedir. "Kurucu belediyecilik" anlayışına göre, belediye kurumu, buradaki "konut" alanlarının sorunlarını çözen bir kurumdur. Bu da "formelleşme" ve bu alandaki asgari yaşam standardını sağlama çabasıdır.

Bu belediyecilik anlayışında, "planlama", "imar hakları"nın belirginleştirilmesi ve mevcut durumun konsolidasyonu anlamını taşımaktadır. Bu belediyecilik anlayışında, "planlama" çerçevesindeki bölgeleme (zoning) aracının desteğiyle, iş ve konut piyasasının denetlenmesi ya da yeniden düzenlenmesi konusu gündemde değildir. Bunun yanısıra, belediyenin, diğer hizmetlere (sağlık, eğitim, kültür vb.) kaynak ayırmasını kimileri ikincil derecede önemli faaliyetler, kimileri ise belediyecilik dışı faaliyetler olarak algılamaktadırlar. Bu yönüyle, buradaki belediyecilik anlayışı, hem mesleki denetim yapan geleneksel belediyecilikten hem de refah kurumlarına ağırlık veren belediyecilikten tamamen farklıdır.

Yerel karar vericilerin (burada salt meclis üyeleri sözkonusu) iktidar ve muhalefete mensup olanları arasında, birçok konuda tam bir uzlaşma ve yardımlaşma vardır. Bu uzlaşma ve yardımlaşma, özellikle, imar haklarının düzenlenmesi, belediyenin bürokratik gücünün kullanılması, iş takibi gibi, "parasal kaynak" gerektirmeyen konularda belirginlik kazanmaktadır. Meclis üyelerinin benzer belediyecilik anlayışına sahip olmaları ve "yerel" siyasal elit olarak "hemşehrilik", "komşuluk", "meslektaşlık" gibi ilişkiler üzerinden birbirlerini "kıramayacak" bir yakınlık içinde bulunmaları nedeniyle, belediye içindeki faaliyetleri sıra-

sında önemli bir çatışma ortaya çıkmamaktadır.

Meclis üyeleri arasındaki çatışmalar daha çok "parasal kaynak" gerektiren konularda yaşanmaktadır. Belediyenin kıt kaynaklarının kullanımında yetki sahibi, iktidara mensup kadroların ilk bakışta avantajlı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu kadroların, kaynak yetersizliği nedeniyle, öncelik verdikleri alanlardaki talepleri bile karşılayamamaları, kısa sürede bu avantajı yitirmelerine neden olmaktadır. Bu da, bölgede mevcut olan sert ve çatışmalı talep bildirme alışkanlığını, muhalefetin kolaylıkla kendi etrafında toparlamasına yaramaktadır. Bu nedenle, bu alanlardaki yerel politika sürekli olarak muhalefete mensup üyelere avantaj sağlamaktadır. Ancak bu avantaj, kaynakların çok yetersiz, buna karşılık talebin çok fazla olması nedeniyle, iktidara gelinmesini izleyen çok kısa sürede yitirilebilmektedir. Bütün muhalif grupların en çok kullandığı temalar da "partizanlık", "israf" ve "suistimal" olmaktadır. Ancak bu temalar da "belediye" içindeki faaliyetlerden çok, belediye dışında süren "siyaset" alanında ve "kitleler"e karşı kullanılmaktadır.

"Siyaset", genellikle, "çatışma" olarak algılanmaktadır. Farklı partilerden üyeler, bugünkü belediyecilik anlayışında uzlaşmakla birlikte, birbirlerinin siyasal görüşlerinden ve ideolojilerinden korkmaktadırlar. Bu nedenle de, "siyaset"i ve "ideoloji"leri belediye çatısı dışında tutma eğilimi yaygındır. Bir anlamda, "kurucu belediyecilik" anlayışı, yerel politik kadro düzeyindeki iç uzlaşmayı apolitik bir tema etrafında sağlamıştır.

Meclis üyeleri, mensup oldukları siyasal partilerin ideolojileriyle, belediyecilik anlayışları arasında ilişki kurmakta güçlük çekmektedirler. Bu durum, radikal siyasal görüşe sahip olan -düzen dışı- kadroları bile, kısa sürede aynı çizgide birleştirebilmektedir. Araştırma yapıldığı dönemdeki

yerel siyasal kadronun, "düzen değiştirici" ideolojilerini, "düzen kurucu" hale getirme çabaları, bu alandaki yerel politikanın "ideolojik" yaklaşımları nasıl dönüştürdüğüne ilginç bir örnektir.

Meclis üyelerinin, bir taraftan mevcut konut alanlarının yasallaşması ve iş takibi konularıyla ilgilenmeleri, diğer taraftan iktidarda olan kadroların eldeki kıt kaynakları hiçbir grubun sorunlarını da tam anlamıyla çözemeyerek harcamaya çabalaması, bu alanlardaki yerel karar vericilerin "belediyecilik" uygulamalarının temelini oluşturmaktadır.

Ancak, yine de bu belediyecilik anlayışının gerek konut ve gerekse iş piyasasındaki tabakalaşma bakımından önemli sonuçları vardır. Genel olarak bu anlayışın herhangi bir toplumsal kesimi hedeflemediği ve bölgede o döneme kadar yerleşmiş olan bütün katmanların yerleşikleşmesini sağladığı açıktır. Bu yerleşikleşme, bu alandaki konut piyasasının "formel" konut piyasasıyla eklemlenmesini sağlamaktadır. "Gecekondu"ya karşı olma biçiminde ifade edilen formel konut piyasasıyla eklemlenme süreci, bu alanı bazı gruplara kapamaktadır.

Bunun önemli bir sonucu, eklemlenme sürecinin, bu alanların konumunu yükseltmesi, bu alanlara, "yoksullar"ın ve yeni göçedenlerin yerleşmesini güçleştirmesidir. Diğer taraftan, bu süreç, bu alanlarda küçük mülkiyetin, bireysel tapunun yaygınlaşmasını sağlamakta ve daha çok küçük müteahhitlerin yaşamasına uygun, yeni orta sınıf alanları oluşturmaktadır. Planlama çabalarının, mevcut durumu aynen koruma eğiliminde olması, buradaki küçük parsellerin korunmasına ve dolayısıyla bu alana "büyük sermayeli" konut firmalarının ve göreli olarak geniş mekana ihtiyaç duyan büyük sermayeli işyerlerinin girmesini önlemektedir.

Burada kurulan yeni fiziksel ve toplumsal ilişkiler sistemi, esas olarak iki uçtaki kesimleri, "yoksullar"ı ve "büyük

sermaye"yi sistem dışına itmektedir. Bunun, sözkonusu alanda yaratılan iş piyasasının nitelikleri bakımından sonuçları da önemlidir. Yerel karar vericilerin, konut alanlarının meşrulaştırılması dışındaki konulara kaygısız olduğu belirtilmişti. Özellikle iş piyasasının işleyiş kuralları onları hiç ilgilendirmemektedir. Örneğin, meclis üyelerinin en az ilişkide bulundukları ve sorunlarına en az duyarlı oldukları grup, çevredeki orta ve büyük sermayeli işletmelerin sahipleridir.

Yerel karar vericiler, ne makro planlar aracılığıyla yeni iş alanları açmayı ne de mevcut iş piyasasını denetim altına almayı gündeme getirmektedirler. Bu ise, bölgede var olan "enformel" iş piyasasının desteklenmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu da, Castells'in "bağımlı kentler" dediği çevre ülkeleri kentlerinde, "yurttaşsız kentler" (Castells; 1983) yaratması sonucunu doğurmaktan çok, "küreselleşmiş" dünyada üretimin sürdürüleceği mekanı yaratmaktadır.

Sonuçta, yerel karar vericiler, "kurucu belediyecilik" anlayışıyla, bir taraftan "mülkiyet" hakları ve toplumsal ilişki ağlarının kurulmasını sağlayarak bölgede yaşayanların yerleşikleşmesini ve "yerel" olanın kurulmasını sağlamakta; diğer taraftan yapılan uygulamalarla bu alanları "orta sınıf" konut alanları haline dönüştürmeye çabalamaktadırlar. Bu uygulamalar, burada yerleşmiş olanların özellikle konut piyasası içindeki konumlarını değiştirmekte, ancak bu alana "yoksullar"ın ve "büyük sermaye"nin girişini zorlaştırmaktadır. Bu da, sonuçta, bu alanda, küçük girişimciliğin ağırlıklı olduğu "denetimli" bir konut piyasası ile küçük girişimciliğin ağırlıklı olduğu "denetimsiz" bir iş piyasasının oluşması anlamına gelmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENTE GÖÇEDENLERİN İLİŞKİAĞLARI VE DEVİNGENLİK KANALLARI

I. "Kaçak Kent"e Yerleşmek

I.1. Alan Araştırması Hakkında Bilgi

Bundan önceki iki bölümde formel kamusal denetimin ve öncülüğün olmadığı bir kentleşme sürecinin oluşturduğu, zamana ve mekana göre değişen kamusal ortamın ve bu alanlardaki yerel karar vericilerin nitelikleri; bu karar vericilerin uygulama ve kararlarının etkileri incelenmişti. Bu bölümde ise, kendine özgü işleyişi olan sözkonusu alanlara yerleşenlerin nitelikleri ve yaşadıkları ortamın yaşam şanslarına etkileri üzerinde durulacaktır.

Alan araştırmasının bu kesiminin dayandığı kavramsal çerçeve hakkında Giriş'te bilgi verilmişti. Hatırlanacağı üzere, araştırma projesinin ana temalarından biri, göçeden grupların yerleşme süreci sırasında varolan ilişkiağını kullanma biçimlerini, kendi oluşturdukları ilişkiağının niteliklerini ve bunlar arasındaki etkileşimi gözlemleyerek kentte oluşan toplumsal katmanlaşmanın dinamiklerini kavraya-

bilmekti. Bu amaçla, kentsel ortamın, göçedenlere sunduğu konut ve iş piyasası koşulları ve bunun yanısıra "yerel ilişkiağları"nın yaşam şanslarına olan etkilerinin incelenmesi hedeflenmekteydi. Sözkonusu ilişkileri hanehalkı düzeyinde gözlemleyebilmek için seçilecek alanın buna olanak vermesi gerekmekteydi. Bu nedenle hanehalkı araştırmasının yapılacağı alanın, yeni kurulan "gecekondu" alanlarından biri ya da yerleşikleşmiş bir alan olmaması gerekiyordu ve hanehalkı araştırması yapılacak alanda aşağıda özetlenen koşulların bulunması tasarlanmıştı:

a) Araştırma alanının; hem göreli olarak yerleşik grupların dolayısıyla yerleşikleşmiş ilişkiağının bulunduğu, hem de yeni yerleşen grupların da varolduğu dinamik bir alan niteliği taşıması;

b) Seçilecek alanın farklı dönemlerde, farklı koşullarda ortaya çıkmış farklı yerleşme biçimlerinin incelenebileceği heterojen bir alan olması.

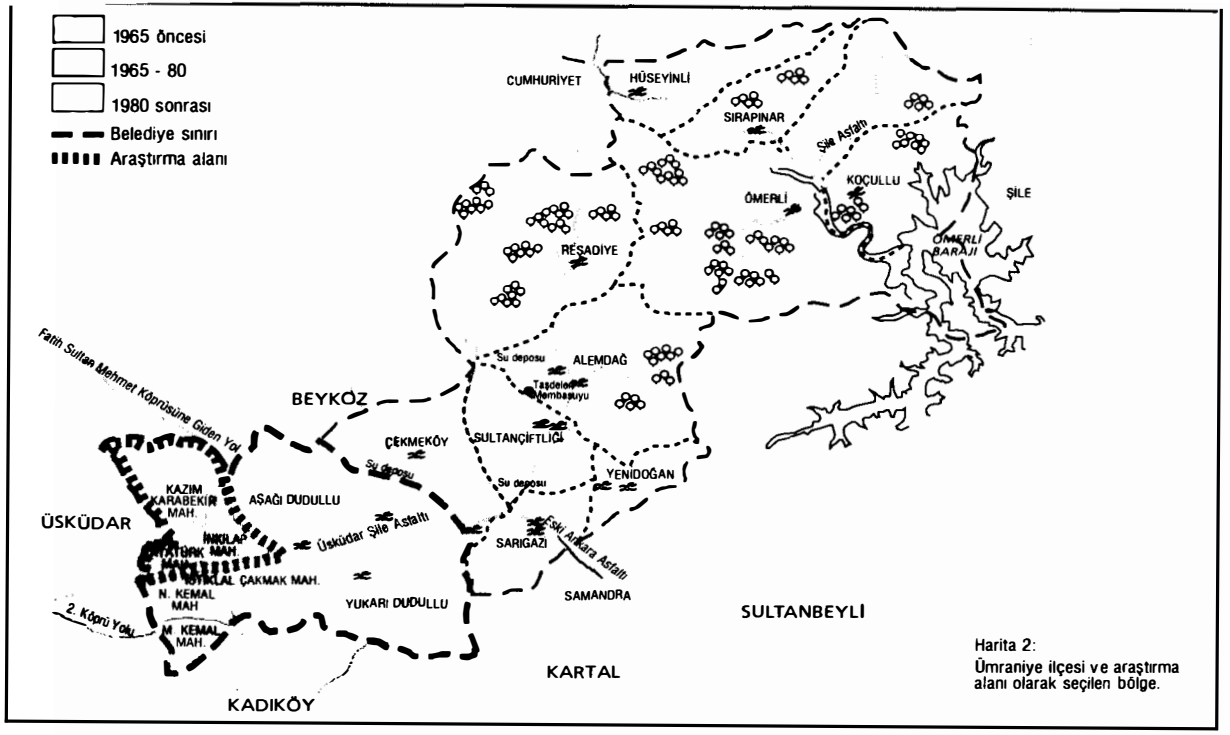
Araştırmanın bu aşamasına kadar yapılan çalışmalar sonucunda, Ümraniye'nin eski bir köy yerleşmesi oluşundan bugüne uzanan gelişmesinin gözlemlenebileceği bir "dilim"in seçilmesine karar verilmiştir. Bu dilimin seçilmesinde yörenin eski yöneticilerinin, bugün yönetimde olan muhtarların ve Belediye İmar Müdürlüğü'nün verdiği bilgilerin önemli katkıları olmuştur. Bunun yanısıra, sahada o dönemde yapılan gözlemler seçilen alanın araştırma amacına uygun olduğu sonucuna varılmasını sağlamıştır.

Harita 2'de Ümraniye ilçesindeki mahalleler ve gelişmelerin hız kazanmaya başladığı dönemler gösterilmektedir. Buradan izleneceği üzere, araştırma alanı olarak seçilen 3 mahalle, Atatürk, İnkılap ve Kazım Karabekir, 1960'dan bu yana farklı dönemlerde oluşan yerleşme örneklerini içeren ve birbirlerinden farklı niteliklere sahip mahallelerdir.

ÇIZELGE 22
Araştırma Alanını Oluşturan Mahallelerin Bazı Özellikleri

	Alanı (Hektar)	Kuruluş Tarihi	Yerleşmenin Özellikleri
Atatürk	107.25	1958	Merkez mahallesi. Köy yerleşmesinden imarlı alana dönüşen kat mülkiyetli apartman alanı. Tüm alan imar planlı (1984).
İnkılap	151.25	1954	Köy yerleşmesinden imarlı alana dönüşen müstakil tapulu apartman ve evler; bunun yanısıra tarım ve orman arazisinde oluşan tapusuz konutları içeren karışık yerleşme. Bazı alanlar imar planlı (1984), bazı alanlar ıslah-imar planlı (1988).
K. Karabekir	502.02	1970	Eski köy yerleşmesinin tarım ve orman alanı. Mülkiyeti ihtilaflı, işgalle oluşmaya devam eden tapusuz konut alanı. Bazı alanlar ıslah-imar planlı (1990).

Araştırma alanındaki mahallelerin, 1990 yılı nüfus sayımı (geçici) verilerine göre birbirine yakın nüfusa sahip oldukları anlaşılmıştır. Araştırmanın planlanması aşamasında gerek soru kağıdının kapsamı, niteliği ve gerekse bölgede tesadüfi örneklemeyle araştırma yapılmasının güçlükleri dikkate alınarak her mahalle için yaklaşık 50 anketin yapılması tasarlanmıştır. Planlanan 150 görüşmenin dağılımında mahalle nüfuslarının dikkate alınmasına karar verilmiştir. Aşağıdaki çizelgede, araştırmanın planlandığı dönemde kullanılan nüfus sayımı verileri ve buna bağlı olarak hesaplanan örnek sayıları özetlenmektedir. Buna göre, hanehalkı sayısı üzerinden örnek büyüklüğü yaklaşık yüzde 1.1 olmaktadır.

Harita 2:
Ümraniye ilçesi ve araştırma alanı olarak seçilen bölge.

ÇİZELGE 23
Seçilen Mahallelerin 1990 Nüfus Sayımına Göre Nüfusları ve Tahmini Hanehalkı Sayıları

	Nüfusu 1990 (G)	Tahmini Hanehalkı Sayısı (*)	Planlanan Örnek Sayısı
Atatürk	21.716	4.720	50
İnkılap	20.350	4.424	47
Kazım Karabekir	24.047	5.228	54
Toplam	66.113	14.372	151

(G) 1990 Geçici Nüfus Sayımı verileri
(*) Bu sayı 1990 Nüfus sayımında Ümraniye için saptanan hane halkı büyüklüğüne (4.6) göre hesaplanmıştır.

Alan araştırmasının uygulanması sırasında örnek seçimi için her mahallenin muhtarlıklarından elde edilen ikametgah kayıtlarından yararlanılmıştır. Ancak bu listelerin incelenmesi sırasında her mahallenin kendine özgü sorunları olduğu ortaya çıkmıştır. Bu listelerin örnek seçimine hazırlanması vakit alıcı bir hazırlık dönemini gerektirmiştir. Hiçbir muhtarlıkta son durumu açıklıkla gösteren listelere rastlanmamıştır. Örneğin Atatürk Mahallesi'ndeki listelerde yoğun kiracı trafiğine bağlı olarak, aynı adreste çeşitli dönemlerde yaşamış bütün hanehalklarının kayıtlı olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla, adres listesindeki fazla sayımların önlenmesi için tarama yapılmış; listeler yeniden düzenlenmiş ve tesadüfi örnek seçimi daha sonra gerçekleştirilmiştir. Görece yerleşik bölgelerde sokak ve kapı numaralarının düzenli oluşu sayesinde, örnek seçiminden sonra görüşme yapılacak hanelerin bulunması kolay olmuştur. Buna karşılık, yeni gelişme bölgelerinde, örneğin İnkılap Mahallesi'nin bazı bölgeleriyle Kazım Karabekir mahallesinde, eksik kayıt olgusuyla karşılaşılmıştır. Bunun yanısıra, buralarda kapı numaralarının düzenli olmayışı da seçilen adresle-

rin bulunmasını güçleştirmiştir. Bu nedenle, sözkonusu alanlardaki örnek seçiminde, zorunlu olarak, farklı bir yol izlenmiştir. Buralarda seçilen adresler sokak seçimi olarak kabul edilmiş ve görüşme yapılacak hanelerin seçimi anketörlerin inisiyatifine bırakılmıştır.

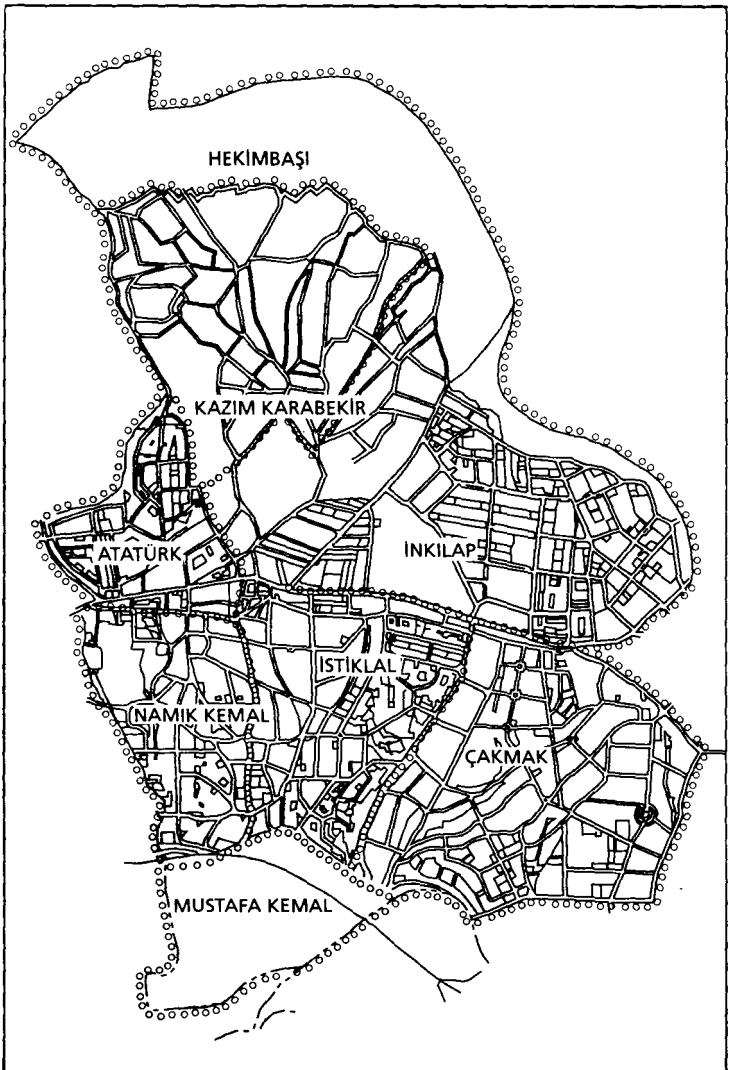
Aşağıdaki çizelgede, muhtarlıklardan elde edilen adres listelerine göre hesaplanan hanehalkı sayıları, seçilen örnek sayıları, redler ve yapılan görüşmeler gösterilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, saptanan örnek sayısına ulaşmak için, görüşmenin reddedildiği durumlarda yedek adresler devreye sokulmuştur.

ÇİZELGE 24
Örnek Seçimi ve Görüşme Sayısı

	Muhtar Listesinde Hanehalkı Sayısı	Seçilen HH Sayısı	Red Sayısı	Görüşme Sayısı
Atatürk	6.433	50+25	9	51
Inkılap	4.206	47+23	3	47
K. Karabekir	3.994	54+27	10	54
Toplam	14.633	151	22	152

Alan araştırması sırasında görüşme ekibinin tümü aynı mahallede çalışmıştır. Gerek adres listelerinin düzenlenmesi ve gerekse görüşmelerin yapılması için araştırma ekibi her mahallede yaklaşık bir ay geçirmek zorunda kalmıştır. Bu durum, düzenli görüşmeler yanında mahalleler ve yaşayanları hakkında gözlem yapılmasına da olanak vermiştir. Alan araştırmasının bu kesimi, Ekim, Kasım ve Aralık 1991 tarihlerinde tamamlanmıştır.

Görüşmelerde hanehalkı reislerine 52 temel soru ve bunlara bağlı toplam 201 soru yöneltilmiştir. Ancak bu soru kağıdının özelliği açık uçlu soruların ağırlık taşımasıdır. So-

Harita 3:
Umraniye Belediye Sınırları içinde araştırma alanı olarak seçilen mahallelerin konumu.

ru kağıdında yaklaşık 71 açık uçlu soru vardır. Bunun yanısıra, anketörlerden görüşme sonrasında araştırma konusuyla ilgili gözlemlerini de soru kağıtlarına eklemeleri istenmiştir. Böylece, niceliksel bilgilerin yanısıra, niteliksel bilgi edinme olanağı da olmuştur. Bu tür görüşmenin yapılmasındaki güçlükler nedeniyle araştırmanın uygulanmasında anketör seçimi ve eğitimine özel önem verilmiş; anketörlerin konuya ilgi duyan doktora ve yüksek lisans öğrencilerinden seçilmesine dikkat edilmiştir.

Soru kağıtlarının bilgi toplama tekniği açısından niteliği, anketörlerin görüşme sonrasında da soru kağıdı üzerinde uzun süre çalışılmasını zorunlu kılmıştır. Bu da, tahmin edileceği gibi, gerek saha araştırmasının uygulanmasının ve gerekse daha sonraki değerlendirme aşamasının uzun süre almasına neden olmuştur. Soru kağıdı, hanehalkı reisinin cevaplamasına göre düzenlenmiştir. Bölgede yaşayan hanehalkı reislerinin uzun çalışma saatleri gerektiren işlerde çalışıyor olmaları, görüşmelerin gece geç vakitlerde ya da hafta sonlarında yoğunlaşmasına neden olmuştur. Hanehalkı reisleriyle yapılan görüşmeler ortalama 1 saat 30 dakika sürmüştür.

I.2. Nereden Gelip, Ne Zaman Yerleştiler?

Ümraniye, özellikle 1970'li yıllardan bu yana nüfus kazanmaya başlamış ve İstanbul'un nüfusu en hızlı artan ilçelerinden biri olmuştur. Bu alan araştırması sonuçlarına göre, hanehalkı reislerinin sadece yüzde 8'inin İstanbul (kentiçi) doğumlu olduğu anlaşılmaktadır. Göçle ilgili bilgiler daha sonraki bölümde aktarılacaktır. Bu bölümde, daha çok hanehalkı reislerinin İstanbul'a göçten sonra, sözkonusu alana yerleşme süreçlerinin nitelikleri incelenmektedir.

Aşağıdaki çizelge, farklı dönemlerde, farklı koşullarda

oluşmuş üç mahallede yaşayanların İstanbul'da, Ümraniye'de ve kendi mahallelerinde yaşadıkları süreyle ilgili bazı bilgileri içermektedir. Buradan izleneceği üzere, üç mahallede yaşayan nüfusun yaklaşık ortalama 20 yıldır İstanbul'da yaşadığı ve son on yıl içinde Ümraniye'ye yerleştiği anlaşılmaktadır. Bu sonuç, Ümraniye'ye kent içi devingenlik yoluyla yerleşildiğini göstermektedir. Bu durum değişik dönemlerde oluşan üç mahalle için de geçerlidir.

ÇİZELGE 25
Ümraniye'de Araştırma Yapılan Mahallelerde Yaşayanların Yerleşme Süreci Hakkında Özet Bilgi

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam
İst. yaşadıkları süre (yıl)	22.8	20.9	16.7	19.9
Ümr. yaşadıkları süre (yıl)	12.7	12.2	7.7	10.7
Mahallelerinde yaş. süre (yıl)	10.5	10.4	6.7	9.1
İst. değiştirdikleri yer sayısı	2.4	2.7	2.5	2.5
İst.'da doğrudan Ümr.'ye yerleşenler	21.6	28.9	26.4	25.0
Kentiçi devingenlik	78.4	71.1	73.6	75.0
Ümr. içi devingenlik	37.3	17.0	11.1	21.7

İstanbul'a yeni göçedenlerin buralara doğrudan yerleşmeleri yaygın bir olgu değildir. Görüşme yapılan hanehalklarının kent içinde yer değiştirme ortalamaları da bunu desteklemektedir. Her "hane", İstanbul içinde ortalama 2.5 kez yer değiştirmiştir. Ancak merkezdeki mahallelerden çevreye doğru gidildikçe, yerleşme tarihleri belirgin bir biçimde yakın dönemlere kaymaktadır. Ne var ki, o bölgelere yerleşenler de, kentin başka bölgelerinde yaşadıktan sonra Ümraniye'ye yerleşmişlerdir.

Bunun yanısıra, ortaya çıkan bir başka sonuç, hanelerin Ümraniye içindeki yer değiştirmeleri, bir başka deyişle, ilçe içindeki mekansal devingenliktir. Burada dikkati çeken, bu devingenliğin yönünün, ilçenin prestijli merkez mahallesine, Atatürk Mahallesi'ne doğru oluşudur.

Çizelge 26, görüşme yapılan hanelerin Ümraniye'ye yerleşme süreçlerini, dönemlere ve mahallelere göre ayrıntılı olarak göstermektedir. Bu çizelgeden de izleneceği üzere, bu mahallelerde yaşayan hanelerin yarısına yakını on yıldan az bir süredir Ümraniye'de yaşamaktadırlar. Özellikle son beş yılda Ümraniye'ye yerleşenlerin oranı yükselmiştir. Ancak, yerleşme dönemi bakımından mahalleler arasında bazı farklılıkların olduğu gözlenmektedir. Atatürk ve İnkılap mahallelerinde hem uzun süredir yaşayanların hem de yeni yerleşenlerin; Kazım Karabekir Mahallesi'nde ise daha çok yeni yerleşenlerin yaşadığı gözlenmektedir.

ÇİZELGE 26
Ümraniye'de ve Mahallede Yaşadıkları Süre

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam	
				%	Sayı
Ümraniye'de					
0-4 yıl	27.5	21.3	42.6	30.9	47
5-9 yıl	17.6	6.4	20.4	15.1	23
10-19 yıl	21.6	46.8	35.2	34.2	52
20+	25.5	17.0	1.9	14.5	22
Ümr. doğumlu	5.9	4.3	-	3.3	5
Cevapsız	2.0	2.2	-	2.0	3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	152
Sayı	51	47	54		152
Mahallede					
0-4 yıl	45.1	27.7	48.1	40.8	62
5-9 yıl	15.7	8.5	16.7	13.8	21
10-19 yıl	11.8	46.8	33.3	30.3	46
20+	21.6	10.6	1.9	10.5	16

Ümr. doğumlu	5.9	4.3	-	3.3	5
Cevapsız	-	2.2	-	1.3	2
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	152

Atatürk, Ümraniye'nin en eski ve mevcut imar planı çerçevesinde kat mülkiyetli apartmanlaşmanın en yoğun olduğu mahallesidir. Bu nedenle burada hem eskileri, hem de yeni yerleşenleri bulmak mümkün olmaktadır. İnkılap da, Ümraniye'nin en eski mahallelerinden biridir. Ancak, bu mahallenin çevresinde mülkiyeti sorunlu ve imar planı kapsamı dışında olan, dolayısıyla "gecekondulaşma"ya uygun alanlar da vardır. Dolayısıyla, bu mahallede hem göreli olarak yerleşik nüfusu, hem de yeni yerleşenleri bulmak mümkündür. Ancak, buraya gelenler, kat mülkiyetli "apartmanlar"dan çok, mahallenin çevresindeki "tapusuz" konutlara yerleşmektedirler. Kazım Karabekir Mahallesi ise, yeni konut edinme olanağının tamamen "gecekondu"laşma yoluyla gerçekleştiği bir mahalledir.

Hanehalklarının, İstanbul'a göçettiklerinde ilk yerleştikleri ve şimdi oturdukları semtten bir önceki yerlerin karşılaştırılması Çizelge 27'de gösterilmektedir. Bu çizelge, ortalama 2.5 kez yer değiştirmiş olduğu saptanan hanelerin, ilk ve son yer değiştirmelerinin yönü hakkında kaba da olsa bilgi verebilmektedir.

ÇİZELGE 27
Hanehalklarının Daha önce Yaşadıkları Semtler

	İlk Yerleştikleri		Bir Önce Yaşadıkları	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Ümraniye	46	30.3	56	36.8
Ümr. doğumlu	5			
Şile doğumlu	3			
Ümr. yerleşenler	37			

Diğer	103	67.7	96	63.2
Gecekondu	40		46	
Kentsel	54		50	
Ist. dğ.	9			
Bilinmeyen	3	1.9	-	-
Toplam	152	100.0	152	100.0

Yukarıdaki çizelgede dikkati çeken ilk nokta, Ümraniye'ye yerleşenlerin, İstanbul'un hem "kentsel"bölgelerinden hem de "gecekondu" bölgelerinden gelişleridir. Bunun yanısıra, hemen tümü "göçetmiş" olan Ümraniye nüfusunun İstanbul'a ilk yerleştikleri yerin "gecekondu" olmayışı da dikkati çekmektedir. Kent içindeki mekansal devingenliğin "kentsel" alandan "gecekondu" alanlarına doğru olduğu anlaşılmaktadır. Hanehalkı reislerinden bir kesimin ilk dönemlerde, kentin merkezindeki "bekar" odalarına yerleştikleri, evlendikten ya da ailelerini getirdikten sonra "gecekondu" alanlarına yöneldikleri anlaşılmaktadır.

Ancak, genelde farklı türde konut alanlarına sahip olan bölgenin, kentin çeşitli kesimlerinden nüfus kazandığını söylemek mümkündür. Aşağıdaki çizelgede araştırma yapılan üç mahallenin kentin hangi kesimlerinden nüfus kazandığı gösterilmektedir. Buradan izleneceği üzere, her üç mahalle, İstanbul kentinin farklı alanlarından nüfus almaktadır. Örneğin, Atatürk Mahallesi daha çok İstanbul'un gecekondu olmayan alanlarından gelenlerin yerleştiği bir mahalledir. Buna karşılık, Kazım Karabekir Mahallesi daha çok İstanbul'un diğer gecekondu alanlarından nüfus kazanmaktadır. Ancak bu alanlara İstanbul'un gecekondu olmayan semtlerinden de yerleşen hanelerin oranının yüksekliği dikkati çekmektedir.

ÇİZELGE 28
Hanelerin Bir Önce Oturdukları Semtlerin Konumu

	Atatürk	İnkılap K.	Karabekir	Toplam %	Sayı
Ümr. başka mah.	25.5	17.0	9.3	17.1	26
Gecekondu	9.8	27.7	51.9	30.3	46
Kentsel	43.1	36.2	20.4	32.9	50
Başka yer yok	21.6	19.1	18.5	19.8	30
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	152

Yukarıdaki çizelgede dikkati çeken bir başka nokta, gerek Ümraniye içinde ve gerekse kent içinde yoğun yer değiştirme olgusudur. Halen ilk yerleştikleri mahallede yaşayanlar tüm hanelerin yüzde 20'sini oluşturmaktadır. Bunların ağırlıklı bir kesimi ise yeni göçedenlerdir.

I.3. Niçin Buraya Yerleştiler?

Ümraniye'ye yerleşenlerin niteliğini açıklamaya, bu alana yerleşme nedenlerini inceleyerek devam edeceğiz. Aşağıdaki çizelgede hanehalkı reislerinin bu konuda verdikleri bilgiler aktarılmaktadır. Bölgeye yerleşme nedenlerinin başında konut edinme çabası gelmektedir. Hanehalkı reislerinin yarısı, ya konut satın alma ya da gecekondu yapma nedeniyle yerleştiklerini belirtmişlerdir. İkinci yerleşme nedeni ise, burada daha önce yerleşmiş olan yakın akrabaların varlığıdır. Bu yanıtlar içinde, özellikle genç hanehalkı reisleri arasında "ailem buraya yerleşmişti" ya da "babam buraya yerleşmişti" diyen ve çocukluğunu Ümraniye'de geçirmiş olanların önemli yer tuttuğunu belirtmek gerekir. Dikkati çeken bir başka nokta, "işi burada" olduğu için buraya yerleştiğini belirtenlerin oranının düşüklüğüdür. Dolayısıyla,

bu alana yerleşmede "iş" piyasası koşullarından çok "konut" piyasası etkili olmaktadır.

ÇIZELGE 29
Niçin Bu Mahallede Oturuyor?

	Atatürk	Inkılap K.	Karabekir	Toplam %	Sayı
Akraba, hemşehri	19.6	23.4	11.2	23.0	35
İşyeri burada	21.6	8.5	1.9	10.5	16
Gecekondu yaptı	-	19.1	68.5	30.3	46
Ev aldı	31.4	27.7	3.7	20.4	31
Diğer	27.5	4.3	13.0	11.2	23
Cevapsız	-	-	1.8	0.7	1
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	152

Aşağıdaki çizelgede hanehalkı reislerinin işyerlerinin nerede olduğu konusunda bilgi verilmektedir. Hanehalkı reislerinin yüzde 31'inin işyeri Ümraniye'dedir. Bu konuda mahallelere göre bir farklılaşmanın olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin, Atatürk Mahallesi'nde oturanlar arasında işyerleri burada olduğu için mahalleye yerleşenlere ve işyerleri Ümraniye'nin merkezinde olanlara daha çok rastlanmaktadır.

ÇİZELGE 30
İşyeri Nerede?

	Atatürk	İnkılap K.	Karabekir	Toplam %	Sayı
Ümraniye'de	41.2	17.0	33.4	30.9	47
Merkez	29.4	12.8	9.3	17.1	26
Diğer	11.8	4.2	24.1	13.8	21
Ümr. dışında	23.5	42.6	35.2	33.6	51
İşyeri gezici	7.8	21.3	14.8	14.5	22
Çalışmıyor	27.5	19.2	16.7	17.7	32
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	152

Diğer mahallelerde yaşayanların işyerleri ise daha çok ya Ümraniye'nin çevresinde ya da İstanbul'un başka semtlerindedir. Yine Atatürk Mahallesi'nin dışındaki mahallelerde sabit işyeri olmayanların oranı daha yüksektir. Bunlar, genellikle, iş çıktıkça çalışan ustalar ve şoförlerdir.

Aşağıda, her mahalle için, gerek görüşmecilerin açık uçlu sorulara verdiği yanıtların ve gerekse anketörlerin gözlemlerinin genel değerlendirmesine dayanılarak hazırlanmış olan özet bilgiler aktarılmaktadır:

a) Atatürk Mahallesi (Santral Mevkii)

Daha önce de belirtildiği gibi, bu mahallede hem çok eskiden yerleşenler, hem de yeni yerleşenler mevcuttur. Eskiler arasında, buraya köy olduğu dönemde yerleşmiş muhacirlerle Şileliler önemli bir yer tutmaktadır. Bu gruplar, sonradan gelenler tarafından Ümraniye'nin "yerlileri" olarak kabul edilmektedir. Eskiler arasında yer alan bir başka grup, İstanbul'a 1950-60 arasında gelen Karadenizlilerdir. Bunların bir kesimi İstanbul'un başka semtlerine yerleştikten sonra şehir hayatına alışamadıklarını, Ümraniye'de köyevi aldıklarını, şehrin gürültüsünden uzağa kaçmak ve köye olan özlemlerini gidermek için buraya yerleştiklerini ifade etmişlerdir. Bu dönemlerde yerleşenlerin, şimdi mahallenin merkezine yakın kesimlerdeki binalarda oturdukları gözlenmektedir. Mahallenin eski sakinleri, Ümraniye'nin köy olmaktan çıkmasıyla birlikte, kendi bahçeli köyevlerini apartmana dönüştürmüşlerdir.

Atatürk Mahallesi'nin yeni sakinleri ise daha çok imar planı çerçevesinde oluşan yeni apartmanlara yerleşenlerdir. Bu apartmanların bir kesimi kooperatifler, bir kesimi ise yap-satçılar tarafından yapılmış olan kat mülkiyetli binalardır. Buraların yeni malikleri, işçiler, memurlar ya da "Al-

manyalılar"dır. Bu arada, emekli ikramiyesiyle konut satın alan emekliler de buranın yeni sakinleri arasındadır. Yeni yerleşenler arasında konumuz bakımından ilgi çekici olan bir başka grup, gerek diğer gecekondu bölgelerinde, gerekse Ümraniye'nin gecekondu bölgelerinde zenginleşen ve prestijli konumu nedeniyle bu mahalleye yerleşenlerdir. Bunları ayrıca ele alacağız. Mahallenin yeni sakinleri arasında yer alan bir başka grup da kiracılardır. Kiraların konut kalitesine göre düşük olması ve kentin her noktasına ulaşım olanağının bulunması, burayı kiralık konut bakımından cazip bir alan haline getirmektedir. Dolayısıyla, kentin başka alanlarından kiracılar buraya yerleşmektedir. Ayrıca, Ümraniye'ye tayinle gelen polis, öğretmen, yedek subay gibi memurlarla Ümraniye'deki sanayi kuruluşlarında çalışan teknisyenler buraya kiracı olarak yerleşmektedir. Muhtar kayıtlarından, mahalledeki kiracı devingenliğinin çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

b) İnkılap Mahallesi (Çarşı Mevkii ve Hekimbaşı)

İnkılap mahallesinde "eskiler" ve "yeniler" yaşamaktadır. Ancak mahallenin eskilerinin yaşadığı alan ilçe merkezine en yakın ve "Çarşı" diye tanınan alandır. Bu alanda oturanlar, 1950'lerde, henüz Ümraniye bir köy muhtarlığı iken parsellenip satılan ve "Yamanevler" diye adlandırılan bölgeye yerleşenlerden oluşmaktadır. Bir Yamanevler sakini buraya yerleşmesini şöyle anlatmıştır: "Yamanevleri M. Yaman adlı aslen Gebzeli ve Üsküdar'da arsa alım-satımı ile uğraşan bir şahıs muhacirlerden alıp satmış. Ortağı da emekli bir albaymış. Mahalleyi istedikleri gibi düzenlemişler, sonradan da istedikleri adı verip satmışlar. Ben de arsamı 1954'de Hürriyet Gazetesi'ndeki bir ilandan görüp aldım." Bir başka Yamanevler sakini ise buraya yerleşmelerini şöyle

anlatmaktadır: "Üsküdarlıyız. 1971 yılında annem burada arsa satışı olduğunu duymuş, gelmiş, almış. Daha sonra ev yaptık. O zaman burayı belediye satıyordu. Mısırlı bir kadının vakfıymış, hazine arazisi olmuş. Parsellenip satıldı."

Yamanevler Mahallesi, küçük parsellerde, tek katlı konutların olduğu bir mahalle özelliği göstermektedir. Buraya yerleşenler 1950-70 arasında bu mahalleye İstanbul'un çeşitli semtlerinden gelerek yerleşmişlerdir. Yamanevler'deki konutlar pek fazla el değiştirmediği için, mahalle sakinlerinin birbirini yakından tanıdığı, durağan bir nüfus yapısına sahiptir. Komşular, oturdukları Çarşı mevkiini "Ümraniye" ve birbirlerini "Ümraniye'nin yerlisi" olarak tanımlamaktadır. Bu alanda oturanların mahallenin çevresindeki yeni yerleşme alanları hakkında fazla bilgileri ve ilişkileri yoktur. Burada oldukça içe kapalı bir yaşamın sürdüğü anlaşılmaktadır. Buraya Ortaköy'den gelip, yeni yerleşen genç bir kiracı aile mahalleyi şöyle tanımlamaktadır: "Burası çok mutaassıp bir mahalle. Kimseyi tanımıyoruz ve dışarı çıkamıyoruz. Kirası ucuz ve işe yakın diye geldik ama pişman olduk."

İnkılap Mahallesi'ne yeni yerleşenler arasında imar planı çerçevesinde yapılan yeni apartmanların sakinleri de vardır. Ancak, mahalleye yeni özelliği getirenler daha çok imar planı kapsamı içinde olmayan dış çembere yerleşenlerdir. Bu alana yerleşenleri daha çok kentin eski gecekondu alanlarından gelenler oluşturmaktadır ve bu kesimle Kazım Karabekir sakinleri arasında benzerlikler vardır. Örneğin, bu mahalleye bağlı olan Hekimbaşı mevkii, hem mekansal gelişme biçimi ve hem de yerleşenlerin niteliği bakımından Kazım Karabekir Mahallesi'ne çok daha benzer özelliklere sahiptir.

c) Kazım Karabekir Mahallesi (Adem Yavuz, eski Hekimbaşı)

Bu mahallenin, 1979-80 yıllarında, buraya 20 yıl önce henüz hiç bina yokken, tarım yapmak üzere yerleşmiş eski sakinleri tarafından "toptan" ve "perakende" olarak satıldığı anlaşılmaktadır. Mahallenin ilk satışında genellikle üç kişinin adı geçmekle birlikte, daha sonraki yıllarda arsa satan sayısının arttığı anlaşılmaktadır. Mahallede ikinci ve üçüncü elden arsa satın alanların ve aynı arsaya birkaç kez para ödeyenlerin varlığı, burada son 10 yıl içinde yoğun bir arsa ticaretinin olduğunu göstermektedir. Bu alanın bir kesimi orman, bir kesimi de eski köy arazisidir. Arazinin mülkiyeti konusunda, yerleşenler, hazine, orman teşkilatı ve 1980'lerden sonra arazinin bir kesiminin tapusunun kendisine ait olduğunu iddia eden bir "holding" arasında ihtilaf ve davanın sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu bölgede geniş bir alanın mülkiyetinin kendisinde olduğunu iddia eden "holding" de "tapusuz" arsa satışları kervanına katılmıştır.

Bu alana 1980'lerde yerleşen küçük bir grupla arsa satışlarını kontrol etmiş olanların yakın akrabaları dışında, burada konut yapanların tümünün arsalarını "satın aldıkları" anlaşılmaktadır. Bölgedeki satışların 10 yıl önce bittiği ancak buraya yerleşmenin son 5 yıl içinde hızlandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu mahallenin en eski sakinlerini, mahallenin kurucuları, onların çok yakın akrabaları ve satın aldıkları dönemde başka yerde oturma imkanı olmadığı için burada konut yapıp yerleşenler oluşturmaktadır.

Yeni yerleşenler ve buradan arsa satın alanlar ise daha çok eski "gecekondulular"la, kent içindeki "kiracılar"dır. Bu bölgeye Sanayi Mahallesi, Gültepe, Çeliktepe ve Örnek Mahallesi'nden bir grup eski gecekondulunun yerleştiği anlaşılmaktadır. Bu konuya ileride tekrar değinilecektir. Eski

gecekonduculardan biri buraya yerleşmesini şöyle anlatmaktadır: "1980'de arsayı aldım. Önce tek göz gecekondu yaptım, yıkıldı. 1982'de betonarme apartman yaptım, yıkılmadı."

Buraya yeni yerleşenlerin arsalarını 10 yıl önce aldıkları ve konut yapmak için buraların kalabalıklaşmasını bekledikleri anlaşılmaktadır. Buraya göçle gelip doğrudan yerleşenler arasında arsayı "memleketteyken" aldıklarını belirtenler vardır. Mahalledeki arsa fiyatlarının merkezdeki Adem Yavuz Caddesi'nden çevreye doğru gidildikçe ucuzladığı anlaşılmaktadır. Adem Yavuz mevkiinde oturanlar daha çok mahallenin eskileri ile göreli olarak varsıllarıdır. Buraya yeni yerleşenler arasında, yerleşme süreci içinde oluşacak ve burası kalabalıklaştıktan sonra doğacak yeni iş olanaklarını değerlendirmeyi planlayanlar da vardır. Örneğin Çeliktepe'de doğmuş olan bir genç ve uzun süre Gültepe'de yaşamış olan bir çini ustası buraya yeni iş sahası açıldığı için yerleştiklerini belirtmişlerdir. Aynı şekilde bölgenin ana caddesi olmaya aday Adem Yavuz Caddesi üstünde fırın, bakkal, kuruyemişçi, kahve gibi işyerleri açmış olanlara ya da açmaya hazırlananlara rastlanmaktadır.

Buna karşılık, mahalleye yeni yerleşenler arasında en yoksul kesimi oluşturanlar, yeni göçedenler ile mahallenin kiracılarıdır. Ancak onlar da mahallenin çevresindeki arsalara konut yapma umudu taşımaktadır. Örneğin terörden kaçarak İstanbul'a 10 kişilik ailesiyle gelen bir Doğulu hane reisi, "muhtar"ın çok iyi yürekli bir insan olduğundan, fakirlere bedava arsa verdiğinden sözederek, kendisinin de muhtardan böyle bir talepte bulunmayı düşündüğünü belirtmiştir.

I.4. Kim Kalıcı? Kim Gidici?

Sözkonusu çevrede yaşayanlar, kendilerini burada geçici mi yoksa kalıcı mı görüyorlar? Bu konuya, hanehalkı reislerinin kendilerini "Ümraniyeli" olarak görüp görmedikleri sorusuna verdikleri cevapları inceleyerek başlayacağız. Hanehalkı reislerinin yaklaşık yüzde 20'si Ümraniye'de 20 yıldan fazla, yüzde 80'i ise daha az süredir yaşamışlardır. Dolayısıyla çoğunluğunun bu alana yeni yerleştiği bilinmektedir. Bu genel bilgi çerçevesinde, hanehalkı reislerine "Ümraniyeli misiniz?" sorusu yöneltildiğinde, yaklaşık yarıdan fazlası kendilerini Ümraniyeli olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

ÇİZELGE 31
Kendini Ümraniyeli Olarak Kabul Ediyor mu?

	Atatürk	İnkılap K.	Karabekir	Toplam %	Sayı
Evet	49.0	53.2	66.7	56.6	86
Hayır	51.0	46.8	29.6	42.1	64
Belirsiz	-	-	3.7	1.3	2
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	152

Yukarıdaki çizelgeden kendini Ümraniyeli olarak kabul edenlerin oranının mahalleden mahalleye değiştiği anlaşılmaktadır. Atatürk Mahallesi'nden, Kazım Karabekir Mahallesi'ne doğru gidildikçe bu oran yükselmektedir. Burada Kazım Karabekir Mahallesi'nde yaşayanların daha yeni yerleşen bir grup olmalarına karşın, kendilerini daha fazla Ümraniyeli olarak hissetmeleri dikkati çekmektedir. Bir bölgede yaşanan süreyle kendini oralı olarak hissetme arasında ilişki olup olmadığını anlamak üzere aşağıdaki çizelge hazırlanmıştır.

ÇİZELGE 32
Ümraniye'de Yaşanan Süre ve Kendini "Ümraniyeli" Olarak Görme İlişkisi

Ümraniye'de Yaşadıkları Süre	Evet		Hayır		Belirsiz		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
10 yıldan az	35	50.0	35	50.0	-	-	70	100.0
10-19 yıl	26	50.0	24	46.2	2	3.8	52	100.0
20'den fazla	23	85.2	4	14.8	-	-	27	100.0
Süre belirsiz	2	66.7	1	33.3	-	-	3	100.0
Toplam	86	56.6	64	42.1	2	1.3	152	100.0

Bu çizelgeden elde edilen sonuç, esas olarak en eskilerin kendilerini en fazla Ümraniyeli olarak kabul ettikleridir. Ancak Ümraniye'de 20 yıldan az yaşayanlar dikkate alındığında, böyle bir bağıntının kurulması güçleşmektedir. Burada anketlere verilen yanıtlardan, "kiracılar" arasında, oturulan süre ne olursa olsun, kendini "Ümraniyeli" olarak kabul edenlerin azlığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, burada konut sahibi olanlar "buralı" olmaya çok daha yatkındır.

Ancak tüm konut malikleri de kendilerini "buralı" görmemektedir. Burada kentiçi devingenlik yoluyla elde edilmiş olan toplumsal konumun önemli olduğu gözlenmektedir. Şöyle ki, Kazım Karabekir Mahallesi'ne yerleşerek ilk defa konut sahibi olanlar, çok kısa süredir burada bulunsalar bile "Muhtara kayıt yaptırdık, artık buralı sayılırız" diyerek, kendilerini "Ümraniyeli" olarak görmeye hazırlanmaktadırlar.

Buna karşılık, Ümraniye'deki yeni yerlerine, konum kaybederek gelenler arasında kendilerini "Ümraniyeli" olarak görme eğilimi daha düşüktür. Örneğin, Atatürk Mahallesi'ne kentin merkezindeki bir mahalleden gelenler; Ümraniye'nin heterojen yapısı nedeniyle ve bölgenin "gecekon-

du" mahallesi imajı nedeniyle kendilerini buralı olarak kabul etmemektedirler.

Bu durumu bir başka yönüyle ele almak için hanehalkı reislerine yöneltilen "Elinizde imkan olsaydı nerde yaşamak isterdiniz?" sorusuna verdikleri yanıtlar incelenecektir. Aşağıdaki çizelge bu yanıtları özetlemektedir. Görüldüğü üzere, mahalle sakinlerinin yaklaşık üçte biri yine aynı yerde yaşamak istemektedirler. Bu yanıtı verenlerin daha çok Ümraniye'nin eskileriyle, burada ilk defa konut edinenler oldukları gözlenmektedir. Ancak, Ümraniye'nin eskileri arasında az da olsa buradaki "gecekondulaşma"dan şikayetçi olanlar ve "etraf köylü doldu" diyerek kentin başka alanlarına yerleşmek isteyenler vardır. Yine buraya yeni yerleşenler arasında konum kaybettiklerini düşünenler de kentin başka alanına yerleşmeyi istemektedirler. Başka semti isteyenlerin, daha çok homojen orta sınıf alanlarına ve kentsel hizmetlerin daha düzenli olduğu kentsel alanlara yerleşmek istedikleri gözlenmektedir.

ÇİZELGE 33
Nerede Oturmak İsterdi?

	Atatürk	Inkılap K.	Karabekir	Toplam %	Sayı
Yine burada	35.3	25.5	37.0	32.9	50
Başka semtte	33.3	21.3	37.0	30.9	47
Köyde	27.5	44.7	24.1	31.6	48
Başka kentte	2.0	4.3	-	2.0	3
Diğer	2.0	4.3	1.9	2.6	4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	152

Bu arada ilgi çekici nokta, yeni oluşan mahallelere yerleşmiş olan "deneyimli gecekonducular"ın eğilimidir. Bunlar kentin merkezine yakın eski gecekondu alanlarında yaşadıkları süre içinde çeşitli kentsel hizmetlere kolaylıkla ulaş-

ma alışkanlığı edindiklerini belirtmektedirler. Bu nedenle, sözkonusu grup, buradaki ulaşım, sağlık gibi kentsel hizmetlerin yokluğunu fazlasıyla hissetmekte ve hem konut koşullarının hem de kentsel hizmetlerin bulunduğu alanlarda yaşamak istemektedir. Bu grubun beklenti düzeyinin yüksekliği de dikkati çekmektedir.

Bu arada "köyde" yaşamayı tercih edeceklerini belirtenlerin somut bir talepten daha çok bir özlemi dile getirdikleri anlaşılmaktadır. Köyde yaşamayı tercih edeceklerini bildirenler arasında İstanbul'a yeni gelenler ve henüz buraya alışmamış olanlar da vardır. Ancak bunların çoğunluğunu kentte yaşadıkları süre içinde "yorgun" düşmüş olanlar oluşturmaktadır. "İstanbul beni yedi bitirdi" cevabı bu durumu özetlemektedir. Ancak hiçbirinin bu konuda somut bir projeleri olmadığı da anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki çizelgede, görüşmecilerin oturdukları mahalleden memnun olup olmadıkları ve mahallelerinin "iyi" ve "kötü" yönleri hakkında görüşleri özetlenmektedir. Genel olarak hanehalkı reislerinin yarıdan fazlasının oturdukları mahalleden memnun oldukları anlaşılmaktadır. Burada da, merkezden çevreye gidildikçe memnuniyette azalma gözlenmektedir.

ÇİZELGE 34
Oturdukları Mahalle İle İlgili Düşünceleri

	Atatürk	Inkılap K.	Karabekir	Toplam %	Sayı
Memnun mu?					
Evet	70.6	72.3	51.9	64.5	98
Hayır	15.7	21.3	40.7	26.3	40
Her ikisi de	13.7	6.4	7.4	9.2	14
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	152

İyi tarafı					
Fiziki koşullar	3.9	4.3	-	2.6	4
Toplumsal çevre	41.2	38.3	29.6	36.2	55
Havası temiz	23.5	36.2	40.7	33.6	51
İyi tarafı yok	5.9	12.8	14.8	11.2	17
Merkezi yer	13.7	8.5	1.9	7.9	12
Diğer	5.9	-	13.0	6.6	10
Cevapsız	5.9	-	-	2.0	3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	152
Kötü tarafları					
Fiziki koşullar	29.5	57.4	81.5	56.6	86
Toplumsal çevre	21.5	17.0	5.6	14.8	22
Kötü tarafı yok	43.1	25.5	13.0	27.0	41
Cevapsız	5 9	-	-	2.0	3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	152

Burada yaşayanlara mahallelerinin "iyi" taraflarının ne olduğu sorusu yöneltildiğinde alınan yanıtlarda mahallenin toplumsal çevre olarak kendilerine sağladığı ortam gündeme gelmektedir. Merkezden çevreye doğru gidildikçe mahalledeki "toplumsal çevre"nin iyiliğini belirtenlerin oranı düşmektedir. Buna karşılık, yine merkezden çevreye doğru gidildikçe, mahallenin havasının temizliğini "iyi" nitelik olarak belirtenlerin oranı yükselmektedir.

Mahalle sakinleri arasında "fiziki koşullar"dan memnun olanlara rastlamak çok güçtür. Buna karşılık, kentsel donanım ve fiziki koşullar, mahalle ile ilgili "kötü" koşullar arasında en sık gündeme gelen konu olmaktadır. Bu durum özellikle Kazım Karabekir Mahallesi'nde en yüksek orana ulaşmaktadır. Sözkonusu mahallede kentsel altyapı ile ilgili eksiklikler, en önemli ve en acil sorun olarak belirginleşmektedir. Bu mahallede yaşayanların yüzde 82'si fiziki koşullarından şikayetçidir. Buna karşılık Atatürk Mahallesi'nde bu oran yüzde 30'a düşmektedir. Burada yaşayanların yüzde 22'si ise mahallenin toplumsal ortamından şikayetçi olduklarını belirtmişlerdir. Bu grup, kentin daha yerleşik

orta sınıf alanlarına taşınmak isteyenlerden oluşmaktadır.

Ümraniye'nin gerek eski ve gerekse yeni mahallelerinde oturanlar mahalleleriyle ilgili somut değerlendirmeler yapmaktadırlar. Burada özellikle dikkati çeken nokta, yeni gelişen ve dıştan bakıldığında "gecekondu" alanı olarak algılanan Kazım Karabekir Mahallesi sakinlerinin yaşadıkları mahalleden en az memnuniyet duyan grup niteliği taşımasıdır. Bu durum, göçün ilk evrelerinde yaşanan ve göçedenlerin kendilerini "köydekiler"le karşılaştırmalarıyla belirlenen "göreli varsıllık" duygusunun yarattığı ve kentteki en kötü koşullara bile direnme olanağı veren ortamın yokolduğunu da göstermektedir. Bu mahallede yaşayanlar kendi mahallelerini artık "köyleriyle" değil kentin düzenli alanlarıyla karşılaştırmakta ve öyle çevrelerde yaşamak istemektedirler. Bu yönleriyle, beklenti düzeyi yüksek, taleplerini ifade eden bir grubun varlığı sözkonusudur.

I.5. Kimse "Fakirler"i İstemiyor

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler, Ümraniye'nin heterojen bir konut alanı olduğunu ve kendi içinde, konut alanları düzeyinde bir katmanlaşma yaşadığını göstermektedir. Bu bölümde, bölgenin farklı yerlerinde yaşayanların gerek kendi mahalleleri ve gerekse diğer mahalleler hakkındaki algılamaları üzerinde durulacaktır. Bu amaçla, önce burada yaşayanların "gecekondu"yu nasıl algıladıkları ve bu algılama çerçevesinde, Ümraniye'yi nasıl tanımladıkları üzerinde durulacaktır.

Aşağıdaki çizelgede, üç mahallede yaşayanların "Ümraniye bir gecekondu bölgesi mi?" sorusuna verdikleri yanıtlar aktarılmaktadır. Görüldüğü üzere, Ümraniye'nin "kısmen" ya da "çoğunlukla" bir gecekondu mahallesi olduğu kanaati

yaygındır. Burada dikkati çeken nokta, Ümraniye'nin tamamen bir gecekondu bölgesi olduğunu düşünenlerle, gecekondu bölgesi olmadığını düşünenlerin oranının birbirine yakın olmasıdır.

ÇİZELGE 35
Ümraniye Gecekondu Bölgesi mi?

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam %	Sayı
Evet, tamamen	17.6	12.8	33.3	21.7	33
Evet, kısmen	21.6	46.8	25.9	30.9	47
Evet, çoğunlukla	29.4	8.5	27.8	22.4	34
Hayır	29 4	27.7	11.1	22.4	34
Bilmiyor	2.0	4.2	1.9	2.7	4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100 0	152

Çizelgenin mahalle ölçeğinde değerlendirilmesi, bölgenin geneli hakkındaki algılamanın yaşanan mahalleye göre değiştiğini göstermektedir: Ümraniye'nin gecekondu bölgesi olmadığını belirtenler merkezden çevredeki mahalleye doğru azalmaktadır. Örneğin, Kazım Karabekir'de Ümraniye'yi tamamen bir gecekondu bölgesi olarak görenlerin oranı en yüksekken; Atatürk Mahallesi'nde Ümraniye'nin gecekondu mahallesi olmadığını belirtenlerin oranı en yüksektir.

Bu soruya verilen cevapların incelenmesinden hem "gecekondu"nun ne olduğunun, hem de "Ümraniye"nin neresi olduğunun da farklı algılandığı ortaya çıkmaktadır. Ümraniye'nin merkezinde oturanlar ve özellikle eski Ümraniyeliler için, "Ümraniye", halen yaşadıkları ve eski köy yerleşmesiyle sınırlı olan alandır. Bu alan, esas olarak bugün "Santral" ve "Çarşı" diye adlandırılan mevkilerden oluşmaktadır. Eski Ümraniyeliler ve merkezde oturanlar için, kendi yaşadıkları alanın gelişimi "gecekondulaşma" değildir. Bunlara göre

"gecekondulaşma" Ümraniye için yeni bir olaydır ve daha çok Ümraniye'nin dışını etkilemiştir. Örneğin İnkılap Mahallesi'nde oturan eski bir Ümraniyeli, "Eskiden buralarda parselasyon yapılıyordu, o kalktı, ondan sonra gecekondu oldu" demektedir. Merkezde oturan bir başka kent kökenli Ümraniyeli'ye göre ise "Gecekondu, Kürt mahallesidir. Kürt mahallesi de Ümraniye'nin dışındadır". Yine İnkılap Mahallesi'nin eski bir sakini için gecekondulu tanımı da oldukça zordur: Çünkü, ona göre, gecekondulular "kadınlarının kollarında altın bilezik var. Fakir diyemiyorum ama görünüşleri ve evleri fakir gibi. Ama öte yandan evlerinde TV'leri, otomatik çamaşır makineleri de var"...

Buna karşılık, çevrede yaşayanlar için, hem Ümraniye'nin neresi olduğu, hem de gecekondunun ne olduğu konusunda farklı algılamalar sözkonusudur. Burada yaşayanlar için, Ümraniye daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Yine burada yaşayanlar için, gecekondu "yoksulların oturduğu derme çatma evlerdir". Hekimbaşı Mahallesi'nde oturan bir yeni Ümraniyeli, gecekonduyu şöyle tanımlamaktadır: "Gecekondu, briketten yapılmış, üstüne saç ya da eternit konmuş bina." Çevre mahallelerde dikkati çeken nokta, "gecekondu" tanımının ne arsa mülkiyetiyle ne de yaşayanların nitelikleriyle ele alınmasıdır. Burada gecekondu salt belli kalitede bina olarak tanımlanmakta; bu mahallede yaşayanlar "betonarme" ve "gecekondu" ayrımını yapmakta ve "betonarme gecekondu değildir" sonucuna varmaktadırlar. Burada yaşayanların büyük bir kesimi arsalarını "para verip" aldıkları için, kendilerini "malik" olarak, "tapu"yu da bir ayrıntı olarak kabul etmektedirler. Dolayısıyla, tapusuz alanlarda yaşayanlara göre, hem kendi mahallelerinde hem de Ümraniye'nin diğer bütün mahallelerinde "kötü" konut, yani "gecekondu" vardır. Bu yönüyle "Ümraniye", "tamamen", "çoğunlukla" ya da "kısmen" gecekondu mahallesidir. Kendi

mahalleleriyle diğer mahalleler arasındaki fark da binaların kalitesinden çok, kentsel altyapı hizmetlerinin farklılığındandır.

Ümraniyelilere, kendi mahallelerine yeni gecekondu yapılıp yapılmaması konusundaki görüşleri de sorulmuştur. Bu yanıtların değerlendirilmesinde yukarıda belirtilen farklı algılamaların dikkate alınması gerekmektedir. Aşağıdaki çizelgede araştırmanın bu konuyla ilgili sonuçları aktarılmaktadır. Genel olarak, Ümraniye'de hanehalkı reislerinin yüzde 70'i yeni gecekondu yapılmasına karşıdır. Ancak bu karşı oluşun derecesi ve nedenleri mahalleden mahalleye değişmektedir. Merkezdeki konut alanlarında oturanların çok önemli bir kesimi yeni gecekonduların yapılmasına karşıdır. Bu karşı oluşta ileriye sürülen gerekçeler arasında Ümraniye'nin heterojenleşen nüfusu, kentsel altyapının gittikçe kötüleşmesi ve çözümünün zorlaşması yer almaktadır. Bu alanlarda yaşayanlara göre, "gecekondulaşma" arttıkça "etraf köylülerle dolmuş", "Ümraniye kalabalıklaşmış", "yeşillikler kaybolmuş" ve "duraklar kalabalıklaşmış, ulaşım zorlaşmıştır".

ÇIZELGE 36
Ümraniye'de Yeni Gecekonduların Yapılmasına Taraftar mı?

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam %	Sayı
Evet	11.8	25.6	35.2	24.3	37
Hayır	84.2	70.2	55.6	69.7	106
Farketmez	-	2.1	5.5	2.6	4
Cevapsız	4.0	2.1	3.7	3.3	5

Buna karşılık, merkez mahallesinden çevreye gidildikçe "gecekondu"ya karşı olanların oranı düştüğü gibi, gecekonduya karşı oluşun nedenleri de değişmektedir. Burada yaşa-

yanların bir kesimine göre "gecekondu" sayesinde fakirler de ev sahibi olmuşlardır. Yine aynı gruba göre gecekondu sayesinde, "inşaatlar artmış ve insanlar kiradan kurtulup, ev sahibi olmuştur". Dolayısıyla, bu grup yeni gecekonduların yapılmasına karşı değildir.

Ancak çevre mahallelerde de "gecekondu" yandaşları çok fazla değildir. Bu mahallelerde yaşayanlar da ağırlıklı olarak "gecekondu" yapımına karşıdırlar. Ancak bu karşı oluştaki gerekçeler farklıdır. Burada yaşayanlar arasında yeralan deneyimli konducuların bir kesimi "gecekondu"yu yıkım tehlikesi yüksek bir bina türü olarak görmekte ve "gecekondu" yapmayı "tavsiye" etmemektedirler. Bu çerçevede, araştırma sırasında "gecekondu yıkılır, betonarme yapılsın" cevabına sıkça rastlanmıştır. Ayrıca, mahallelilerin bir kısmı da "gecekondu"ya fakirlerin yerleşmesi nedeniyle karşı olduklarını belirtmişlerdir. "Gecekonduya karşıyım, bütün fakirler biraraya toplanıyor" ya da "herkes kendine göre betonarme yapmalı, gecekondulaşınca fakir muhit olur" diyenler de bu grup içinde yer almaktadır.

Çevre mahallelerde yaşayanlar "gecekondulaşma"ya karşı olmakla birlikte, mahallelerinde yeni inşaatların yapılmasına ve mahallelerinin kalabalıklaşmasına karşı değillerdir. Bu mahallede oturanlara göre, son yıllarda mahallelerinin kalabalıklaşması, çok olumlu bir gelişme anlamını taşımaktadır. Çünkü, "millet kalabalıklaşınca, konu komşu arttı. Mecburen okul yapıldı ve minibüsler buraya kadar geldi"; yine "kalabalıklaşınca, komşu geldi, çoğunluk sağlandı. Toplum olunca yol-su-elektrik-tapu işleri daha kolay halledilir". Ümraniye'nin çöplük mahallesinde yaşayan bir başkasına göre, mahalle "kalabalıklaşınca komşu çoğalır, muhtarını alırsın. Yerin sağlamlaşır ve yıkılma tehlikesi azalır".

ÇIZELGE 37
Mahallesine Kimlerin Yerleşmesini İster?

	Atatürk	Inkılap	K. Karabekir	Toplam %	Sayı
Zenginlerin	25.5	34.0	33.3	30.9	47
Orta hallilerin	41.2	21.3	20.4	27.6	42
Fakirlerin	7.8	-	9.3	5.9	9
Farketmez	23.5	25.5	31.5	27.0	41
Diğer	-	19.2	5.6	8.8	13
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	152

Herkes için farklı anlama gelen "gecekonduya karşı olmak", yeni inşaata mutlak karşı çıkış anlamına gelmemektedir. Buralarda yaşayanların mahallelerine kimlerin yerleşmesini istedikleri sorusuna verdikleri cevaplar, bu çerçevenin açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Hanehalkı reislerinin yaklaşık yüzde 30'u için mahallelerine kimin yerleşeceği pek önemli değildir. Bu grubun mahalleleriyle fazla ilişkileri olmadığı, dolayısıyla yeni yerleşecekler konusunda da kayıtsız kaldıkları anlaşılmaktadır. Buna karşılık, diğer mahalleliler, yeni komşularının niteliği konusunda oldukça duyarlıdır ve yine mahalleye göre değişen görüşler ve saikler ortaya konmaktadır. Örneğin, Atatürk Mahallesi'nde yaşayanlar, komşu olarak daha çok kendilerine benzeyenlerin, yani "orta halliler"in yerleşmesini istemektedir. Atatürk'tekiler bunu mahallede uyumu ve düzeni sağlayacağı için tercih etmektedirler. Buna karşılık Kazım Karabekir'dekiler komşu olarak "zenginler"i tercih etmektedirler.

Bütün mahallelerde dikkati çeken nokta "fakirler"den çok orta halliler ya da zenginlerin "komşu" olarak tercih edilmesidir. Özellikle çevre mahallelerde zenginlerin tercih edilmesi dikkati çekmektedir. Bu mahallede yaşayanların bir kesimi fakirleri "yük" olacakları için istememektedir. Bunlar za-

ıen zorlukla yaşadıklarını ve başkalarına yardım edecek halleri olmadığını ifade etmişlerdir. Örneğin, "zenginin zararı olmaz, fakir haset eder" ya da "zenginin külfeti olmaz, bana ihtiyacı olmaz" yanıtları bu durumu aksettirmektedir. Buna karşılık diğer bir kesim ise mahallenin geleceği için zenginleri tercih etmektedir. Örneğin, "Fakir bir iş yapamaz. Zengin olsa başka. O adamlarına söyler, yola iki kamyon çakıl dökülür"; "Zenginler öncü olur, işleri hafifletir"; "Zengin gelse daha iyi olur, hizmet gelir. Buralar daha lüks olur"; "Zengin yerleşse daha iyi olur. Dükkan açar, işyeri açar. Buradaki işler kolaylaşır" gibi cevaplar bu gerekçeyi açıklamaktadır. Ancak bu mahallede yaşayanlar ve özellikle bu mahallenin geleceği ile ilgilenenler, "zengin" tanımını da oldukça dikkatli yapmaktadır. Bunlar, halen bu alanda tapusuz arsa satışı yapan "holding"in varlığından da kaynaklanan bir etkiyle, "çok zengin"leri komşu olarak istememektedirler ve bölgeye "holding" kadar zenginlerin gelmesi halinde burada barmamayacaklarını düşünmektedirler.

II. Göç ve Toplumsal Devingenlik

II.1. Yoksullar Erken Yaşta Geliyor

Görüşme yapılan hanelerin en önemli ortak özellikleri göçetmiş olmaktır. Daha önce de belirtildiği üzere, hanehalkı reislerinin yüzde 89'u İstanbul dışı doğumludur. Şile ve köylerinde doğanlar da dahil edildiğinde bu oran, yüzde 91'e yükselmektedir. İstanbul doğumlu olan 17 kişiden 4'ü Şile, 4'ü ise Ümraniye doğumludur. Dolayısıyla göçetmiş olmak ve Ümraniye'ye sonradan yerleşmek büyük bir çoğunluğun benzer özelliğidir.

Ancak bu özellik hepsinin benzer yaşam ve göç öyküsüne sahip olduğunu göstermemektedir. Aşağıdaki çizelgede görüşme yapılan hanehalkı reislerinin doğum yerleri coğrafi bölge ve doğum yeri tabakasına göre gösterilmektedir. Bu çizelgede, Ümraniye'de Karadeniz Bölgesi ile Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden göçlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Ancak, doğum yerlerinin ayrıntılı incelenmesi, buraya yerleşenlerin, aynı bölge ya da aynı ilden gelmiş olsalar bile, geldikleri köy ve kasaba bakımından çok karmaşık bir tablo oluşturduklarını göstermektedir. Örneğin Atatürk Mahallesi'nde görüşme yapılan 51 hanehalkı reisinin 28 farklı il, kasaba ve köy doğumlu olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla, doğum yerlerinin bölgesel düzeyde derlenerek aktarılması, Ümraniye'de ve İstanbul'da yaşayanların köken olarak çeşitliliğini göstermeye yetmemektedir.

Görüşme yapılan hanehalkı reislerinin doğum yerlerinin yerleşme tabakasına göre dağılımı da aynı tabloda aktarılmaktadır. Görüşmecilerin yüzde 47'si köy, yüzde 53'ü ise kasaba ve kent doğumludur. Mahallelere göre dağılımlarda gerek bölge ve gerekse yerleşme tabakası bakımından bazı farklılıkların olduğu gözlenmektedir. Atatürk Mahallesi'nden Kazım Karabekir Mahallesi'ne doğru gidildikçe köy kökenlilerin ve Doğuluların oranı artmaktadır.

ÇİZELGE 38
Doğum Yerleri Bölge ve Tabakaları

	Atatürk	Inkılap	K. Karabekir	Toplam Sayı	Toplam %
Doğum Yeri Bölge					
Istanbul	9	7	1	17	11.2
Karadeniz	24	24	25	73	48.0
Doğu-G.dğ.	6	8	20	34	22.4
Ege-Akdeniz	5	4	2	11	7.2
İç Anadolu	7	4	6	17	11.2
Toplam	51	47	54	152	100.0

Doğum Yeri Tabaka					
Köy	16	26	29	71	46.7
Kasaba	22	13	23	58	38.2
Kent	13	8	2	23	15.1
Toplam	51	47	54	152	100.0

Ümraniye'de alan araştırması yapılan bölgede yaşayanların köken olarak dağılımları İstanbul nüfusunu temsil etmemektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, çizelgedeki oranların belli bir yaş grubundaki hanehalkı reisleri hakkında bilgi vermesidir. Bu konuda karşılaştırma olanağı sunan tek bilgi kaynağı, Gökçay ve Shorter'ın 1985 yılı verilerini kullanarak yaptıkları hesaplamalardır. Ancak, bu hesaplamalarda kullanılan bölge sınıflandırması da farklıdır. Yine de, karşılaştırılabilir bölgeler kabaca dikkate alındığında, bu alanda yaşayanlar arasında İstanbul doğumluların oranlarının düşük, Doğu'dan gelenlerin oranlarının ise yüksek olduğu söylenebilir (Gökçay ve Shorter; 1993, s. 67-70).

Aşağıdaki çizelgede, görüşme yapılanların İstanbul'a göç sürecinin aşamaları hakkında bilgi verilmektedir. Hanehalkı reislerinin yaklaşık yüzde 55'i tek aşamalı göç süreciyle, yüzde 36'sı ise aşamalı göç süreciyle İstanbul'a yerleşmişlerdir. Örneklemin küçük oluşu göç sürecinin aşamalarının genelleştirilmesine dönük bilgi edinilmesine elverişli değildir. Ancak görüşmelerin ayrıntılı incelenmesi, özellikle aşamalı göçlerle ilgili çeşitliliğin boyutları hakkında bilgi verebilmektedir. Burada, gerek doğum yerinin bulunduğu bölge ve tabakaya göre, gerek görüşmecinin toplumsal tabakasına göre değişen bir çeşitlilik sözkonusudur.

ÇİZELGE 39
İstanbul'a Göçten Önce Yaşadığı Yer

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam Sayı	Toplam %
Türkiye içi	18	9	11	38	25.0
Yurt dışı	3	8	5	16	10.5
Başka yer yok	30	30	38	98	64.5
Toplam	51	47	54	152	100.0

Hanehalklarının kökenleri ve göç öykülerini tamamlayabilmek amacıyla eşlerinin doğdukları yerlerin bölgelere ve yerleşme tabakasına göre dağılımları hakkında kısa bir bilginin de verilmesinde yarar görülmektedir. Eşlerin tabaka dağılımında köy doğumluların oranının düşük, buna karşılık kent doğumluların oranının biraz daha yüksek oluşu dikkati çekmektedir.

ÇİZELGE 40
Eşlerin Doğum Yerleri Bölge ve Tabakası

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam Sayı	Toplam %
Doğum Yeri Bölge					
İstanbul	10	9	5	24	15.8
Karadeniz	18	22	20	60	39.5
Doğu-G.Dğ.	7	8	20	35	23.0
Ege-Akdeniz	9	5	1	15	9.9
İç Anadolu	7	3	5	15	9.9
Eşi yok	-	-	3	3	2.0
Toplam	51	47	54	152	100.0
Doğum Yeri Tabaka					
Köy	15	24	29	68	44.7
Kasaba	17	13	17	47	30.9
Kent	19	10	5	34	22.4
Eşi yok	-	-	3	3	2.0
Toplam	51	47	54	152	100.0

Bu alan araştırmasında doğrudan evlenmelere yönelik sorular yer almamaktaydı. Bu nedenle evlenmelerle göçün ilişkisi hakkında kesin bir bilgi elimizde mevcut değildir. Ancak eşlerin yüzde 16'sının İstanbul doğumlu olduğu, yüzde 25'inin ise 18 yaşından küçükken İstanbul'a geldikleri bilinmektedir. Bu nedenle evliliklerin asgari olarak yüzde 40'ının göçten sonra ve İstanbul'da gerçekleştiği tahmin edilebilmektedir.

Çiftlerin doğum yeri bölge ve tabakalarının karşılaştırıldığı aşağıdaki çizelge bu konuda daha ayrıntılı bilgi verebilmektedir. Buradan da izleneceği üzere, evliliklerin yüzde 62'si aynı bölge ve aynı tabaka kökenliler arasındadır. Bu da bölge ve tabakaya göre bir "içevlilik" (endogami) olduğunu göstermektedir. Farklı bölge ve farklı tabakalardan olanların evlilik oranı yüzde 14'ler civarındadır. Bu tür karışık kökenli evliliklerin daha çok Atatürk Mahallesi'nde oluşu dikkati çekmektedir. Buna karşılık Kazım Karabekir Mahallesi'nde yaşayan ve köy kökenli çiftler arasında "endogami" daha yaygındır. Bu da hem kökene dayalı akrabalık ilişkilerinin, hem de zincirleme göçün nitelikleri hakkında ipuçları vermektedir.

ÇİZELGE 41
Çiftlerin Doğum Yerleri Bölge ve Tabakasının Karşılaştırılması

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam Sayı	Toplam %
Aynı bölge ve tabakadan	47.1	68.1	70.4	94	61.8
Aynı bölge-farklı tabaka	17.6	8.5	5.6	16	10.5
Farklı bölge aynı tabaka	9,8	12.8	11.1	17	11.2
Farklı bölge farklı tabaka	25.5	10.6	7.4	22	14.5
Bekar	-	-	5.5	3	2.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	152	100.0

Hanedeki çiftlerin yüzde 25'inin farklı bölgelerde doğanlardan, yüzde 75'inin ise aynı bölge insanlarından oluşması, hanehalklarının iç yaşamındaki kültürel ortamın bir boyutunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu konu üzerinde göçedenlerin kentsel ilişki ağı içindeki konumlarının incelenece ği bölümde daha ayrıntılı olarak durulacaktır.

Göçedenlerin göç öyküsü konusunda, son olarak, aşağıdaki özet çizelgede yeralan bazı noktaları vurgulamakta yarar görülmektedir. Bu çizelgeden de bu bölgede yaşayanların gerek göç türü ve gerekse göç nedeni bakımından türdeş olmadıkları anlaşılmaktadır. Özellikle zincirleme göçün boyutlarını ortaya koymak amacıyla, göç sürecine "tek başına" başlayanlar ve "ailecek" başlayanlar dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Görüşmecilerin yarıya yakını İstanbul'a "tek başına", yüzde 20'si aileleriyle, diğerleri ise ya bir yakın akrabasıyla (ağabeyi, babası, hemşehrisi vb.) ya da daha önce göçetmiş olan ailesinin yanma gelmek suretiyle yerleştiklerini belirtmiştir. Burada "tek başına" göçetmiş olanların da bireysel göçten çok zincirleme göç yolunu kullandıklarını dikkate alırsak, bu veriler, göçün ağırlıklı olarak zincirleme göç niteliği taşıdığını göstermektedir.

ÇIZELGE 42
Hanehalkı Reislerinin Göç Öykülerinin Diğer Özellikleri (yüzde)

	Atatürk	İnkılap	K. Karab.	Toplam
Tek başına göçedenler	35.3	46.8	61.1	48.0
Eş ve çocuklarıyla göç.	25.5	14.9	22.2	21.0
18 yaşından küçük gelenler	17.7	44.6	42.6	34.9
Yoksulluktan göçedenler	27.5	48.9	72.2	50.0
Para-altın-sermayeyle gelen	5.9	19.1	20.4	15.1
Yerleşirken yardım görenler	33.3	46.9	57.4	46.0
İlk işi niteliksiz-düzensiz	23.5	36.1	48.1	46.2
İlk işte akr-hemş yardımı gör.	27.5	36.2	38.9	34.2

Aileleriyle birlikte göçedenler, daha çok tayinle ya da iş kurma nedeniyle İstanbul'a gelenlerdir. Yoksul göçü diye adlandırdığımız, iş aramak ve gelecek kurmak için İstanbul'a yönelen göç ise aile göçü olarak gerçekleşmemektedir. Bu tür göç sürecine katılanlar, genellikle tek başlarına ya da erkek akrabalarından biriyle kente gelmektedirler. Bu tür göçe katılanlar, daha çok 13-15 yaşında ya da askerliğini yeni bitirmiş, çoğunlukla hünersiz, bekar erkeklerdir. Dolayısıyla evlenmeler ya da ailelerin birleşmesi daha çok kentte erkeklerin iş ve yerleşme sorununu çözmelerinden sonra başlamaktadır. Ancak son dönemlerde özellikle terör nedeniyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelenler arasında da "aile" göçüne rastlanmaktadır. Yine de bu tür göçün o bölgede yaşayanların göreli varsılları için sözkonusu olabildiğini göz önünde tutmak gerekmektedir. Bu aileler de yerleşme sorununu çözebilecek-ev alma ya da belli bir süre kira ödeme gücüne sahip- ve aileyi bir süre için bile olsa geçindirme konumunda olanlardan oluşmaktadır.

Görüşmecilerin yarısı "yoksulluk" nedeniyle ve iş aramak için İstanbul'a göçettiklerini belirtmişlerdir. Diğer göç nedenleri arasında eğitim görmek, tayin edilmek ve son dönemlerde daha sık rastlanan terör gibi nedenler de vardır. Göçederken yanında para, altın gibi kente yerleşme sorunlarını çözebilecek bir birikimle gelenlerin oranı oldukça düşüktür. Bu oranın, tek başına gelenlerin, hünersiz ve yoksul göçünün yoğun biçimde gözlemlendiği Kazım Karabekir Mahallesi'nde yüksek oluşu dikkati çekmektedir.

Göçedenler arasında ilk yerleşme sırasında hemşehri ya da akrabalarından yardım görenlerin oranı, yoksul göçünün görece çok olduğu mahallelerde daha yüksektir. Akrabalar-arası yardımlaşmanın en yaygın biçiminin daha çok ilk yerleşmede kalacak yer sorununun çözülmesi olduğu görülmektedir. Yerleşme sonrası iş bulma konusunda yar-

dımlaşma azalmaktadır. Yardımlaşmanın azlığında, göçedenlerin hünerlerinin düzenli işe elverişli olmayışı nedeniyle, tamamen tesadüfler üzerinden iş bulma zorunda kalmasının önemli bir faktör olduğu ileri sürülebilir. Ancak, bunun yanısıra, göçedenlerin yakınlarının, İstanbul'daki iş piyasasının koşullarına bağlı olarak, yardım gösterebilecek güçlerinin bulunmayışı da sözkonusudur. Göçedenlerin ağırlıklı bir bölümünün İstanbul'daki ilk işleri niteliksiz ve düzensiz işlerdir. Bu tür ilk işlerin özellikle çocuk yaşta gelenler için ve "hünersiz" emek göçü için iş piyasasına girişin ilk adımı olduğu söylenebilir.

Örnek Olaylar:

Örnek Olay 1: Edirneli (kentli) ve Manisalı (kentli) öğretmen çift, yeni evliyken, kocanın tayininin çıkmasıyla birlikte İstanbul'a göçetmişler. Tayin edildikleri Gültepe'de, okula yakın bir ev kiralayarak yerleşmişler. Karı-koca akrabalarının bulunduğu Edirne ve Manisa'ya arada sırada gidiyorlar. Ancak İstanbul'da hemşehrileriyle ilişkilerinin olmadığını ve yerleşirken de daha sonra da kimseden yardım görmediklerini belirtiyorlar.

Örnek Olay 2: Bu görüşmeci Rize'nin bir köyünde doğup büyüdüğünü ve işçilik yaptığı çay fabrikasından emekli olduktan sonra, -5 yıl önce- sermayesiyle iş kurmak için İstanbul'a göç ettiğini belirtiyor. Göç ederken bütün ailesini birlikte getirmiş. Ailesinin ve kendisinin halen Rize'de hem toprakları hem de akrabaları var. Bu nedenle Rize'deki köyüyle yoğun ilişkisi sürmekteymiş. İstanbul'da da çok sayıda akraba ve hemşehrisi varmış. Bu akraba ve hemşehrileri ilk gelişinde, yerleşmesine ve Tuzla'da kahvehane açmasına önayak olmuşlar. Ancak bir süre sonra, "daha namuslu para kazanmak" için, kardeşlerinin oturduğu Ümraniye'de lo-

kanta açmış. Ardından da, işine yakın olması nedeniyle, Maltepe'de aldığı kendi eviyle amcaoğlu'nun Ümraniye'deki evini takas edip, Ümraniye'ye yerleşmişler. Akraba ve hemşehrileriyle yoğun ilişkisi devam etmekteymiş.

Örnek Olay 3: Sivas'ın bir köyünde doğmuş, 13-14 yaşındayken babasından cep harçlığı alarak İstanbul'a, amcasının yanına gelmiş. İstanbul'a gelir gelmez dayısının Sirkeci'deki lokantasında komi olarak çalışmaya başlamış. Dayısının kızıyla evlenmiş. Halen Boğaz'daki turistik bir lokantada şef garson olarak çalışıyor. Ümraniye'deki "beton-kondu"sunun yerini hemşehrisinden, amcasıyla ortaklaşa satın almışlar, iki ayrı ev yapmışlar.

Örnek Olay 4: Karı koca Giresun'un bir köyünde doğmuşlar. Daha sonra Ordu'ya göçetmişler. Her ikisi de Ordu'da Sagra fabrikasında işçi olarak çalışırlarken, 8 yıl önce, kocası ölünce 5 çocuğuyla yalnız kalmış. Koca tarafı kendilerine sahip çıkmayınca kızkardeşinin Ümraniye Belediyesi'nde mühendis olarak çalışan kocası, buradaki gecekondu bölgesinde onlara yer hazırlamış. Kızkardeşi ve diğer akrabaları, çocukları küçük olduğu için çalışamayacağını düşünüp, aralarında para toplayarak, ortaklaşa, bir inek almışlar. İstanbul'a geldiğinden bu yana (8 yıldır) sütçülük yaparak kimseye muhtaç olmadan, çocuklarını büyütmeye çalışıyormuş.

II.2. Formel Eğitime Ulaşabilenler

Bu bölümde, görüşmecilerin eğitim durumları ve eğitimde gözlemlenen nesiller-arası devingenliğin boyutları üzerinde kısaca durulacaktır. Eğitim durumları, kente göçeden grupların hangi kesimlerinin hüner kazandırma olanaklarından yararlanabilmiş oldukları hakkında bilgi edinmemize ze-

ının hazırlayacaktır. Burada özellikle eğitim seferberliği ile yaygınlaşmış ilkokul eğitimi ile daha fazla eğitim görmüş olanların karşılaştırılması önem kazanmaktadır. İlkokul eğitiminden sonra da okuma olanağı bulabilenlerin ailelerinin, çocuklarını diğerlerine göre daha uzun bir süre iş piyasasına sokmayacak kadar "varsıl" olduklarını varsaymak mümkündür.

Aşağıdaki çizelgede, hanehalkı reislerinin eğitim durumları, yine mahallelere göre karşılaştırmalı olarak verilmektedir. Buna göre, görüşme yapılanların yaklaşık yüzde 60'ı ilkokul mezunudur. İlkokuldan az eğitim görmüş olanlar genellikle okur-yazarlardan oluşmakla beraber, küçük bir oranda, okur yazar olmayanlar da vardır. Eğitim durumu da, mahalleler arasındaki farklılığı desteklemektedir. Genelleme yapılırsa, ilkokul eğitimi görmüş olanların oranı her üç mahallede birbirine yakındır. Ancak, çok az eğitim görmüş olanların ve çok eğitim görmüş olanların oranı mahalleden mahalleye farklılık göstermektedir. Atatürk Mahallesi, az eğitim görmüş olanların en düşük, çok eğitim görmüş olanların en yüksek orana ulaştıkları yerdir. Buna karşılık, Kazım Karabekir Mahallesi'ne doğru gidildiğinde az eğitim görenlerin oranı artmakta, orta eğitim ve daha yüksek düzeyde eğitim görmüş olanların oranı azalmaktadır.

ÇİZELGE 43
Hanehalkı Reislerinin En Son Bitirdikleri Okul (yüzde)

	Atatürk	İnkılap	K. Karab.	Toplam
İlkokuldan az	7.8	12.8	13.0	11.2
İlkokul bitirmiş	52.9	53.2	63.0	56.6
Orta-lise bitirmiş	27.5	27.6	22.2	25.6
Yüksekokul bitirmiş	11.8	6.4	1.8	6.6
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Bu nedenle, eğitim durumlarının incelenmesinde, hanehalkı reislerinin yaşlarının ya da hangi nesile mensup olduklarının bilinmesinde yarar görülmektedir. Aşağıdaki çizelge, bu amaçla hazırlanmış ve nesil farkından doğan eğitim farklılıklarının açıklanmasına çalışılmıştır. Buradan da izleneceği üzere, ilkokuldan az eğitim görmüş olanlar, genellikle hanehalkı reislerinin en yaşlı kesimini oluşturmaktadır.

İlkokul eğitiminin yaygınlaşma düzeyi, kökene bağlı olmaksızın, çok geniş bir kesimi kapsadığı için bu eğitim kategorisi, göçedenlerin toplumsal konumu ve kökeni konusunda fazla anlamlı bilgi vermemektedir. Bu nedenle, ilkokul diploması sahiplerinin her üç mahalledeki oranı birbirine yakındır. Ancak Atatürk Mahallesi'nde eğitim seferberliğinden önce de ilkokul eğitimi görebilmiş olanlar vardır.

Kazım Karabekir Mahallesi'nde hanehalkı reisleri daha gençtir. Ancak, eğitim düzeyi yükseldikçe ortalama yaşın düşmesi, genç neslin yaygınlaşan eğitim olanaklarından daha fazla yararlanabildiğini göstermektedir. Bunların bir kesimini, kökenleri ne olursa olsun, çocuk yaşta İstanbul'a gelerek buradaki orta eğitim olanaklarından yararlananlar oluşturmaktadır. Ancak, yüksek okul mezunlarının Atatürk Mahallesi'nde yoğunlaşması, bu eğitim grubunun gerek toplumsal konum ve gerekse köken açısından farklı bir tabakaya mensup olduğunu göstermektedir.

ÇİZELGE 44
Hanehalkı Reislerinin En Son Bitirdikleri Okula Göre Yaş Ortalamaları

	Atatürk	İnkılap	K. Karab.	Toplam
İlkokuldan az	51.2	61.5	56.3	56.6
İlkokul bitirmiş	47.0	39.8	39.2	41.7
Orta ve lise bitirmiş	44.3	48.9	29.8	39.5
Yüksek okul bitirmiş	39.5	35.6	31.0	37.5
Ortalama yaşları	45.7	43.1	39.2	42.6

Gerek görüşme yapılan hanehalkı reislerinin kökenlerindeki farklılıkların ve gerekse farklı mahallelerde yaşayanlar arasındaki toplumsal konum farklılıklarının açıklanabilmesinde "babalarının eğitim durumları"nın incelenmesi daha anlamlı sonuçlara ulaşmamızı sağlayabilecektir. Görüşme yapılanların eğitim durumlarının babalarının eğitim durumlarıyla karşılaştırılması, aynı zamanda bu grupların yaşadıkları toplumsal devingenliğin bir başka boyutunu incelememize de yardımcı olabilecektir. Aşağıdaki çizelge hanehalkı reislerinin babaları arasındaki eğitim farkının kendilerininkinden çok daha fazla olduğunu göstermektedir.

ÇİZELGE 45
Hanehalkı Reislerinin Babalarının Eğitim Durumu

	Atatürk	İnkılap	K. Karab.	Toplam
İlkokuldan az	31.3	53.2	85.2	57.2
İlkokul bitirmiş	60.8	36.2	13.0	36.2
Orta-lise	3.9	8.5	-	3.9
Yüksek okul	2.0	-	-	0.7
Belirsiz	2.0	2.1	1.8	2.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	100 0

Mahalleler arasındaki toplumsal konum farkının temelini babaların eğitim durumlarının dağılımı daha iyi açıklayabilmektedir. Örneğin, Atatürk Mahallesi'nde yaşayanlar, daha ileri yaşta olmalarına karşın, daha uzun süre eğitim görmüş babaların çocuklarıdır. Bu gösterge, bu mahallede yaşayanların eğitim düzeylerinin yüksekliğini daha iyi açıklayabilmektedir. Buna karşılık, Kazım Karabekir Mahallesi'nde yaşayanların babalarının yüzde 85'i eğitim görmemiştir ve bu mahallede yaşayanların büyük bir kısmı ilk defa bir eğitim kurumundan yararlanma olanağına kavuşmuştur.

Yaş ortalaması en yüksek mahalle olmasına karşın, Ata-

türk Mahallesi, ilkokul mezunu babası olanların en yüksek orana ulaştığı mahalledir. Bu da bu mahallede yaşayanların babalarının muhtemelen farklı toplumsal katmanlara mensup olduğunu göstermektedir. İnkılap ve Kazım Karabekir mahallelerine gidildikçe babası ilkokul mezunu olanların oranı hızla düşmektedir. Bunun yanında Kazım Karabekir Mahallesi'nde yaşayanlar arasında babası orta eğitim ya da daha yüksek düzeyde eğitim görmüş olanlara rastlanmaması dikkati çekmektedir.

ÇİZELGE 46
Hanehalkı Reislerinin Eğitim Durumlarının Baba Eğitim Durumlarıyla Karşılaştırılması (yüzde)

Kendi eğitim durumları	Babalarının eğitim durumu					
	İlkten az	İlkokul	Orta Lise	Yüksek Okul	Belirsiz	Toplam
İlkten az	10.5	0.7	-	-	-	11.2
İlkokul	32.9	21.1	-	0.7	2.0	56.6
Orta-lise	11.2	11.8	2.6	-	-	25.6
Yüksek ok.	2.6	2.6	1.3	-	-	6.6
Toplam	57.2	36.2	3.9	0.7	2.0	100.0

Genel olarak, hanehalkı reislerinin, eğitim düzeyinde önemli mesafe katettikleri söylenebilir. Aşağıdaki çizelgedeki veriler dikkate alınarak yapılan hesaplama hanehalkı reislerinden yüzde 34'ünün babalarıyla aynı eğitim düzeyinde kaldığını, yüzde 62'sinin babalarından fazla eğitim gördüğünü, yüzde 2'sinin ise babalarından az eğitim gördüğünü göstermektedir. Bu da esas olarak burada yaşayanların eğitim bakımından çok önemli bir devingenlik geçirdiklerinin göstergesidir. Bunun yanısıra, görüşme yapılanların yüzde 60'a yakınının formel eğitim görmüş ilk nesil olduğu dikkati çekmektedir. İki nesildir ilkokul eğitimi görmüş olan-

ların oranı yüzde 20'de, orta eğitim görmüş olanların oranı ise yüzde 3'lerde kalmaktadır.

ÇİZELGE 47
Hanehalkı Reislerinin Eşlerinin Eğitim Durumları

	Atatürk	İnkılap	K. Karab.	Toplam
İlkokuldan az	21.5	23.4	25.9	23.7
İlkokul bitirmiş	43.1	57.4	53.7	51.3
Orta-lise	17.7	14.9	1.9	11.2
Yüksek okul	5.9	-	-	2.0
Eşi yok ya da eğ. blrsz.	11.8	4.3	18.5	11.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Yukarıdaki çizelge, eşlerin eğitim durumunun hanehalkı reislerinin eğitim durumlarından düşük olduğunu göstermektedir. Ancak bu farklılık, babaların eğitim durumunda gözlenen farklılıktan daha azdır. Örneğin, ilkokul eğitimi görmüş olan eşlerin oranı, ilkokul eğitimi görmüş hanehalkı reislerinin oranına yakındır. Ancak eşler arasında eğitimsiz olanların oranı daha yüksektir.

Ancak eşlerin eğitim durumları arasındaki farklılık mahallelere göre dağılımlarda daha belirgindir. Üç mahallede yaşayan hanehalkı reislerinin eğitim durumları göreli olarak birbirine daha yakınken eşlerin eğitim durumları daha farklıdır. Bu da iki muhtemel eğilimi gündeme getirmektedir. Bunlardan birincisi baba eğitimi göreli olarak yüksek olanların, göreli olarak daha çok eğitim görmüş eşleri seçmeleridir. İkincisi ise, konut alanı seçiminde eşin eğitiminin etkili olduğudur.

II.3. Hüneriyle Gelenler, Hüner Edinenler ve Edinemeyenler

Göç, sadece mekansal olarak yer değiştirme anlamına gelmemekte, aynı zamanda toplumsal olarak konum değiştirme sonucunu da doğurabilmektedir. Bu bölümde, İstanbul'a göç süreciyle gelmiş olan farklı kökene, farklı eğitime sahip grupların iş yaşamlarında geçirdikleri değişim ile ilgili bulgular aktarılacaktır. Göç edenlerin bir kesimi kente hüner ve/veya sermayeleriyle, bir kesimi ise sadece umut ve beklentileriyle gelmişlerdir. Bu alan araştırmasının yapıldığı grubun bugünkü konumlarında hem buraya getirdiklerinin hem de burada yaşadıklarının etkisi vardır.

Bu konudaki sonuçları aktarmadan önce, kullanılan "iş" sınıflandırması hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Görüşmeler sırasında iş sorularına verilen yanıtlarda birbirinden çok farklı nitelikteki işlerin sınıflandırılmasında salt sektör ya da salt işteki konumun anlamlı olmayacağı sonucuna varılmış; işin niteliği, işteki konum, işin düzenliliği ve sürekliliği birarada değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Sonuçta, aşağıdaki çizelgedeki sınıflandırmaya ulaşılmıştır. Birinci gruba kamu ya da özel kurumlarda düzenli çalışan ücretliler (memurlar) dahil edilmiştir. Bu grupta yeralanlar arasında öğretmen, banka memuru, polis, bekçi, güvenlik memuru, assubay, özel firmada çalışan muhasebeci gibi ücretliler yeralmaktadır.

İkinci grup ise kendi hesabına çalışanlardan oluşmaktadır. Bu kategori diğerlerine göre işin niteliği bakımından daha heterojen bir grubu kapsamaktadır. Burada kullanılan kıstaslar arasında, uzun süreli deneyim ve hüner gerektiren bir meslek sahibi olmak, ve/veya (küçük de olsa) sermaye gerektiren bir işyerinin sahibi olmak yeralmaktadır. Dolayısıyla, hüner veya sermaye gerektirmeyen işler bu kategori-

nin dışında tutulmuştur. Örnek gösterilecek olursa, lokanta sahibi, fotoğrafçı, marangoz atölyesi sahibi, kapıkolu imalathanesi sahibi, kendi arabasıyla şoförlük yapan, nakliyeci, bakkal, konfeksiyoncu, inşaat ustası, taşaron gibi işler burada gruplandırılmıştır. Görüldüğü üzere bu grup, gerek sektör ve gerekse ölçek olarak heterojen bir gruptur.

Üçüncü grupta yeralan ve "işçi" adı altında sınıflandırılmış olanlar ise kamu ya da özel sektörde kol gücüne dayanarak çalışan ve düzenli ücret alanlardır. Bu grubun çalıştıkları işyerleri hem sektör hem de ölçek bakımından karışıktır. Dolayısıyla, bu gruptakilerin içinde sadece fabrika işçileri yoktur. Burada imalat yapan ve hizmet üreten firmalarda kol gücüne dayanarak çalışanlar yer almaktadır. Örnek olarak, görüşülenler arasında, çay fabrikasında, Teletaş'ta, Netaş'ta ya da Almanya'da herhangi bir fabrikada çalışmış olanlar bulunduğu gibi, İSKİ'de, Köyişleri'nde, PTT'de ve belediyede çalışanlar da vardır. Bunun yanısıra, küçük sanayi işyerlerinde uzun süre ve düzenli olarak ücretli konumunda çalışanlar da bu gruba dahil edilmişlerdir. Örneğin dökümcüde, oto-tamir atölyesinde, oyuncak yapım atölyesinde çalışanlar bu grup içinde değerlendirilmiştir.

Dördüncü grup ise kısa süreli olarak birbirinden farklı konularda ve konumlarda, ücretli ya da bağımsız olarak çalışanları kapsamaktadır. Burada seyyar satıcılar, herhangi bir atölyede kısa süreli ve düzensiz çıraklık yapmış olanlar, ayakkabı boyacıları, ayakkabı tamircileri, ameleler, hamallar, muavinler gibi az hüner ve az sermaye isteyen işlerde çalışmış olanlar yeralmaktadır. Sözkonusu kategoride, küçük sanayide uzun süre ve meslek edinmeye dönük olarak çalışmış çırakların yer almadığını, bunların bir üst grupta ele alındığını belirtmek gerekir. Beşinci ve altıncı grupta yeralanların ayrıca açıklanmasına gerek yoktur.

ÇİZELGE 48
Hanehalkı Reislerinin Şimdiki İşleri

	Atatürk	İnkılap	K. Karab.	Toplam Sayı	%
Memur (kamu-özel)	9	12	10	31	20.4
Kendi işinde çalışan	18	20	15	53	34.9
İşçi	8	5	16	29	19.1
Düzensiz işler	6	-	4	10	6.6
Ev kadını	6	2	1	9	5.8
Çalışmıyor	4	8	8	20	13.2
Toplam	51	47	54	152	100.0

Görüşme yapılan hanehalkı reislerinden 14'ü kadın, 3'ü ise henüz evlenmemiş genç erkeklerdir. Kadın hanehalkı reislerinden 7'sinin kocası ölmüş (dul), 7'si ise halen evli kadınlardır. Evli kadınların bir kesimiyle kendilerini "hanehalkı reisi" olarak kabul ettikleri için, bir kesimiyle ise kocalarıyla görüşme olanağı olmadığı için -uzun yolda şoför, gemici ya da vardiyalı işçi eşleri- görüşme yapılmıştır. Yine hanehalkı reisi olarak kabul edilerek görüşme yapılan 14 kadından 9'u ev kadını, 5'i ise çalışan kadınlardır. Dolayısıyla yukarıdaki çizelgede görüşme yapılan hanehalkı reislerinden yüzde 9.2'sinin kadın olduğunun dikkate alınması gerekmektedir.

Yukarıdaki çizelgede hanehalkı reislerinin görüşme tarihindeki iş durumları gösterilmektedir. Görüşme sırasında hanehalkı reislerinden yüzde 22'ye yakını aktif olarak iş yaşamında yer almamaktaydı. Bunlardan 9'u ev kadını, 12'si emekli, 8'i yaşlı, 4'ü ise iş kazası geçirdikleri ya da ameliyatlı oldukları için çalışamadıklarını belirtmişlerdir. Bunlardan "geçici" olarak çalışamadıklarını belirtenler, yaptıkları işlere göre sınıflandırılmışlardır.

Bu arada "emeklilik" halinin esas olarak çalışmaya engel

kabul edilmediğini ve çalışabilir yaştakilerin çalışmayı sürdürdüklerini belirtmek gerekir. Nitekim görüşme yapılan hanehalkı reislerinden 22'si emekli olduğu halde, 12'si çalışmıyor, 10'u ise eski işinde ya da bir başka işte çalışıyor. Çalışan emekliler, görüşme sırasında yaptıkları işlere göre sınıflandırılmıştır. Emekli ya da yaşlı oldukları için çalışmadıklarını belirtenlerin yaş ortalaması 57.3'tür. Ancak 50 yaş civarındaki emeklilerin, eğer çalışmıyorlarsa, kendilerini "işsiz" olarak tanımladıklarını ve diğer sorulara verdikleri yanıtlardan "emekli" olduklarının saptandığını belirtmek gerekir.

Yukarıdaki çizelge incelendiğinde, ücretlilerin ağırlıklı olduğu (yüzde 40) anlaşılmaktadır. Ücretlilerin "kafa" ve "kol" gücü ayrımına göre dağılımları da birbirine yakındır. Bu arada, "memur"ların daha çok küçük memur niteliği taşıdıklarını ve aralarında müdür ya da müdür yardımcısı gibi yönetici konumunda bulunanların az olduğunu belirtmek gerekmektedir. İşçi olanlar arasında da, fabrika işçilerinin sayısı (9 kişi) azdır. Buna karşılık, İSKİ, PTT, belediye gibi esas olarak hizmet üreten kamu işletmelerinde işçilik yapanlarla, küçük işyerlerinde ücretli olarak çalışanlar bu grubun önemli bir kesimini oluşturmaktadır.

Kendi işinde çalışanlar arasında daha çok orta ya da küçük sermaye gerektiren işyeri sahipleri bulunmaktadır. Bunlar arasında 10 kişi, oto-kaporta servisi, altın işlemeciliği, konfeksiyon atölyesi işletmeciliği gibi küçük imalatla ilgili işler yapmaktadırlar. Yine bu grupta bakkallar, taksi ya da kamyon sahibi şoförler, inşaat sektörünün örneğin boyacılık, fayansçılık, kalıpçılık gibi alanlarında bağımsız çalışan ustalar ağırlıklı olarak yeralmaktadır.

ÇİZELGE 49
Sigortalı Olanlar (yüzde)

	Atatürk	İnkılap	K. Karab.	Toplam
Sigortalı olanlar	78.4	70.2	79.6	76.3
Sigortalı olmayanlar	17.7	29.8	20.4	22.4
Bilinmeyen	3.9	-	-	1.3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Görüşmecilerin üçte ikisinin sigorta kapsamında olduğu anlaşılmaktadır. "Memur" konumunda olanların tümü sigortalıdır. Buna karşılık bazı "işçiler" ve "kendi hesabına" çalışanların bir kesimi sigortasızdır. En yaygın sosyal güvenlik kurumunun Sosyal Sigorta Kurumu (71 kişi) olduğu anlaşılmaktadır. Hanehalkı reislerinin 27'si Emekli Sandığı'na, 18 kişi ise Bağ-Kur ve çeşitli özel sigorta şirketlerine kayıtlıdır.

Buradan da anlaşıldığı üzere SSK üyeliği sadece ücretli çalışanlar değil, kendi işinde çalışanlar arasında da yaygındır. Bunda Bağ-Kur'un başarısız uygulamalarının etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Kendi işyerini açmış olanlar arasında, işyerini karısının üstüne göstererek ya da eski işyerindeki sigortalılığını sürdürerek kendini SSK kapsamı içinde tutanlara yaygın olarak rastlanmaktadır. Halen sigortalı olmayanlar ise, daha çok iş yaşamının başında olanlar, kente daha geç yaşlarda ve hünersiz göçedenler ile kentte özellikle inşaatla ilgili işlerde çalışanlardır.

Görüşme yapılanların iş piyasası içindeki konumlarındaki değişmeleri inceleyebilmek için iş geçmişleri değerlendirilecektir. Aşağıdaki çizelgede, görüşmecilerin ilk işleri, şimdiki işlerinden bir önceki işleri ve uzun süreli olarak geçimlerini sağladıkları "esas işleri", karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir. Görüşmecilerin "esas işleri" aynı zamanda

iş piyasasındaki devingenlikle ulaştıkları en önemli işleridir. Esas işler, bir önceki çizelgede yeralan bugünkü işlerinden farklı işler olabilmektedir. Örneğin "esas işi" assubaylık olan ve buradan emekliye ayrıldıktan sonra kendisine bir market açan kişinin şimdiki işi "kendi işinde çalışan", esas işi ise "memur" kategorilerinde değerlendirilmiştir.

ÇİZELGE 50
Hanehalkı Reislerinin İş Geçmişleri (yüzde)

	İlk İşi	Önceki İşi	Esas İşi	
	Yüzde	Yüzde	Sayı	Yüzde
Memur	9.9	18.4	39	25.7
Kendi işinde çl.	5.8	16.4	52	34.2
İşçi	25.0	41.5	41	27.0
Düzensiz işler	45.4	16.4	9	5.9
Tarım	8.6	2.0	2	1.3
Ev kadını	5.3	5.3	9	5.9
Toplam	100.0	100.0	152	100.0

Burada dikkati çeken ilk nokta, ilk işi "tarım" olanların sayısının, köyde doğanlardan az oluşudur. Görüşme yapılanların bir kesimi, kente çocuk yaşta göçetmiş ve çalışma yaşamına kentsel işlerde başlamışlardır. Ancak, bunun yanısıra bazı görüşmeciler, çocuk yaşta tarımda çalıştıkları halde bu çalışmalarının karşılığı olarak nakit para elde etmediklerinden bu çalışmayı "iş" saymamaktadırlar. İlk işini açıkça "tarım" olarak belirtenler kente ergin yaşlarda göçedenler ve babalarının topraklarında değil, kendi topraklarında tarım yapanlardır. Köy kökenliler, ağırlıkla, kente göçten sonraki çalışmalarını ilk işleri olarak belirtme eğilimindedirler.

Görüşmecilerin ilk işleriyle daha sonra yaptıkları işlerin karşılaştırılması, iş yaşamlarındaki devingenliklerinin yö-

nünü göstermektedir. Genel olarak bakıldığında, en düzenli artış gösteren işler, memurluk ile kendi işinde bağımsız çalışmadır. Bu tür işlere ulaşmak ancak bir süre düzensiz işlerde (kendi hesabına ya da düzensiz ücretli olarak) ya da herhangi bir işyerinde düzenli ücretli olarak çalıştıktan sonra mümkün hale gelebilmektedir.

Bu genel bakıştan sonra, iş değiştirmelerin nitelikleri gruplara göre incelenmeye çalışılacaktır. Bu inceleme, iş devingenliğinin boyutlarını ve belli tür işlere ulaşmada hangi grupların daha avantajlı sayılabileceğini göstermemize yardımcı olabilecektir. Aşağıdaki çizelgedeki diyagonal değerler, iş devingenliğinin olmadığı durumları göstermektedir. Örneğin, ilk işlerinde memur olanların tümü aynı işte kalmışlardır. Buna karşılık ilk işleri düzensiz işler olanlar, iş yaşamlarının daha sonraki evrelerinde konum değiştirmişlerdir.

ÇIZELGE 51
Hanehalkı Reislerinin Esas İşlerinin İlk İşleri İle Karşılaştırılması (Yüzde Dağılım)

İlk İşleri	Kendi Esas İşleri						
	Memur	Kendi İşi	İşçi	Düzensiz İşler	Tarım	Ev Kd.	Toplam
Memur	9.9	-	-	-	-	-	9.9
Kendi işi	-	3.9	1.3	0.6	-	-	5.8
İşçi	4.6	9.9	8.6	1.3	-	0.6	25.0
Düzensiz	8.6	19.7	14.5	2.6	-	-	45.4
Tarım	2.6	0.7	2.6	1.4	1.3	-	8.4
Ev kadını	-	-	-	-	-	5.3	5.3
Toplam	25.7	34.2	27.0	5.9	1.3	5.9	100.0

Genel olarak, hanehalkı reislerinin yüzde 70'e yakını iş yaşamlarında konum değiştirmişlerdir. İş yaşamında konum değiştirmeyenler arasında ev kadınları, kente çok geç

yaşta gelen köylüler ve henüz yaşları nedeniyle iş yaşamının başlangıcında olan genç hanehalkı reisleri vardır. Bunların özel konumları dikkate alındığında, iş yaşamındaki gerçek devingenlik oranının çok daha yüksek olduğunu tahmin etmek güç değildir.

Yukardaki çizelgeden iş devingenliğinin en az olduğu grubu memurların oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, memurların iş yaşamlarında mesafe katetmedikleri anlamına gelmemektedir. İlk işlerine memur olarak başlayanlar, formel eğitim sayesinde hüner edinme olanağına ulaşabilenlerdir. Bunlar arasında öğretmenler, assubaylar, muhasebeciler gibi meslek sahipleri vardır. Bu grup, ancak emeklilikten sonra kendilerine ek gelir olanağı veren bazı işlere yönelmektedirler.

Yine aynı şekilde, ilk iş olarak kendi işlerinde çalışanların da başka işlere pek fazla yönelmedikleri gözlenmektedir. Ancak, bu grup içinde, az da olsa, işteki başarısızlıktan dolayı işçileşen ya da düzensiz işlere kayarak aşağı doğru devingenlik yaşayanlar vardır.

Buna karşılık, iş yaşamlarına işçi olarak ya da düzensiz işlerde çalışarak başlayanlar arasında konum değiştirme daha fazladır. Burada gözlemlenen en önemli eğilim, işçilik ve düzensiz işlerden kendi işini kurmaya doğru bir geçişkenliktir. Bu arada düzensiz işlerden düzenli işçiliğe geçiş de önem taşıyan eğilimlerdendir. Nitekim esas işi işçilik olanların büyük bir kesimi düzensiz işlerden bu işlere ulaşmışlardır.

Bu arada esas işi memurluk olanların ilk işlerinin heterojenliği de dikkati çekmektedir. Memurlar arasında işçilikten, düzensiz işlerden ve hatta tarımdan gelenlere rastlamak mümkündür. Bu grubun fazla hüner gerektirmeyen işlerde çalışan küçük memurlardan oluştuğu, ancak aralarında hem çalışıp hem eğitim görme imkanlarını zorlayanlara da rastlandığını belirtmek gerekir.

Görüşmecilere iş yaşamlarında değiştirdikleri "iş ve meslek" ile "işyeri" sayıları hakkında da sorular yöneltilmiştir. Ancak, bu sorulara verilen yanıtlardan halen statüsü yüksek olan işlerle uğraşanların, ilk gençlik yıllarında yaptıkları bazı işleri, önemsememeleri nedeniyle, belirtmedikleri anlaşılmıştır. Buna karşılık, bazı görüşmeciler, -özellikle kentte vardıkları bugünkü konumlara büyük güçlükle ulaşanlar- "karamela satmaktan" başlayarak, geçirdikleri büyük serüveni çok daha ayrıntılı olarak anlatmışlardır. Bu nedenle bu konudaki bilgilerin standartlaştırılarak aktarılması ve genel sonuçlara varılması güç olmaktadır.

Ancak, yine de, verilen yanıtlardan giderek, görüşmecilerin ortalama olarak 2.8 iş ya da meslek değiştirdiği tahmin edilmiştir. Görüşme yapılan hanehalkı reislerinin yüzde 10'u hiç iş değiştirmemiş, yüzde 37'si 1-2 kez, yüzde 41'i 3 kez, yüzde 13'ü ise 3'ten fazla iş değiştirmişlerdir. Bu iş değişikliği oranına işyeri değişikliği dahil değildir. İşyeri değişikliği sayısı daha yüksektir. Bu iş değişikliğinde "sigortalı" olmaya doğru gidişten çok, yüksek gelir elde etme isteğinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

II.4. İş Devingenliği ve Baba Mesleği

Bu bölümde, görüşme yapılanların iş devingenliğinin nesillerarası boyutları incelenecektir. Görüşmecilerin babalarının yaptıkları işler, gerek kökenlerini anlamamıza gerekse iş yaşamındaki devingenliğin niteliğini ve boyutlarını incelememize yardımcı olmaktadır. Bunun yanısıra, baba işleri, görüşme yaptığımız grubun İstanbul'daki iş piyasasına girişlerinde kökenlerinden ileri gelen avantajlarını, dezavantajlarını ve dolayısıyla kentte yerleşme sürecine hangi noktadan başladıklarını da gösterecektir. Burada görüşmecilerin baba-

larının "esas işleri" dikkate alınarak değerlendirme yapılacaktır. Daha önce de belirtildiği üzere, "esas iş", genellikle iş piyasası içindeki devingenlikle, toplumsal konum ya da gelir bakımından ulaşılan en önemli iş olmaktadır.

ÇİZELGE 52
Hanehalkı Reislerinin Babalarının Esas İşleri

	Atatürk	İnkılap	K. Karab.	Toplam Sayı	Toplam %
Memur	17.6	10.6	1.9	15	9.9
Kendi işinde çalışan	33.4	17.0	7.4	29	19.1
İşçi	13.7	21.3	11.1	23	15.1
Düzensiz işler	3.9	4.3	11.1	10	6.6
Tarım	31.4	46.8	68.5	75	49.3
Toplam	100.0	100.0	100.0	152	100.0

Burada dikkati çeken ilk nokta, görüşme yapılan hanehalkı reislerinin yaklaşık yarısının babalarının işlerinin kentsel işler oluşudur. Bu durum cevaplayıcıların doğum yerleri dağılımı ile de tutarlı bir sonuçtur. Bilindiği üzere, cevaplayıcıların yarısı köy, yarısı ise küçük kasaba ve kent doğumludur. Baba işlerinin yaklaşık yarısının "tarım"la ilgili oluşu, en azından köy doğumluların hemen tümünün kente göçeden ilk nesil niteliğini göstermektedir. Baba işleri kentsel işler olanların ne kadarının ikinci nesil kentli olduğunu ise, elimizdeki verilerle tahmin etmek mümkün değildir. Ancak sadece neredeyse tamamı İstanbul'a göçle yerleşmiş olan görüşmecilerin yarısı, köken olarak kentsel işlerle geçinen ailelerden gelmektedirler.

Genel olarak, baba işlerinin daha az hüner gerektiren işlerde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Babaların yaptığı kentsel işler, bugünkü iş piyasası içinde daha düşük konumlu olarak değerlendirilebilecek işlerdir. Örneğin memurlar arasın-

da, bekçi, postacı, itfaiyeci gibi küçük memurlar fazladır. Kendi işinde çalışanlar ise iki farklı gruba ayrılabilir: Bunlardan bir kesimi, semerci, terzi, arabacı gibi geleneksel ve kaybolan mesleklerdendir. Tahmin edileceği gibi bu grup daha çok ileri yaşta olan görüşmecilerin babalarıdır. İkinci grup ise daha çok bugünkü iş piyasasında yaşamaya devam eden ancak küçük sermaye isteyen işyerleri sahipleridir. Genç olanların babalarından oluşan bu grup içinde küçük ticaretle (bakkallık, kahvecilik gibi) ya da küçük imalatla (sıcak demirci, terzi, marangoz vb.) ve inşaatla uğraşanlara daha çok rastlanmaktadır.

"İşçi babalar", genellikle, bugünkü iş piyasasında mevcut olan işlerdendir. Burada da, tıpkı oğullarda olduğu gibi, "kol gücü"nü kullanarak düzenli işlerde çalışanlar yer almaktadır. Düzensiz işler ise daha çok inşaat işçiliğidir. Tarımda çalışan babaların konumları arasında da farklılıklar vardır.

Görüşmecilerin mahallelere göre dağılımlarında, baba işlerine göre de bir farklılaşmanın olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Atatürk Mahallesi, babaları memur olanların ya da babaları kendi işlerinde çalışanların yoğunlaştığı bir mahalle olarak belirginleşmektedir. Ancak, bu mahallede babası tarımsal işlerle uğraşanların oranr da önemsenecek düzeydedir. Daha önceki bulgularla birlikte değerlendirildiğinde, bu mahallenin küçük kent ya da kasaba kökenlilerin ve görece daha fazla eğitim görenlerin yoğunlaştığı bir mahalle olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu mahalle, aynı zamanda, göç süreci içinde devingenlik kaydetmiş olanların da yerleştiği bir mahalledir. Buna karşılık Kazım Karabekir Mahallesi, ağırlıkla, babaları tarımla uğraşanların, dolayısıyla kentsel iş piyasası ile ilk kez İstanbul'da karşılaşanların yoğunlaştığı bir mahalledir.

Genel olarak, baba işleri, görüşmecilerin hem ilk işlerinden hem de esas işlerinden farklıdır. Bu da görüşmecilerin

hem nesiller-arası hem de nesil-içi devingenlik geçirdiklerini göstermektedir. Bu devingenliğin temel kaynaklarının Türkiye'deki yapısal değişmeye dayandığı açıktır. Özellikle kır-kent göçü olarak algılanan tarımdan kentsel işlere doğru kayış sürecinin ne kadarının bireysel seçim ne kadarının toplumsal zorunluluk olduğu tartışmalıdır. Bunun yanısıra, kentsel iş piyasalarındaki yapısal değişiklik, sadece tarımdan gelenleri değil, kentsel alanlarda yaşayanları da etkilemektedir. Küçük kasaba ve kent kökenli olan, özellikle toplumsal erozyona uğrayan bölgelerde yaşayan birçok kişi bu değişiklikten etkilenmiştir. Dolayısıyla, özellikle nesiller-arası ve hatta nesil-içi devingenlikte yapısal değişikliğin önemi büyüktür.

Burada iş piyasasında yaşanan bu büyük devingenlikte kökenin belirleyici olup olmadığı üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Daha açık bir ifadeyle, İstanbul'a göçle gelenlerin iş piyasasında yaşadıkları deneyimlerin farklılığında kökenlerinin ne kadar etkisi vardır? İstanbul'daki iş piyasasında hangi grup işlere hangi kökenden gelmiş olanlar ulaşabilmiştir? Daha doğrusu, nesiller-arası devingenlikte bazı toplumsal grupların diğerlerine göre avantajlı oldukları söylenebilir mi? Bu soruları cevaplamak üzere aşağıdaki çizelge hazırlanmıştır. Burada konu sadece baba işlerine bakılarak incelenmeye çalışılmaktadır. Diğer bölümlerde konunun diğer yönleri ele alınmıştır. Genel değerlendirmelerde, diğer etkenlerin de dikkate alınmasında yarar vardır. Aşağıdaki çizelgede, görüşmecilerin esas işleri, babalarının esas işleriyle karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.

Bu çizelgedeki diyagonal eksen, baba işleriyle aynı işi yapanları, yani nesiller-arası devingenlik yaşamamış olanları, diğer kolonlar ise devingenlik geçirmiş olanları göstermektedir.

ÇİZELGE 53
Hanehalkı Reislerinin Esas İşlerinin Babalarının İşleriyle Karşılaştırılması (Yüzde Dağılım)

Babalarının İşleri	Kendi Esas İşleri						
	Memur	Kendi İşi	İşçi	Düzensiz İşler	Tarım	Ev Kd.	Toplam
Memur	3.3	2.0	3.3	-	-	1.3	9.9
Kendi işi	7.9	8.6	0.6	0.7	-	1.3	19.1
İşçi	3.3	5.2	5.3	0.7	-	0.6	15.1
Düzensiz	0.7	2.0	2.6	0.6	-	0.7	6.6
Tarım	10.5	16.4	15.2	3.9	1.3	2.0	49.3
Toplam	25.7	34.2	27.0	5.9	1.3	5.9	100.0

Babalarıyla aynı işi yapanların oranı sadece yüzde 19.5'tir. Bu oran bir önceki bölümde incelenen ilk iş-esas iş karşılaştırmasından daha düşüktür. Dolayısıyla nesiller-arası devingenliğin, nesil-içi devingenlikten fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Diyagonal eksendeki değerlerden, nesiller-arası devingenliğin kendi işini yapanlar arasında en düşük düzeyde yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Bu grubu işçiler izlemektedir. Bu iki grupta babalarıyla aynı konumda kalmış olanların oranı diğer gruplara göre daha yüksektir. Ancak bunların bile babalarıyla aynı işleri yapmadığı anlaşılmaktadır. Bu gruplarda da iş ve meslek değiştirme olgusu kesinlikle sözkonusudur. Bu grup içinde babalarıyla aynı mesleği sürdürenlerin sayısı 3-4'ü geçmemektedir. Dolayısıyla, nesiller-arası devingenliğin boyutu gerçekte bu çizelgeden izlendiğinden çok daha yüksektir.

Belli işlere ulaşmada babaişlerinin belirleyici olup olmadığı konusu yine aynı çizelgeden izlenebilmektedir. Bu konudaki ilk gözlem çeşitli iş grupları arasında büyük bir geçişkenliğin oluşudur. Örneğin, babaları memur olanlar, me-

mur, işçi ya da kendi işinde çalışan olabilmektedir. Ya da babaları işçi olanlar, memur, kendi işini yapan ya da işçi olabilmektedir. Aynı durum babaları tarımla uğraşanlar için de sözkonusudur.

Yukarıdaki çizelgeden sadece iki belirgin eğilimin olduğu gözlenebilmektedir. Bunlardan birincisi, kendi işini yapan babaların oğulları içinde işçi olanların oranının düşüklüğüdür. İkincisi ise, düzensiz iş yapanların önemli bir kesiminin baba işlerinin "tarım"da yoğunlaşmasıdır. Diğerlerinin çocuklarının düzensiz işlerde kalma olasılığı düşüktür.

Görüşmecilerin hemen hepsi, hem nesiller-arası, hem de nesil-içi devingenlik yönünden oldukça hareketli iş geçmişlerine sahiptirler. İş geçmişlerindeki hareketliliğin nedenleri, yönü ve sonuçlarının analizi kentleşme süreci sonunda kentlerde oluşan yeni katmanlaşmaların nitelikleri hakkında bilgi edinmemize de yardımcı olacaktır. Özellikle İstanbul gibi karmaşık ve hareketli bir iş yaşamı ortamına, Türkiye'nin farklı bölgelerinden farklı donanım ve olanaklarla gelen grupların kentteki zorlu koşullarla başederken hangi araçlarla, ne tür stratejiler uyguladıklarını ve sonuçta nereye varabildiklerini anlayabilmek, kentte oluşan yeni katmanları analiz edebilmemize de yardımcı olacaktır.

Ancak burada, araştırma yapılan grubun kentte yaşamayı ve varolmayı başarmış "başarılı" göçmen grubu olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Daha önceki bölümlerdeki sonuçlardan da izlediğimiz gibi, her ne kadar bu başarılı göçmen grubu, süreç içinde kendi aralarında katmanlaşmışlarsa da, halen kentsel sistemin içindedirler ve bugünkü kentsel yapıyı oluşturmaktadırlar.

Bu bölümdeki sonuçların incelenmesiyle de görüleceği gibi, temel olarak dört grup üzerinden incelenen iş gruplarının oluşumunda da niteliklerinde de en çok göze çarpan nokta, gruplar-arası geçişkenliktir. Bu geçişkenlik nesiller-

arası ve nesil-içi düzlemde açıkça gözlemlenebilmektedir. Burada ne sadece baba işine, ne de sadece ilk işe bağlı olan düzenlilikleri bulmak mümkündür. Her ne kadar devingenliğin yönünün "memur" ve "kendi işini kurma" yönünde olduğu saptanabilmişse de, kimlerin memur olabildiği ya da kendi işini kurabildiği konusunda aynı derecede açık ve rahat sonuçlara varmak mümkün olamamıştır.

Burada aktarılabilecek bulgulardan biri, özellikle eğitime dayalı hünerin gerektiği bazı mesleklere ulaşanlarla ilgilidir. Bu grup ancak düzenli ve yeterli gelire sahip olan ve geçinmek için çocuklarının çalışmasına ihtiyaç duymayan ailelerden çıkabilmektedir. Örneklemde yer alanlar arasında, görece yüksek eğitim görme olanağına kavuşabilmiş olanların daha çok şu iki grup arasından çıktığı gözlemlenebilmektedir:

Birinci grup; küçük kasaba ya da kent kökenli olan, kentsel işlerle uğraşan babaların bulunduğu hanelerde büyüyen, taşradaki geçimin göreli kolaylığı nedeniyle çalışmak zorunda kalmayan ve taşrada ya da İstanbul'da eğitim görme olanağına sahip olanlar.

İkinci grup ise, babaları yurt dışında işçi olarak çalışan, ailesi düzenli ve görece yüksek gelire sahip, çalışmak zorunda kalmayan ve dolayısıyla taşrada ya da İstanbul'da eğitim olanağına ulaşabilenlerdir.

Dolayısıyla, örgün eğitime dayalı hünerin gerektirdiği uzun yıllar, daha çok ailenin hem çocuğun gelirine ihtiyaç duymadığı, hem de ailenin eğitim masraflarına katlanabileceği durumlar için sözkonusu olabilmektedir. İstanbul'daki yaşamın göreli pahalılığı nedeniyle, bu sadece düzenli gelire değil, aynı zamanda yüksek gelire sahip aileler için mümkün olabilmektedir. "Baba işinin", dolayısıyla, kökenin sağladığı avantajdan yararlananlara en çok burada rastlanabilmektedir.

Bu hanelerde büyüyen çocukların eğitim görme şansının

diğerlerinden yüksek olduğu ve eğitime dayalı hüner gerektiren işlere ulaşma olanağının göreli genişliği gözlenmektedir. Bu grup içinde, herhangi bir kategoriden nitelikli işlere ulaşabilenlere rastlama olanağı daha yüksek olmaktadır. Örneğin, bu grubun çocukları arasında, öğretmen, muhasebeci, tekniker, banka memuru gibi orta kademe memurlara ya da büyük firma ve kamu kuruluşlarında (İSKİ, TRT, TEK, Petrol Ofisi vb.) memur ya da vasıflı işçi olanlara sıkça rastlanmaktadır.

Buna karşılık, fazla hüner gerektirmeyen, ancak kol gücüne dayanmadan düzenli gelir sağladığı için tercih edilen "küçük memur"luk için aynı şey sözkonusu değildir. Bu durumlarda kökene dayalı konumun avantajından söz etmek mümkün değildir. Yaygınlaşan ilkokul eğitim olanakları nedeniyle bu tür küçük memurlukla ilgili işlerde hemen her kökenden (tarım, işçi, düzensiz işlerle uğraşan) kişilere rastlamak mümkündür. Dolayısıyla bu işlere ulaşmada başka etkenlerin ve mekanizmaların sözkonusu olduğu söylenebilir.

Kendi işini kuranlara bakıldığında da oldukça karmaşık bir iş devingenliğinin olduğu görülmektedir. Hemen her toplumsal katmandan babaların çocukları arasında kendi işini kuranlara rastlanmaktadır. Yine hemen her türlü iş yaptıktan sonra kendi işlerini kurmayı başaranlara rastlamak mümkündür. Burada da kökene göre avantajlı oldukları ileri sürülebilecek belirgin bir grup yoktur. Belki sadece iş yaşamlarına girdikleri anda kendi işlerini kurmuş olanların aileden gelen avantajlarını ileri sürmek mümkündür. Bunlar da ya kente belirli bir sermayeyle gelebilenlerin (tarımdan ya da diğer kentlerden) ya da kentte çeşitli biçimlerde sermaye biriktirebilenlerin çocukları arasından çıkmaktadır. Diğerlerinin iş serüvenlerinde köken dışındaki etkenler rol oynamaktadır.

Köken açısından en dezavantajlı konumda bulunanların "tarım"dan gelenler olduğunu ileri sürmek de mümkün değildir. Tarımsal yapının karmaşıklığına bağlı olarak, tarımsal işlerden koparak gelenlerin farklı katmanlardan oluştuğu da bilinmektedir. Genellikle "prototip" kent yoksulu olarak kabul edilen köy kökenlilerin hepsinin aynı konumda bulunduğunu iddia etmek mümkün değildir. Babaları tarımla uğraşanların iş yaşamındaki devingenlikleri incelendiğinde, aralarında çıraklıktan yetişerek meslek sahibi olanlardan ticaretle uğraşanlara kadar değişen bir yelpazeden söz etmek mümkündür. Kaldı ki, tarım kökenli ailelerden gelip de, halen elde ettikleri tarım geliriyle kentte diğer gruplara göre çok daha avantajlı konumda olanlar da vardır.

Bununla birlikte, yine de baba işinden dolayı en dezavantajlı konumda olanların, babaları tarımla uğraşanlar arasından çıktığı da açıktır. Bunlar daha çok tarımsal grupların en yoksul kesiminden gelenlerdir. Özellikle tarımın yoksul katmanlarından, ileri yaşlarda kente gelip hüner istemeyen işlerde çalışan ve günübirlik yaşamak zorunda kalanların çocuklarının yine aynı tür hüner istemeyen ve hüner geliştirmeyen işlerde tıkanıp kalmaları olasılığı yüksek gözükmektedir. Dolayısıyla babaları bir işyerinde düzenli işçiliğe ulaşmamış olanların çocukları iş piyasasına girişte avantajlı değillerdir. Bu tür işlere sahip olan babaların çocukları da, ailelerinin gündelik geçim sorunlarını çözümleyebilmek için kısa sürede salt para getirici, buna karşılık hüner kazandırmayıcı işlere yönelerek, iş piyasasına girişte diğer göçedenlere göre dezavantajlı olabilmektedirler.

II.5. Göç, Baba İşi ve İş Devingenliği İlişkileriyle İlgili Örnek Olaylar

İstanbul dışında kentsel işlerle uğraşanların çocukları (taşrada eğitim görerek gelenler):

Örnek Olay 1: 35 yaşında Trabzon Vakfıkebir doğumlu; İstanbul'a 3 yıl önce tayinle, ailecek gelerek yerleşmişler. Babası Vakfıkebir'de ilkokuldan ayrılmış, yağ tüccarıymış. Trabzon'da Eğitim Enstitüsü'nü bitirip öğretmenliğe başlamış. Karısı da Trabzonlu, aynı okuldan mezun ve karıkoca aynı ortaokulda öğretmenlik yapıyorlar.

Yurtdışında işçi olarak çalışanların eğitim görmüş çocukları:

Örnek Olay 2: 31 yaşında ve Düzce doğumlu; İstanbul'a 14 yaşındayken Devlet Parasız Yatılı Okul Sınavı'nı kazandıktan sonra tek başına gelmiş. Babası ilkokul mezunu ve Almanya'da mutfak mobilya fabrikasında işçi olduğu için çalışmasına gerek kalmadan okuyabilmiş. Daha sonra Ege Üniversitesi İşletme Fakültesi'ni kazanmış ve İzmir'de üniversiteyi bitirmiş. Karısı da aynı fakülteden mezun ve İzmirli. Önce PTT'de memur olarak çalışmış. Daha sonra eniştesinin de yardımıyla Al Baraka Türk'ün açtığı sınava girmiş; 7 yıldır burada fon kullandırma memuru olarak çalışmakta, yaptığı işten memnun ve iş değiştirmeyi düşünmüyor.

Yurtdışında işçilik yaparak birikim oluşturanların girişimci çocukları:

Örnek Olay 3: 24 yaşında ve Bayburt'un bir köyünde doğmuş, ilkokulu orada okuduktan sonra 13 yıl önce İstanbul'daki babasının yanına ailecek göçetmiş. Babası 7 yıl Almanya'da işçi olarak çalışmış ve ardından İstanbul'a yerleşmeye karar vermiş. Burada çeşitli işler yapmış, sonunda bir minibüs alarak ticarete başlamış. Babası daha sonra Ümrani-

ye'de yer satın almış, inşaat yapmış, kiracıları varmış. Zaman içinde kamyon almış ve bir de gıda pazarı açmış. Kendisi büyüyünce, babası yanındaki şoförü işten çıkarmış ve kamyonculuk işini oğluna devretmiş. Karısı İstanbul'un bir gecekondu mahallesinde doğmuş, ilkokul mezunu ve ev kadını.

Tarım kökenli ancak kentte birikim yapabilmiş olanların çocukları:

Örnek Olay 4: 30 yaşında ve Sakarya'nın köyünde doğmuş. Babası ilkokul mezunu ve 1950'lerde İstanbul'a gelip çeşitli işler yapmış. O da Sakarya ile İstanbul arasında gidip gelerek büyümüş. Babası Ümraniye'de 1970'lerde arazi satın alarak müteahhitliğe ve emlakçılığa başlamış. Kendisi Ümraniye Lisesi mezunu, daha sonra Açık Öğretim Fakültesi'ni bitirmiş. Halen babasının kurduğu emlakçılık işini sürdürüyor. Ancak işinden memnun değil, turizm sektörüne atlamak istiyor. Karısı Ümraniye doğumlu, bir ara konfeksiyon işçisi olarak çalışmış, ilkokul mezunu bir ev kadını.

Örnek Olay 5: 36 yaşında, Ordu'nun Mesudiye kazasında doğmuş ve İstanbul'a 9 yaşındayken, babası burada olduğu için gelip yerleşmiş. Babası, Mesudiye'de tarımla uğraşan, eğitimsiz biriymiş. İstanbul'da çeşitli işlerle uğraşırken sonunda pazarcılığa başlamış. Kendisi de kardeşi ve babasıyla birlikte pazarcılık yapmış. Ortaokulu bitirmiş. Genellikle kadın eşyası üzerine çalışıyorlarmış. Daha sonra bu konuda imalat yapmaya karar vermişler ve şimdi üçü ortak olarak triko konfeksiyon imalatına ve pazarlamasına geçmişler. Karısı da Ordu Mesudiyeli, lise mezunu, bir yıl hemşirelik yapmış, şimdi ev kadını.

Düzenli işçilik yapan babaların imalatçı oğulları:

Örnek Olay 6: 30 yaşında, Yozgat'ın bir köyünde doğmuş ve bebekken İstanbul'a ailesiyle göçetmiş. Babası ilaç fabri-

kasında işçi olarak çalışmış, buradan emekliye ayrılmış. Kendisi ilkokul sıralarında ayakkabı boyacılığı gibi ufak tefek işlerde çalışmış. İlkokuldan mezun olunca, Kapalıçarşı'da altın imalatı üzerine çalışan dayısının yanına çıraklığa başlamış, sonra başka yerden teklif alınca oraya kalfa olarak geçmiş. Şimdi usta olarak bir başka atölyede çalışıyormuş. İşinden memnun ve bu işi mesleği olarak kabul ediyor. Karısı da Yozgat'ın bir başka köyünde doğmuş, ilkokul mezunu, İstanbul'a evlenmeyle göçetmiş bir ev kadını.

Örnek Olay 7: 31 yaşında, Denizli'nin bir kazasında doğmuş. Babası İstanbul'a 1973 yılında gelmiş ve Otosan'da işçilik yapıyormuş. Kendisi ilkokulu bitirdikten sonra otokaportacının yanında çalışmaya başlamış. Şimdiye kadar 3-4 tane işyeri değiştirmiş ama hep aynı işi yapmış. Halen de kaporta ustası olarak başkasının yanında çalışıyormuş. Ancak işinden memnun değil, kalıpçı ya da tornacı olmayı tercih edermiş. Karısı da Denizlili, evlenmeyle İstanbul'a gelmiş, ilkokul mezunu bir ev kadını.

Çocuk yaşta köyden göçeden yoksul köylünün ticarete girişi:

Örnek Olay 8: 40 yaşında. Konya'nın bir köyünde doğmuş. Babası okur-yazar olmayan bir köylü. Küçük yaşta babasını kaybetmiş. İlkokulu köyde bitirdikten sonra, 13 yaşında tek başına İstanbul'a gelmiş. Han odalarında yattıktan sonra bir manavın yanına çırak olarak girmiş. Biraz büyüyünce Konya'dan meyva getirip seyyar satıcılık yaparak sermayeyi tutmuş. Bu mahallenin yeni kurulduğunu duyunca buraya gelip yerleşmiş ve burada bir bakkal dükkanı ile kahve açmış. Henüz fazla kazanamıyormuş ama gelecekten umutlu. Yeterince sermayeye ulaşırsa bir konfeksiyon atölyesi ya da süpermarket açmayı tasarlıyor. Karısı kendi köyünden ve hiç çalışmamış bir ev kadını.

Köyden mevsimlik işçi olarak gelen inşaat işçisi:

Örnek Olay 9: 59 yaşında, ilkokul 3'ten terk, Bayburt'un bir köyünde doğmuş. 40 yıldır babasıyla İstanbul'a gelip gitmişler, mevsimlik işçi olarak inşaatlarda çalışmışlar, hamallık yapmışlar. 6 yıl önce gecekondusunu inşa ettikten sonra İstanbul'a yerleşmişler. Halen 2 oğluyla birlikte inşaatlarda çalışmaya devam ediyorlarmış. Yevmiyecilik yapıyorlar. Sigortası yok. Bu işte daha ne kadar çalışacağını bilemiyor.

Yetişkin yaşta köyden göçeden, "ne iş olsa" yapan aile reisi:

Örnek Olay 10: 40 yaşında, birbuçuk yıl önce Siirt'in bir köyünden ailecek göçetmişler. 7 çocuğu var. Okur yazar değil. İstanbul'a terör nedeniyle gelmişler. Daha önce tarım yapıyormuş, orayla şu sıralar fazla ilişkisi kalmamış. Ancak orada kalan kardeşleri, muhtaç olduklarında yiyecek yolluyorlarmış. Burada kendinden önce göçeden kardeşleri aracılığıyla, Ümraniye Kazım Karabekir Mahallesi'nde halen oturdukları eve kiracı olarak yerleşmişler. İstanbul'a ilk geldiğinde kardeşleriyle gezici olarak sebze meyva satmışlar. Şimdi de iş buldukça, ne iş olursa, hamallık filan yapıyormuş. Karısı da evde temizlikçilik yapmak istiyormuş ama Türkçe bilmediği için iş bulamıyormuş. Kendisine müstahdemlik gibi düzenli bir iş arıyor. Ailesini geçindirmek için küçük çocuklarını düzensiz işlerde çalıştırmak zorunda kalmış.

III. Göçün Canlandırdığı İlişkiler: Köken

Göçün gerek bireysel, gerekse toplumsal etkileri ve sonuçlarını değerlendirebilmek, ancak birbirinin içine girmiş birçok karmaşık ilişkilerin anlaşılmasıyla mümkün olabilir. Göç, bireyler açısından, sadece yer değiştirmek anlamına

gelmemektedir. Bundan önceki bölümden de izleneceği üzere, göç, bireyler için, göçettikleri ortamda varolan koşulların elverdiği doğrultuda, toplumsal konum değişikliği anlamına da gelmektedir.

Bunun yamsıra, göçedenler göçettikleri ortamda bazı değişikliklere neden olabilmektedir. Bunda göçedenlerin kente gelirken getirdikleri hünerleri, sermayeleri, "kültürleri" ve göç ediş biçimleri etkili olmaktadır. Bütün bu niteliklerle, göçedilen ortamın niteliklerinin etkileşimi göçün toplumsal sonuçlarını doğurmaktadır.

Bu bölümde, kente göçedenlerin kente gelirken getirdikleri, kökenlerine bağlı ilişkileri üzerinde durulacaktır. Kökene bağlı ilişkiağları, göç eden grupların yeni gelinen bu yabancı ortamda "kendileri" ile "diğerleri"ni ayırabilmelerine ve kendi "farklılık"larını büyük ölçüde hissetmelerine temel oluşturan "kültürel" özellikler üzerinde gelişmektedir. Bu ortak "kültürel" özelliklerin tek başına bir katmanlaşma anlamına gelip gelmediği, konunun bir yönünü oluşturmaktadır.

Bilindiği üzere, İstanbul ve Ümraniye, Türkiye'nin farklı bölgelerinden, farklı büyüklükte ve çeşitlilikte göçe sahne olmuştur. İl bazında değerlendirme yapma olanağı veren DİE'nin nüfus sayımı bilgileri, İstanbul'da halen Türkiye'nin hemen bütün illerinden gelmiş, sayısal büyüklük açısından anlamlı nüfus gruplarının bulunduğunu göstermektedir. Örneğin, 1990 yılı nüfus sayımı verilerine göre, halen İstanbul'a 100 binin üstünde göç vermiş olan 14 il vardır.

Bu alan araştırması sırasında da, görüşmecilerin geldikleri yerlerin çeşitliliği göze çarpmıştır. Ancak bu çeşitliliğin sadece gelinen il düzeyinde değil, aynı il içinde kentsel kademe düzeyinde de olduğu kolaylıkla gözlenebilmektedir. Dolayısıyla, aynı ilden gelenler arasında da farklı kökenden ve farklı katmandan gelenlerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu çeşitlilik kitlesel göç hareketinin özelliklerinden biridir.

Diğer taraftan, İstanbul'a göçün bir bölümünün zincirleme göç oluşu, aynı yöreden gelen ve benzer katmanlardan oluşan gruplaşmalara elverişli bir ortam hazırlamaktadır. Dolayısıyla, İstanbul'a yönelik göç hareketi, bir taraftan aynı bölgeden gelen farklı katmanlar arasında, diğer taraftan da zincirleme göçle benzer katmanlar arasında gruplaşmalara elverişlidir. Bu nedenle, kentte, aynı bölgeden gelen, benzer "kültürel" özellikleri olan ancak farklı katmanlara mensup çeşitli nitelikte gruplar vardır.

Bu bölümde, kente göçedenlerin kökene bağlı ilişkileri; geldikleri yerlerle ilişkileri, buraya gelirken getirdikleri "akrabalık" ilişkileri ve burada kurdukları "hemşehrilik" ilişkileri bağlamında ele alınacaktır. Esas olarak, akrabalık ve "hemşehrilik" ilişkilerinin nitelikleri, anlamı ve işlevinin, göçedenlerin geldikleri yerdeki kültürel birikimlerine, toplumsal konumlarına ve kentteki deneyimlerine bağlı olarak çeşitlilik göstereceği açıktır.

Türkiye'nin farklı yapısal özellikler gösteren bölgelerinden gelen grupların kente gelirken getirdikleri "kültürel kimlikleri" çeşitlidir. Bu özellikler ve bunların kentte yaşanan deneyimler sonucu uğradığı değişiklikler bu araştırmanın temel amaçlarından biri değildir. Bu konuda, özellikle etnik grup ve etnik ilişkiler bağlamında karşılaştırmalı araştırmaların yapılmasında yarar vardır. Burada sadece kökene bağlı ilişkilerin kentsel ilişki ağı içindeki yeri, anlamı ve yaygınlık derecesiyle ilgili genellemeler yapmaya elverişli bulguların aktarılmasıyla yetinilecektir.

III.1. Geldikleri Yerle İlişki Azalırken, "Oralılaşma"

Daha önceki bölümlerde de açıklandığı üzere, görüşmecilerin büyük bir kesimi, buraya, yeni bir hayat kurmak ve esas

olarak geriye dönmemek üzere gelmişlerdir. Ancak bu durum onların geldikleri yerle olan bağlarını hemen kesmeleri anlamını da taşımamaktadır. Özellikle zincirleme göçün olduğu durumlarda, gelinen yerle olan ilişki uzun süre devam edebilmektedir.

Alan araştırmasında, görüşmecilere, doğdukları yerlerle ilişkilerinin olup olmadığını saptamak amacıyla, bir dizi soru yöneltilmişti. Bu sorularda, geldikleri yerlerde mal-mülklerinin bulunup bulunmadığı, oradan parasal ya da -gıda gibi- aynî gelirin gelip gelmediği, geride bıraktıkları akrabalarının olup olmadığı ve kendilerinin doğdukları yere gitme sıklıkları konularında bilgi vermeleri istenmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar, topluca değerlendirilerek, doğum yerleriyle ilişkilerinin yoğunluğu açısından, üç tür ilişki düzeyi saptanmıştır: doğdukları yerle ilişkileri yoğun olarak devam edenler, ilişkileri gevşemiş olanlar ve ilişkisi olmayanlar.

Aşağıdaki çizelgeden de izleneceği üzere, görüşmecilerden yüzde 41'inin doğum yerleriyle ilişkileri, geride bıraktıkları akrabalar, mal-mülk ve gidip gelme bakımından yoğun olarak sürmektedir. Görüşmecilerin yüzde 34'ünün doğum yerleriyle ilişkisi gevşemiş, yüzde 17'sinin ise ilişkisi kalmamıştır.

Buna göre, görüşmecilerin doğdukları yerlere geri dönmeyi düşünmemelerine karşın, ilişkilerinin devam ettiği sonucuna varılabilir. Çeşitli ilişki düzeylerinin mahalle bazında değerlendirilmesi, doğum yerleriyle ilişkinin en fazla sürdüğü mahallenin Kazım Karabekir Mahallesi olduğunu göstermektedir. Bu durum, köy doğumluların oranının yüksek olduğu bu mahallede yaşayanların, gerek göç biçimleri gerekse göç nedenleri bakımından gözlenen farklılıklarıyla da paralellik göstermektedir.

ÇİZELGE 54
Doğum Yerleriyle İlişkileri

	Atatürk	Inkılap	K. Karabekir	Toplam Sayı	%
İlişkisi var	35.3	27.7	57.4	62	40.8
Gevşek ilişki	29.4	44.7	27.8	51	33.6
İlişki yok	19.6	19.1	13.0	26	17.1
İstanbul dğ.	15.7	8.5	1.8	13	8.6
Toplam	100.0	100.0	100.0	152	100.0

Ancak görüşmelerin ayrıntılı olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi, hanelerin "yoksul"luğuyla doğum yerleriyle ilişkilerinin sıklığı arasında önemli bir bağlantının da olmadığını göstermektedir. Hatta tersine, göreli olarak verimli bölgelerden gelenlerin, geride mal-mülk bırakmış olanların ilişkisinin daha fazla olduğu gözlenmektedir. İlişkinin sıklığında bir başka önemli etken de doğum yerinin İstanbul'a olan mesafesidir. İstanbul'a yakın bölgelerden gelenlerin daha sıkı, uzak ve özellikle yoksul bölgelerden gelenlerin daha gevşek bir ilişki içinde olduğu gözlenmektedir. Örneğin Şile, Sakarya gibi yakın alanlardan gelenlerle, Rize'den çay geliri olanların ilişkisi sıkıyken, Tunceli, Sivas gibi illerin yoksul köylerinden gelenlerin doğum yerleriyle ilişkileri göreli olarak zayıftır.

Buraya kadar yapılan açıklamalar, görüşmecilerin doğum yerleriyle olan somut ilişkilerinin düzeyi hakkında bilgi vermektedir. Burada, biraz da görüşmecilerin coğrafi kökenleriyle ilişkilerinin bir başka boyutuna değineceğiz. Görüşmecilere yöneltilen "Nerelisiniz?" sorusu, bir bakıma, görüşmecilerin kendilerini tanımlamalarında kullandıkları referans çerçevesinin bir boyutunu aktarabilecektir. Bu soru çerçevesinde, görüşmecilerin, İstanbul'da yaşadıkları sırada kendilerini nereye ait olarak gördükleri anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu

soruya verilen yanıtların anlamı bu yönüyle farklıdır.

Aşağıdaki çizelgeden izleneceği üzere, görüşmecilerin büyük bir kesimi kendilerini doğdukları yerle ya da kökenleriyle tanımlamaktadırlar. Bu oranın, görüşmecilerin doğum yerleriyle somut ilişki düzeylerinden çok daha yüksek oluşu dikkati çekmektedir.

ÇİZELGE 55
Kendilerini "Nereli" Olarak Kabul Ettikleri

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam Sayı	Toplam %
Doğum yeri veya köken belirtenler	74.5	89.4	96.3	132	86.8
İstanbul'da semt	7.8	2.1	1.8	6	3.9
İstanbullu	11.8	8.5	1.9	11	7.2
Belirsiz	5.9	-	-	3	2.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	152	100.0

Burada dikkati çeken bir nokta, İstanbul doğumlu olanlar arasında bile kendilerini babalarının doğdukları yerle tanımlayanların bulunmasıdır. Bunun yanısıra, bazı İstanbul dışı doğumluların kendilerini İstanbullu olarak tanımlamaları da sözkonusudur. Ancak bunlar oldukça azınlıkta kalmaktadır. Bu arada İstanbul ili içindeki köylerden ya da kasabalardan gelenlerin (örneğin Şile doğumlu olanlar) kendilerini İstanbullu olarak tanımlamamaları dikkati çekmektedir.

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, görüşmeciler oldukça uzun bir süredir İstanbul'da yaşamaktadır. Bir kesiminin doğum yerleriyle ilişkileri azalmıştır ve esas olarak oraya geri dönmeyi de düşünmemektedirler. Ancak yine de kendilerini "oralı" olarak tanımlamaktadırlar. Bu konuya ilerde hemşehrilik ilişkilerinin açıklanacağı bölümde tekrar dönülecektir.

III.2. İstanbul'daki "Akrabalar" Kimler?

Görüşmeciler İstanbul'a yerleşirlerken, "oralı" oldukları algılamasıyla birlikte, geldikleri yerin "akrabalık" ilişkilerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Akrabalık ilişkilerinin biçimi, kapsamı ve anlamının hem toplumsal katmanlaşmaya hem de yaşanan bölgenin "kültürel" özelliklerine göre değiştiği bilinmektedir.

Aşağıdaki çizelgelerde, görüşmecilerin kentteki akrabalarının sayıları ve ilişkilerinin yoğunluğu konusunda derlenmiş bulgular özetlenmektedir. Ancak bu bulguların değerlendirilmesinde, "akrabalık" tanımının çeşitli gruplar için farklı anlamlar ifade ettiğinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu araştırmanın ana amacı akrabalık ilişkilerinin incelenmesi olmadığı için, bu konuda kavramsal yorumlamaya dönük açıklama yapılmayacaktır. Ancak bu konudaki sorulara verilen yanıtlardan, bazı hanehalkı reislerinin patrilineal (baba soyuna dayalı), bazılarının bilineal (eşlerden hem kadının, hem de erkeğin soyunu akraba kabul eden) akrabalık ilişkilerini kastettikleri anlaşılmaktadır.

Bunun yamsıra, bazı hanehalkı reislerinin aynı köyden gelen herkesi, hem akraba hem de hemşehri olarak kabul ettikleri gözlenmektedir. Bunun ne kadarının kan bağına dayalı ya da sıhri ilişki olduğu, ne kadarının ise kentte yeniden tanımlanmış "akrabalık" ilişkisi olduğu bilinmemektedir. Bu nedenle, "akraba" ve "akrabalık" tanımlamalarının toplumsal katmanlara göre anlamları ve anlamlarındaki değişme ayrı bir araştırma konusu olacak kadar önemli ve kapsamlı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla, burada konunun bu yönü gözönünde tutularak, görüşmecilerin kendi tanımlamaları çerçevesinde kabul ettikleri "akraba"ları ve onlarla olan ilişkileri incelenecektir. Aşağıdaki çizelgede, görüşmecilerin kentte, Ümrani-

ye'de ve halen oturdukları mahallede akrabaları olup olmadığı sorusuna verdikleri yanıtlar değerlendirilmektedir.

ÇİZELGE 56
Akrabalarının Olup Olmadığı (Yüzde Dağılım)

	Atatürk	Inkılap	K. Karabekir	Toplam
İstanbul'da				
Var	88.2	97.9	90.7	92.1
Yok	11.8	2.1	9.3	7.9
Ümraniye'de				
Var	68.6	70.2	68.5	69.1
Yok	31.4	29.8	31.5	30.9
Mahallede				
Var	43.1	48.9	57.4	50.0
Yok	56.9	51.1	42.6	50.0

Görüldüğü üzere, hanehalkı reislerinden sadece yüzde 8'inin İstanbul'da hiç akrabası yoktur. Soru kağıtlarının ayrıntılı incelenmesinden, bunlardan bir kısmını Atatürk Mahallesi'nin İstanbul'a kitlesel göç vermeyen kentlerden gelmiş sakinlerinin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanısıra, diğer bir kesim ise İstanbul'a yeni göç etmiş olan hanelerdir. Örneğin, Kazım Karabekir Mahallesi'ne yeni yerleşen Doğu ya da Güneydoğu'lu ailelerden bir kesimi kentte hiç akrabaları olmadığını belirtmişlerdir. Ancak, bu grubun, geldikleri yöredeki hassas siyasal koşullardan dolayı, birçok konuda bilgi vermekte son derece dikkatli ve çekingen davrandıkları gözlenmiştir. Dolayısıyla bu hanelerin hiçbir akraba ya da hemşehri desteği almadan İstanbul'un bu alanına yerleşebilmiş olmaları pek de inandırıcı gelmemektedir.

Ancak, genellemeyle, hemen her hanenin İstanbul'da çeşitli dereceden akrabaları olduğu söylenebilir. Bunun yanı-

sıra, hanelerin büyük bir kesiminin sadece İstanbul'da değil, aynı zamanda Ümraniye'de ve hatta aynı mahallede yaşayan akrabaları da vardır. Dolayısıyla Ümraniye ve halen yaşadıkları mahalleler, hanelerin akrabalarıyla günlük ilişki sürdürebilecekleri bir toplumsal ortamdır.

ÇİZELGE 57
İstanbul'daki Akraba Hane Sayısı (Yüzde Dağılım)

	Atatürk	Inkılap	K. Karabekir	Toplam
1-10 hane	54.9	66.0	43.9	54.7
11-20 hane	11.8	14.9	14.2	13.8
21-50 hane	11.8	8.5	23.5	15.1
51+	3.9	8.5	9.1	7.2
Akraba yok ve cevapsız	17.6	2.1	9.3	9.2
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Yukarıdaki çizelge, görüşmecilerin İstanbul'daki akraba hane sayılarıyla ilgili verdikleri bilgileri özetlemektedir. Görüldüğü üzere, hanelerin yaklaşık yüzde 55'inin akraba sayısı 1-10 hane arasındadır. Bu büyüklükteki akraba sayısı daha çok hem akrabalık tanımının daha dar olarak yapıldığı, hem de zincirleme göç sürecinin yaşanmadığı durumlar için geçerli olmaktadır. Akraba hane sayısının 10'dan fazlaya çıktığı durumlarda hem "eşin" akrabaları, hem de ikinci, üçüncü derecede sıhri akrabalar devreye girebilmektedir.

Akraba sayısı çok daha fazla olduğunda ise, tüm köylülerin "akrabalık" tanımı içinde kabul edildiği durumlar sözkonusu olmaktadır. Bu durumda eş seçiminin ve evliliklerin yöresel endogami niteliği taşımasının da etkileri vardır. Örneğin köy kökenli olan bir Bingöllü ile bir Ordulu İstanbul'da 200'ü aşkın akraba hanesinin bulunduğunu belirtmişlerdir. Yine aynı biçimde İstanbul'da 150 akraba hanesi

olduğunu belirtenler arasında köy kökenli Şileliler, Rizeliler, Tokatlılar, Sivaslılar, Gümüşhaneliler vardır.

Görüşmecilere akrabaları, akrabalık dereceleri ve hane sayılarının yanısıra, akrabalarının nerede yaşadıkları, ne işler yaptıkları ve onları hangi sıklıkta gördükleri konusunda da sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara verdikleri yanıtlardan akrabalarıyla ayda bir ve daha fazla görüşenler sık ilişki, yılda bir ya da birkaç kez görüşenler ise seyrek ilişki içinde olarak değerlendirilmiştir.

ÇIZELGE 58
Akrabalarla Görüşme Sıklığı (Yüzde dağılım)

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam
Sık ilişki	53.0	44.7	63.6	54.7
Seyrek ilişki	29.4	44.7	27.1	33.5
Akraba yok ve cevapsız	17.6	10.6	9.3	11.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Aşağıdaki çizelgeden de izleneceği üzere, görüşmecilerin yaklaşık yüzde 55'i akrabalarıyla sık ilişki içindedir. Akrabalarla ilişkinin sıklığı ile akrabaların yaşadıkları mekan arasında yakından bir ilişki vardır. Kolaylıkla tahmin edileceği gibi, Ümraniye'de ya da aynı mahallede oturan akrabalarla görüşme çok daha sık olmaktadır. Örneğin bir hanehalkı reisi Ümraniye'de oturan amcaoğlunu, Küçükçekmece'de oturan kardeşinden çok daha sık görebilmektedir. Bu nedenle görüşme sıklığı, akrabalığın yakınlığının derecesi ile her zaman aynı anlama gelmeyebilmektedir.

Ümraniye'de ve aynı mahallede oturan akrabalar arasında günlük, yüzyüze ilişki sözkonusudur. Ancak, son dönemlerde yaygınlaşan telefon olanakları, kentin diğer semtlerin-

de yaşayan akraba haneler arasındaki iletişim ve ilişkiyi artırmıştır. Bunun yanısıra, kentin başka semtlerinde yaşayan akrabalarla bayram, düğün, nişan, sünnet ve cenaze gibi özel günlerde biraraya gelinmesi ve yüzyüze görüşülmesi de sözkonusudur. Dolayısıyla, akrabaları başka semtlerde yaşayanların, yüzyüze ilişkisi az olsa da, düzenli olarak haberleşmeleri sürmektedir.

III.3. Herkesin "Hemşehrisi" Farklı

Bu bölümde hemşehri ilişkilerinin çeşitli yönleri ele alınmaya çalışılacaktır. Aşağıda, hanehalkı reislerinin kentte, Ümraniye'de ve yaşadıkları mahallede "hemşehrilerinin olup olmadığı" sorusuna verdikleri cevaplarla konuyu incelemeye başlayacağız. Görüldüğü üzere, görüşmecilerin yüzde 77'sinin İstanbul'da, yüzde 64'ünün Ümraniye'de, yüzde 53'ünün ise oturdukları mahallede hemşehrileri vardır. Görüşmecilerin oturdukları mahallede hemşehrilerinin akrabalarından fazla olduğu gözlenmektedir. Burada dikkati çeken bir başka nokta da, merkezden çevreye doğru gidildikçe, "hemşehrisi" olanların oranının düzenli biçimde artmasıdır.

ÇIZELGE 59
Hemşehrilerinin Olup Olmadığı (Yüzde dağılım)

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam
İstanbul'da				
Var	66.7	76.6	87.0	77.0
Yok	33.3	23.4	13.0	23.0
Ümraniye'de				
Var	52.9	66.0	72.2	63.8
Yok	47.1	34.0	27.8	36.2
Mahallede				
Var	43.1	48.9	66.7	53.3
Yok	56.9	51.1	33.3	46.7

Bu soruya verilen yanıtlardan, kentte hemşehrisi olduğunu belirtenlerin önemli bir kesiminin İstanbul'a kitlesel olarak göç veren bölgelerden geldikleri anlaşılmaktadır. Ancak, bunun yanısıra kitlesel göç vermeyen bölgelerden gelenlere de rastlanmaktadır. Bunlar daha çok kent kökenli ve bireysel göçle kente gelenler arasından çıkmaktadır. Dolayısıyla bir taraftan kitlesel göç, diğer taraftan zincirleme göç "hemşehrilik" ilişkilerinin doğması için etkili olmaktadır.

Bu çizelgede özetlenen "hemşehrisi var-yok" ayrımı ve ileride belirtilecek hemşehri sayısı, kente aynı coğrafyadan gelenlerin somut sayısal büyüklüğünü değil, cevaplayıcıların algılamalarını yansıtmaktadır. Cevaplayıcıların hemşehri sayısını algılamalarında göçedilen yer, bu yerden İstanbul'a olan göçün büyüklüğü, göçün niteliği ve hemşehri ilişkilerinin görüşmeci için anlamı gibi birçok etken belirleyici olabilmektedir. Bu noktada biraz daha ayrıntıya inebilmek için hemşehrilik ilişkileri konusunda görüşmecilere yöneltilen bir başka soruya verilen cevaplara göz atılmasında yarar vardır. Burada, görüşmecilerin kendi hemşehrilerinin "hane" sayısı hakkında verdikleri bilgiler incelenecektir. Bu soruya verilen yanıtlar, hem görüşmecilerin içinde bulunduğu hemşehri ilişkisinin büyüklüğü, hem de görüşmecilerin "hemşehri" kavramına verdikleri anlam bakımından birkaç ipucu daha yakalamamıza elverişlidir.

Soruya verilen yanıtlar, 1-2 haneden, 100 ve daha fazla haneye kadar uzanan büyük bir yelpaze içinde değişmektedir. Hatta görüşmeciler arasında birkaç kişi, "hemşehri" sayısını 1000 ve daha fazla hane düzeyinde ifade etmiştir. Tahmin edileceği üzere bu sayıların doğumyeri istatistiklerinde verilen sayılarla ilişkilendirilmesi mümkün değildir. Bu soruya verilen yanıtların bir kesimi görüşmecilerin ilişkide oldukları hemşehri sayısını, bir kesimi ise görüşmecilerce kentte varolduğu zannolunan hemşehri sayısını ifade etmektedir.

ÇIZELGE 60
İstanbul'daki Hemşehri Hane Sayısı (Yüzde)

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam
1-10 Hane	15.7	23.4	14.0	17.8
11-10 Hane	3.9	8.5	10.2	7.9
21-50 Hane	13.7	10.6	17.5	14.5
51+	19.6	31.9	45.3	32.9
Hem. yok ve cevapsız	47.1	25.6	13.0	28.9
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Yukarıdaki çizelgeden izleneceği üzere, görüşmecilerin yüzde 26'sı hemşehri sayısını 20'den az, yüzde 47'si ise 20'den fazla olarak belirtmişlerdir. Belirtilen hemşehri hane sayısının azlığı ya da çokluğu, her ne kadar kentte bulunan aynı kökenden kişilerin sayısına bağlı ise de, bunda görüşmecilerin hemşehri kavramına atfettikleri anlam da etkili olmaktadır. Örneğin kent doğumlu eğitim görmüş bir Gümüşhaneli İstanbul'da hiç hemşehrisi olmadığını belirtirken, köy kökenli bir başka Gümüşhaneli bu soruya "150-200 haneden fazla" diye cevap verebilmektedir. Yine aynı şekilde, eğitim görmüş, kent kökenli bir Bitlisli, hemşehri sayısını "1000 hane" olarak belirtirken, köy kökenli bir Bingöllü "çok fazla, 100 haneden fazla" biçiminde cevaplayabilmektedir.

Dolayısıyla, "hemşehriler", görüşmecilerin bir kesimi için aynı mahallede yaşayan 5-6 hanelik bir grup, bir kesimi için kendi köylerinden gelenlerin tümü, diğer bir deyişle somut olarak ilişkide bulundukları ve nesnel olarak algıladıkları bir grup; bir kesimi için ise kendi kökenlerinden çok daha geniş ve dolayısıyla çok daha soyut bir grup anlamına gelebilmektedir.

Aşağıdaki çizelgede görüşmecilerin hemşehrileriyle ilişkilerinin yoğunluğu hakkında bilgi verilmektedir. Bu çizel-

ge, görüşmecilerin çeşitli sorulara verdikleri cevapların topluca değerlendirilmesiyle hazırlanmıştır. Burada; hemşehrileriyle gündelik olarak yüzyüze ilişkiyi sürdürenler; hemşehrileriyle iş, konut gibi konularda yoğun yardımlaşma ilişkisi içinde olanlar; hemşehri faaliyetlerini örgütleyenler; bu faaliyetlere düzenli olarak katılanlar "sık ilişki", diğerleri ise "seyrek ilişki" tanımlamalarıyla sınıflandırılmıştır.

ÇİZELGE 61
Hemşehrilerle Görüşme Sıklığı (Yüzde)

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam
Sık ilişki	19.6	31.9	42.6	31.6
Seyrek	37.3	38.3	44.4	40.1
Hemşehri yok/ İlişki yok	43.1	29.8	13.0	28.3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Genel olarak bakıldığında, görüşmecilerin sadece yüzde 32'sinin yoğun hemşehri ilişkisi içinde olduğu görülmektedir. Görüşme yapılanların yüzde 70'inin ise hemşehrileriyle ilişkileri ya gevşektir ya da hiç yoktur. Burada da dikkati çeken nokta, yoğun hemşehri ilişkilerinin yaşandığı alanların daha çok çevre alanlar oluşudur. Atatürk Mahallesi hemşehri ilişkilerinin az olduğu, buna karşılık Kazım Karabekir Mahallesi hemşehri ilişkilerinin daha yoğun olduğu bir alandır. Dolayısıyla, bu konuda da mekansal farklılaşma sözkonusudur. Çizelgeden izlenen bir başka nokta da yoğun hemşehri ilişkisinin gözlendiği alanlarda bile bu ilişkilerin tüm haneleri kapsamayışıdır. Dolayısıyla göç etmiş olmak, kendini kökeniyle tanımlamak ve hatta kitlesel göç veren bir alandan gelmek her zaman yoğun hemşehrilik ilişkisi içinde bulunmayı gerektirmemektedir. Hemşehrilik ilişkilerinin oluşmasında birçok farklı etken sözkonusudur.

Bu noktaya ileride tekrar dönülecektir.

Burada kökene bağlı hemşehrilik ilişkilerinin bir başka boyutu üzerinde kısaca durulacaktır. Bu da, sözkonusu ilişkilerin başlangıç noktasıdır. Hemşehrilik ilişkilerinin daha çok göçten sonra canlanan ilişkiler olduğu bilinmektedir. Göç ve göçten sonraki ortak deneyimler, aynı yöreden gelen kişi ve grupların gerek kendilerini yeniden tanımlamalarında ve gerekse kentte kurdukları ilişkilerde "köken" olgusunun ağırlığını etkilemektedir. Burada, hemşehrilik ilişkilerinin göçedenlerin göçten önce tanıdıkları kişilerle sınırlı olup olmadığı konusu üzerinde durulacaktır.

ÇİZELGE 62
Hemşehrileriyle Tanışma Zamanı

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam
Eskilerle var	34.3	41.5	43.5	40.4
Eski-yeni tanış	18.6	28.7	43.4	31.3
Hemş. yok/ İlişkisi Yok	43.1	29.8	13.0	28.3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Yukarıdaki çizelgede, görüşmecilerin "hemşehri" olarak kabul ettikleri kişilerin eskiden tanınan kişiler mi, yoksa yeni tanışılan kişiler mi oldukları sorusuna verilen yanıtlar özetlenmektedir. Görüşmecilerin yüzde 40'ı daha çok eskiden, göçten önce tanıdıkları hemşehrileriyle ilişkileri olduğunu belirtmişlerdir. Buna karşılık görüşmecilerin yüzde 31'inin burada yeni tanıştıkları hemşehrileri vardır.

Bu durum da, kökene dayalı ilişki türünün, sadece göçten önce tanınan memleketlileri kapsamadığını, göçten sonra "yeni" tanışılanları da içererek genişlediğini göstermektedir. Yoğun hemşehrilik ilişkilerinin en yaygın olduğu Kazım Karabekir Mahallesi'nde "yeni tanış" hemşehrilerin

oranının yüksekliği dikkat çekmektedir. Atatürk Mahallesi'nde yaşayanlar arasında hemşehrilik ilişkisi daha çok göçten önce, eskiden tanışılmış insanlarla sürmektedir.

III.4. Kökene Dayalı İlişkilerin Mekanı

Kökene dayalı ilişkilerin sürdürüldüğü mekanlar bu ilişkilerin işlevleri ve biçimleri üzerinde bilgi edinmemizi sağlayabilmektedir. Soru kağıtlarının ve derinlemesine görüşmelerin değerlendirilmesi, kökene dayalı akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinin haberleşmeden gündelik yüzyüze ilişkiye kadar değişen biçimleri olduğunu ortaya koymaktadır. Hemen her hane için bu ilişkilerin anlamı, kapsamı, işlevi ve yoğunluğu farklıdır. Buna bağlı olarak, bu ilişkilerin sürdüğü mekanlar da büyük bir çeşitlilik göstermektedir.

Bu konuyu, hanehalkı üyelerinin ve reislerinin ev içinde ve ev dışında yoğun olarak ilişkide bulundukları grupların incelenmesiyle sürdüreceğiz. Bilindiği üzere, ev içinde süren ilişkiler, hanehalkı üyelerinin tümünü ilgilendiren, nitelikleri bakımından farklı ilişkilerdir.

Aşağıdaki çizelgeden de izleneceği gibi ev içinde süren ilişkilerde akrabalar, hemşehriler ve komşular ağırlık taşımaktadır. Hanehalkı üyeleri için "komşular", akrabalık ya da hemşehrilik gibi köken bağı olmayan ancak mekansal yakınlık nedeniyle ortak sorunların paylaşıldığı özel bir "yabancı" grubudur. "Arkadaşlar" ise toplumsal yaşamın farklı alanlarında, özellikle okul, işyeri gibi herhangi bir ev dışı faaliyet nedeniyle ilişkide bulunulan bir "yabancı" grubudur. Arkadaşlık ilişkisi karşılıklı güven ilişkisi anlamına gelse de, tarafların bu ilişkide görece daha eşit olmaları ve aralarında "hiyerarşik" bir bağ bulunmaması nedeniyle, "arkadaşlık" akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinden oldukça farklı bir ilişki türüdür.

Ev içi ilişkilerde "arkadaşlar"ın çok fazla yer edinemediği aşağıdaki çizelgede de görülmektedir. Ev içine girenler daha çok akrabalar, hemen yakında oturan hemşehriler ve komşular olmaktadır. Sadece akraba ve hemşehrileriyle görüştüklerini belirtenlerin oranı yüzde 40'lara varmaktadır. Sadece komşularıyla görüştüklerini belirtenlerin büyük bir kesiminin yakınlarında oturan akraba ve hemşehrileri yoktur.

ÇİZELGE 63
Hanehalklarının Ev İçinde Ailecek Görüştükleri

	Atatürk	Inkılap	K. Karabekir	Toplam Sayı	Toplam %
Akraba-hemş.	31.4	55.3	33.3	60	39.5
Komşu	17.6	14.9	11.1	22	14.5
Arkadaş	11.8	4.3	5.6	11	7.2
Karışık	39.2	25.5	48.1	58	38.2
Cevapsız	-	-	1.9	1	0.6
Toplam	100.0	100.0	100.0	152	100.0

Genellikle kadınların ev kadını olduğu bu hanehalklarında, ev dışı ilişkiler daha çok erkeklerarası ilişki üzerinden sürmektedir. Dolayısıyla, hanehalkı reislerinin ev dışında sürdürdükleri ilişkiler, ağırlıkla, kadın ve çocukların dahil olmadığı ilişki türleridir. Aşağıdaki çizelge bu ilişkilerdeki farklı grupların önemini göstermektedir. Görüldüğü üzere, bu ilişkilerde kökene dayalı ilişkiler daha az önemli olmakta ve "arkadaş"ların önemi artmaktadır. Hanehalkı reislerinden ev dışında sadece akraba ve hemşehrileriyle ilişkide bulunduklarını belirtenlerin oranı oldukça düşüktür. Bu da ev dışı yaşamda, özellikle iş yaşamında hemşehrilik ilişkilerinin çok baskın olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Ancak ev dışındaki ilişkilerde ağırlık taşıyan "arkadaş"lar, ev içi yaşama pek girememektedir.

Buradan da izleneceği gibi, hanelerin ev içi yaşamda iliş-

kide bulundukları gruplarla, ev dışında ilişkide bulundukları gruplar birbirinden farklıdır. Kökene dayalı ilişkiler daha çok ev içinde sürmektedir. Bu da bu tür ilişkilerin özellikle kadın ve çocukların yaşamı için önemli ve anlamlı olduğunu; bu ilişkilerin işlev ve anlamlarının toplumsal yaşamın farklı alanlarını kapsadığını göstermektedir.

ÇIZELGE 64
Hanehalkı Reislerinin Ev Dışında Görüştükleri

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam Sayı	Toplam %
Akr.-Hemş.	11.8	17.0	11.1	20	13.2
Komşu	17.6	21.3	13.0	26	17.1
Arkadaş	49.0	44.7	53.7	75	49.4
Karışık	13.7	14.9	20.4	25	16.4
Cevapsız	7.8	2.1	1.8	6	3.9
Toplam	100.0	100.0	100.0	152	100.0

Bu noktadan tekrar hemşehrilik ilişkilerine geri dönecek olursak, ev içinde süren hemşehrilik ilişkilerinin daha çok gündelik konularda, yüzyüze süren ve özellikle de kadınlarla çocukları büyük ölçüde kapsayan ilişkiler olduğu ortaya çıkmaktadır. Ev dışında sürdürülen hemşehrilik ilişkileri ise genellikle hanehalkı reislerinin katıldığı ve erkekler arasında süren ilişkilerdir.

Ev dışında sürdürülen hemşehrilik ilişkilerinin kapsamı ve anlamını irdeleyebilmek için görüşmecilere yöneltilen bir başka dizi sorunun yanıtlarını inceleyeceğiz. Gerek bu araştırma sırasında gerekse bu konuda yapılmış olan diğer çalışmalarda, İstanbul'da ve Ümraniye'de hemen bütün hemşehri gruplarının dernekleri olduğu ortaya çıkmıştır. Bu dernekler, gerek lokalleri gerekse düzenledikleri toplantı ve gezilerle belirli hemşehri grupları arasında dayanışma ve haberleş-

meyi sürdürmeyi amaçlayan girişimler olarak dikkati çekmektedir. Bunun yanısıra, yine saha araştırması sırasında yapılan gözlemlerde, mahallelerde ve ilçede hemşehri gruplarının devam ettiği birçok kahve olduğu da dikkat çekmiştir.

Bu derneklerin ve kahvelerin müdavimlerini dolaylı olarak ortaya çıkarabilmek amacıyla, görüşmecilere "hemşehrilerinin" ev dışında toplandıkları mekanlardan haberleri olup olmadığı ve haberleri varsa buralara gidip gitmedikleri konusunda sorular yöneltilmiştir. Aşağıdaki çizelgede görüşmecilerin bu sorulara verdikleri yanıtlar özetlenmektedir. Daha çok erkeklerin devam ettiği hemşehri "kahveleri" ve "dernekleri" hakkında bilgi sahibi olanların oranı yüzde 43'tür. Bu görüşmecilerin, kendi hemşehrilerinin düzenli biçimde toplandıkları kahve ya da dernek lokallerinden haberleri vardır. Görüşmecilerin yüzde 57'sinin ise bu tür mekanlardan haberleri olmadığı anlaşılmaktadır.

ÇIZELGE 65
İstanbul'da Hemşehrilerinin Toplandığı Yerler Hakkında Bilgileri

	Atatürk	Inkılap	K. Karabekir	Toplam Sayı	Toplam %
Haberdar olan	**35.3**	**46.8**	**48.1**	**66**	**43.4**
Sıkça giden	11.8	10.6	13.0	18	11.8
Seyrek giden	11.8	10.6	18.5	21	13.8
Gitmeyenler	11.7	25.5	16.7	27	17.8
Haberi olmayan	**64.7**	**53.2**	**51.9**	**86**	**56.6**
Toplam	100.0	100.0	100.0	152	100.0
Toplantı yerlerinin niteliği*					
Dernek	12	15	17	44	59.5
Kahve	8	8	13	29	39.2
Diğer	1	-	-	1	1.3
Toplam	21	23	30	74	100.0

(*) Bazıları birden fazla yer belirttiği için, buradaki rakamlar hemşehrilerinin toplandığı yerlerden haberdar olanların sayısını aşmaktadır.

Ancak sözkonusu mekanlardan haberdar olanların küçük bir kesimi bu tür yerlerin müdavimidir. Bunların oranı yüzde 12 civarındadır. Bu oran, bir önceki çizelgede özetlenen yoğun hemşehri ilişkilerinin oranından çok daha düşüktür. Bu da yoğun hemşehrilik ilişkisinin daha çok ev içi mekanlarda sürdüğünü ve ev dışındaki mekanlarda süren hemşehrilik ilişkilerine katılanların oranının daha düşük olduğunu göstermektedir.

Nitekim, günlük, yüzyüze ve yoğun hemşehri ilişkisi içinde bulunduğu saptanan bazı görüşmecilerin kendi ilçelerindeki aktif yöresel derneklerden haberdar olmadıkları da anlaşılmıştır. Dolayısıyla, ev dışı mekanlarda süren hemşehri ilişkisine girmemek, hemşehrilik ilişkisi içinde olmamak anlamına gelmemektedir. Bu durum da hemşehrilik ilişkilerinin çeşitli biçimlerde sürdürülebileceğini göstermektedir.

III.5. İstanbul'da Yeniden Tanımlanan Kökene Dayalı İlişkiler

Göçedenlerin İstanbul'da sürdürdükleri kökene bağlı ilişkilerden en yaygını akrabalık ilişkileridir. Akrabalık ilişkileri, göçedenlerin kente beraberlerinde getirdikleri; formasyonu, işleyişi, kuralları belirgin ve yerleşikleşmiş en köklü kültürel varlıklarıdır. Esas olarak, akrabalık tanımı ve buna bağlı ilişkiağlarının örüntüsünde göçle gelinen bölgenin kültürel yapısının belirleyici olduğu açıktır. Ancak bu ilişkiağlarının gerek göç gerek kentte yaşanan yerleşme süreci içinde değişikliklere uğraması sözkonusudur. Dolayısıyla, bu önemli kültürel birikimin göçedilen ortamda aynen sürmesi, çok çeşitli nedenlerle mümkün olamamaktadır. Özellikle zincirleme göç sürecinin yaşandığı durumlarda, göçedilen yöre-

nin akrabalık örüntüsünün kentte aynı biçimde sürdürülmesi sözkonusu değildir. Bunun yanısıra, iş ve konut piyasasının dağınıklığı nedeniyle, İstanbul gibi bir büyük kentte yeniden oluşan "akraba"lık ilişkilerinin biçimi ve yoğunluğu ile geleneksel olarak tanımlanmış akrabalık ilişkilerinin birbirine aynen uyması sözkonusu değildir. Bu da kökene bağlı en önemli ilişki türü olan akrabalık ilişkilerinin tanımını, işlevlerini ve hiyerarşisini özellikle değişikliğe uğratabilmektedir.

Hemşehrilik ilişkisi ise, akrabalıktan farklı olarak, göçedenlerin kökenleriyle birlikte getirdikleri tanımlanmış bir ilişki türü değildir. Hemşehrilik ilişkileri göçedilen kentsel ortamda "yeni" kurulan bir ilişki türüdür. Dolayısıyla, bu ilişki türü, göçedenler için de yeni bir olgudur. İstanbul'a göçedenlerin hem kendilerini hem de kente göçeden diğer grupları tanımlamakta kullandıkları "kimlik" daha çok geldikleri yer ya da kökenleri olmaktadır. Ancak göçedenlerin kendilerine ve diğerlerine atfettikleri kimlik her zaman hemşehrilik ilişkisi içinde olmak anlamına gelmemektedir.

Hemşehrilik ilişkisinin kurulabilmesi için özellikle aynı konumda olan bir hemşehri grubunun varlığı, bu gruba ulaşma olanağının bulunması ve ulaşmaya gerek duyulması gerekmektedir. Hemşehri ilişkisi içinde bulunmayanların daha çok kent kökenli olmaları ya da kitlesel göç vermeyen bölgelerden ve/veya "bireysel" göçle gelenler arasından çıkmaları dikkati çekmektedir. Dolayısıyla, hemşehrilik ilişkisinin oluşmasında göç türünün de önemli etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Kitlesel ve zincirleme göç süreçleri, hem akrabalık hem de hemşehrilik ilişkilerinin oluşmasına çok uygun bir ortam hazırlamaktadır. Açıktır ki, göçedilen kentte karşılaşılan zorlu yerleşme ve yaşama koşulları bu tür ilişkilerin yerleşikleşmesine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.

Hemşehri kavramının anlamı, örüntüsü, işlevi ve formasyonu, göçeden grupların geldikleri yörenin külltürel özelliklerine, mensup oldukları toplumsal katmana ve göçten sonra kentte yaşanan deneyimlere göre büyük ölçüde değişmektedir. Dolayısıyla hemşehrilik ilişkilerinin belirgin bir örüntüsü ve kalıbı yoktur. Hatta aynı hemşehri grubu içinde bile farklı katmanları içeren, farklı ölçeklerde, farklı örüntülerin olduğu gözlemlenmiştir. Hemşehrilik ilişkilerinin kapsadığı konuların incelenmesi, özellikle göçedenlere hiçbir kamusal hizmetin sunulmadığı İstanbul gibi bir kentsel ortamda, bu ilişkilerin bazı gruplar için yaşamsal önem kazandığını göstermektedir. Bu da kentteki yeni ilişkiağının oluşması ve yerleşikleşmesinde göçten sonra yaşanan deneyimlerin önemini artırmaktadır.

Hemşehrilik ilişkileri, bazı gruplar için, barınma, yaşama, iş bulma gibi temel varoluş konularında önem taşıyan ilişkiler anlamını taşırken, bazı gruplar açısından kente taşıdıkları kültürel özelliklerini koruma ve yaşatma anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla, her hemşehri grubu için ve hatta aynı hemşehri grubu içindeki farklı katmanlar için bu ilişkilerin anlamı, işlevi, örüntüsü ve yoğunluğu farklı olabilmektedir. Burada, bu alan araştırması sonucunda saptanan hemşehri ilişkisi türleri üzerinde kısaca bir değerlendirme yapılacaktır.

Bu amaçla yapılan değerlendirmede, ev içinde süren ilişkilerle ev dışında süren ilişkilerin birbirinden niteliksel olarak farklılık gösterdiği ilk göze çarpan ayrım noktasıdır. Haneler-arası ilişkiler düzeyinde, ev içinde süren ilişkilerin en yaygın hemşehri ilişkisi biçimi olduğu gözlenmiştir. Bu ilişki biçiminin akrabalık ilişkisiyle örtüştüğü ve hatta bazı durumlarda kentte değişikliğe uğrayan akrabalık ilişkilerinin yeniden tanımlanması anlamına da gelebildiği görülmüştür. Bu tür hemşehrilik ilişkisi, aynı mekanda yaşama-

nın, ortak sorunları paylaşmanın ve yoğun dayanışmanın sürdüğü kişi ve haneleri kapsayan, akrabalık ilişkilerine çok benzeyen bir biçimidir.

Bu tür ilişkiler ya tesadüfen ya da zincirleme göç sürecinin kendine özgü kurallarıyla biraraya gelen, memleketlileri, köylüleri ve çeşitli derecede akrabaları kapsamaktadır. Ancak kente yerleşmenin zorlu koşulları sonucu ortaya çıkan yoğun yardımlaşma ve dayanışma, bu ilişkilere akrabalık ilişkilerine benzer bir nitelik kazandırabilmektedir. Bu ilişki türü, her ne kadar "geleneksel" akrabalık ilişkilerine benzese de, formasyon, ilişki biçimi, ilişki konuları ve hiyerarşi bakımından ondan tamamen farklıdır.

Ancak bu tür hemşehri ilişkileri genellikle daha sınırlı sayıda haneyi ve kişiyi kapsamaktadır. Yine de, bu ilişkilerin hane içinde sürmesi nedeniyle, kadın ve çocukların dahil olduğu ve özellikle onlar bakımından özel önem taşıyan bir ilişki türü oluşturduğunu belirtmek gerekir. Bu ilişki türü, tüm hane üyelerini kapsayan, gündelik ve somut konularda yardımlaşma, dayanışma ve güven ilişkisi biçiminde süren bir olgu olarak özel önem taşımaktadır.

Hemşehrilik ilişkilerinin ev dışına çıktığı durumlarda, ilişkilerin kapsamı ve ilişki konuları değişikliğe uğramaktadır. Bu ilişkiler daha çok erkekler-arası ilişkiler biçiminde sürmektedir. Burada en yaygın olan ilişki türü, aynı köyden gelenlerin tümünü kapsayan ilişkilerdir. Bu durumda ilişkide olunan kişi sayısı artmakta ancak ilişkilerin örüntüsü ve konuları değişikliğe uğramaktadır. Kimileri için hemşehrileri aynı köyden gelenlerdir. Burada da aynı köyden gelenlerin bir kesiminin hısım, akraba olarak kabul edilmesi ve bu ilişkilerin de kentte yeniden tanımlanmış akrabalık ilişkilerine benzemesi sözkonusu olabilmektedir. Ancak, bu ilişkilerin tümü haneler-arası ilişkilere dönüşmemekte, bir kesimi sadece belirli konularda dayanışma ve iletişimin sür-

düğü erkekler arası ilişki biçiminde ev dışında sürmektedir.

Ev dışı mekanlar arasında "kahveler" özel bir yer tutmaktadır. Kahveler, genellikle yakın-uzak akraba dışındaki hemşehrileri kapsayan, dolayısıyla daha geniş bir ilişki ağını gösteren mekanlar olarak önem taşımaktadır. Burada birkaç tür hemşehri kahvesinden söz etmek mümkündür. Özellikle belirli büyüklüğe ulaşmış hemşehri gruplarının bulunduğu gecekondu mahallelerinde, her hemşehri grubuna ait kahveler olduğu gözlenmiştir.

Bu kahveler, daha çok atfedilen hemşehri grubuna mensup hanelerin erkeklerinin gündelik olarak buluştuğu, kendi gruplarıyla ve özellikle de mahalleyle ilgili sorunların tartışıldığı, haberleşmenin sağlandığı mekanlardır. Bu kahvelerin müdavimleri arasında hemşehri gruplarının ileri gelenlerini ve yerel enformel liderlerini bulmak mümkündür. Örneğin Kazım Karabekir Mahallesi'nde bir görüşmeci; "Bu mahallede her bölgenin ileri gelenleri vardır. Sular İdaresi'nden H. Amca Tokatlılar'ın, Laz Mahallesi'nin bakkalı, devlet dairesinden emekli Sivaslılar'ın ileri gelenleridir" diyerek enformel liderleri tanıtmış ve onlara ulaşabileceğimiz kahveleri tarif etmiştir.

İkinci tür hemşehri kahveleri, hemşehri grubunun, ya geldikleri yöreden getirdikleri hünerleri nedeniyle ya da burada sürdürdükleri dayanışma sonucunda aynı meslek kolunda yoğunlaşmaları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Örneğin Bolulu ahçıların, Şileli parkecilerin, Ordulu plastikçilerin ilişkileri gibi. Bu ilişkiler de akrabalık ilişkilerinden ve akrabalık benzeri hemşehri ilişkilerinden farklıdır. Yine ev dışında süren, hanenin yetişkin erkeklerinin katıldığı ve genellikle kent düzeyinde daha geniş bir hemşehri grubunu kapsayan ilişkiler sözkonusudur ancak bu ilişki türünün niteliği, yoğunluğu ve konusu daha önce sözü edilen ilişkilerden çok daha farklıdır. Buradaki hemşehrilik ilişkisi, da-

ha çok meslekî dayanışma ilişkisi ile örtüşmektedir. Bu tür meslek gruplarının buluştuğu kahveler ise kentin değişik kesimlerinde oturan ve çalışan hemşehrilerin ulaşabileceği, genellikle daha seyrek gidilen ve kentin daha merkezî bir konumunda olan kahvelerdir.

Hemşehrilerin dernekler halinde örgütlendiği durumlarda ise, dayanışma konuları, katılımcılar ve ilişki biçimi bakımından farklı bir ilişki türü karşımıza çıkmaktadır. Bu tür formel örgütlenmelerin kurucuları ve kuruluş amaçları farklıdır ve hemşehrilik ilişkilerinin daha yerleşikleşme, kurumsallaşma yönünde olduğunu göstermektedir. Böyle örgütlenmelerde hemşehrilik ilişkileri daha soyut ve daha genel dayanışma konularını içermektedir. Bunlar arasında en dar kapsamlı olanlar, aynı köyden ya da kasabadan gelenlerin, geldikleri yöreye yardım amacıyla kurdukları derneklerdir. Bunlar amacı belirgin ve hedeflediği kişi sayısı kısıtlı derneklerdir. Bu tür derneklerin kurucuları genellikle o yöreden göçetmiş olanların "ileri gelenleri"dir.

Buna karşılık bazı dernekler, daha genel ve soyut bir "hemşehrilik" anlayışıyla daha çok sayıda kişiyi kapsamayı hedeflemektedir. Bu dernekler herhangi bir il ya da bölgeden gelen tüm gruplarla dayanışmayı amaçlamaktadır. Bu derneklerin kurucuları ve müdavimleri o yöreden göçedenlerin seçkinleri olmaktadır. Bunlar arasında kent kökenliler, göreli olarak daha çok eğitim görmüşler, işadamları, politikacılar gibi değişik alanlardan gelenler yer almaktadır.

Bu tür dernekler genellikle farklı politik partilere mensup siyasetçilerin de biraraya geldikleri, kendi hemşehri gruplarının sorunlarını çözmede yardımlaştıkları, hemşehri gruplarını politik amaçla mobilize etmeye çalıştıkları yerler olmaktadır. Ancak, bazı üyeler için bu dernekler aynı yerden gelen ve benzer konumda bulunanların iletişim kurdukları, haberleştikleri, varsa memleket yemekleri yedikleri, kendi

aksanlarıyla rahatlıkla konuşabildikleri, şarkılarını söyleyip dinledikleri, "kültürlerini" yaşadıkları yerler olmaktadır.

Araştırma yapılan mahallelerde hanehalkı reislerinden sadece bir kesiminin bu tür derneklerden haberleri olduğu anlaşılmıştır. Haberi olanların da kısıtlı bir kesimi bu derneklerin faaliyetlerine düzenli biçimde katılabilmektedir. Bu da, sözkonusu derneklerin müdavimlerinin farklı bir gruba mensup olduğunu göstermektedir. Dernek lokallerine ve bu derneklerin düzenlediği faaliyetlere katılmak da genellikle özel bir çabayı gerektirmektedir. Buralara ancak bu faaliyetlere ayıracak zamanı ve enerjisi olanlar, dolayısıyla o hemşehri grubunun daha çok üst katmanları gidebilmektedir. Böyle derneklerin hedeflediği kitle daha geniş olmakla beraber, bu tür faaliyetlere katılabilenlerin sayısı ve katılma yoğunluğu daha düşük düzeyde gerçekleşmektedir.

Görüldüğü üzere, hemşehri ilişkilerinin belirgin bir örüntüsü ve kalıbı yoktur. Aynı hemşehri grubu içinde bile birbirinden farklı nitelikte, farklı katmanları içeren, farklı ölçeklerde, farklı örüntülere rastlamak mümkündür. Bu gruplaşmaların bir kesimi gevşek ve geçici dayanışma grupları olabilir. Ancak bir kesiminin daha da yerleşikleşerek etnik grup ilişkisi haline dönüşmesi de sözkonusudur. Bunun için doğrudan konuya özgü araştırmaların yapılmasında yarar görülmektedir.

III.6. Örnek Olaylar

Hemşehri ilişkisi olmayanlar:

Örnek Olay 1: 66 yaşında, ilkokul mezunu, Gümüşhane'nin kent merkezinde doğmuş. Babası "müstantik"miş, İstanbul'a tayinle gelmiş. Ailecek İstanbul'a göçettiklerinde 12 yaşındaymış. Babası onu fildişi tarak atölyesine çırak

olarak sokmuş. Askerdeyken şoförlük öğrenmiş ve sonra Petrol Ofisi'ne şoför olarak girmiş. Karısı Rizeli, oğlu ortaokul mezunu, bir kızı lise, diğer kızı üniversite mezunu. Kendini Gümüşhaneli olarak kabul ediyor ama İstanbul'da hiç hemşehrisi yokmuş. Akrabaları, arkadaşları ve komşularıyla görüşüyorlar.

Hemşehri ilişkisinden kopanlar:

Örnek Olay 2: 28 yaşında, lise mezunu, halen Teletaş'ta bilgisayar operatörü olarak çalışıyor. Tunceli'nin köyünde doğmuş. Babası inşaat işçiliği yapıyormuş, 8 yaşındayken İstanbul'a yerleşmişler. Amcası Almanya'da işçilik yaparken, babası ailenin tümünün geçimini üstlenmiş, amcasının yolladığı paralarla Ümraniye'de aile apartmanı yapmışlar. Halen onun bir dairesinde babasına kira vererek oturuyorlar. Karısı da, çocukluğu İzmir'de geçmiş olmakla birlikte, aslen Tunceli köy doğumlu, liseden terk. Ümraniye'de yaşayan akraba ve hemşehrileri var. Hemşehrilerinin gittiği kahveden ve hemşehrilerinden haberi var. Ancak bu ilişkilerden, özellikle dedikodulardan çok rahatsız. Ümraniye'den ve akrabalarından uzak bir semte taşınmak istiyor.

Akrabalık benzeri hemşehri ilişkileri:

Örnek Olay 3: 50 yaşında, okur-yazar. Sivas'ın köyünde doğmuş, İstanbul'a 20 yaşındayken gelmiş. İstanbul'da akrabalarının yardımıyla kapıcılık bulmuş ve daha sonra karısını köyden getirmiş. Bir süre sonra yine akrabalarının yardımıyla İSKİ'ye işçi olarak girmiş, emekliliğine kadar orada çalışmış. Gerek Gültepe'deki, gerekse Hekimbaşı'ndaki gecekondusunu hemşehrilerinin haber vermesi ve yardımlaşmasıyla yapmış. Halen yakın akrabaları kentin uzak semtlerinde oturduğu için onları "bayramda, seyranda; hastalıkta, cenazede" görebiliyormuş. Ama burada birlikte ev yaptıkla-

rı, komşuları olan hemşehrileriyle hemen her gün görüşüyormuş. Eve gidip gelenlerin çoğu hemşehrileriymiş. Ne Ümraniye'deki ne de diğer semtlerdeki hemşehri derneklerinden haberi var. Sadece kendi tanıdıklarını "hemşehrisi" olarak kabul ediyor.

Köylülerini hemşehrileri olarak kabul edenler:

Örnek Olay 4: 30 yaşında, Tokat'ın bir köyünde doğmuş, ilkokul mezunu bir duvar kağıdı ustası. İstanbul'a 13 yaşında ilk defa gelmiş ama bir süre sonra Zonguldak'ta çalışmaya gitmiş. 21 yaşında, askerliğin ardından tekrar İstanbul'a gelip yerleşmiş. Karısı da aynı köyden. Kendini Tokatlı olarak tanıtıyor. İlk gelişinden bu yana, ilk yerleşme, iş ve konut yapımı gibi konularda akrabalarının ve hemşehrilerinin desteğini alınış. İstanbul'da 100 haneden fazla akrabası olduğunu söylüyor. Hemşehri sayısı da aynı. Hepsinin kendi köyünden olduğunu ve uzak yakın akrabalıkları bulunduğunu söylüyor. Ümraniye'de 40-50 akraba-hemşehri-köylüsü varmış. Oturduğu mahallede de 15 hane olduklarını ve akşamları ev sohbetlerinde buluştuklarını belirtiyor. Bu mahalleyi sadece hemşehrileri burada olduğu için seçtiğini ve ailesinin de sadece bu ailelerle görüştüğünü söylüyor. İstanbullulara güvenmediğini, sadece hemşehrilerine güvendiğini belirtiyor. Kendi hemşehri grubunun derneği olmadığını belirtiyor.

Köylülerini-akrabalarını "kiradan kurtaran" kahveci

Örnek Olay 5: Konya'nın bir köyünde doğmuş, ilkokul mezunu, 40 yaşında. Ümraniye'nin Kazım Karabekir Mahallesi'nde bakkal dükkanı ve kahvesi var. Karısı da aynı köyde doğmuş, evlenmeyle İstanbul'a gelmiş. Kendisi 13 yaşında İstanbul'a gelmiş, çeşitli işlerde çıraklık yaptıktan sonra, seyyar manavlıkla ticarete başlamış. Bu işlere başlarken ak-

rabalarının yardımını almış. Seyyar manavlıktan parfümeriye, daha sonra da hurdacılık ve pazarcılığa geçmiş. Öncü göçmenlerden. Köyden tüm akrabalarının İstanbul'a gelmesine ve bu mahalleye yerleşmelerine yardımcı olmuş. Kendi oturduğu sokağın alt tarafındaki evlerin hep akrabalarına ait olduğunu ve onları kiradan kurtardığını belirtiyor. Kendini Konyalı olarak tanıtıyor. Kahvesi hemşehrilerinin devam ettiği kahvemiş. Kendisi her gün oradaymış. Aynı zamanda Kadıköy'de dernekleri varmış, oraya da arada sırada gidiyormuş. İstanbul'da 50-60, Ümraniye'de 20, kendi mahallesinde ise 15 akraba-hemşehri-köylüsü olduğunu ve bunlarla sıkça görüştüğünü belirtiyor. Daha önce ANAP üyesiymiş, şimdi DYP üyesi. Mahallede ve ilçede olup bitenlerden haberdar ve politikayla çok yakından ilgili.

IV. "Kaçak Kent"te Yaşamak: "Dayanışma" İlişkisi mi? "Güç" İlişkisi mi?

Buraya kadar aktarılan sonuçlar, ticarileşmiş enformel kentleşme süreciyle bu alana yerleşmiş olan grupların kente gelirken getirdikleri hüner, birikim ve ilişki ağlarının niteliği ile bunların göçten sonra geçirdiği değişimin incelenmesine dönüktü. Bu bölümde, sözkonusu süreçlerin, araştırma konusu alanda yaratılmış olan kentsel kamusal ortamla ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Araştırmanın ilk iki bölümünde bu alanda oluşmuş kentsel "kamusal" ortamın temel nitelikleri incelenmişti. Bu bölüm, bir anlamda, bu kentsel ortamı farklı saiklerle ve farklı biçimlerle de olsa "kuran" grupların, kendi yarattıkları bu "özel" kentsel ortamda nasıl varolmaya çalıştıklarını analiz etmeyi hedeflemektedir. Böylece, bu alanlarda yaşayan

grupların "yaşam şansları"nı belirleyen koşulları, bu koşulların oluşturduğu yeni toplumsal katmanları ve bunların değişme dinamiklerini anlamamız kolaylaşacaktır.

IV.1. "Özel" Yaşamdaki İlişkiler

Öncelikle, bu alanda yaşayan ve farklı toplumsal katmanlara mensup oldukları belirlenen çeşitli grupların, "özel" yaşamlarında kurdukları ilişkilerin niteliği üzerinde duracağız. Bundan önceki bölümde, akrabalık ilişkilerinin "kültürel" bir varlık olarak kente taşınan en önemli ilişki türü olduğundan söz edilmişti. Ancak bu ilişkinin de burada yaratılmış olan kentsel ortamdan etkilenerek yeniden tanımlandığı saptanmıştı. Hemşehrilik ilişkisi ise, kentte yaratılan yeni bir ilişki türü olarak, farklı kültür grupları ve farklı toplumsal katmanlar için farklı anlamlar ifade edebiliyordu. Komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri de, kentsel ortamlarda, yine "kökene" bağlı olmayan, yine güvene ve tanışıklığa dayalı ancak "yabancılar"la ilişki anlamına gelen ilişkilerdi ve gerek komşuluk gerekse arkadaşlık ilişkilerinde, kökene bağlı ilişkilerde gözlemlenen "hiyerarşik" yapının sözkonusu olmadığı görülüyordu.

Hanehalklarının "özel" yaşamlarında kurdukları ilişkiler, yine yukarıda tanımlanan çerçevede incelenecek ve önce hanelerin "eviçi" ilişkileri ele alınacaktır. Ev içi ilişkiler, aile üyelerinin tümünün, yani kadınların ve çocukların da katıldığı ilişki türü olarak özel önem taşımaktadır. Ev kadınlığının yaygın olduğu bu hanelerde evin içine girenlerin kimler olduğu, yeni kurulan günlük ve yüzyüze ilişkilerin niteliğini de göstermesi bakımından önemlidir.

Hanelerin "evcek" görüştükleri kimseler, ailenin konumuna göre değişen ve daha çok mekansal yakınlıkla belirle-

nen ilişki biçimlerine temel oluşturmaktadır. Bundan önceki bölümde (Bk. Çizelge: 63) belirtildiği üzere, haneler arasında sadece akraba ve hemşehrileriyle görüşenlerin oranı yüzde 40'lar civarındadır. Bu oran, göreli olarak yerleşik bir nüfusun bulunduğu İnkılap Mahallesi'nde daha yüksektir. Buna karşılık, gerek yeni yerleşilen Kazım Karabekir ve gerekse devingen bir nüfusa sahibolan Atatürk mahallelerinde daha düşüktür.

Köken dışı ilişkiler arasında yer alan "komşuluk" ilişkileri, ortak mekanda yaşama sonucunda oluşan, tesadüflerle biraraya gelen hanelerin sürdürdükleri bir ilişki türüdür. Buna karşılık arkadaşlık ise yaşanılan mekanın dışındaki tanışıklıkları gösteren bir ilişki biçimidir. Her iki ilişki türü de, "yabancılar-arası" ilişki olmalarına karşın, denenmiş ve güvene dayalı ilişkilerdir. Bu tür ilişkilerin baskın nitelik kazandığı, salt komşularla ya da salt arkadaşlarla ilişkide olan hanelerin oranı yüzde 20'ler civarındadır. Ağırlıkla yakın çevresinde akraba ve hemşehrisi bulunmayan hanelerin oluşturduğu bu oran, merkezdeki mahalleden çevreye doğru azalmaktadır.

Hane reislerinin beyanları üzerinden yapılabilecek bir başka değerlendirme, hanelerin ev içi ilişkilerinin kapsamıyla ilgilidir. Burada hanelerin ev içi ilişkileri gerek çap, gerekse yoğunluk bakımından "dar" ve "geniş" olarak sınıflandırılmıştır. Az sayıda kişiyi içeren ilişkiler, örneğin "sadece çok yakın aile çevresi", "çok yakın birkaç arkadaş", "yakın bir-iki komşu", "yakın bir-iki komşu ve işyerinden birkaç arkadaş', "yakın birkaç komşu", "yakın bir-iki komşu ve işyerinden birkaç akraba" biçiminde ifade edilen ev içi ilişkiler, "dar" ilişkiler olarak kabul edilmiştir. Buna karşılık, geniş kapsamlı ve çok sayıda kişiyi içeren ilişkiler ise, örneğin "yakın, uzak bütün akrabalar", "yakın uzak akrabalar, hemşehriler ve komşular", "tüm köylülerimiz, kom-

şularımız" biçiminde ifade edilen ilişkiler ise "geniş" ilişki olarak kabul edilmiştir.

ÇIZELGE 66
Hanehalkının Ev İçi İlişkilerinin Niteliği

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam Sayı	Toplam %
Dar çevre	72.5	66.0	64.8	103	67.8
Geniş çevre	27.5	34.0	35.2	49	32.2
Toplam	100.0	100.0	100.0	152	100.0

Genel olarak, hanelerde "dar" ilişkinin yaygın olduğu gözlenmektedir. Ancak, "dar" hane içi ilişkinin ağırlık kazandığı durumlar arasında birbirinden farklı bazı ilişki biçimlerinin olduğu ortaya çıkmıştır:

Bunlardan bir kesimi, "kendine yeterli" orta sınıf kentli aile ilişkisi niteliğini göstermektedir. Bu haneler, genellikle, birbirine benzer nedenlerle ve kendi istekleriyle "dar" çevre ilişkisini seçmektedirler. Örneğin, öğretmen karı-kocanın olduğu bir aile, "Buraları çok karışık, komşuların da kim olduğu belli değil! Arkadaşlarımızla görüşüyoruz, onları seçmek mümkün" diyerek, dar bir arkadaş ve meslekdaş ilişkisini yeğleyebilmektedirler. Bunun yanısıra, aynı semtte yakın akrabaları bulunan bir başka aile, yine aynı gerekçelerle "çok yakın akrabalarıyla, çocukları ya da kardeşleriyle" sınırlı bir ilişki içinde kalabilmektedirler. Bir başka genç karı-koca, bölgede çok sayıda hemşehrileri ve akrabaları olduğu halde "dedikodulardan bıktıkları" için sadece en yakın akraba ve arkadaşlarıyla görüştüklerini belirtmişlerdir. Göreli olarak uzun süredir bu alanda yaşamış olan haneler arasındaki "denenmiş" komşuluk ilişkileri de "dar" çevre ilişkisine girebilmektedir.

Dar çevre ilişkisi içinde olanların bir kesimi ise, kendi tercihlerinden çok zorunluluklar nedeniyle bu tür ilişki içindedir. Bunlar, bölgeye yeni taşınanlar, kiracılar, yoksullar ve yaşlılardır. Bölgeye yeni taşınanların gerek komşuları ve gerekse o mahallede varolan "hemşehrileri" tarafından kabul edilmeleri için belli bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Bu arada özellikle Doğu Anadolu'dan yeni göçetmiş hanelerin gerek yerleşikleşmiş hemşehrileri, gerekse komşuları tarafından kabul edilmeleri daha güç olmaktadır ve uzun süre izole yaşamaları gerekebilmektedir. Yoksullar ve yaşlıların da, aynı mahallede yaşayan akrabaları veya hemşehrileri bulunsa bile, görece yalnız yaşayan gruplar olduklarını belirtmek gerekir.

Örneğin, bir yaşlı karı-koca mahallede çok sayıda akraba ve hemşehrileri olduğunu ancak "kapılarının çok seyrek çalındığını" belirtmişlerdir. Bir başka yoksul aile, hallerinin vakitlerinin çok insanla görüşmeye elvermediğini, "evden işe, işten eve" gittiklerini ve kendilerine benzer komşulardan oluşan "üç evlik bir topluluk" içinde ilişkilerini sürdürdüklerini belirtmişlerdir. Yine ailesinin tümünü trafik kazasında kaybetmiş yaşlı bir şoför, akraba ve köylülerinin kapısını çalmadığını; yapayalnız yaşadığını belirtmiştir.

Tahmin edileceği üzere, bir tür kentli orta-sınıf aile ilişkisini gösteren ve hanelerin kendi istekleri ve seçimleriyle oluşan "dar" çevre ilişkisiyle, "yalnızlığa" terkedilenler arasında önemli bir farklılık vardır. Bu iki farklı dar çevre ilişkisini üç mahallede de gözlemlemek mümkündür. Ancak, Atatürk Mahallesi'nde birinci tür "dar" çevre ilişkisinin önemi daha fazladır. Kazım Karabekir Mahallesi'nde ise, istek ve irade dışı gelişen ve bu ilişki içinde olanların da kendilerini yalnız hissettikleri "dar" çevre ilişkisi daha baskındır. Dolayısıyla "hemşehrilik" ilişkileri, çok zor durumda olanların dayanışma ilişkisi gibi gözükmemektedir.

Geniş çevre ilişkisi ise, genellikle yakın çevrelerinde akraba ve hemşehrisi bol olan, görece yerleşikleşmiş, hali vakti yerinde, "genç-orta yaş" grubunda ve aile döngüsü bakımından "tırmanma" döneminde olan haneler arasında daha yaygın bir ilişki türüdür. Örneğin bir hanehalkı reisi "İstanbul karışık, tehlikeli, bu nedenle yabancılarla değil,sadece hemşehrilerimiz, yakın köylülerimiz ve akrabalarımızla görüşüyoruz" demiştir. Bir diğer görüşmeci ise çok geniş çevresi olduğunu, hem kendisinin hem karısının yakın-uzak akrabalarıyla ve çevredeki komşularla görüştüklerini, bunun da "gör-öğren rüyası" biçiminde ifade edilebileceğini, sonuçta her şeyden haberdar olduklarını belirtmiştir. Geniş çevre ilişkisi de her üç mahallede gözlemlenmekle birlikte, merkezden çevredeki mahallelere gidildikçe oranı artmaktadır.

Hanehalkı reislerinin ev dışı ilişkileri hakkında, daha önce, akrabalık ilişkileri ve diğer kökene dayalı ilişkiler bağlamında bilgi verilmişti. (Bk: Çizilge: 64) Buna göre, hanehalkı reislerinin ev dışındaki ilişkilerinde kökene dayalı ilişkilerin önemi azalmakta, buna karşılık işyerlerinde karşılaştıkları ya da birlikte çalıştıkları arkadaşlarının önemi artmaktadır. Ancak, bir önceki çizelgeyle karşılaştırıldığında, ev dışında kurulan arkadaşlık ilişkilerinin haneiçi ilişki biçimine dönüşmediği ve daha çok erkeklerarası ilişki olarak sürdüğü görülmektedir. Arkadaşlarla ilişkinin en yaygın düzeyde yaşandığı mahallenin Kazım Karabekir Mahallesi oluşu dikkati çekmektedir.

Göç, göçedenlerin yerleşik ve alışık oldukları ilişkileri büyük ölçüde kesintiye uğratıp yeni ilişkiler kurmalarına zemin hazırlamaktadır. Bu ilişkilerin, kadın ve çocuklar açısından büyük önem taşıyan ev içindeki bölümü daha çok kökene dayalı ilişkiler biçiminde sürmektedir. Ancak sözkonusu ilişki türünün ev içi ilişkiler düzeyinde yeniden ta-

nımlandığından daha önce sözedilmişti. Bunun yanısıra, ortak sorunların paylaşıldığı ve güvene dayalı ilişkinin denendiği "komşuluk" ilişkileri de ev içinde sürdürülen önemli bir ilişkiağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşama alanı dışındaki tanışıklıklara dayalı arkadaşlık ilişkileri ise daha çok ev dışında ve erkekler arasında sürmektedir.

Hanelerin ev içi ve ev dışında sürdürdükleri ilişkilerin kentsel yaşamın hangi alanları için, ne ölçüde önem taşıdığı konusu bundan sonraki bölümlerde incelenecektir. Bu konuya geçmeden önce, hanehalkı reislerinin, az ya da çok ilişkide bulundukları bu farklı gruplara duydukları güvenin derecesi üzerinde kısaca durulacaktır.

ÇİZELGE 67
İstanbul'da Bazı Gruplara Duyulan Güven Oranları

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam
"İstanbullular"a	17.6	27.7	33.3	26.3
Akrabalara	56.9	51.1	74.1	61.2
Hemşehrilere	31.4	44.7	57.4	44.7
Komşulara	51.0	57.4	63.0	57.2
Arkadaşlara	39.2	55.3	59.3	51.3

Bu çizelgeden, görüşmeciler tarafından en çok güven duyulan grupların akrabaları, en az güven duyulanların ise "İstanbullular" olduğu anlaşılmaktadır. Diğer sorulara verdikleri yanıtlardan "İstanbullular"ın görüşmecilerin en az tanıdığı grup olduğu ortaya çıkmıştı. Araştırmada görüşmecilerden, "İstanbullu kim?" sorusuyla, İstanbullular'ı tanımlamaları istenmişti. Bu soruya verdikleri yanıtlardan, çok azının somut bir İstanbullu tanımı yapabildiği ve genellikle, kentin merkezinde oturan, görece zengin, farklı bir yaşam tarzı sürdüren grupları İstanbullu olarak kabul ettikleri an-

laşılmıştı. Bu yanıtlarla yukardaki çizelgedeki yanıtlar birleştirildiğinde, hanehalkı reislerinin en az tanıdıkları ve en az güven duydukları grubun "İstanbullular" olduğu anlaşılmaktadır.

Buna karşılık, görüşmeciler, en çok yakın akrabalarına, daha sonra da ilişkilerde denenmiş komşularına güvenmektedirler. Bu grupları sırasıyla arkadaşları ve hemşehrileri izlemektedir. Görüldüğü üzere, görüşmeciler her ne kadar akraba ve hemşehrileriyle yoğun ilişki içinde olsalar da, onların tümüne aynı güveni duymamakta ve denenmiş ilişkiler sonucu bunlar arasında seçim yapmaktadırlar. Dolayısıyla kökene bağlı ilişkilerde de kentsel yaşamdaki deneyimler sonucu oluşan yeni ilişkiler sözkonusudur.

Yukarıdaki çizelgede dikkati çeken bir başka nokta, merkezdeki mahallede oturanların hemen bütün gruplara, çevredeki mahallelerde yaşayanlardan daha az güven duymalarıdır. Atatürk Mahallesi'nde oturanların akrabalarına ve komşularına olan güvenleri, Kazım Karabekir Mahallesi'nde yaşayanlardan daha düşüktür. Buna karşılık Kazım Karabekir Mahallesi'nde yaşayanların hemen bütün gruplara duydukları güven, Atatürk Mahallesi'nden daha yüksektir. Dolayısıyla, kentli orta sınıf özelliklerinin gözlendiği Atatürk Mahallesi'nde yaşayanların daha kapalı ve dar bir ilişkiağı içinde ve kendi haneleri dışındakilere daha az güven duyarak yaşadıklarını söylemek mümkün olabilmektedir. Buna karşılık gecekondu türü gelişmelerin yaşandığı mahallede yaşayanlar, hem daha geniş bir yelpazeyle ilişki kurmaktadırlar, hem de kendi haneleri dışındakilere daha fazla güven duymaktadırlar.

IV.2. Konut Piyasasına Ulaşmada Kullanılan İlişkiler

İstanbul'daki formel konut piyasasının nitelikleri, bu piyasadan konut edinenlerin nitelikleri ve bu piyasada kullanılan ilişki kanalları hakkında fazla bilgi sahibi olduğumuz söylenemez. Buna karşılık, "gecekondu" araştırmaları, enformel konut piyasası konusunda daha fazla bir bilgi birikimi sağlamıştır. Burada, sözkonusu araştırmalardaki bulguları tekrarlamaktan çok, konut piyasasının işleyişi ile ilgili ve bu araştırmanın ana temasıyla bağlantılı bulguların aktarılmasına çalışılacaktır. Kaldı ki, bu alan araştırmasının yapıldığı üç mahalleden ikisinde formel konut piyasasının oluştuğu gözönünde tutulduğunda, kısıtlı da olsa, formel ve enformel konut piyasalarındaki ilişkileri karşılaştırma olanağı bulunmaktadır.

Aşağıdaki çizelgede, konut bulmada (kiralama ya da satın alma) yaygın olarak kullanılan ilişki kanalları özetlenmiştir. Genel olarak bakıldığında, konut bulmada, kökene bağlı kanallarla, diğer kanalların (kooperatif, gazete, ilan, emlakçı, arkadaş gibi) aşağı yukarı eşit ağırlıkta olduğu gözlenmektedir. Ancak, mahalle düzeyine inildiğinde bir farklılaşmanın olduğu anlaşılmaktadır. Atatürk Mahallesi gibi, apartmanlaşmanın ve imar planına bağlanmış "formel" konut alanlarının bulunduğu bölgede, kökene bağlı kanalların önemi azalmaktadır. Buna karşılık, Kazım Karabekir Mahallesi gibi enformel arsa ve konut piyasasının olduğu yerleşmelerde kökene bağlı kanalların ağırlığı artmaktadır.

Atatürk ve İnkılap mahallelerinin kat mülkiyetli, imar planlı yeni apartmanlarında konut sahibi ya da kiracı olarak oturanlar için köken dışı kanallar önem taşımaktadır. Burada oturanlar, kooperatif üyeliği, kredi, emekli ikramiyesi gibi bazı formel kurumlar aracılığıyla konut edinmiş-

lerdir. Buradaki konutlarda oturan kiracılar da konutları tesadüflerle, gazete ilanlarıyla, emlakçı kanalıyla ve daha çok "yabancı"dan kiralamışlardır.

Bunların yanısıra, aynı mahallelerde, özellikle eski köy yerleşmesinin olduğu bölgelerde ve halen ilçenin merkezini oluşturan kesimde, kökene bağlı ilişkiler üzerinden konut edinmiş haneler de vardır. Bunların bir kesimi Ümraniye'nin "Arnavutlar" diye anılan eskileri, daha sonra yerleşen Şileliler ve Rizeliler'dir. Bir kesim ise Ümraniye'nin ilk büyüme aşamasında buralardan yer satın alanlardır. Bunlar arasında "Almancılar"a da rastlanmaktadır.

Buralarda babadan miras yoluyla intikal eden arsaları ya da konutları değerlendirerek yaşayanlar da vardır. Örneğin İnkılap Mahallesi'nin merkezindeki bir apartmanda oturan bir görüşmeci "Dedem Oflu'ydu, Çavuşbaşı'nın eski muhtarıdır. Ondan kalan arsa üzerinde babamlar apartman yaptılar. Şimdi hep beraber burada yaşıyoruz" diyerek bu alana yerleşmelerini anlatmaktadır. Yine eski Ümraniyeli bir Rizeli, babasının buradaki arsayı tarlayken aldığını, toprağın babadan miras kaldığım, sonra kardeşleriyle ortaklaşa apartman yaptıklarını ve kendisinin de altı dairesi olduğunu belirtmiştir.

Bu alanın merkezde kalan kesimlerinde, Ümraniye'ye eskiden yerleşenlere ait, çok sayıda kiralık dairesi de olan tek malikli apartmanlara ya da aile apartmanlarına rastlanmaktadır. Bu tür apartman sahipleri arasında 10-11 kiracısı olan kişiler de vardır. Aile apartmanı yapma yoluyla konut edinme, yalnızca baba ve çocuklar ya da kardeşler arasında geçerli olan bir konut edinme biçimidir. Ancak bu tür binalarda bile, bir kimsenin kendini konut maliki olarak kabul etmesi için binanın yapımında katkısının bulunması gerekmektedir. Örneğin, bir Şileli, babasının buraya çok eskiden yerleştiğini ve bu arsayı aldığını, daha sonra ağabeyiyle bir-

likte halen oturdukları binayı yaptırdıklarını, binanın bazı dairelerini de kiraya verdiklerini belirtmiştir. Bu, bina yapım sürecine katkıda bulunan yakın akrabaların ortaklığına bir örnek oluşturmaktadır. Aksi takdirde, binanın tümü baba tarafından yapılmış olsa bile, miras biçiminde intikal etmedikçe, içinde oturan, kendini konutun maliki olarak görmemekte ve kendisini "kira vermeden oturan" kişi biçiminde tanımlamaktadır.

Bu bölgede, kökene bağlı konut edinme olgusu, kurallar açısından, formel konut piyasasıyla büyük ölçüde benzerlik taşımaktadır. Baba-oğul ya da kardeşler arasındaki ortaklaşa konut edinme ilişkisi bile, arsa ve konut maliyetine bağlı olarak belirlenen piyasa kurallarına göre düzenlenmektedir. Bu durum, akrabalar-arası kiracılık olgusunun yaygınlığından da gözlemlenebilmektedir. Nitekim, kiracılar arasında babasının, kardeşinin, amcasının ya da bir başka akrabasının evinde normal piyasa rayicine göre kira ödeyerek oturanlar olduğu da saptanmıştır.

ÇİZELGE 68
Konut Bulmada Kullanılan Kanallar

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam Sayı	Toplam %
Kökene bağlı	43.1	40.4	61.1	73	48.0
Diğer	56.9	59.6	38.9	79	52.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	152	100.0
Malikler	51.0	59.6	81.5	98	64.5
Kiracılar	41.2	21.3	13.0	38	25.0
Kira vermeyenler	7.8	19.1	5.5	16	10.5
Toplam	100.0	100.0	100.0	152	100.0
Kiracısı olanlar	11	3	7	20	13.2
Aile apartmanı	13	11	4+16*	44	28.9

(*) Aile ile birlikte arsa alanlar.

Kiracı oranının düşük olduğu Kazım Karabekir Mahallesi'nde kökene bağlı ilişkilerin daha yaygın biçimde yaşandığı gözlenmektedir. Buradaki konut sahiplerinin büyük bir kesimi bireysel olarak ya da grup olarak enformel piyasadan arsa satın alıp inşaat yapmışlardır. Burada, az sayıda olmakla birlikte, başkaları tarafından yapılmış binaları satın alanlar da vardır.

Bu alanda yaygın olduğu gözlemlenen kökene bağlı ilişki kanalları temelde iki biçimde işlemektedir. Birincisi, özellikle arsa satışları sırasında gerçekleşmektedir; bu da bölgedeki arsa satışlarının kent içindeki hemşehrilik haberleşme ağı aracılığıyla duyurulmasıdır. Burada yaşayanların büyük bir kesimi ortalama on yıl kadar önce sözkonusu bölgede arsa satışının olduğunu "hemşehrilerinden" duyduklarını ve gelip görerek arsaları satın aldıklarını belirtmişlerdir. Bu aşamada, hemşehrilik ilişkileri haber verme ve parsellenen alanlara müşteri bulma bakımından önem kazanmaktadır. Bir görüşmecinin de belirttiği gibi, "Burayı parselleyen Kastamonulu, satan Sivaslı, haber veren bir başka Sivaslı, yapanlar da biziz!"

Daha sonraki aşamada hemşehrilik ilişkisi bir başka anlam kazanmaktadır. Arsayı güven duyulan bir "hemşehri" aracılığıyla satın alma, arsanın konut yapımına kadar geçecek süre içinde "güvenli" ellerde tutulacağının bir garantisi olarak da kabul edilmektedir. Arsa satıcıları, bu nedenle, satışa hazırlanan arsaları büyük parseller halinde, farklı hemşehri gruplarına ulaşabilecek kişilere satmaktadırlar. Bunlar, ya kent içinde birikim yapmış "başarılı" göçmenler ya da kente sermayeleriyle gelmiş kimseler olmaktadır. Bunlar arasında, tüm bir sokağı satın alıp pazarladıktan ve insanları yerleştirdikten sonra başarılarından dolayı soyadlarını "sokak adı" olarak kabul ettiren aileler vardır.

Buraya bireysel olarak yerleşenlerin arsayı satın aldıktan

yaklaşık on yıl sonra bina yaptıkları anlaşılmaktadır. Sürenin böylesine uzamasının bir nedeni, bazılarının arsa bedelini ödedikten sonra inşaat yapacak birikimi sağlamak zorunda kalmalarıdır. Ancak, bu neden herkes için geçerli değildir. Birçok kişi, konut yapmaya başlamak için bölgenin konut alam olarak "güvenliğinin" sağlanmasını beklediklerini belirtmiştir. Yıkım korkusunun azalması, büyük ölçüde, bölgenin kalabalıklaşmasına da bağlıdır. Bunun yanısıra, alanın yaşanabilir bir alan haline gelmesi için asgari bazı hizmetlerin sağlanması da beklenmektedir. Bu alanlara yerleşenlerin bir kesimi, inşaata başlamadan önce yol, su, ulaşım ve ilkokul gibi hizmetlerin oluşmasını beklediklerini ifade etmişlerdir.

Bu alanda gözlenen kökene bağlı ilişkilerin bir başka biçimi ise, ortak arsa alma ya da ortak bina yapmadır. Bölgenin boş olduğu dönemde buradan arsa satın alanların bir kesimi, özellikle kendi arsalarının güvenliği açısından, çevredeki arsaların yakın akrabaları tarafından alınmasını tercih etmektedirler. Bu amaçla, arsa satışını duyanlar arasında yakın akrabalarıyla ortaklaşa arsa alanlar ya da bitişik parselleri alanlar vardır. Ancak, bu tür ortak satın alma için, baba-oğul ilişkisi ya da kardeşlik ilişkisi gibi, çok yakın ve sağlam "güven"e dayanan ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Özellikle ortak konut yapmada, bu neredeyse bir zorunluluk halindedir. Bunda, bölgenin yasallaşmasına dönük hazırlıklar ve dolayısıyla yasal varis olabileceklerin dahil edildiği bir ortaklık ilişkisine gidiş sözkonusu olmaktadır.

Örneğin, Konyalı bir mahalle sakini buraya yerleşmesini şöyle anlatmaktadır: "Burada arsa satıldığını duyunca köylülerime haber verdim. Geldik, gördük, beğendik. Önce ben yerleştim. Benden birbuçuk yıl sonra kirada oturan akrabalarıma burada yuva yaptım. Yolun alt tarafında onlar oturur. Zararsız insanları etrafa almaya çalıştım." Bir Sivaslı

ise "Akrabalarımızdan burada arsa satıldığını duyduk. On yıl önce arsayı ailecek satın aldık. Önce babam ev yaptırdı, sonra bitişiğine ağabeyim yaptırdı, sonra da sıra bana geldi" demiştir.

Genel olarak bakıldığında, enformel arsa piyasasının oluştuğu bölgede kökene bağlı ilişkilerin büyük ölçüde müşteri bulma, talep yaratma ve güvenli yerleşme yönünde işleyen bir sistem havasında çalıştığı gözlenmektedir. Yakın akrabalar arasındaki ilişkiler müstakbel yasallaşma olanaklarını gözetmekte, dolayısıyla "formel" konut piyasasının işleyişini dikkate alarak sürmektedir.

IV.3. İş Piyasasına Ulaşmada Kullanılan İlişkiler

Bu bölümde, kentsel yaşamın ikinci önemli alanı olan iş piyasasında kullanılan ilişki kanalları incelenecektir. Bu amaçla, alandaki hanelerin esas geçim kaynaklarını oluşturan işler üzerinde durulacaktır ve esas olarak, hanehalkını oluşturan çiftlerden hanenin geçimini sağlayan üyenin esas işi dikkate alınacaktır. Bu nedenle, araştırma sırasında, hanede çalışan kişinin görüşmede bulunmaması halinde (dul, işsiz, hasta vb.) hanedeki eşlerin daha önceki işleri değerlendirmeye alınmıştır. Dolayısıyla, bu bölümde sadece görüşme yapılan hanehalkı üyelerinin şimdiki işleri değil, hanenin geçimini sağlayan esas işleri ve bu işlere ulaşmada kullandıkları ilişki kanalları da dikkate alınmıştır.

ÇİZELGE 69
Hanehalkı Reislerinin İş Piyasasında Kullandıkları Kanallar

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam Sayı	Toplam %
Kökene bağlı	47.1	59.6	48.1	78	51.3
Formel kanal	23.5	19.1	22.2	33	21.7
Diğer	29.4	21.3	29.7	41	27.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	152	100.0
Sigortalı Olanlar (%)	78.4	70.2	79.6	116	76.3

Yukarıdaki çizelgede, hanelerin geçimini sağlayan işlere ulaşmada kullanılan ilişki kanalları hakkında elde edilen bulgular özetlenmektedir. Burada, ilişki kanalları, esas olarak üç grupta toplanmıştır: Bunlardan ilki akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerine dayanan, kökene bağlı ilişki kanallarıdır. İkincisi, İş ve İşçi Bulma Kurumu, sınav, gazete ilanı ve tayin gibi anonimleşmiş ilişkilere dayanan formel kanallardır. Üçüncü grupta -"diğer" olarak- ele alınanlar ise, görüşmecilerin İstanbul'da kendi deneyimleri ile, kendi başlarına iş aramaları ya da yine kentte, kendi çabalarıyla kurdukları arkadaşlık ilişkileridir.

Genel olarak, iş piyasasında görüşmecilerin yaklaşık yarısının kökene dayalı ilişkileri kullandıkları gözlenmektedir. Formel kanallarla iş bulanların oranı yüzde 22 civarındadır. Görüşmecilerin kentte kendi başlarına ya da kendi kurdukları ilişkiler aracılığıyla iş bulmaları bile, formel kanalla iş bulmalarından daha yaygındır. Bu kanalların mahalleler bakımından anlamlı bir farkı da yoktur. Ancak göreli olarak yerleşik bir nüfusun bulunduğu İnkılap Mahallesi'nde kökene dayalı iş kanallarını kullanma oranı iki uçtaki mahalleye göre daha yüksektir.

Kökene dayalı iş bulma kanallarını kullananlar ayrıntılı olarak incelendiğinde bu tür ilişkilerin de birbirinden farklı nitelikte, iki grupta toplanabildiği gözlenmektedir. Bunlardan birincisi "haber alma-haber verme" ilişkisi; ikincisi ise "birlikte çalışma" ilişkisidir. "Haber alma-haber verme", kökene dayalı ilişkilerin en yaygın biçimidir. Bu ilişki türü esas olarak parasal yönü bulunmayan yardımlaşma niteliğini taşımaktadır. Ancak, bu tür ilişkilerde de işin niteliği ile ilişkinin yakınlığı arasında değişen biçimler sözkonusu olabilmektedir.

Genellikle, bireysel emek harcamaya dönük, az hüner gerektiren, çalışanlara düşük ücretli de olsa geçim olanağı veren işler için bu tür haberleşme ilişkisine yaygın biçimde başvurulmaktadır. Görüşmecilerden kente "sermayesiz ve hünersiz" gelmiş olanlar arasında bu tür ilişki kanallarından yararlananların sayısı fazladır. Bunlar, kendilerinden önce gelen hemşehri ve akrabalarının yoğunlaştığı iş alanlarına, yine hemşehrilerinden elde ettikleri bilgilerle girmişlerdir. Örneğin; "Gemicilik Göreleliler'in işi, ben de o işe girdim."; "Çankırılılar tesisatçı oluyor, ben de gelir gelmez o işe başladım."; "Konyalılar manav olur, ben de onların yardımıyla seyyar satıcılıkla işe başladım."; "Şileliler parkeci olur, ben de çıraklıktan yetiştim."; "Karadeniz insanı genellikle inşaatçıdır. Halaoğlu vesile oldu bu işi yapmama"; "Bizim hemşehriler şoförlük yapıyorlardı, ben de muavinliğe başladım, böylece bu işe daldım" türü cevaplar bu grupta yeralmaktadır.

Bu tür "haber verme" ilişkisi daha çok inşaatçılık, şoförlük, pazarcılık, satıcılık gibi, düzenli bir işyerinde yürütülmeyen, düşük nitelikli, sürekli olmayan, bireysel emek, enerji ve çaba gerektiren işler için geçerlidir. Sözkonusu ilişki alenileşmiş bir biçimde, tesadüfi ve geniş bir çevre içinde sürdürülmektedir. Bunda, İstanbul gibi hızlı nüfus

artışının yaşandığı bir kentte bu iş alanlarına girenler için rekabetin olmayışının ve bu işlerin yeni girenlere, diğerlerinin işlerini ve yaşam düzeylerini zedelemeden yaşama olanağı vermesinin önemli etkisi vardır. Dolayısıyla, kente daha önce yerleşenler, yeni göçeden yakınlarının kendi iş kollarına girmesini fazla sakıncalı bulmamaktadır. Kaldı ki, bu tür "haber verme", hemşehriler arasındaki dayanışmanın "parasal" yükünü de ortadan kaldırmaktadır. Böylece, kente yeni göçedenlerin kentteki yerleşme ve geçim sorunları, kendi bireysel çabalarına ve başarılarına terkedilmektedir.

Diğer bir haber verme biçimi ise, kentte görece kıt olan düzenli, güvenceli ve sürekli işler (küçük memurluk, düzenli bir işyerinde sürekli işçilik) için geçerlidir. Bu ilişki, "aracılık" niteliği taşıyan, çok da aleni olmayan ve yakın akrabalar arasında gerçekleşen bir ilişkidir. Özellikle özel sektördeki işler için, bir anlamda güven duyulan bir başka elemanın temini anlamına ya da "referans" anlamına gelen "haber verme" bağlantısı, biraz daha yakın tanışıklık gerektirmektedir. Bu nedenle, haber verme ilişkisi, yakın akrabalar arasında ve göreli olarak "güven" ilişkisinin yaşandığı daha dar bir çevre içinde sürmektedir.

Bu durumda görüşmeciler, iş bulma kanallarından söz ederken genel bir "hemşehri" grubundan çok bu ilişkiyi kuran ya da haber veren yakınlarıyla olan ilişkilerinin niteliğini daha net biçimde belirtmektedirler. Örneğin, İTÜ'de odacı olarak çalışan bir görüşmeci, burada çalışan "enişte-si" yardımıyla işe girdiğinden söz etmiştir. Yine aynı şekilde Esnaf Hastanesi'nde aşçılık yapan bir görüşmeci burada çalışan "ağabeyinin" yanına yamak olarak girmiştir. Benzer biçimde, "bacanağı" aracılığıyla İSKİ'deki odacılığa; "dayısı" aracılığıyla Köyişleri'ndeki işçiliğe; "enişte-si" aracılığıyla Al-Baraka'daki memurluğa girenleri bu tür "aracılık" örnekleri olarak göstermek mümkündür.

Kökene dayalı ilişkilerin ikinci biçimi olan "birlikte çalışma" ise çok daha yakın akrabalar arasında sürmektedir. Burada, tahmin edileceği üzere "parasal" bir ilişki de sözkonusudur. Bu tür ilişki, küçük girişimciler arasında yaygındır. İş ortaklığı ya da yakın akraba yanında çalışma biçiminde gözlenen bu ilişki, aynı zamanda "güven"e dayalı, eşitsiz ve ucuz emek kullanma olanağı veren bir ilişkidir. En yaygın olan, baba-oğul ya da ağabey-kardeşler arasında sürdürülen küçük girişimcilikle ilgili işlerdir.

Bu tür yakın akrabalık temeline dayalı iş ilişkilerinde genellikle göçe öncülük edenlerin ve dolayısıyla iş piyasasına önce girenlerin (çoğu zaman baba, ağabey, amca gibi) gücünün fazla olduğu gözlenmektedir. Aile üyeleri arasından İstanbul'a daha önce gelenlerin kentteki deneyimleriyle elde ettikleri hüner ya da sermaye birikimleri bu eşitsiz ilişkinin kaynağını oluşturmaktadır. Bu da, ortak çalışma sonucu elde edilen gelirin paylaşımında öncülerin avantajlı konuma geçmelerine neden olmaktadır. Örneğin, ağabeyi aracılığıyla oto-boyacıya çırak olarak girmiş bir görüşmeci, daha sonra ağabeyiyle ortak bir dükkan açmıştır. Yine aynı şekilde babasının yanında emlakçılık yapan, babasının trikotaj atölyesinde çalışan, ağabeyiyle ortak bakkal dükkanı işleten görüşmeciler bunlara örnek gösterilebilir. Genellikle, bu tür akraba işlerinde çalışanların hedefi kendi bağımsız işini kurarak, eşitsiz ilişkiyi sona erdirmektir. Bu durum, özellikle sadece geçimlik kazanç imkanı veren işyerleri için geçerlidir. Sözkonusu ilişkiden kopuşu gerçekleştirmenin yolu da, yine yakınlardan "borç" alarak işyeri açmaktan geçmektedir.

İş piyasasına girişte, sınav, gazete ilanı, tayin ve İİBK gibi formel kanalları ve kurumları kullananlar, daha çok "meslek" sahibi olanlardır. Bunlar arasında, formel eğitim kurumları aracılığıyla "meslek" edinmiş olanlar, örneğin öğ-

retmenler, subaylar, yüksek okul mezunları bulunduğu gibi; küçük işyerlerinde çalışarak "meslek" edinmiş olanlar da vardır. Birinci grupta yer alanların girebileceği işlerin belirli formel kurallara bağlanmış olması, bu tür işlere girişte sınav geçmek ya da işe uygun eğitim görmek gibi zorunlulukları gündeme getirmektedir. İİBK aracılığıyla işe girme, istisnai bir durum olsa da, küçük işyerlerinde "meslek" edinenler arasında bu kanalı kullananlar gözlenmektedir. Bu grubun da bu İİBK'den hemşehrileri ve arkadaşları aracılığıyla haberdar olmaları sözkonusudur. Ancak, bu araştırmada elde edilen verilerden, sözkonusu kurumun yaygın biçimde kullanılan bir kanal olmadığı ve iş piyasası üzerindeki etkisinin çok sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

Halen çalıştıkları işlere girerken bireysel çaba gösterenler ve kent içinde kendi kurdukları ilişkileri kullananlar da oldukça heterojen bir gruptur. Bunlar arasında, özellikle kentsel alanlardan göç edenler, İstanbul'da hemşehrileri olmayanlar ya da çocuk yaşta İstanbul'a geldikleri için buradaki iş piyasasına ulaşmada kendi kurdukları ilişkileri kullananlar mevcuttur. Örneğin, halen bazı küçük işyerlerinde ya da inşaat işçiliği gibi nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar arasında kendi başlarına kentte dolaşarak ve tamamen tesadüfle işe girenler vardır. Özellikle fabrikaların kapısına asılan "işçi aranıyor" ilanları aracılığıyla işe girmenin de yaygın bir yol olduğu ve bu tür işlere girenlerin ilanları izledikleri anlaşılmaktadır. Bunlar da işlerini "kendilerinin" bulduğunu ifade etmektedirler. Sözkonusu kişilerin bu tür işyerlerinin yoğunlaştığı alanları, buradaki işlerin niteliğini ve işe alma koşullarını bilecek düzeyde kentsel yaşam deneyimine sahip olmaları gerekmektedir. Bunun yanısıra, yine çocuk yaşta İstanbul'a gelenler arasında, okul ya da komşuluk ilişkileri yoluyla "arkadaşlık" ilişkileri kuranların ve arkadaşlarının "haber verme"si ya da "aracılık" etme-

siyle işe girenlerin de olduğunu belirtmek gerekmektedir.

"Formel" iş bulma kanalları, genel olarak, sadece formel eğitim kurumları yoluyla edinilen bazı "meslek"lere sahip kent kökenliler veya bireysel göçle kente yerleşenler için işlemektedir. Diğer işlere ulaşmada esas olarak "enformel" haberleşme kanalları kullanılmaktadır. Bu kanallar kente göçeden kişinin göç süreci içindeki konumuna göre değişebilmektedir. Kentte daha önce göçetmiş yakın akrabası ya da hemşehrileri bulunanlar, bu grupların ilişkide oldukları işkolları hakkında haber ve bilgi edinebilmektedirler. Diğerleri daha çok bireysel çabalarıyla bu tür işlere ulaşabilmektedirler. Bütün bu kanallar esas olarak "haber verme" biçiminde işlemekte ve özellikle akrabalararası dayanışmanın parasal yükünü hafifletmektedir. Bu durum aynı haneyi paylaşan akrabalar için de geçerlidir.

Birlikte çalışma, temelde, yakın akrabalar arasında gerçekleşen ve hanehalkı üyelerinden İstanbul'a daha önce yerleşmiş olanların lehine işleyen, eşitsiz "iş ilişkisi" biçiminde sürmektedir. Bunun için de göçedenlerin, kentte daha önce yerleşikleşmiş, hüner sahibi ya da "iş" kuracak kadar birikim sahibi yakınlarının olması gerekmektedir. Bu ilişki, her ne kadar dayanışma ilişkisi gibi algılansa da, esas olarak "öncü"lerin lehine işleyen eşitsiz bir ilişkidir.

IV.4. Yerel "Kamusal" Yaşam

Hanehalklarının kentsel ilişki ağları içindeki konumları, buraya kadar, ev içi ilişkiler ile konut ve iş piyasasına ulaşma kanalları bakımından ele alınmıştır. Bu bölümde ise hanehalklarının kentsel ilişkiağı içindeki konumlarının ev ve iş dışı boyutları incelenecektir. Burada, daha çok bu alanda yaşayanların ortak yaşamlarını sürdürme biçimleri üzerinde

durulacaktır. Alan araştırmasının ilk iki bölümünde bu alanlarda oluşan kendine özgü "kamusal" ortamın nitelikleri hakkında bilgi verilmişti. Bu alanda yerel ve merkezî yönetimin kentsel kurumlarının "kuruluş" halinde olmalarının ve çeşitli eksikliklerinin yanısıra, ticarileşmiş hizmetlerin sınırlılığına da dikkat çekilmişti. Bu nedenle, sözkonusu alanlardaki "yaşam kalitesi"nin düşüklüğü yerel politikayı da oldukça dar bir çerçeve içine oturtmaktadır.

Bu tür bir kamusal ortamda, ortak yaşamın niteliklerini, bu alanda mevcut olan formel kurumlarla bu alanda yaşayanların kurdukları ilişki kanallarının karşılıklı etkileşimi belirlemektedir. Bu noktada yoğunlaşabilmek amacıyla, önce, görüşmecilerin yaşadıkları bölgede varolan bazı kurum ve örgütlerle ilişkileri incelenecektir. Çizelge, üç mahallede yaşayan ve farklı toplumsal katmanlara mensup hanelerin, birbirinden farklı niteliklere sahip bazı yerel kurum ve örgütlerle ilişkileri hakkında bilgi vermektedir. Bu çizelgede, hanehalkı reislerinden sözkonusu kurumlarla hiç ilişkileri olmayanların oranı gösterilmektedir.

ÇİZELGE 70
Hanehalkı Reislerinden Yerel Kurumlarla Hiç İlişkisi Olmayanların Oranı

	Atatürk	Inkılap	K. Karabekir	Toplam
Muhtarlık	11.8	14.9	11.1	12.5
Camı	23.5	14.9	22.2	20.4
Belediye	49.0	34.0	24.1	35.5
Kahve	72.5	57.4	42.6	57.2
Kaymakamlık	52.9	57.4	64.8	58.6
Parti	90.2	87.2	83.3	86.8

Çizelgeden, hanehalkı reislerinin en çok ilişkide bulundukları kurumun "muhtarlık" olduğu anlaşılmaktadır. Bu kurumla hiç ilişkisi olmayan hane reislerinin oranı yüzde

13 civarındadır. Ümraniye'deki muhtarlarla yapılan görüşmelerin aktarıldığı bölümden de hatırlanacağı gibi, bütün muhtarların yasal açıdan aynı konumda olmalarına karşın, mahallelerin konumu ve yaşayanların nitelikleri nedeniyle, muhtarların görev alanlarındaki öncelikler değişmektedir. Bunun yanısıra, muhtarların toplumsal konum ve kökenleri de, mahallelerin niteliklerine göre, önemli farklılıklar göstermektedir.

Burada bu konudaki bulguların ayrıntılarına, tekrar olmaması amacıyla, inilmeyecektir. Ancak farklı fiziksel ve yönetsel konumdaki bu üç mahallede de "muhtarlığın" en çok ilişkide bulunulan merci olduğu açıkça gözlenmektedir. Her üç mahallede, hanelerin, çeşitli konulardaki sorunlar karşısında ilk başvurdukları merci, "muhtar"lar olmaktadır. Ancak, bu kurum, hanelerin "günlük" ilişki kurdukları bir merci değildir. Muhtarlar, bütün hane üyelerinin kolaylıkla ulaşabildikleri, ilişki kurabildikleri, sorunlarını aktarabildikleri en önemli mercidir. Ancak, bütün bunlara karşın, hanelerin muhtarla ilişkilerinin de çok sık olmadığı ve hane reislerinin muhtarlara başvurma sıklığının yılda birkaç kez olduğu anlaşılmaktadır.

Yerel düzeyde, kamu yönetimi bakımından önemli olan diğer iki kurum, belediye ve kaymakamlıktır. Belediye, hane reislerinin yaklaşık dörtte üçünün ilişkide bulundukları bir mercidir. Kaymakamlık ise, çok daha küçük bir grubun ilişkide bulunduğu bir merci olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada her iki kurumun da hanelerin yaşamlarında sorun çıktıkça ya da işleri düştükçe başvurdukları merciler olduğunu belirtmek gerekir. Sözkonusu mercilere başvuranların, bu kurumlarla yılda birkaç kez ilişki kurdukları anlaşılmaktadır. Bu bulgu, hanelerin gündelik yaşamlarında ilişkide oldukları herhangi bir "kamusal" örgütün bulunmadığını göstermektedir. Özellikle "kaymakamlık", hanelerin ol-

dukça önemli bir kesiminin "yolunu bile bilmedikleri" bir yerel kamu örgütüdür.

"Belediye" hanelerin muhtarlıktan sonra en sık başvurdukları yerel örgüttür. Hemen bütün hane reislerinin belediyenin görev konuları hakkında bilgileri, işlevlerinden haberi vardır. Yine bütün hane reislerinin belediyenin mahallelerinde yaptığı faaliyetler hakkında bilgisi, değerlendirmeleri ve görüşleri vardır. Belediyeler tüm hanelerin ilgili oldukları, izledikleri, eleştirdikleri en önemli yerel kamu örgütüdür. Bunun yanısıra, hanehalkı reislerinden yüzde 65'inin Belediye Başkanı'nın adını bildiğini de belirtmek gerekir.

Belediye, elindeki parasal olanaklar ve parasal olmayan karar yetkileri nedeniyle, hanehalklarının yaşadıkları çevre ile ilgili düzenlemeler bakımından yaşamsal önem taşımaktadır. Ancak, bugünkü kaynak ve yetki alanlarının niteliği nedeniyle, belediyenin işlevi ve önemi de mahallelerin konumuna göre değişmektedir. Çizelgeden de izleneceği gibi, merkezden çevre mahalleye doğru gidildikçe belediye ile ilişkide bulunanların oranı artmaktadır. Özellikle gecekondu mahallelerinde belediyeyle ilişkili olanların oranı neredeyse muhtarla ilişkide olanların oranına yakındır.

Aşağıdaki çizelge, belediyeye başvuranların oranı ve başvuru konuları hakkında bilgi vermektedir. Buradan izleneceği üzere, çevredeki mahallelerde belediyeye başvuranların oranı, merkezdeki mahalleye göre çok yüksektir. Bunun yanısıra, merkezdeki mahallede oturanların başvuru konuları çevredeki mahallelerden çok daha farklıdır. Merkezdeki hane reisleri, ağırlıkla, belediyelerin günlük ve rutin işleri için, çevredekiler ise daha çok acil altyapı ve yasallaşma sorunları için başvurmuşlardır.

ÇİZELGE 71
Belediye'ye Başvuranlar ve Başvuru Konuları

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam
Altyapı-imar	9.8	46.9	46.3	34.2
Diğer konular	31.4	14.9	16.7	21.1
Başvurmamışlar	56.9	36.2	31.5	41.4
Cevapsız	1.9	2.0	5.5	3.3
Toplam	100.0	100.0	100 0	100 0

Çizelge 70'deki bulgulara dönersek, bu alanda yaşayanların muhtarlıktan sonra en çok ilişki kurdukları kurumun camiler olduğu görülecektir. Camiyle hiç ilişkisi olmayan hanelerin oranı yüzde 20'ler civarındadır. Camiye gitmeyen hane reislerinin nitelikleri mahalleden mahalleye değişmektedir. Örneğin, Atatürk Mahallesi'nde eğitim görmüş "orta-sınıf" mensuplarının, diğer mahallelerde ise daha çok Alevi hane reislerinin camiyle ilişkileri yoktur. Dolayısıyla, camiler hemen her hane reisinin, sık ya da seyrek, ilişkili oldukları mekanlardır. Camilere gidiş sıklığına bakıldığında, bu ilişkinin ağırlıklı olarak her gün ya da her hafta (Cuma) devam eden yoğun bir ilişki niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla, camilerle ilişki daha çok gündelik ve gönüllü bir ilişki türü olarak özel önem taşımaktadır. Camiler, tüm mahallelerde yaşayan ve farklı toplumsal katmana mensup olan erkeklerin, farklı amaçlarla da olsa, biraraya geldikleri nadir kamusal alanlardan biri olarak dikkati çekmektedir.

Kahveler de, gündelik ve gönüllü ilişkinin kurulduğu önemli kamusal mekanlar arasındadır. Bu mekanlar, özellikle erkeklerin hemşehri, komşu ve arkadaşlarıyla buluşup ilişki kurdukları en önemli "sivil" mekanlar olarak önem taşımaktadır. Yukarıdaki çizelgeden de izlendiği üzere, ha-

nehalkı reislerinin yaklaşık yüzde 40'ı kahvelerin müdavimidir. Bu oran çevredeki mahallelere gidildikçe yükselmektedir. Örneğin, Atatürk Mahallesi'nde hanehalkı reislerinin yüzde 70'i kahveye hiç gitmezken, Kazım Karabekir Mahallesi'nde bu oran yüzde 43'e düşmektedir. Kahvelerin önemli ilişki ve iletişim merkezleri olduğu bilinmektedir. Kahvelerin hemşehri ilişkileri bakımından önemine daha önceki bölümlerde değinilmişti.

Kahve müdavimi olanların büyük bir çoğunluğu evlerinin yakınındaki kahvelere gitmektedirler. Ancak, özellikle yoğun hemşehri ilişkisi içinde olan hane reisleri, eğer evlerinin yakınlarında yoksa, başka mahallelerdeki ve hatta kentin başka semtlerindeki kahvelere gitmektedirler. Bu durumda kahveye gidiş sıklığı azalmaktadır. Yakın çevrede çok sayıda hemşehrinin bulunduğu durumlarda, kahveler, aynı zamanda, hemşehrilerin toplandığı yerler olmaktadır. Nitekim Kazım Karabekir Mahallesi'nde çeşitli hemşehri gruplarına ait kahvelere rastlanmıştır.

Kahvelerin kamusal alan özelliği yanında "ticari" mekan niteliği de taşımaları, katılımcılarının belli niteliklere sahip olmasını da getirmektedir. Buraya gidebilmek için belli miktarda harcama gücüne ve vakte sahip olmak gerekmektedir. Kahve müdavimleri arasında yer almayan hane reislerinin bir kesimi, bu güce sahip oldukları halde kahveye gitmeyi reddetmektedir. Bunlar daha çok "orta-sınıf" mensubudur. Buna karşılık, müdavim olmayanların bir kesimi, kahvelere "yoksulluk"tan ya da çalışma saatlerinin uzunluğu-yoruculuğu nedeniyle gidememektedirler.

Yukarıdaki çizelgeden çıkarılabilecek bir başka önemli sonuç, yerel kurum ve örgütlerle en az ilişkide bulunanların Atatürk Mahallesi'nde, en yoğun ilişkide bulunanların ise Kazım Karabekir Mahallesi'nde yaşamalarıdır. Bu durum da, eğer çizelgede belirtilen kurumlarla ilişki "kamu-

sal" yaşama katılımın bir göstergesiyse, Atatürk Mahallesi'nde yaşayanların Kazım Karabekir Mahallesi'ne göre daha "içe kapalı" yaşadıkları anlamına gelmektedir. Buna benzer bir sonuç, hanehalklarının ev içi yaşamlarında da gözlemlenmişti.

Yine aynı çizelgede, hane reislerinin en az ilişkide bulundukları yerel örgütlerin siyasal partiler olduğu izlenmektedir. Ancak, araştırmanın ana teması nedeniyle, bu konu üzerinde biraz daha durulacaktır. Çünkü, sözkonusu çizelgedeki bulgu bu alandaki siyasal yaşamın tümü hakkında bilgi vermeye yetmemektedir.

Burada, özellikle, ortak yaşamın düzenlenmesiyle ilgili kararların üretilmesi ve bu kararlara katılım konusu ele alınmaktadır. Kararlara katılım ise salt formel partiler aracılığıyla yürümemektedir. Parti üyeliği ve siyasal partiler etrafında örgütlenme, siyasetin en önemli boyutlarından biri olmakla birlikte, yerel düzeydeki kararların belirlenmesinde ve uygulanmasındaki tek yol da değildir. Burada, özellikle yerel kararların alınmasındaki ilişki kanallarına, bu kanallar içinde siyasal partilerin ve hanehalklarının konumlarına kısaca değinilecektir. Ancak, bu araştırmanın ana temasının yerel siyasetin örgütlenmesini analiz etmek olmadığını ve konunun sadece, hanehalklarının yerel ilişki ağları ve devingenlik kanalları açısından ele alınacağını hatırlatmakta yarar görülmektedir.

Bu bölümde, önce, görüşmecilerin "formel" örgüt deneyimleri hakkında derlenmiş bulgular aktarılacaktır. Görüşmecilerin formel örgüt deneyimleri, yerel siyasetin niteliklerinin bazı boyutlarının anlaşılması yönünden önem taşımaktadır. Formel örgütler kapsamına, siyasal partiler, dernekler ve sendikalar alınmıştır.

Hanehalkı üyelerine yöneltilen bazı sorulardan, yaşamı boyunca (halen ya da daha önce) siyasal partiye üye olmuş

olanların 24 kişi (yüzde 16); üye olmasa da aktif parti sempatizanı ya da destekçisi olanların ise 13 (yüzde 9) kişi olduğu anlaşılmıştır. Parti sempatizanlarının daha çok seçim dönemlerindeki kampanyalarda faaliyet gösterdikleri, diğer dönemlerde partileriyle pek ilişkileri olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bilgiler çerçevesinde bakıldığında, halen üye olmasalar bile, siyasal partilerle ilişki kurma deneyimine sahip hane reislerinin yüzde 25 düzeyinde kaldığı anlaşılmaktadır.

Bunun yanısıra, yine yaşamları boyunca (halen ya da daha önce) herhangi bir derneğin üyesi olmuş kişilerle, üye olmadıkları halde dernek faaliyetlerine aktif biçimde katılanların oranı ise yüzde 26'dır (40 kişi). Bunların ağırlıklı bölümü (30 kişi) hemşehri derneği üyesidir. Hemşehri derneklerinin nitelikleri ve işlevleri hakkında ayrıntılı bilgi, kökene dayalı ilişki ağlarının açıklandığı bölümde verilmişti. Diğerlerinin (13 kişi) üye oldukları dernekler ise, meslek örgütleri, spor kulüpleri, okul-aile dernekleri ve mahalle güzelleştirme dernekleridir. Görüşmeciler arasında birden fazla derneğe üye olan hanehalkı reisleri de vardır.

Sendikalar her ne kadar iş yaşamıyla ilgili örgütler ise de, formel örgüt deneyimi olması nedeniyle, sendika üyeliğinin de dikkate alınmasında yarar görülmektedir. Hanehalkı başkanları arasında yaşamının herhangi bir döneminde sendika üyesi olanların sayısı 23'tür (yüzde 15). Bunlar arasında Batı Avrupa'da işçilik yaptıkları sırada sendikaya kayıt yaptırmış olanlar da vardır.

Genel olarak, görüşmecilerin yüzde 53'ünün siyasal parti, dernek ve sendika gibi formel örgüt deneyimine sahip olduğu; yüzde 47'sinin ise formel örgütlerle yaşamlarının hiçbir döneminde ilişki kurmamış oldukları anlaşılmaktadır.

Görüşmeler sırasında, hanehalkı reislerine, yerel düzeyde alınan kararlarla ilgilerini ortaya çıkaracak bir dizi soru so-

rulmuştu. Bu sorulardan bir kesimi, görüşmecilerin mahallelerinde önemli kararların alınmasında "etkili" olduklarını düşündükleri kurum ve gruplar hakkında bilgi derlenmesine olanak vermiştir.

ÇİZELGE 72
Mahalledeki Önemli Kararların Alınmasında Bazı Kurum ve Grupların Etkililiği Konusundaki Görüşleri

	Atatürk	İnkılap	K. Karabekir	Toplam
Muhtar	72.6	70.2	70.4	71.0
Belediye	68.6	70.3	61.1	66.5
Din görevlileri	43.2	38.3	40.7	40.8
Öğretmenler	45.1	36.2	38.9	40.2
Esnaf	47.1	29.8	35.2	37.5
Kaymakam	49.0	34.0	26.0	36.2
Partililer	41 1	29.8	35.2	35.5
Memurlar	29.4	23.4	31.5	28.3
Kadınlar	25.5	31.9	25.9	27.7
Gençler	15.7	10.6	13.0	13.2

Görüşmecilerin "etkililik" konusundaki görüşlerinin kendi algılamalarıyla kısıtlı olduğunu dikkate almak gerekmektedir. Bilindiği üzere, görüşmeciler birbirinden farklı katmanlara mensuptur ve birbirinden farklı nitelikler taşıyan, farklı sorunları olan mahallelerde yaşamaktadırlar. Dolayısıyla, görüşmecilerin ilgili oldukları konular birbirinden farklıdır. Ancak, yine de, aşağıdaki çizelgede aktarılan bulgular, mahalle sakinlerinin, kendi bölgelerindeki kurum ve grupların etkililiği konusundaki algılamalarını aktarması bakımından önemlidir.

Yukarıdaki çizelgede özetlenen yanıtlar arasında, önce, görüşmecilerin formel yerel kurumların etkililiği konusundaki algılamaları ele alınacaktır. Görüşmecilerden önemli kararların alınmasında muhtar ve belediyeyi etkili görenle-

rin oram yüzde 70'ler düzeyindedir. Bu da, muhtarlık ve belediyenin hanehalkı reislerinin önemli bir kesimi tarafından "etkili" kurumlar olarak kabul edildiğini göstermektedir. Buna karşılık, bir diğer yerel kamu örgütü olan kaymakamlık, görüşmeciler tarafından aynı ölçüde etkili bir kurum olarak kabul edilmemektedir. Ayrıca, bu konudaki görüşler mahalleden mahalleye değişmektedir. Örneğin Atatürk Mahallesi'nde yaşayanların yüzde 50'si; Kazım Karabekir Mahallesi'nde yaşayanların ise sadece yüzde 26'sı kaymakamlığı etkili kurum olarak kabul etmektedirler.

Görüşmecilerin, mahallede çeşitli grupların etkili olduğu konusundaki görüşleri, hem yerel kararların hem de yerel politikadaki aktif grupların niteliğini göstermesi bakımından önemlidir. Din görevlileri, öğretmenler ve esnaflar mahallede alınan kararlarda etkili oldukları düşünülen üç önemli meslek grubudur. Bu üç meslek grubunun etkili olduğunu düşünenlerin oranı yaklaşık yüzde 40'lar düzeyindedir.

Ancak, bu konuda da mahallelere göre farklılıklar olduğu gözlenmektedir. Örneğin, Atatürk Mahallesi'nde yaşayanlar arasında öğretmenleri etkili olarak görenlerin oranı daha yüksektir. Yine aynı şekilde, Atatürk Mahallesi'nde esnafların etkili olduğunu düşünenlerin oranı diğer mahallelere göre yüksektir. Bu noktada, hem din adamı, öğretmen ve esnafın etkili oldukları, hem de görüşmecilerin duyarlık gösterdiği konuların birbirinden farklı olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.

Yine aynı çizelgede dikkati çeken bir başka nokta, görüşmecilerin parti üyelerinin etkililiği konusundaki görüşleridir. "Partililer", mahalle sakinlerinin yüzde 36'sı tarafından etkili olarak kabul edilmektedir. Bu oran da mahalleden mahalleye değişmektedir. Merkezden çevreye gidildikçe, "partililer" daha etkili olarak kabul edilmektedir.

Bu konudaki yanıtların incelenmesi, "partililer"in mahalle sakinleri tarafından çok da itibarlı ve güvenilir gruplar olarak kabul edilmediklerini göstermektedir. Görüşmecilere "Partililer etkili mi?" sorusu yöneltildiğinde, "Kendi ve kendi taraftarlarının menfaatlerine olan konularda etkililer" yanıtlarına sıkça rastlanmıştır. Yerel kararların alınmasında formel parti örgütleri ve dolayısıyla "partililer"in tüm grupların güvenini sağlayamadıkları anlaşılmaktadır.

Mahalledeki kadın ve gençlerin etkililiği konusunda hanehalkı reislerinin görüşleri mahalleler arasında önemli bir farklılık göstermektedir. Görüşmecilerin yüzde 28'ine göre kadınlar bazı tür kararlarda etkili olabilmektedirler. Kadınlar, daha çok yerel kamu örgütlerinden, özellikle de belediyeden rutin hizmetlerin yapılması için bazı taleplerde bulunulmasında etkili olmaktadırlar. Talep konuları ise mahalleler arasında farklılık göstermektedir. Buna karşılık "gençler", bütün mahallelerde, en az etkili oldukları düşünülen gruptur.

Aşağıdaki çizelgede, yaşadıkları bölgedeki gelişmelerden haberdar olmayan görüşmeciler "ilişkisi yok"; gelişmeleri ve çevredeki aktif insanları izleyen ancak kendileri aktif olmayan görüşmeciler "izleyici"; buna karşılık kendileri de, farklı konularda ve biçimlerde aktif olanlar ise "ilişkili" biçiminde gruplandırılmıştır.

ÇİZELGE 73
Yerel Politikayla İlişki Dereceleri

	Atatürk	Inkılap	K. Karabekir	Toplam Sayı	Toplam %
İlişkisi yok	60.8	61.7	64.8	95	62.5
İzleyici	17.6	21.3	11.1	25	16.4
İlişkili	21.6	17.0	24.1	32	21.1
Toplam	100.0	100.0	100.0	152	100.0

Hanehalkı reislerinden yaklaşık yüzde 63'ünün yerel kararlara ilgisiz, yerel politik gruplardan habersiz ve bu gruplarla ilişkisiz oldukları anlaşılmaktadır. Bu oran her üç mahallede de birbirine yakın olmakla birlikte, merkezden çevreye gidildikçe artmaktadır. "İlişkisiz" hanehalkı reisleri arasında en belirgin olanları yoksullar, yaşlılar, bölgeye yeni taşınanlar ve kiracılardır. Bunun yanısıra, özellikle Atatürk Mahallesi'nde "izole küçük burjuva" hanelerin reislerine, diğer mahallelerde ise dar hemşehri ve akrabalık ilişkileri içinde olan ancak uzun çalışma süreleri nedeniyle yerel politikayla ilgilenmeye vakit bulamayanlara da rastlanmaktadır.

Buna karşılık, yörede olup bitenleri izleyen, formel ya da enformel yerel liderleri tanıyan, yerel politikanın işleyişini bilen, bu konularda fikri olan ancak kendileri aktif olmayanların oranı yaklaşık yüzde 16 civarındadır. Ancak bu oran mahallelere göre değişmektedir. Burada dikkati çeken nokta, "izleyici" oranının merkezden çevreye doğru azalmasıdır. Bunlar, Ümraniye'de uzun süredir oturan ve bazı gelişmeleri yaşamış olanlar ile onların çocuklarıdır. Ayrıca, parti, dernek, sendika gibi örgüt deneyimine sahip yeni yerleşmecilerin, yerel politikaya da duyarlı oldukları ve henüz içine girmeseler de, gelişmeleri izledikleri anlaşılmaktadır.

Yerel politikada aktif olanların oranı ise yüzde 21'dir. Bu oran da mahalleden mahalleye değişmektedir ve merkez ile çevrede yüksektir. Atatürk Mahallesi'nin, Ümraniye'nin en itibarlı mahallesi konumuyla, yerel politikada aktif olanların ve yörede "yükselenler"in yoğunlaştıkları bir mahalle niteliği taşımasına daha önce de değinilmişti.

Buna karşılık, Kazım Karabekir Mahallesi, yeni yerleşilen, yasallaşmaya ve temel yerleşme sorunlarını çözmeye çalışan bir mahalledir. Bu nedenle her iki mahalledeki "aktif" grupların birbirinden farklı olacağı açıktır. Atatürk Ma-

hallesi'nde oturanlar arasında eski Ümraniyeliler'e (Arnavut, Şileli, Rizeli) ve formel parti üyelerine daha çok rastlanırken, çevrede mahalle kurucularına, gecekondu aktivistlerine ve enformel politik liderlere daha yoğun biçimde rastlanmaktadır.

Bu noktada, yerel politikada aktif olanlarla ilgili biraz daha ayrıntılı bilgi vermekte yarar görülmektedir. Yerel politikada aktif olanlarla yapılan görüşmeler ayrıntılı biçimde incelendiğinde, birbiri içine girse de, dört ayrı tip yerel politikacıdan söz etmek mümkün olabilmektedir:

1. *Eski Yerleşik Ailelerden Gelenler:* Bunlar arasında Ümraniye henüz bir köyken bölgede etkili olmuş (muhtar vb.) kişilerin ailelerden gelen; o dönemlerde buralardan arsa ya da tarla alan ve Ümraniye'nin nüfus kazanmaya başlamasıyla zenginleşen Arnavut, Şileli ve Rizeli aileler vardır. Bu ailelerden olanlar arasında, yerleşik partilerin ileri gelenlerine rastlanmaktadır. Bunlar daha çok Atatürk ve İnkılap mahallelerinde, Ümraniye'nin ana caddesi olan "Çarşı" kesimindeki çok katlı apartmanlarda yaşamaktadırlar. Bu gruplar, Ümraniye'de yaygınlaşan, mahalle ölçeğiyle sınırlı ve sadece konut alanlarının güncel sorunlarıyla ilgili yerel politikaya karşıdırlar. Bu grupların politika anlayışı daha genel konuları kapsamakta ve Ümraniye ölçeğinde düzenlemeleri amaçlamaktadır. Sözkonusu grupların Ümraniye'ye kendilerinden sonra yerleşmiş gruplardan gelen politikacılara, kendi partilerinden de olsa, mesafeli baktıkları anlaşılmaktadır.

Örnek Olay: Rizeli, eski Ümraniye Belediye Başkanı'nın (AP'li) amcaoğlu. Babası öncü göçmen, buradaki taşocaklarında taşaronluk yaparken ve Ümraniye henüz bir köyken arazi satın almış. Kendisi ise Ümraniye'de sinemacılık, büfecilik, marangozluk gibi işler yapmış. Ancak şimdi aktif çalışma yaşamından çekilmiş ve babasından kalan 6 daire-

nin kirasıyla geçiniyormuş. Kendisi SHP üyesi ve delegesi, ancak parti örgütüyle ilişkileri, şimdiki yöneticilerin bölgecilik yapmaları nedeniyle, bozukmuş. Kendisi de hemşehrileriyle ilişkili ve Rizeliler Derneği'nin aktif üyesi, ayrıca Ümraniye'deki Avcılar Derneği'nin de aktif üyesi ve bu derneğin iki dönem başkanlığını yapmış.

2. *"Kurucu" Ailelerden Gelenler:* Bu aileler, Ümraniye'nin büyümeye başlamasından sonra çevredeki alanlardan, çeşitli yollarla (aracıdan ya da köylüden el senediyle satın alma, ya da arazi çevirme yollarıyla) arazi edinen, bu arazilerin satışını düzenleyen ve buraya yeni gelenlerin yerleşmesine salt ticari amaçlarla aracılık eden ailelerdir. Bunlar daha çok çevrede yeni gelişen ve yasallaşma sorunları çözülmemiş olan mahallelerde oturmaktadırlar. Bu mahallelere yerleşmeleri, mahalledeki diğer hanelere göre daha eskidir. Bu hanelerin zincirleme göçle gelen, aralarında öncü göçmenlerin bulunduğu, çok erkek çocuklu ailelerden oluştuğu gözlenmektedir. Bu gruplar yerel politikayla daha çok kendi mahallelerini ilgilendirdiği kadar ilgilidir; yerleşik siyasi partilerden biriyle üyelik ya da aktif sempatizanlık düzeyinde ilişkileri vardır.

Örnek Olay: Siirt'in bir köyünde doğmuş, İstanbul'a 22 yıl önce, 27 yaşında tek başına gelmiş, hemşehrilerinin yardımıyla iş bulduktan sonra ailesini getirmiş. 1976 yılında, buraları henüz yulaf tarlasıyken, Kazım Karabekir Mahallesi'ne yerleşmiş. Kendisinin buraya ilk yerleşenlerden biri olduğunu söylüyor. Şimdi oturduğu ev Kazım Karabekir'in ana caddesi üzerinde. 7 oğlu ve 4 kızı var. İstanbul'a geldikten sonra önce fabrika işçiliği yapmış, sonra daha rahat bir iş diye İSKİ'ye işçi olarak girmiş. Daha sonra "torpil"le İSKİ'nin Ömerli Barajı'ndaki santralına geçmiş, oradan da emekli olmuş. Kendisinin mahallenin en eskilerinden olduğunu ve fakirleri de sevdiği için, bu mahallede en çok sözü

geçenler arasında yer aldığını söylüyor. Gecekonduların fakirleri kiradan kurtardığına inanıyor. Bir ara muhtarlık yapmış, o sırada mahalleye bir ilkokul yaptırmış. Halen o okulun Okul-Aile Derneği Başkanlığını yürütüyor. Kendisinin DYP sempatizanı olduğunu ve genel seçimlerde DYP propaganda kampanyalarında çalıştığını belirtiyor. Oğulları halen DYP'nin aktif üyeleri. Hepsi belediyeden şikayetçiler.

3. *Gecekondu Eylemcileri:* Bu ailelerin daha çok kentin kamu otoriteleriyle sorun yaşamış olan gecekondu mahallelerinden geldikleri gözlenmektedir. Bu ailelerin gecekonduyla ilişkileri sadece konut edinmek amacını güdüyor. Ticari ya da siyasal amaçları yok. Gecekondularını genellikle kendileri yapmışlar ve çoğu zaman büyük zorluk çekmişler. Ancak bu ailelerin diğerlerinden farkı, daha önce yaşadıkları olaylar nedeniyle, gecekondu alanlarında yerleşikleşme için gerekli eylem biçimleri ve örgütlenme konusunda deneyim sahibi olmalarıdır. Bunlar, otobüs, su, çöplük, sınır ve arazi ihtilafı gibi konuların nasıl çözülebileceği konusunda bilgi sahibidirler. Kadın gruplarının eylemlerini örgütleyen kadınlar genellikle bu ailelerden çıkmaktadır. Bu aileler, özellikle mahalle düzeyindeki aktif yerel politikayla yakından ilgilidirler. Bölgedeki formel ve enformel liderleri tanımakta, bunlar arasındaki ilişkileri bilmektedirler ve kimin hangi sorunun çözümünde yardımcı olabileceği konusunda fikirleri vardır. Ancak bu ailelerin siyasal partilerle doğrudan ve üyelik biçiminde ilişkileri yoktur, her grupla ilişki kurmaya yatkındırlar.

Örnek Olay: 66 yaşında, dul, ev kadını. Gümüşhane'nin bir köyünde doğmuş. İnşaat kalıpçısı olan kocası üç yıl önce ölmüş. Daha önce Sanayi Mahallesi'nde oturuyorlarmış. Üç oğlu 1980 öncesi olaylara karışınca korkmuşlar ve oğullarını başka şehirlere yollayıp, buraya taşınmışlar. Daha önce de birkaç kez gecekondu yapıp, bir süre yaşadıktan sön-

ra satmışlar ve başka yere yerleşmişler. Oldukça deneyimli bir gecekonducu aile. Buraya yerleştikten sonra otobüs, yol, su gibi sorunların çözümü için birkaç kez kendisi de belediyeye yürümüş, belediyenin önünde bağırmış. Sonradan gelip mahalleyi sahiplenmek isteyen gruplara karşı çıkmışlar ve onları buradan kovalamışlar. Kendisi bütün bu eylemleri doğru buluyor ve komşu kadınları bu konularda çok pasif görüyor. Mahallede olanları, etkili kişileri tanıyor ve izliyor. Belediye Başkanı'nın adını ve hemşehrisi olduğunu biliyor, ancak ne onunla, ne de ilçe düzeyinde herhangi bir kimseyle ilişkisi var. Hiçbir partiye ya da derneğe üye değil.

4. *Diğerleri:* Bu grup da yerel politikayı izleyen, politik ilişkiler içinde olan bir gruptur. Ancak bu grubun politikayla ilişkilerinin temelinde ne burada yerleşik ve etkili bir aileye mensup olmak, ne de konut piyasası ile ilgili kaygılar gibi etkenler rol oynamaktadır. Bu grubun siyasal partilerle ilişkilerinin temelinde daha genel ilkeler yatmaktadır. Birbirinden farklı tabakalara ve partilere mensup kişilerin oluşturduğu bu grup üyelerinin siyasal yaşama girişleri çok daha farklı ortamlarda gerçekleşmiştir. Bunlar ya göç etmeden önce siyasal parti ilişkisi olan ailelerden gelmektedirler ya da sendika üyeliği, okul, arkadaş grubu, cami gibi kanallarla siyasetle tanışmışlardır. Dolayısıyla, bu grubun üyeleri, politikayı daha soyut değerler çerçevesinde algılamaktadırlar ve yörede belirgin bir biçimde kendini dikte eden, konut alanlarının sorunlarının çözümüne dönük dar kapsamlı yerel politik oluşuma karşıdırlar. Ancak buradaki acil sorunlar nedeniyle, bu grup mensupları, ya yerel politikada aktif olamamakta ya da bu politikaya uyum göstermek zorunda kalmaktadırlar.

Örnek Olay: 26 yaşında, Tokat'ın bir kazasında doğmuş, lise mezunu ve halen belediyeye ait bir işyerinde laborant

olarak çalışıyor. İstanbul'a üç yıl önce ağabeyinin yardımıyla göçetmiş. Kazım Karabekir Mahallesi'nde yer alıp, işçi tutarak gecekondu yapmışlar. Sendikalı, İstanbul'a ve Ümraniye'ye yeni geldiği halde mahalledeki önemli kişileri ve yaptıklarını biliyor. Gecekonduya karşı, kooperatifleşmeden yana. Gecekondulaşmanın mafyaya yaradığını, devletin ve belediyelerin yanlış politikalarının buna neden olduğunu söylüyor. Hemşehrileriyle ve akrabalarıyla ilişkisi var ama hemşehriliğe ve özellikle bölgeciliğe dayalı politikaya, adam kayırmalarına karşı. Ağabeyi DSP milletvekili adayıymış, kendi de ailesi eski Ecevitçi olduğu için DSP'ye girmiş. Halen aktif bir DSP üyesi.

V. Sonuç Olarak: Kentsel İlişkiağları, Devingenlik ve Toplumsal Katmanlaşma İlişkisi Üzerine Bir Deneme

Göç süreci, yapısal değişmenin sonucu olması nedeniyle, devingenliği ve kitlesel düzeyde mekansal değişmeyi ifade etmektedir. Sözkonusu değişmenin yönünü açıklamak için kullanılan kriterlerden biri, kentte yaşayanların doğum yerleri tabakasına göre gruplandırılmalarıdır. Bu sınıflandırma, esas olarak, hem değişmenin yönünü hem de kentte yaşayan grupların kentteki toplumsal konumlarını açıklamak amacıyla kullanılagelmektedir ve İstanbul'da yaşayan toplumsal grupların yeni yaşamlarında belirleyici olan bazı etkenlerin incelenmesinde de kullanılabilir. Ancak, bu grupların kent içinde yaşadıkları yeni deneyimlerin de kent içindeki tabakalaşmada etkili olduğu anlaşılmaktadır.

İstanbul'a hünerleri (meslek ya da eğitim) ve sermayeleri ile gelenlerin iş ve konut piyasası içindeki konumlarının,

diğerlerine göre avantajlı olduğu açıktır. Belirli bir eğitim düzeyine ulaşma olanağının, daha çok küçük kent ve kasaba kökenliler için sözkonusu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, kente sermaye ile gelme olanağına sahip olanlar sadece kent ve kasaba kökenliler değildir. Kır kökenliler arasında da kente belirli bir sermaye ile gelmiş olanlarla karşılaşmak mümkündür.

Kentte yaşayanların, yaşadıkları mekana göre, "gecekondulu"lar ve "gecekondulu olmayanlar" biçiminde iki tabakaya ayrılması, kentteki tabakalaşmayı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Her ne kadar gecekonduda yaşamayı seçen gruplar, kent içinde farklı bir toplumsal katman ya da en azından "düşük statü grubu" özelliği gösterseler de, bu grupların kendi aralarında da katmanlaştığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki, gecekondulaşmanın kendi başına katmanlaşma dinamiklerinden birini oluşturduğu açıktır. Bu araştırmanın çeşitli bölümlerinde açıklandığı gibi, gecekondulaşmanın ticarileştiği bir ortamda, gecekondulaşmanın kendisi bazı grupların devingenlik kazanmasına uygun bir ortam hazırlamaktadır. Dolayısıyla gecekondular da artık homojen grupların yoğunlaştığı alanlar değildir.

Kentte yaşayanların iş yaşamları içindeki konumlarına bakılarak tabakalara ayrılması da, toplumsal konum ve devingenliği açıklamakta kimi zaman yetersiz kalabilmektedir. Bu tür değerlendirmeler daha çok hünere ve eğitime bağlı işler için anlamlı sonuç vermektedir. Ancak bu tür analizler, özellikle kent içinde yaygın olan ikincil iş piyasasının ve küçük girişimciliğin dinamikleri kavranmadan yapıldığında, yetersiz kalabilmektedir. Çok yüksek iş devingenliğinin ve çok karmaşık iş piyasasının olduğu kentsel ortamda, bu tür analizlerin sağlıklı bir temele oturtulabilmesi ancak iş piyasası ve meslekler ile ilgili çok daha ayrıntılı araştırmaların yapılmasına bağlıdır.

Bu araştırma sırasında da gözlendiği gibi, görüşmecilerin yaşam döngüleri ile iş piyasası ilişkileri arasında oldukça önemli bir ilişki vardır. Kentte yaşayanların toplumsal konumlarını ve devingenliklerini açıklamada, iş piyasasındaki halihazır konumlarının yaşam döngüsüyle ilişkisinin kurulması gerekmektedir. Bunun yanısıra, özellikle ikincil konut piyasasının ve kökene dayalı ilişkiağlarının sağladığı olanaklar dikkate alındığında, bu da tek başına yeterli olmayabilmektedir. Burada, bireylerin yaşadıkları göçün türü, göç döngüsü ve yaşam döngüsü ilişkilerinin de dikkate alınmasında yarar vardır. Çünkü, genellikle bireysel olarak gözlemlenen iş yaşamı devingenlikleri, çoğu zaman, bireysel olmaktan çok, bireylerin ilişkide bulundukları daha geniş bir grup için anlamlı bir yaşam stratejisi niteliği taşımaktadır.

Dolayısıyla, kent içindeki katmanlaşmanın ve özellikle yeni katmanların oluşumunun incelenmesinde, kent içinde ilk bakışta algılandığından daha karmaşık mekanizmaların bulunduğunu kavramak gerekmektedir.

Bu noktada, biraz da göç sürecinin iş piyasası üzerindeki etkilerinden söz etmekte yarar vardır. Bu, özellikle kente hiçbir donanımı olmadan gelenlerin, yani kente göçettiklerinde ne hüneri ne de sermayesi bulunanların iş yaşamlarındaki farklılaşmayı büyük ölçüde belirlemektedir. Bu grubun tümünün kentteki iş ve konut piyasasına aynı konumdan giriş yaptığını ve bunun kentteki yaşamları boyunca da sürdüğünü ya da süreceğini söylemek mümkün değildir.

Burada, özellikle, göç sürecinin yarattığı bazı yeni devingenlik olanakları bulunduğundan söz etmek gerekir. Göç eden hanelerin, zincirleme göç ya da bireysel göçle kente yerleşmiş olmaları, kentteki bazı olanaklara ulaşmada önemli farklılıklar yaratmaktadır. Zincirleme göç süreci ile gelenler, kentteki iş ve konut piyasasının kurallarına daha kolay uyum gösterebilmektedir. Bu, bazı grupların diğerle-

rine göre daha avantajlı konuma ulaşmasına olanak sağlamaktadır. Genel olarak, kentte kökene bağlı ilişki ağlarının varlığından haberimiz var. Bu ilişkiler kimi zaman zor durumda olanların yararlandığı, "fedakarlık" ve "vericilik" temalarının ağırlık kazandığı güven, yardımlaşma ve dayanışma ilişkileri biçiminde; kimi zaman ise, özellikle iktidar ilişkileri sözkonusu olduğunda, "patron-yanaşma" ilişkileri biçiminde gündeme gelmektedir.

Ancak bu araştırma sonuçları, kentte kökene dayalı ilişkiağlarının, aynı kökenden de olsa, tüm grupları aynı derecede ve aynı biçimde etkilemediğini göstermektedir. Bu ilişkiağlarının ayrıntılı incelenmesi, hemen her konuda parasal ilişkilerin yaygınlaştığı, ticarileşmiş bir ortamda, akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinin, köydeki dayanışma ilişkilerinden çok farklı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, bu tür ilişkilerde bulunduğu varsayılan güven, dayanışma ve yardımlaşma öğelerinin içeriği, anlamı ve biçimi (ticarileşmiş bir ortamda ve üstelik yoksulluğun eşiğinde olan gruplar için) büyük ölçüde değişmiştir. Sert ve şiddetli ilişkilerin yaygınlaştığı bu ortamda, kökene dayalı ilişkilerin hem biçim değiştirdiği hem de seçici olarak işlediği gözlemlenmektedir.

Kent içindeki bazı gruplar bu ilişkilerin yarattığı olanaklardan yararlanırken, bazı gruplar,tamamen bu ilişkilerin dışına itilmekte ve yalnızlığa terkedilmektedir. Hiçbir kamusal düzenlemenin bulunmadığı bir ortamda, bu ilişkiağlarının varlığı, kentsel ortama kağıt üzerinde "eşit" konumda gelenlerden bazıları için yeni devingenlik olanakları yaratırken, diğerleri için yoksulluğun yerleşikleşmesi anlamını taşımaktadır. Bu da, kent içinde yeni tür ilişkilerin ve yeni bir tabakalaşma sisteminin doğmasına zemin hazırlamaktadır. Kentteki katmanlaşmanın ipuçlarını, bu dinamik ilişkiler sisteminin işleyişinde aramak yararlı olacaktır.

Bu genel çerçeve içinde, burada, araştırma kapsamı için-

de görüşme yapılan hanelerin ilişkiağları ve devingenlik olanaklarının katmanlaşmaya etkisi üzerinde sonuç niteliğinde bir deneme yapılacaktır. Ele alınacak ilk grup, devingenlik yapmış ya da yapma potansiyeline sahip "yükselenler" grubu; ikinci grup, kendi konumlarını korumakla uğraşan "izole küçük orta sınıflar" grubu; üçüncü grup ise "yerleşikleşen yoksullar" grubu olacaktır.

1. Yükselen Haneler:

Bu gruptaki haneler, gerek toplumsal konum gerekse toplumsal köken açısından oldukça karmaşık katmanlar arasından çıkabilmektedir. Bunun içinde iş piyasası ile konut piyasası olanaklarından yararlananlarla siyasal ilişkiağına girmiş olanları bulmak mümkündür. Bunlar arasında en önemlileri kentsel rantlardan yararlananlardır. Ümraniye'nin köyden belediyeye dönüş süreci içinde aktif rol oynamış eski aileler; kente servetleriyle gelerek kentin yeni büyüyen bu alanından tarla satın alanlar; Almanya'daki akrabalarının birikimlerini buradan arsa alarak değerlendirenler; birikimi olmadığı halde özellikle enformel arsa piyasasının işleyişinde aktif rol almış "kurucu" haneler bu alandaki konut piyasasının genişlemesi ve ticarileşmesi sürecine çoğu zaman aktif olarak katılmışlardır. Bu hanelere mensup olanlar, genellikle, yerel politik ilişkiağlarının da içindedirler. Bu hanelerin mensuplarının devingenlik öyküleri, salt iş piyasasındaki konumlarına bakılarak değerlendirilememektedir. Bu gruplar, ancak konut piyasasının işleyiş kuralları ve bunların siyasal ilişkileri değerlendirilerek ortaya çıkarılabilir.

Bunların yanısıra, konut piyasasının dışında oldukları halde iş piyasası içinde yükselebilen haneler vardır. Bunların içinde kente sermayeleriyle gelen ve iş piyasasına avantajlı olarak girenler vardır. Ancak, sermayesiz olarak zincir-

leme göç süreciyle gelen, çok sayıda erkek çocuğa sahip ya da yine kökene dayalı ilişkiağlarıyla çok sayıda erkek akrabayı iş piyasasında mobilize edebilen öncü göçmenlerin de bu gruba dahil edilmesi gerekmektedir.

Bu haneler de "çok erkek servet" özdeyişiyle özetledikleri gibi, öncü göçmenin denetiminde önce çeşitli işlerde, daha sonra "aile işletmelerinde" çalışan çok sayıda erkek nüfusun "az tüketim, çok tasarruf" alışkanlıkları sayesinde konum değiştiren hanelerdir. Bunlar arasında inşaat işçiliğiyle işe başlayıp, özellikle genişleyen konut yapım sürecinin elverişli olanaklarıyla zenginleşen, "amelelikten müteahhitliğe" yükselen öncü göçmenlere rastlamak mümkündür. Yükselen hanelerde, çoğunlukla, genç ergin yaşta erkeklerin bulunduğunu ve kökene dayalı ilişkiağlarının daha çok bu haneler için sözkonusu olduğunu belirtmek gerekir.

2. "İzole" Haneler:

Bu haneler, hüner ve mesleklerinin verdiği olanaklarla "güvence" sorununu düzenli ve göreli olarak prestijli işlerle çözümlemiş; konut gereksinmelerini, formel ya da enformel piyasadan, sadece kullanım amacıyla karşılayan hanelerdir. Bu hanelerin ortak özellikleri, sağlık, emeklilik gibi sosyal güvence sağlayan kurumlar dışında, formel ya da enformel örgütlenmeler üzerinden kendi çabalarıyla sağladıkları sınırlı olanakların ancak kendi dar çevrelerini ayakta tutmaya yetebilmesidir. Bu nedenle, sözkonusu hanelerin içe kapalı, az kişiyle ilişkili günlük yaşamları vardır. Günlük siyaseti izleseler bile, siyasal yaşamın gerektirdiği geniş ilişkileri sürdürmeye niyetleri yoktur ve bunun tamamen dışındadırlar. Bunların hayattaki en büyük güvenceleri, "işleri" ve varsa "evleri"dir, "kimseye muhtaç olmamaları da" en büyük övünç kaynaklarıdır.

Bu hanelerin toplumsal konum ve kökenlerinin oldukça heterojen bir nitelik taşıdığı gözlenmektedir. Bunlar arasında küçük kent ve kasaba kökenli memur aileleri ve memur çocukları en belirgin gruplardır. Ayrıca, yoğun göçten sonra kendilerini yalnız hisseden eski İstanbullu esnaf ve zanaatkar çocukları da belirgin bir grup olarak dikkat çekmektedir. Almanya'da işçilik yapıp, belli bir sermayeyle İstanbul'a yerleşen ancak burada hemşehrileri bulunmayanlar ve özellikle rantiye olmayanlar da bu tür ilişkiler içindedir. Kitlesel olarak göç vermeyen bölgelerden "aile" göçüyle gelen ve zincirleme göç süreci içinde yer almadıkları için ne kendileri öncü göçmen olan, ne de kendilerini bir öncü göçmene bağlı hissedenler de ilişkileri bakımından bu gruba dahil edilmektedirler.

Yukarıda sayılan özelliklere sahip haneler, başlangıçtan beri bu tür "izole" ilişkiler içinde bulunan, gerek iş gerekse konut piyasasında "bağımsız" olarak hareket eden ailelerdir. Ancak, bunların yanısıra, yaşamlarının bir döneminde farklı ilişkiler içinde olup, sonradan kendilerini "izole" eden haneler de vardır. Bunlar arasında dikkati çeken bir grup, uzun süre öncü göçmenin baskısı altında ezildikten sonra, bireysel bir seçimle bu ilişkilerden "kopuş" sürecini yaşayan genç hanelerdir. Bu hane reisleri için hayatlarının önceki dönemi "ağabey", "baba" ya da "amca" gibi bir koruyucunun yanıbaşında geçirdikleri "kötü" dönemdir. Hemşehrilik ilişkilerini reddeden, akrabalık ilişkilerini ise dar sınırlar içine çekmeye çalışan bu hanelerin en büyük hedefi, bu ilişkilerden uzaklaşacakları mekanlara taşınmaktır.

Yine aynı grubun içine, çocuk yaşta İstanbul'a gelip kökene dayalı ilişkiler içinde büyüyen, ancak buradaki eğitim olanaklarından yararlanarak belirli bir hüner edinebilen ve kendi kurdukları yaşamlarında "izole" kalmayı istekli olarak seçenleri de dahil etmek gerekmektedir.

3. Yoksullar ve Yoksullaşanlar:

İş ve konut piyasasındaki mekanizmaların dışında kalan bu gruplar, günlük yaşamları içinde "izole" yaşayan gruplardır. Ancak, bu grupların yalnızlığı, bir önceki gruptan farklı olarak, kendi istekleri dışında oluşan bir yalnızlıktır. Akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinin özverili bir "dayanışma" ilişkisi değil seçici bir ilişki sistemi olduğunu en açık bir biçimde bu grup içinde gözlemlemek mümkündür.

Bunlar arasında en belirgin grup yaşlılar ve dullardır. Bunların, belirli bir akraba ve hemşehri çevreleri olsa bile "kapılarının çalınmadığı" ve yalnızlığa terkedildikleri açıkça gözlemlenebilmektedir. Bunun yanısıra, daha genç yaşta olan ancak enformel iş piyasasında sıkça rastlanan iş kazalarından birine uğrayanlar ile sakatlar ve aileleri de yalnızlığa, yoksulluğa terkedilenlere örnek olarak gösterilebilir.

Kendilerini yoksul hisseden ve geleceklerine umutla bakmayanlar arasında, ilk bakışta yukarıdaki kadar kolay algılanabilir sorunlar yaşamayan aileler de vardır ki, erkek çocuğu olmayan aileler de bu gruba dahildir. Genellikle "erkek egemen" bir dünya olan iş, konut ve siyaset alanındaki ilişkilerağına girmek, kadınlar için pek mümkün değildir. Bu nedenle, erkek çocuğu olmayan hane reislerinin geleceğe pek umutlu ve iyimser bakmayışları ve kendilerini yoksul hissedişleri dikkati çekmektedir. Bu haneler de, ilişkilerağının büyük ve önemli bir kesiminden dışlanmışlardır.

Bunların yanısıra, çocuklarını erken yaşta İstanbul'a getirmiş bazı hanelerin de, erkek çocuklarının varlığına rağmen, ilişkiağlarından istemeden kopmaları sözkonusudur. Özellikle, yoğun ve uzun mesai süreleriyle çalışmak zorunda kalmış olan bazı hane reislerinin oğullarına, kendilerinde varolan "çok çalışma ve az tüketme" eğilimini aktaramadıkları gözlemlenmektedir. Bu tür "tembel oğlan"lara sahip hane reisle-

ri için hanelerinin hem mevcut durumları kötüdür, hem de gelecekleri kaçınılmaz bir yoksulluktur. Bu hanelerin de zincirleme göçün sağladığı dayanışma ilişkilerini kuramamaları ve bu ilişkilerin dışında kalmaları sözkonusudur. Bu da bıçağın sırtında giden "yoksulluk-varsıllık" çizgisinin yoksulluk kesiminde kalma endişesini yaşamalarına neden olmaktadır.

Yukarıdakilerin dışında, diğer bir yoksul grubu da, kente yetişkin yaşta hünersiz ve sermayesiz olarak göçeden hane reislerinin bulunduğu hanelerdir. Bu haneler, yaşadıkları alanda hemşehrileri olsa da, kendi kaderlerine terkedilmektedirler. "Yoksulların" pek sevilmediği ve "yoksulluk-varsıllık" çizgisinin bıçak sırtında gittiği bu zorlu ortamda, bu haneler de, genellikle, ilişkiağlarının dışında kalmaktadırlar. Bu haneler, küçük yaştaki çocuklarını nitelik geliştirme olanağı sağlamayan işlerde çalıştırarak kentteki ticarileşmiş yaşama ayak uydurmaya çabalamaktadırlar.

Bu noktada, son dönemlerdeki göç dalgasının, Doğu göçünün, sözkonusu nitelikte haneler yaratan bir göç olduğunu belirtmekte yarar vardır. Doğu'dan gelen "yeni" göç dalgası, zincirleme göç değildir. Bu göç, tüm aile fertlerinin hep birlikte ve aynı anda göçetmesi biçiminde sürmektedir. Bu nedenle zincirleme göçün sağladığı esnek ve aşamalı uyum olanaklarından yoksundur. Bunun yanısıra, yerleşikleşmiş Doğulu aileler, Doğu'da yaşanan politik olaylar nedeniyle, yeni gelen göç dalgasından kendilerini politik olarak da soyutlamak eğilimindedirler. Kaldı ki, çok çocuklu, çok nüfuslu hanelerin tüm üyelerinin birlikte göçetmesinin maliyetlerini karşılamak, eskiden göçetmiş olanların gücünü aşmaktadır. Bu da hemşehrilik ilişkilerinin çok daha radikal bir biçimde kesintiye uğramasına ve yeni gelen hanelerin daha da yalnız kalmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle, sözkonusu hanelerin geleceğin yerleşikleşmiş yoksulları olmaları yüksek bir olasılıktır.

SONUÇ: "YEREL"İN KURULUŞU

Bu alan araştırmasının tasarlandığı dönemden bu yana geçen süre içinde, gerek sahadan edinilen yeni izlenimler gerekse kuramsal tartışmaların sürdürüldüğü çevrede üretilen yeni kavramlar, zaman zaman araştırmanın yeniden tasarlanması gereğini gündeme getirmiştir. Bunda, araştırmanın tasarımının, çok boyutlu bir ele alışı hedefleyen, birbirine bağlı, üç aşamalı ve üç düzeyli yapısından kaynaklanan zorlukların da etkisi vardır. Bunun yanısıra, bilgi toplama tekniği açısından da niteliksel-niceliksel tekniklerin karışımının yeğlenmiş olması, hem sahada kalma sürecini hem de bu bilgilerin değerlendirilme sürecini uzatmıştır.

Süreç sonunda, bu alan araştırmasının, araştırmacının "yaşam biçimi"ne dönüşmesi tehlikesiyle karşılaşılmıştır. Bu nedenle, belirli bir zaman kesitinde üretilmiş bilgilerin, araştırma tasarımının başlangıcında aktarılan "kavramsal" çerçeve içinde değerlendirilmesine gidilmiştir. Aynı bilgilerin yeni bir kavramsal çerçeve içinde yeniden değerlendirilme olanağı da saklı tutulmaktadır.

Bu araştırmada, kitlesel göçün yaşandığı bir ortamda,

göç, yerleşme, tabakalaşma ve devingenlik ilişkilerinin dinamikleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, önce, kent topraklarının üretilme biçimi, bunun oluşturduğu ilişkiağları ve kurulan yerel "ortak yaşam"ın (kamusal yaşam) nitelikleri incelenmiştir. Daha sonra, üretilen yeni kentsel sistemin buraya yerleşenlere sunduğu devingenlik olanakları dikkate alınarak, kentsel tabakalaşmanın dinamikleri hakkında bazı ipuçları elde edilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmada, kentsel sistem, toplumsal tüketim amacıyla, "kamusal" mal ve hizmetlerin üretilmesi, sunulması ve düzenlenmesi anlamında kullanılmıştır (Pahl, Flynn ve Buck; 1983 ve Castells; 1983). Kentsel sistem, bir taraftan pazar koşullarının, diğer taraftan yerel ve merkezî yönetim örgütlerinin karşılıklı etkileşimiyle oluşmaktadır. Sonuçta oluşan kentsel mekan, bu alanlarda yaşayanların çalışma, konut koşullarını, günlük yaşamlarını ve bütün bunlara bağlı olarak yaşam şanslarını da belirleyebilmektedir. Bu araştırmada, yukarıda kısaca özetlenen dinamiklerin incelenmesi amacıyla, esas olarak, konut piyasası, iş piyasası ve yerel politika ilişkileri ele alınmıştır.

Bu alan araştırması, Kıray'ın 1970'lerde gözlemlediği ve "Köy mü, Kent mi? Saçaklanma ve Harabe mi, Şantiye mi?" diye tartıştığı (Kıray; 1982), "yeni" kentsel alanlardan birinde (Ümraniye'de) yapılmıştır. Bu alanlar, kuralları açıkça bilinen "pazar" koşullarının, yine kuralları açıkça bilinen "kamu" örgütlenmesinin ve öncülüğünün (planlı) olmadığı bir süreçle oluşmaktadır. Dolayısıyla, bu tür kentsel mekan üretiminde, ne "büyük" sermayenin, ne de yerel ya da merkezî yönetimin "açık" bir öncülüğü sözkonusudur. Kamunun ve büyük sermayenin "açık" öncülüğünün olmayışı, bu kesimlerin sözkonusu alanlarda hiç etki göstermedikleri anlamına gelmemektedir. Ancak bu "gizil" varoluşun sonuçları, diğerlerinden çok daha farklıdır.

Bu yeni kentsel alanlar da, tıpkı gecekondu alanları gibi, kent hukukunun kuralları dışında oluşmaktadır. Ancak, bunların oluşum süreci incelendiğinde, geleneksel yoksul konut alanı olarak bilinen "gecekondu" alanlarındaki süreçten önemli farklılıklar gösterdiğini gözlemlemek mümkündür. Bu alanların üretim süreci, kuralları "açık" olmayan bir piyasanın varlığını göstermektedir. Ancak bu piyasa, farklılaşmış bir piyasa niteliğini taşımaktadır.

Bu piyasa, hem kendi içinde farklı katmanları içermekte, hem de birbirinden farklı toplumsal kesimler için konut alanları üretmektedir. Bu alanlarda, arsa üretimi, konut üretimi ve kullanıcı grupları farklılaşmıştır. Özellikle arsa üretim sürecinde, kamuoyunda "arazi mafyası" olarak anılan grupların varlığı, bu alanlara "sermaye"nin -orta ve hatta zaman zaman büyük sermayenin- girdiğini göstermektedir. Konutun üretiminde, daha çok orta ve küçük girişimci gruplar egemendir. Konut kullanıcıları ise, düşük gelir gruplarından orta gelir gruplarına ve hatta bazı alanlarda yüksek gelir gruplarına kadar değişen kesimlerden oluşmaktadır.

Burada dikkati çeken nokta, bu tür "ticarileşmiş enformel kentleşme" sürecinin, kentte yerleşikleşmiş "gecekondu" türü konut alanı üretme biçiminin ilişki kanallarını ve enformel kurumlarını kullanmaya devam etmesidir. Bir anlamda, kentte "gecekondu" türü konut üretme biçiminin yerleşikleştiğini, ancak süreçte yer alan aktörlerin değiştiğini söylemek mümkündür. Bu yerleşikleşmede yıllardır sürdürülen popülist politikaların da önemli etkisi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, bu alana, gecekondu türü konut üretiminin "kârlılığını" farkeden yeni gruplar, "rantiyeler" ve "sermaye" grupları da girmişlerdir. Bir bakıma, "kârlılığı"

artan bu yeni iş alanına, "sermaye", "arka kapı"dan girmiştir.

Özellikle kuruluş aşamasında bu alanlarda varolabilen grupların, ulusal düzlemde etkili çevrelerle ilişkili oldukları gözlenmiştir. Bu alanlardaki "kurucular"ın, ulusal düzlemde etkili "sermaye" grupları ya da birbirinden farklı "politik" çevrelerle ilişkileri olduğu anlaşılmaktadır. Yerel ilişkiler, kuruluş aşamasının tamamlanmasından sonra kurulmakta ve önem kazanmaktadır.

Bu alanlarda, gizil ilişkilerle yaratılan konut, iş ortamı ve diğer "kamusal" hizmetlerin niteliğini "enformel" piyasa kurallarıyla, "formel" kuralların, açık ya da gizil etkileşimi belirlemektedir. Bu piyasanın ürettiği "kamusal" ortamın ya da "ortak yaşam"ın nitelikleri ve işleyiş kuralları, Birinci Bölüm'ün sonucunda özetlendiğinden burada tekrarlanmayacaktır. Ancak, sonuç olarak, bu alanların, varolan ya da yeni kurulan "formel" kurumsal yapıyı (belediye, muhtarlık, siyasal partiler vb.) da kendine özgü kuralları olan kurumlar haline dönüştürdüğünü ileri sürmek mümkündür.

Kent hukuku dışında olan bu yerleşmelerde, yerel "ortak yaşam"ın kurulması ve düzenlenmesi büyük ölçüde formel sistemle eklemlenmekten geçmektedir. Bunun sağlanması ise, bu alanların kuruluşuna öncülük eden ve ulusal düzlemde etkili çevrelerle ilişkileri olan "kurucu"lardan çok, yerleşenlere düşmektedir. Bu noktada, konu, tekrar gecekondu hareketine gelmektedir. Formel sistemle eklemlenmede gecekondu hareketinin yerleşikleştirdiği talep bildirme biçimleri burada da önemli olmaya devam etmektedir. Bu nedenle, sözkonusu alanlarda enformel ilişkiler, mücadeleli talep bildirme biçimleri, eylemler ve çatışmalar sürekli olarak canlı kalmaktadır. Böylesine gerilimli bir ortam, bu alanlardaki yerel politikanın ve yerel politikacıların niteliklerini de büyük ölçüde belirlemektedir.

Bu tür alanlarda, yerel politika çok canlı, hareketli ve çatışmalıdır. Buralarda hem yerel politik liderlerin niteliği, hem de yaşayanların yerel politikayla ilişkileri farklıdır. "Kentsel toplumsal hareketler" biçiminde tanımlanabilecek (Castells; 1983 ve Lowe; 1986), belirli bir partiye bağlı olmayan, farklı toplumsal kesimleri kapsayan kitlesel hareketler yaygındır ve gündelik yaşamın bir parçası halindedir.

"Yerel" Olanın Kurulması ve Kurucu Belediyecilik

Bu alanlarda yaşayanlar için "formel kentsel sistem"le eklemlenme yaşamsal öneme sahiptir. Bu eklemlenme mücadelesi, hem enformel örgütlenmeler ve hem de kitlesel hareketler biçiminde ortaya çıkmaktadır. "Belediye olma" ya da belediye sınırları içine girme, bu sürecin en önemli aşamasıdır.

"Belediye" olma, bir anlamda, burada "yerel"in kurulması aşamasıdır. Sözkonusu süreç, buraya yerleşenlerin yaşadıkları mekanla olan ilişkilerini, "mülkiyet" hakları yoluyla, "meşrulaştırmakta"dır ve bu alanlarda "yerel" toplumsal ilişkilerin kurulmasını, süreklilik kazanmasını, burada yerleşik bir topluluğun üyesi olmayı, "buralı" olmayı sağlamaktadır (Smith, 1987).

Yerleşikleşme süreci, bu alanlardaki kentsel sistemin kurulma sürecidir. Bu aşamada, formel kentsel karar vericiler (Pahl; 1970) ve onların kararlarının sonuçları belirginleşmektedir. Bu da kurulu partilerle ilişkiye girmeyi ve bu partilerle eklemlenmeyi gerektirmektedir. Ancak, bu aşamadaki yerel politik ortam, İkinci Bölüm'de de değinildiği gibi, "kuruculuk" teması etrafında birleşen, toplumsal yaşamın sadece belirli bir alanında yoğunlaşan ve dolayısıyla ideolojik bölünmeleri törpüleyen bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla, bu alanlarda, ulusal düzlemde etkili olan partilerarası

ideolojik farklılıklar su yüzüne çıkmamaktadır. Yerel politika, daha çok ortak günlük yaşamın düzenlenmesiyle ilişkili temalar etrafında yoğunlaşmaktadır.

Buradaki belediyecilik anlayışı, hem meslekî denetim yapan geleneksel belediyecilikten, hem de refah kurumlarına ağırlık veren belediyecilikten farklıdır. Bu bölgedeki yerel karar vericiler, Pahl'ın ifade ettiği anlamda (Pahl, 1970), kentsel olanakların farklı kentsel gruplar arasında yeniden dağıtımından çok, burada yaşayanların yerleşikleşmesiyle ilgilidirler. Bu da, konut ve iş piyasasının niteliklerini etkilemektedir.

Bu yerel politik ortam, yerleşik konut üretim modelinin meşrulaşmasını, küçük parsellerde bireysel tapunun yaygınlaşmasını ve bu alanların küçük sermayeli konut üreticilerinin faaliyetlerine elverişli olmasını sağlamaktadır. Bu da, sonuçta, yerel konut piyasasının "yoksullar"a ve büyük sermayeli konut firmalarına kapanmasına neden olmaktadır.

Bunun yanısıra, yerel politikanın gündeminde, yeni iş yaratmak anlamında da , kural koymak anlamında da "iş piyasası" yoktur. Bu da, bir taraftan, büyük sermayeli firmaların yerleşebileceği alanların hazırlanmasını önlerken, diğer taraftan buralarda denetimsiz ve kuralsız "enformel" iş piyasasının ve küçük girişimciliğin yaşamasına, canlanmasına uygun bir ortamın oluşması anlamına gelmektedir.

Bütün bunların önemli bir sonucu, bu alanlarda, "küreselleşen" dünyada hareket kabiliyeti artmış olan uluslararası sermayenin üretim yaptırmak için aradığı "güçsüz" mekanın yaratılmasıdır (Bk. Smith ve Feagin; 1991; Henderson ve Castells; 1987; Castells; 1989 vd.). Nitekim, bu alanlarda dış bağlantılı fason üretim yapan firmaların çokluğu dikkati çekmiştir. Yine bir başka alan araştırması sırasında, buralarda yaygın olarak çocuk emeği kullanan binlerce işyerinin oluştuğu saptanmıştır (Erder ve Lordoğlu; 1993).

Dayanışmadan Güç İlişkisine

Ticarileşmiş enformel konut piyasasının belirlediği yerel ortak yaşama ve yerel politik ortama ait niteliklerinin bölgedeki yerleşmeciler üzerindeki etkisi de bu alan araştırmasının bir başka boyutunu oluşturmaktaydı. Bu konudaki bulgular Üçüncü Bölüm'ün sonucunda özetlenmiş olduğu için burada tekrarlanmayacaktır. Ancak buraya yerleşebilenlerin, kentsel yaşam deneyimine ve kentteki ilişkiağlarının kuralları konusunda belli ölçüde bilgiye sahip olduklarını tekrarlamakta yarar vardır. Yeni göç eden yoksulların bu alanlara ancak "kiracı" olarak yerleşebilmeleri sözkonusudur.

Bu alanda yaratılan kentsel sistemin fiziksel koşulları ve oluşturduğu ilişkiağları, buraya yerleşenlerin göçederken getirdikleri toplumsal konumlarının ve "kültürel" özelliklerinin değişmesine ve hatta yeniden biçimlenmesine neden olmuştur.

Konut piyasasının açık olmayan ticari kuralları ve burada oluşan kendine özgü ortak yaşam, bölgeye yerleşenlerin ilişkiağlarının niteliğini de büyük ölçüde belirlemektedir. Bu alanlar, yerleşenlere "barınak", "cami", "ilkokul" ve "kahve"den başka hiçbir kamusal alan yaratmamaktadır. Yerel politik ortam ise, "kuruculuk" teması etrafında yoğunlaşan bir "standartlaşmış" yerel politik gündem oluşturmuştur. Dolayısıyla, bu alanlarda yaşayanların büyük bir kesimi için, konut ve iş piyasasına ulaşmak, günlük yaşamlarını sürdürmek ve yaşam düzeylerini yükseltmek için burada biçimlenmiş olan yerel "enformel" illişkiağlarını kullanmaktan başka seçenek kalmamaktadır.

Ancak, büyük ölçüde parasal ekonominin egemen olduğu bu ortamda, enformel ilişki kanalları nitelik değiştirmiş ve geleneksel dayanışma ilişkileri olmaktan uzaklaşmıştır.

Gerek burada kurulan yeni yerel topluluk ilişkileri, gerekse gelirken getirilen kökene dayalı ilişkiler, kentsel yaşam deneyimleriyle yeniden tanımlanmıştır. Güvene dayanan ilişkiler, kentsel ortamda "denenmiş" ilişkilerle yer değiştirmiştir. Bu alanlardaki akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinin geleneksel yerleşmelerde gözlemlenen ilişkilerden farklı olduğu açıkça gözlemlenebilmektedir.

Kökene dayalı ilişkiler yaygın olmakla birlikte, yoğunluk ve anlam bakımından önemli ölçüde farklı örüntülerle karşılaşılabilmektedir. Bu ilişkilerin bir kesimi yoğun ve kalıcı, bir kesimi ise gevşek ve zaman zaman başvurulan ilişkilerdir. Ancak, sistemin temelde bu ilişkilere dayanıyor olması, bazı önemli sonuçlar doğurmaktadır. Burada, sözkonusu ilişkilerin dışında kalan ve bu ilişkilerden dışlananların konumu önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, kökene dayalı ilişkilerin varlığı ve önemi, bu alanlarda yaşayan bazı gruplar için yerleşme ve devingenlik anlamına gelirken, bazı gruplar için ise dışlanma ve yoksullaşma anlamına gelmektedir.

Eisenstadt'ın "akrabalık benzeri" ilişkiler biçiminde tanımladığı; "güven", "güç" ve "anlam" ilişkileri üzerinden yaşanan akrabalık ve hemşehrilik ilişkileri, genel olarak dayanışma ilişkileridir. (Eisenstadt ve Roniger; 1984). Ancak "dayanışma"nın "hiyerarşik" olarak "'güce" dönüştüğü durumlarda yaşanan ilişkiler özel önem taşımaktadır. Bu tür ilişkilerin çeşitli biçimlerini her düzlemde ve her grup için gözlemlemek mümkündür.

Özellikle zincirleme göç süreciyle gelen ve öncü göçmenlerin bulunduğu hanelerde gözlemlenen bu eğilimler, kentsel ortamdaki deneyimlere bağlı olarak belirginleşebilmektedir. Örneğin, bir aile işletmesinde "aile" emeğinin sömürüsü; yeni bir konut alanının oluşturulmasında "kuruculuk"; yerel politik liderler için "kayırma" gibi birçok biçim alabilmektedir. Bu tür ilişkilerin, yoksullar arasında süren

dayanışma ilişkileri olmanın ötesinde, "yükselen" grupları kapsayan, buna karşılık diğerlerini dışlayan bir mekanizma oluşturduğu da açıktır.

Özetle, bu alanlarda yaşayanların kentsel sistem içindeki konumlarını analiz ederken, "yerel"e özgü "ortak yaşam"ın niteliklerini ve yine kendine özgü ilişkiağlarını dikkate almak zorunludur.

KAYNAKÇA

Aktar, A. 1990: *Kapitalizm, Az Gelişmişlik ve Türkiye'de Küçük Sanayi*, İstanbul: Afa Yayınları.

Amis, P 1984: "Squatters or Tenants". *World Development*, V. 12. No. 1. pp. 87-96.

Ataüz, S. ve A. Ataüz. 1992: "Enformel Sektör, Kentsel İşgücü Pazarları, Sosyal ve Ekonomik Yapılanmalar Üzerine Betimsel Tartışmalar", *Planlama Dergisi*, Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını. Sayı 9. s. 4-22.

Ayata, S. 1991: *Sermaye Birikimi ve Toplumsal Değişim*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Ayata-Güneş, A. 1991: "Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik", *Toplum ve Bilim*, No: 51-52. Güz: 1990 ve Kış 1991 Sayısı. s. 89-101.

B.K.S.H.M. 1993: *Gecekondularda Akrabalararası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayını. No: 75.

Castells, M. 1977: *The Urban Question*. Edward Arnold. London.

Castells, M. 1978: *City, Class and Power*. The MacMillan Press. London.

Castells, M. 1883: *The City and the Grassroots*. London: Edward Arnold.

Castells, M. 1989: *The Informational City*. Oxford: Basil Blackwell.

Collins, J.L. and Gimínez, M. (eds.). 1989: *Work Without Wages: Comparative Studies of Domestic Labour and Self Employment*.

D.P.T. 1991: *Gecekondu Araştırması*. Ankara: DPT. Sosyal Planlama Başkanlığı Yayın.

Eckstein, S. (ed). 1989: *Power and Popular Protest: Latin American Social Movements*. Berkeley CA. University of California Press.

Eckstein, S. 1988: *The Poverty of Revolution: The State and Urban Poor in Mexico*. 2nd edition Revised. Princeton University Press.

Edwards, M. 1982: "Cities of Tenants: Renting Among the Urban Poor in Latin America" Gilbert et al (eds) *Urbanization in Contemporary Latin America*. Wiley: London.

Eisenstadt, S.N. and E. Roniger. 1984: *Patrons, Clients and Friends*. Cambridge University Press.

Erder, S. ve K. Lordoğlu. 1993: *Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması*. Friedrich Ebert Vakfı Yayını.

Erder, S. 1993: "İstanbul'un Yeni Sakinleri: Nerelisin Hemşehrim?" *Görüş Dergisi*. No: 12, Kasım 1993. s. 74-80.

Erder, S. 1993: "Küresel Düzlemde Yeni eğilimler"; *İstanbul Dergisi*. İstanbul, s. 50-55.

Francis, E. and J. Hoddinott. 1993: "Migration and Differentiation in Western

Kenya". *The Journal of Development Studies*. Vol: 30. No: 1. pp: 115-145.

Gilbert, A. 1982: "Pirates and Invaders: Land Acquisation in Urban Columbia and Venezuela" *World Development*, Vol. 7 No. 7.

Gökçay, G. and E Shorter. 1993: "Who Lives with Whom in Istanbul". *New Perspectives on Turkey*, No: 9. pp. 47-73.

Haan, H. 1989: *Urban Informal Sector: Needs and Methods*. ILO: Geneva.

Hart, K. 1973: "Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana". *Journal of Modern African Studies*. 11: 1-89.

Harvey, D. 1973: *Social Justice and The City*. London: Edward Arnold.

Harvey, D. 1985: *Consciousness and the Urban Experience*. Oxford: Basil Blackwell.

Henderson, J. and Castells, M. (eds); *Global Restructuring and Territorial Development*. 1987: Sage Publications. London.

Heper, M. 1983: *Türkiye'de Kent Göçmeni ve Bürokratik Örgütler*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Kara, N. and S. Köksal. 1988: "Büyük Şehir Yönetim Modelinin İç İşleyişi: İstanbul Örneği". *Bilim ve Sanat*. 93.

Kara, N. and S. Köksal, 1989: "İstanbul'da Yerel Politika ve Büyük Şehir Yönetimi". *Cumhuriyet*. 19-24 Mart.

Kartal, K. 1978: *Kentleşme ve İnsan*. Ankara: TODAİE.

Kartal, K. 1983: *Türkiye'de Kentlileşme*. Ankara: Yurt Yayınları.

Kıray, M.B. 1982: "Az Gelişmiş Ülkelerde Metropolitenleşme Süreçleri". *Toplumbilim Yazıları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları. s. 427-439.

Köksal, S. and N. Kara. 1990: "1980 Sonrasında Yerel Siyasetin Örgütlenmesi". *Toplum ve Bilim*. N. 48-49. Kış-Bahar 1990.

Köksal, S. 1990: *Sosyal Demokrat Belediye Başkanları ve Gecekondu*. TÜSES: İstanbul.

Köksal, S. 1990: "Ticarileşen Gecekondu ve Kent Yöneticileri". *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Kıray'a Armağan Sayısı*. Cilt VII. Sayı 1-2. s. 260-276.

Kurdoğlu, A. 1989: *Kentleşme Sürecinde Hemşehrilik Dernekleri: İstanbul Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi.

Light, I.H. 1979: "Disadvantaged Minorities in Self-Employment". *International Journal of Comparative Sociology*. 20: 31-45.

Lowe, S. 1986: *Urban Social Movements*. London: Macmillan Press.

Mazumdar. D. 1975: *Urban Informel Sector*. Working Paper no. 211. Washington: World Bank.

Mazumdar. D. 1981: *The Urban Labor Market*. Washington: Oxford University Press.

Mingione, E. 1981: *Social Conflict and The City*. Oxford: Basil Blackwell.

Öncü, A. 1988: "The Politics of the Urban Land Market in Turkey." *International Journal of Urban and Regional Research*. V. 12. n. 1: 38-64.

Pahl, R.E. 1970: *Whose City?*. London: Penguin Books.

Pahl, R.E. 1980: "Employment, Work and the Domestic Division of Labour". *International Journal of Urban and Regional Research*. . 4: 1-20.

Pahl, R.E. 1985: "The Restructuring of Capital, the Local Political Economy and Household Work Strategies" in *Social Relations and Spatial Structures*. eds. Gregory, D. and J. Urry. London: Macmillan.

Pahl, R.E. 1988: "Some Remarks on Informal Work, Social Polarization and the Social Structure". *International Journal of Urban and Regional Research*. V. 12. n. 2: 247-267.

Pahl, R. Rob Flynn and Nick Buck. 1983: *Structures and Processes of Urban Life*. Longman.

Portes, A. et. al. (eds.) 1989: *The Informal Economy*. John Hopkins University Press.

Portes, A. and S. Sassen-Koob. 1987: "Making it Underground: Comparative Material on the Informal Sector in Western Market Economies". *American Journal of Sociology*. V. 93. n. 1: 30-61.

Rex, J. and R. Moore. 1967: *Face, Community and Conflict*. London: Routledge and Kegan Paul.

Roberts, B. 1978: *Cities of Peasants*. London: Edward Arnold.

Saunders, P 1978: "Domestic Property and Social Class". *International Journal of Urban and Regional Research*. V. 2. pp. 233-51.

Saunders, P. 1979: *Urban Politics: A Sociological Interpretation*. London: Hutchinson.

Saunders, P. 1981: *Social Theory and Urban Question*. London: Hutchinson.

Saunders, P 1984: "Beyond Housing Classes: The Sociological Significance of Private Property Rights and Means of Consumption". *International Journal of Urban and Regional Research*. V. 8. pp. 202-227.

Sassen-Koop, S. 1984: "From Household to Workplace: Theories and Survey Research on Migrant Women in the Labour Market". *International Migration Review*. XVIII. N. 4: 1144-1167.

Sethuraman, S.V. 1981: *The Urban Informal Sector in Developing Countries*. Geneva: International Labour Office.

Sharpe, B. 1988: "Informal Work and Development in the West". *Progress in Human Geography*. V. 12. n. 3: 315-336.

Smith, D. 1987: "Knowing Your Place: Class, Politics and Ethnicity in Chicago and Birmingham, 1890-1983". in *Class and Space*. N. Thrift and P. Williams. Routledge and Kegan Paul.

Senyapılı, T. 1978: *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*. Ankara: ODTÜ.

Senyapılı, T. 1980: *Squatter Settlements: A Bibliography*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Şenyapılı, T. 1981: *Gecekondu: Çevre İşçilerin Mekanı*. Ankara: ODTÜ.

Tekeli, İ. ve L. Erder. 1978: *İç Göçler*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları. D. 26. Ankara.

Timberlake, M. (ed.) 1985: *Urbanization in the World Economy*. Academic Press.

Williams, P. 1987: "Constituting Class and Gender". in *Class and Space*. N. Thrift and P. Williams. Routledge and Kegan Paul.

Geçen yüzyılın ıssız mevkii "Yalnız Selvi", bugün kalabalık ve karmaşık bir ilçe: **Ümraniye...** 70'li yıllarda **1 Mayıs Mahallesi**'nin simgelediği ve "meşhur" ettiği Ümraniye, kesintisiz büyüme süreciyle, kentleşme ve göç üzerinde çalışan sosyal bilimciler için hem tipik hem özgün bir örnek. Evet, onca söze, onca yoruma malzeme olan **gecekondulaşma, iç göç, kentlilik, yerellik, hemşehri dayanışması, arazi mafyası** gibi olgular, tipik parçalar üzerinden özgün bir bütün oluşturuyor Ümraniye'de; iç göç yolcularının bazıları burada "Son durak!" diyor. Ama Ümraniye'nin içinde birçok **"Ümraniye"** var. Kimi daha zengin, kimi daha yoksul mahalleler; kimi daha "sosyal", kimi daha yalnız haneler; kimi daha güçlü, kimi daha bitkin insanlar... Ümraniye, benzerleri gibi, "genel"i yansıtan ama uzak menzilli genellemelerle anlaşılamayacak bir yer... Gecekondulaşma, kentleşme, iç göç gibi olgular da basit genellemeleri kaldırmıyor artık. Sema Erder'in yönettiği ve yazıya döktüğü, Ümraniye'yi bir "konut alanı" olarak inceleyen, örneğine pek rastlanmayan değerdeki bu alan araştırması kitap olarak yayımlandığı yıl (1996), **"Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü"**nü kazandı. Gecekondulardan "aile apartmanları"na, muhtarlardan "belediyeciler"e, hemşehri derneklerinden arkadaşlık ilişkilerine, kısa sürede kendi işini kuranlardan işsizlere, memleketlerin buluştuğu **yeni "memleket" Ümraniye...**

İLETİŞİM 354
MEMLEKET KİTAPLARI 2

ISBN 975-470-538-0
9 789754 705386